

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Институт за историја

**РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО
И БИБЛИОТЕЧНАТА ДЕЈНОСТ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
(1944 – 2004)**

- докторска дисертација -

Ментор
Проф. д-р Виолета Ачкоска

Кандидат
Сузана Котовчевска

СОДРЖИНА

ВОВЕД	8
--------------------	---

ГЛАВА I

ПОИМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА	11
---	----

ГЕНЕЗА И ТЕОРИСКИ ОСНОВИ НА РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА	11
---	----

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА ВО ПОЧЕТОКОТ НА 19 И 20 ВЕК.....	17
--	----

ОДНОСОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА КОН СРОДНИТЕ НАУЧНИ ДИСЦИПЛИНИ.....	23
--	----

ПРЕДМЕТ НА ИЗУЧУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА.....	25
--	----

ГЛАВА II

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО	28
--	----

ЗАЧЕТОЦИ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО КАКО ВИСОКОВРЕДНА, НЕЗАМЕНЛИВА И УНИВЕРЗАЛНА ПРИДОБИВКА НА КУЛТУРАТА.....	28
---	----

АЛЕКСАНДРИСКАТА БИБЛИОТЕКА.....	29
---------------------------------	----

ЈАВНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ВО РИМСКАТА ИМПЕРИЈА.....	35
--	----

Приватните библиотеки во Рим	35
------------------------------------	----

Јавните библиотеки во Рим	36
---------------------------------	----

ВАТИКАНСКА БИБЛИОТЕКА.....	39
----------------------------	----

БИБЛИОТЕКИТЕ ВО ВИЗАНТИЈА.....	41
--------------------------------	----

БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО ПЕРИОДОТ НА ХУМАНИЗМОТ И РЕНЕСАНСАТА (ОКОЛУ 1400-1550 ГОДИНА)	45
--	----

ЈАВНИ БИБЛИОТЕКИ.....	47
-----------------------	----

ПЕРИОДОТ НА ДОЦНАТА РЕНЕСАНСА И БАРОКОТ (ПОЛОВИНАТА НА 16 – 17 ВЕК)	49
---	----

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 18 ВЕК ДО ФРАНЦУСКАТА РЕВОЛУЦИЈА	54
БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 19 И 20 ВЕК.....	57

ГЛАВА III

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

ГЕНЕЗАТА – ПРВИТЕ КОРЕНИ НА МАКЕДОНСКОТО БИБЛИОТЕКАРСТВО ВО IX ВЕК	62
---	----

СЛОВЕНСКО ПИСМО.....	68
----------------------	----

ПИСМЕНИ СПОМЕНИЦИ НА СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИК.....	73
---	----

Глаголски книжевни споменици.....	75
-----------------------------------	----

Кирилски книжевни споменици.....	77
----------------------------------	----

МАКЕДОНСКИОТ ПРОСВЕТНО-КУЛТУРЕН ЦЕНТАР ВО ОХРИД.....	78
---	----

Охридскиот универзитет – најголемото културно и творечко жариште на европскиот простор во IX век	78
---	----

Основањето на првата манастирска библиотека во манастирот „Св.Пантелејмон“ во Охрид	81
--	----

„ЗЛАТНИОТ ПЕРИОД“ НА КУЛТУРАТА, ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО И БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО XI, XII И XIII ВЕК.....	83
--	----

РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО ПЕРИОДОТ ОД XIV ВЕК (1392) ДО – XVIII ВЕК.....	88
--	----

КРАЈОТ НА XVIII ВЕК И ПОЧЕТОКОТ НА XIX ВЕК – НОВ ПОТТИК ЗА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА.....	90
---	----

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ.....	94
--	----

Формирање на универзитетската – факултетска Библиотека во Скопје.....	98
--	----

Библиотекарството во Вардарска Македонија од прогласувањето на Обзнаната и Видовденскиот устав до воспоставувањето на шестојануарската диктатура.....	100
---	-----

Развој на библиотекарството во Македонија во периодот од 1929 до 1939 година	101
---	-----

Развојот на библиотекарството во Македонија во период од 1936 до 1941 година	106
---	-----

ГЛАВА IV

БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА

МАКЕДОНИЈА (1944 – 2004)..... 109

**НОРМАТИВНО – ПРАВНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА
ЗАСНОВАНОСТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО
Р. МАКЕДОНИЈА 109**

Одликите на АСНОМ – темелник во возобнувањето и
создавањето на македонското библиотекарство 109

Донесување на првиот Закон за библиотеките
(21 декември 1960) 117

Закон на библиотеките (17 април 1965 година) 119

Закон за библиотекарска дејност од 1974 година 121

Закон за библиотечна дејност (14.11.1984)..... 123

Новиот закон за Библиотеки на Република
Македонија (15. 09. 2004)..... 126

БИБЛИОТЕКИ – ПОИМ, СУШТИНА И ВИДОВИ 131

Поимовно определување на библиотеката и
библиотечната дејност..... 131

Библиотечни цели 137

Видови библиотеки 141

**ФОРМИРАЊЕ И РАЗВОЈ НА НАРОДНИТЕ
БИБЛИОТЕКИ ВО МАКЕДОНИЈА 145**

**НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ОСНОВНИ НОСИТЕЛИ
НА БИБЛИОТЕЧНАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА
ВО ПЕРИОДОТ 1944 – 2004 145**

**НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЈЕ..... 149**

**НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „НАРОДНА ПРОСВЕТА“–
БЕРОВО 156**

**МАТИЧНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – БИТОЛА..... 159**

**САМОСТОЈНА БИБЛИТЕКА
„БРАНД ПЕТРУШЕВ“ – БОГДАНЦИ 165**

**НАРОДНА БИБЛИТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ –
ВАЛАНДОВО 167**

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ВЕЛЕС..... 170

НАРОДНА МАТИЧНА БИБЛИОТЕКА „ВАНЧО ПРКЕ“ – ВИНИЦА.....	173
НАРОДНА МАТИЧНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ГЕВГЕЛИЈА.....	177
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ВУК КАРАЦИЌ“ – ГОСТИВАР	180
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БРАТСТВО“ – ДЕБАР.....	183
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ИЛИНДЕН“ – ДЕЛЧЕВО.....	186
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ВО ДЕМИР ХИСАР.....	189
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ФЕТКИН“ – КАВАДАРЦИ.....	192
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – КИЧЕВО	195
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ИСКРА“ – КОЧАНИ.....	198
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ЈОВЕ ГИЧЕВ“ – КРАТОВО	201
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – КРИВА ПАЛАНКА.....	204
НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ВО КРУШЕВО	207
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ТАНЕ ГЕОРГИЕВСКИ“ – КУМАНОВО.....	209
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – МАКЕДОНСКИ БРОД.....	212
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СТРАШО ПИНЏУР“ – НЕГОТИНО	215
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГРИГОР ПРЛИЧЕВ“ – ОХРИД.....	218
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – ПЕХЧЕВО	222
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БОРКА ТАЛЕСКИ“ – ПРИЛЕП	225
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ЈАНЕ САНДАНСКИ“ – ПРОБИШТИП.....	229
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БРАЌА МИЛАДИНОВЦИ“ – РАДОВИШ.....	232
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ПРИ ДОМОТ НА КУЛТУРАТА „ДРАГИ ТОЗИЈА“ – РЕСЕН	235
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЕЧЕВ“ – СВЕТИ НИКОЛЕ	239

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА „БРАЌА МИЛАДИНОВЦИ“ – СКОПЈЕ	242
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ДИМИТРИЈА И КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВЦИ“ – СТРУГА	249
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БЛАГОЈ ЈАНКОВ МУЧЕТО“ – СТРУМИЦА	253
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – ТЕТОВО	256
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП.....	259
СТРУЧНИОТ РАЗВОЈ И ЕДУКАЦИЈАТА НА БИБЛИОТЕЧНИОТ КАДАР ВО МАКЕДОНИЈА.....	266
СИСТЕМ НА ОБРАЗОВАНИЕ НА БИБЛИОТЕКАРИТЕ ЗА XXI ВЕК	269

ГЛАВА V

СОВРЕМЕНИ ПРОЦЕСИ И ТЕНДЕНЦИИ ВО РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА.....

НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ВО 21 ВЕК.....	279
СОВРЕМЕНИ ТРЕНДОВИ ВО БИБЛИОТЕКАРСТВОТО	285
СТРАТЕГИИ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ЗА УСПЕШНО НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ НА НОВОТО ДОБА	286
ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ДИГИТАЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ	292
Зачетоци на дигиталните библиотеки.....	293
ДИГИТАЛНИ БИБЛИОТЕКИ – РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ.....	295
ДИГИТАЛНИ БИБЛИОТЕКИ – СОВРЕМЕНИ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ	298
КОРИСТЕЊЕ НА ЕЛЕКТРОНСКИТЕ ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА КОБИСС – СИСТЕМОТ	303
Електронски извори во системот КОБИСС.СИ.....	305
Едукација на корисниците во системот КОБИСС.СИ за користење на електронските извори	306
ПРОЦЕСОТ НА АВТОМАТИЗАЦИЈА НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	308
МАРКЕТИНГ И МЕНАЏМЕНТ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО СВЕТЛОТО НА НОВИОТ ВЕК	314

Маркетинг на библиотечните здруженија.....	315
Маркетиншките аспекти на пласманот на Е-списанија и Е-информации	317
Главни трендови на менаџментот и маркетингот во светот.....	318
БИБЛИОТЕКАРОТ КАКО МЕНАѢЕР НА ЗНАЕЊЕ.....	320
ОСНОВНИ ПРИЧИНА ЗА ОПСТАНОК НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 21 ВЕК И ДЕТЕРМИНАНТИТЕ НА НОВАТА СТРАТЕГИЈА	325
ЗАКЛУЧОК.....	328
ПРИЛОЗИ.....	341
МАНИФЕСТ НА УНЕСКО ЗА НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	341
МАНИФЕСТ НА УНЕСКО ЗА УЧИЛИШНИТЕ БИБЛИОТЕКИ.....	345
ФИНАЛНИ ПРЕПОРАКИ НА МЕЃУНАРОДНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА НА НАЦИОНАЛНИТЕ БИБЛИОГРАФСКИ СЕРВИСИ 25-27.11.1998 г. Копенхаген (Данска).....	349
ОБЈАВА ЗА ГАБРИЕЛ	355
ЕТИЧКИ КОДЕКС НА БИБЛИОТЕКАРИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	359
ЛИТЕРАТУРА	362

ВОВЕД

Книгата во своето долго историско опстојување често пати го менувала својот облик и форма, меѓутоа нејзината суштина и вредност останувале непроменети: од глинените плочи до современите електронски записи, таа останувала темел и светилник на образованието, науката и културата на сите цивилизации низ вековите.

Сите цивилизации со книгата биле помудри и поблиску до Бога, со неа се поврзувале и се поврзуваат вековите но и луѓето од сите меридијани. Луѓето дружејќи се со книгата се дружат и меѓусебно, збогатувајќи ги своите видици - видици на човековата мисла и знаење. Преку книгата се овозможува образование и достап до знаењата за најголем дел од населението на целата планета.

Книгата претставува свет предмет преку кој се предаваат верите на трите најголеми религии, се развива слободата на мислата, критичкиот дух. Во нејзините страници опстојуваат јазиците со ограничена дифузија, а уште повеќе се шират светските јазици. Книгата во континуитет ја оформува моќта на расудувањето кај поединците, непрекинато отвара нови хоризонти кои го засилуваат критичкиот и творечкиот дух, вечно го стимулира размислувањето и знаењето и ја развива интелегенцијата.

Во нив е сместен духот на светската цивилизација, во нив се згрижени и времето и судбината на човекот и судбината на цивилизациите.

Просторот што го отвора книгата, овозможува да размислуваме за животот, тоа е просторот наречен свет за универзумот и за човекот - за себе самиот. Книгата низ вековите секогаш ја следела судбината на човекот и човештвото. Заедно со човекот таа се раѓала и се воздигнувала, но и заедно со него горела на заеднички клади во мрачните периоди на неговата - нивната историја. Но повторно се раѓала и

издигнувала над мракот на помрачената свест на определени историски епохи кои самите се осудиле да бидат заборавени. Книгата не е ексклузивно право на само една цивилизација, таа е наследство на сите сегашни и идни цивилизации. Затоа, таа треба со огромна љубов да се чува за сите идни генерации како најголем божји дар и како најубавото и највредно човечко и цивилизациско дело - безусловна основа за секој напредок.

За таа цел, не случајно историскиот чин на појавата на печатницата, односно почетокот на печатењето со подвижни букви и готица што го измисли Гутенберг (1400 – 1469), од страна на Маклуан беше окарактеризиран како создавање на нова, Гутембергова галаксија. Тоа е чин на светска револуција која се развива со огромна брзина идентична со развојот на галаксијата на Маркони и галаксијата на интернаутите.

Иако во книгите се засолнети и згрижени и времето и човековата судбина, тогаш се поставува и прашањето: „Што претставуваат библиотеките во кои немо стои нејзиното Височество - Книгата. Книгите и библиотеките ја сочинуваат вековната културно - цивилизациска симбиоза. Библиотеките не претставуваат само место каде што се собираат и чуваат книгите, тие не се нешто што со старомодната европска хуманистичка вера во библиотеката беа наречени“ парадигма на добро општество и услови за духовна преродба, тие денес се многу повеќе од тоа. Таа го завзема највисокото место во хиерархијата на духовните институции.

Денес кога новите електронски средства покрај вообичаеното секојдневното комуницирање го менуваат и начинот на изразување, денес кога се смета дека компјутерската технологија и Интернетот дефинитивно ќе ја покажат сета излишност на книгата означувајќи го нејзиниот крај – ситуацијата е дијаметрално спротивна. Книгата и понатаму трае, опстојува, а во светот и понатаму се прават големи „фараонски згради“ за нејзиниот комотен престој и во дваесет и првиот век, по и во вековите кои ќе следат. Нивниот заеднички соживот со новите

современи технологии не само што не згаснува, туку уште поинтензивно продолжува мистеријата и магијата на книгата и библиотеката и нивната вечна симбоза продолжува. Иако се неми, тие вечно говорат, а човекот и човештвото вечно ги слушаат и ќе ги слушаат, бидејќи тоа е гласот на бесмртните книги сместени во бесмртните светилишта на мудроста и знаењето од кои ќе се црпат искуствата и за иднината.

Почетоците на богатата македонска културна историја нераскинливо се поврзани и извираат од епохалното и грандиозното дело на солунските браќа Кирил и Методиј. Тие на словенскиот народ му го поклонија светилникот на првата писменост и првите книги со што го отпочнаа процесот на нивниот севкупен цивилизациски развој. Со нивното огромно просветителско дело тие ги поставија и темелите на библиотекарството како една од најзначајните културно-просветни содржини на културната историја на словенските народи, а во тој контекст и на македонскиот народ.

Нивното дело со уште поголем жар го продолжиле Свети Климент и Наум Охридски развивајќи плодна културно - просветна дејност. Свети Климент Охридски го формирал првиот и најстариот Универзитет во Европа (уште пред Болоњскиот универзитет формиран во 1088 година), а неговата библиотека која се споменува во житието на Теофилакт, заедно со библиотеката на Свети Наум Охридски, го означуваат почетокот на историјата на библиотекарството на Македонија.

Библиотекаството во Македонија, со својата десетовековна традиција, со определени развојни амплитуди, уништувања, грабежи продолжи да егзистира и да ја остварува својата културно и просветителска мисија до денешни дни во самостојна Република Македонија.

Предметот на истражување на докторската дисертација ќе биде фокусиран првенствено врз развојот на библиотекарството во Р. Македонија во периодот од нејзиното ослободување во 1945 год. до 2004 година.

ГЛАВА I

ПОИМОВНО-ТЕРМИНОЛОШКО ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА

ГЕНЕЗА И ТЕОРИСКИ ОСНОВИ НА РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА

Во огромниот број на книги и списанија од подрачјето на библиотекарството, релативно е мал бројот на трудови кои директно го расветлуваат феноменот на библиотечната наука. Овие систематизирани трудови би имале сериозно значење во изградбата на корпусот на теоретско знаење за библиотекарството. Системско и целосно – интегрално проучување на прашањата за методологијата, предметот, природата и целите на научната дисциплина - библиотечна наука, како и толкувањето на нејзините суштински поставки, претставува предмет на научен интерес на многу мал број автори и истражувачи на овој феномен. Од тоа произлегува и сериозната термилошка збрка и шаренило во стручната литература од сферата на библиотечната наука што првенствено е детерминирана од следните фактори:

- недоволната и непрецизна разјаснетост и различните гледишта за задачите, целите и предметот на анализираната дејност – библиотекарството;

- нецелосно изградената специфична методологија за научно - истражување на овој феномен;

- на оделените несогласувања со оглед на автохтоноста на дисциплината на библиотечната наука и нејзината поврзаност со други научни дисциплини;

- многу неразрешени поимовно - категоријални дилеми.

Корените на развојот на теоретските основи на библиотечната наука можеме со сигурност да ги бараме во 17 и 18 век. Тоа кореспондира со периодот кога конечната цел на библиотекарството се поврзува со барањето на читателот насочен кон материјали за кои со сигурност знаел дека се во сопственост на одделна библиотека, значи со овозможување на читање.¹ Овој концепт поврзан со просветителските настојувања, набргу е обогатен со идејата за поврзаноста на библиотеките кои „излегуваат“ надвор од ѕидините на замоците, дворците или излегуваат надвор од ѕидовите на манастирите и универзитетите. Библиотеките наместо да бидат нивни украси, почнуваат се повеќе да се доближуваат и да бидат достапни до сè поголемиот број потенцијални корисници.

Следејќи ја генезата на настанувањето и структурирањето на теоријата на библиотекарството како примарен услов за професионализација на оваа мошне значајна општествена дејност, можеме да го забележиме и постапното формирање на јадрото на научната мисла во оваа област. Како и секоја научна област, нејзините почетоци ги карактеризираат определени детски болести кои се манифестираат преку методолошката недефинираност и неускладеност и преку лексичката и термилошката неизедначеност. Во почетниот период таа била претставена преку определени постулати, правила и упатства за практично работење, презентирани во предговорите на каталозите печатени во XVII и XVIII век. Кон средината на XIX век се пристапува кон организирано изучување на природата и феноменот на библиотекарството.

¹ Види поопширно: Hirecki Joseph. Public interest and the theory of librarianship: College and Research Libraries 25 (1964), July, 269-278

Од овие систематски и сеопфатни проучувања на суштината на феноменот на библиотеките и библиотекарството во целост, почна да се конституира научната мисла, односно науката за библиотекарството.

Науката за библиотекарството прв со ова име ја означува (нарекува) Мартин Шретингер (Martin Schrettinger) библиотекар на кралската библиотека во Минхен. Шретингер под поимот наука за библиотекарството подразбира „збир на сите правила потребни за уредување на библиотеките.“²

Еберт (F. Ebert) и Молбех (C. Molbech) во оваа дефиниција го вклучија и поимот управување со библиотеката. Во плејадата на познати теоретичари и практичари на науката за библиотекарството во овој контекст неминовно ќе ги додадеме и имињата на: Пецхолт (J. Petzholt), Милкау (F. Milkau), Џуит (C. Jewett), Катер (C.A. Cuter), Франкфутер (S. Frankfurter), Форстиус (J. Vorstius), Лубецки (S. Lubetzky), Ранганатан (S.R.Ranganathan), Домановски (A. Domanovszky), Горман (M. Gorman), Норис (D.M.Norris), Осборн (A. Osborn), Нитецки (J.Nitecki), Уркарт (D.Urquhart) и други.

Оваа теоретска база, или „теоретска метадисциплина“ како што ја нарекува Нитецки, во најширок контекст, се занимава со „односите помеѓу трите клучни компоненти во преносот за знаењето: помеѓу публикацијата, нејзината содржина и нејзиниот корисник“.³

Во оваа корелација (на трите елементи) мошне значајно е нивото на кое се одвиваат процесите на организацијата и интерпретацијата на забележаното знаење, неговото редефинирање и преобликување преку низ мисловната сфера на библиотекарите.

Современите теоретичари како што е Шера (J.H.Sher), на библиотекарството гледаат како на „процес на управување со знаењето“,⁴ додека социјалната епистемологија на библиотекарството ја поставуваат како „теорија или наука за методите и темелите на знаењето“.

² Јанчиќ, С. (1996). Професија библиотекар - у трагањи за сопственим идентитетом. Библиотекарство на крају века (Книга прва). Београд, 19.

³ Nitecki, J. (1979). Metaphors of Librarianship: Journal of Library History, 14.

⁴ Shera, J.H. (1966). Libraries and Organisation of Knowledge, London.

Оттаму, според Шера, занимавањето со знаењето за библиотекарството тргнува од разбирањето на јазикот на самиот комуникациски процес и изградување на релевантен апарат за пронаоѓање на забележаното знаење со цел за негово оптимално користење.

Во таа широко поставена основа на дефинирање, реинтерпретирање и дисеминација на знаењето на темелите на слоевите и целовита теоретска основа, Боуден⁵ ја анализира професионалната одговорност на библиотекарите и стручњациите за информирање истакнувајќи ја нивната обврска, на корисниците на услуги да им овозможат слободен пристап во ажурните и релевантни информации, но и нивното право и перманентна задача своето знаење непрекинато да го надополнуваат, прошируваат, усовршуваат и збогатуваат.

Тоа е основната „формула“ за она што пишува Ирвин (P. Irwin) – „нешто повеќе од техничко знаење“, односно тоа е основата на тој сложен и делотворен процес на усвојување и креативно применување на постоечките теориски основи кои на праксата и даваат професионален дигнитет, а професијата функционално ја организира, насочува и во значајна мерка го детерминира нејзиниот кодекс.

Теоретичарот Мајкл Горман (Michael Gorman), библиотечната дејност ја карактеризира како „синергиска“, што подразбира „взаемно делување на разновидните чинители, меѓусебно зависни и ускладени, насочени кон единствената цел, во широко заснованиот процес на творење, трансмисија и користење на информациите“.⁶

Всушност, во тоа содејство и меѓусебна испреплетеност на дивергентните елементи и теоретските корелации, кои ги обединува и насочува снажниот кохезивен фактор - информацијата. Бидејќи информацијата претставува ресурс на специфични особини (карактеристики), како ресурс на иднината од кои сите останати зависат/ од него,

⁵ Boden, R. IFLA, Journal, 2, 1944. Цитирано според гласилото „Библиотеке Матице Српске, 13, 1995, стр. 16-17.

⁶ Gorman, M. (1982). Thinking the Unthinkable: A Synergetic Profession, American Libraries, 13, p. 473 – 474.

логично произлегува дека во таа спрега на теоријата и нејзината апликација, се искажува клучната компонента на професијата библиотекар.

Кога го анализираме историскиот развој на библиотечната наука во 19 век, во ситуацијата на значаен развој и промени на темелните концепти поврзани со книгата и библиотеката, неизбежно треба да ги потенцираме и големиот број нови прашања и проблеми што се појавија во врска со природата на оваа дејност. Паралелно со овие прашања се поставија и дилемите поврзани со нејзините цели и задачи кон што требаше да се пристапи на еден синхронизиран и систематски начин и со користење на научни методи. Уште попрецизно, со појавата на делата на Мартин Шретингер „Versuch eines vollständigen Lehrbuch der Bibliothek – Wissenschaft, (во два дела), Минхен 1808 - 1829 година и Handbuch der Bibliotheks – Wissenschaft, Виена 1834 година, во кој авторот го промовираше гледиштето дека библиотекарството нужно треба да ги развива своите сознајно - теоретски основи. Како што истакнавме на почетокот, половина дела претставуваат прв, мошне значаен и пионерски чекор и доказ за настанатите промени во занимањето со библиотекарството.

Во својата статија „Bibliothekswissenschaft“ објавена за прв пат во 1823 година во Allgemeine Encyklopaedie der Wissenschaften во Лајпциг, Ф.А. Еберт ги превзема главните поставки од теоретскиот концепт на Шрегингер за библиотечната наука. Еберт особено ја прифаќа неговата поделба на учење за библиотечните установи и библиотечното работење, со што занимавањето со книгата и писмото се преместува од средиштето кон маргините на интересирањето.

Во тој период почнува да се издава и првото стручно списание од подрачјето на библиотекарството Serapeum во кое покрај другите содржини се објавуваат и расправи за библиотечната наука и нејзиниот однос кон дисциплината *historia literaria*. Исто така, во ова списание почнува да се објавуваат и прикази на познати стручни книги и прирачници од тоа време.

Во самиот зачеток на развојот на библиотечната наука неминовно беше таа да наследи и да прифати определени научни и методолошки пристапи и концепти, кои продолжиле да се преиспитуваат и да се збогатуваат со нови сознанија од сферата на библиотекарството.

Од *historia literaria* во почетна фаза на развој на новата научна дисциплина драгоцените биле научните и теоретските сознанија кои биле инкорпорирани во разни научни дисциплини и во уметноста, особено во книжевноста при што библиографијата заземала мошне значајно место. Во почетокот на XII век научните дисциплини - *historic literario* и библиографијата, покрај основните - традиционални научни цели и задачи, паралелно се интересираа и за толкување и разбирање на книгите како такви, развојот на писмото и печатарството како мошне значајна алка во целокупниот процес на проучување на феноменот на библиотекарството. Во тој контекст, како друга основна цел која беше во корелација со претходните беше и проучувањето на организацијата и услугите во библиотеките од кои сè повеќе се очекуваше да овозможат пристап и користење на чуваното библиотекарско богатство.

Наместо заклучок за развојот на библиотекарската наука во тој период можеме да констатираме дека врз нејзиното почетно профилирање и детерминирање најзначајна улога одиграле *historia literaria* и библиографијата. Нивната основна цел се манифестираше преку извршувањето – спроведувањето на библиографскиот надзор над основната литература на разни научни дисциплини, додека библиотечната наука првенствено се занимаваше со научно толкување на техниките и методите со кои се служеше библиотекарството. Сето тоа беше во функција, односно беше нужно заради целесообразната организација на пристапот до материјалите и информациите кои се чуваа во библиотеките, како и со толкување на природата и целите на библиотекарството и неговиот однос кон двете дисциплини.

Претходно потенцираниот пристап целесно може да се согледа и да се анализира преку анализата на содржината на делата објавени во подрачјето на *historia literaria* во кои вообичаено беа распоредени:

основната библиографија на определено научно подрачје на неколку подрачја на науката и уметноста и каталози на книги на големите библиотеки. Библиотеките и библиотекарството беа распоредени во посебни оддели во кои беа претставени дефинициите за библиотеката, мислите за селекцијата на книгите, уредување на библиотеките и особено за потребните каталози.

Од претходно презентираниите премиси логично произлегува заклучокот дека во периодот на 17 и 18 век *historia literaria* имала теоретски и практични врски со библиотекарството. Во тој период во кој се прават и првите почетоци во развојот на библиотекарската наука, *historia literaria* претставувала дисциплина за библиотекарството *par preference*. Тоа произлегува од фактот дека што таа во голема мера се концентрирала на библиографијата, без која не би имало теоретски претпоставки да се расправа за стручно средување на големите библиотечни фондови и за работењето на големите библиотеки во тоа време.⁷

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА ВО ПОЧЕТОКОТ НА 19 И 20 ВЕК

Кон почетокот на 19 век се отвора нова страница во развојот на библиотечната наука, односно овој период го условува и одбележува потребата за проширување на постоечкиот стручен и научен дискурс. Библиотечната наука се појавува како нова парадигма на *historia literaria* во која постоечкиот видокруг од претходниот период постанал претесна рамка за нејзиниот понатамошен целосен и успешен развој. Праксата на површина веднаш ги издигнала проблемите од неможноста библиографиите во целост да ги остваруваат функциите што пред нив ги наметнувале зголемените барања на новото време. Всушност, и покрај вредните информации за тоа што било објавено

⁷ Види поопширно: Uaknary, Pretti (1986). *Roots of library in historia literaria*, *Wolfenbuttelers Notizen zur Buchgeschichte*, 11, p.73.

што ги поседувале библиографиите, сепак тие не го подобрувале средувањето на збирката (збирките) и не придонесувале во поголема мера за воспоставување на подобар, функционален, рационален и сеопфатен информациски систем за нивната содржина.

Врз овие новонастанати состојби значајно влијание имало и тоа што и *historia literaria* и библиографијата на покажување на зголемен степен на интерес за елаборирање на филозофските и општествените поставки на новите суштински содржини на библиотечната дејност. Природата на новата дејност во оваа развојна фаза неминовно почнала да се стреми кон посредување и обезбедување достапност до се побогатите книжни фондови и сè поголемиот квантум на потребни информации.

Библиотекарството ја „отворило вратата“ за влез во семејството на науките со јасно дефинирана научна и општествена цел да го протолкува феноменот на книгата. Паралелна со оваа основна цел било и потребата да се протолкуваат и задачите по библиотечните установи поврзани со нивната организација на работење и управување.

Според тогашните првично воспоставени стандарди, основната цел на добрата и функционална организациона поставеност на библиотеците подразбирала успешност во релација на целта на дејноста – овозможување пренос на знаењето и информациите без оглед на времето и местото на нивното создавање.

Во втората половина на 19 век во спектарот на нејзините основни цели се надополнува со уште една значајна цел која претставувала операционализација на идејата за приближување на книгата и информацијата за неа, без оглед на местото на кое се наоѓаат. Во овој контекст би ги потенцирале ставовите на Чарлс Цвет презентирани на првиот собир на американските библиотекарски во далечната 1853 година, каде што се залага за воспоставување на централен каталог. Неговите првични идеи во пракса се реализираат кон крајот на 19 век

иако во историјата на библиотекарството централни каталози се пројавуваат и во поранешниот период.⁸

Со средувањето на збирките и систематизирањето на информациските служби како неминовен чекор продуциран од новите тенденции во сферата на библиотекарството беа поттикнати и нови дилеми. Во тоа време, неминовно се наметна и дилемата што ги поттикна расправите за двата суштествени проблеми на библиотекарството во новата развојна фаза - препознавање на книгата како индивидуален ентитет врз основа на нејзините формални поставки и вториот проблем, препознавање на книгата како извор на информации врз основа на содржинските поставки. За овој содржински вид, кон крајот на 19 век зголемен интерес почнува да манифестира и документацијата.

Идејата за приближување на книгата и информацијата за неа, без оглед на местото на кое се наоѓаат (Jewett, Charles Coffin) промовирана во втората половина на 19 век, продолжува да егзистира, да се продлабочува и да добива водечко место - постанува водечка идеја на библиотечните служби и услуги и во периодот на 20 век. Всушност, таа својата ренесанса ја доживува со проширувањето на библиотечните дискурси за мрежно опкружување. Со забрзаниот развој на техниките за пребарување во периодот кој ќе следи, посебно кон средината на 20 век, акцентот од документот почнува да се пренесува на информацијата.

Точно овој период е карактеристичен и со паралелното, постојано противење на библиотекарите на новите настојувања – предизвици, поврзани со настојувањата според кои концептот на документацијата се наметна како доминантен во тоа подрачје. Слични процеси значајни со тенденциите и развојот на библиотечната наука се манифестираат и кон крајот на педесетите години на дваесеттиот век. Новите тенденции во голема мера се поврзани со појавата на информациската наука, но првенствено од начинот на толкувањето на поимот

⁸ Види поопширно: Jewett, Charles Coffin. On the construction of catalogues of libraries and their publication by means of separate stereotypes titles. With rules and examples. Washington. Smithsonian Institution.

информација во библиотекарската литература. Најчесто овој поим во библиотекарските кругови не се коментира воопшто или се коментирал и толкувал во многу мала мера од едноставна причина што информацијата се сфаќала нешто што е иманентно и неразделно поврзано со библиотечната дејност и нејзината основна функција. Значи во библиотекарската литература не постоело сериозно и прецизно толкување, односно научна елаборација на поимот информација и на неговото значење во тој контекст. Според нивните сфаќања тоа било разбирливо „само по себе“, бидејќи тоа е нешто што логично и природно припаѓа во сферата на библиотечната дејност.

Надворешниот степен на елаборација и прецизност во толкувањето на поимот информација само како предмет на библиотечната дејност и како специфична научна дисциплина, е присутна и значајна во детерминирањето на границата меѓу библиотечната и информациската наука. Всушност, во овој период и во теоријата и во библиотечната пракса информацијата најчесто се толкувала врз основа на гледиштето и ставовите на авторите презентирани во делата за теоријата на информацијата и во делата за природата и предметот на научно истражување на новата научна дисциплина – информациската наука.

Во понатамошните фази на развој на библиотечната наука се наметна потребата за прецизно определување на улогата и местото на библиотечната наука во системот на науките. Овие настојувања и тенденции беа засилени во периодот после педесетите години на минатиот век кога се наметна и потребата за нејзино доведување во врска со другите, новоформирани научни дисциплини кои поинтензивно почнале да се развиваат во втората половина на дваесеттиот век.

Во овој период се наметна и новата дилема во развојот на библиотечната наука и нејзино позиционирање во однос на сродните научни дисциплини. Тоа подразбираше отпочнување на нова фаза во која ќе се отпочнат сериозни обиди за толкување на библиотечната наука како научна дисциплина во состав на пошироко поставеното научно подрачје на информациските и/или комуникациските науки. Во овој контекст

се наметна и прашањето за нејзините можни интеграции, првенствено со информациската наука што произлегуваше од следните премиси:

- „научното проучување на проблемите во библиотекарството се настојуваше да се доведе во реален однос спрема достигнувањата, заклучоците и теоретските поставки на другите научни дисциплини, па со нивна помош се докажуваа поставените хипотези за природата и целите на библиотечната наука; (не постоеше изградена методологија на научно - истражувачката работа во областа на библиотечната наука - забелешка на авторот);
- со користење на научните методи од други научни дисциплини се зајакнуваше теоретската основа на библиотечната наука;
- со користење на податоци, заклучоци и тврдења, генерирани во процесите на научно истражување во состав на библиотечната наука, се збогатуваа другите научни дисциплини.”⁹

Во периодот на триесетите години на 20 век несомнено влијание и видлива улога одиграле социологијата, психологијата и историските науки врз толкување и анализирањето на феноменот на библиотеките. Во понатамошниот развој, посебно во втората половина на 20 век, најзначајно место во продлабочувањето на развојот на библиотечната наука завземаат филозофијата и логиката, лингвистиката и семиотиката. Во овој спектар на научни дисциплини подоцна ќе се вклучат и помладите научни дисциплини - теоријата на информациите и кибернетиката, општата теорија за системот на информациската и комуникациската наука без кои не би можело да се замисли современиот развој и напредок во сферата на библиотечната наука. Исто така драгоцен ќе биде и придонесот на когнитивната наука, херменевтиката и друго со што во континуитет се потврдува интердисциплинарниот и мултидисциплинарниот карактер на новата научна дисциплина - библиотечната

⁹ Aparac, G. T. (1993). Teorijske osnove knjižnične znanosti. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Otsjeka za informacijske znanosti, str. 21-31.

наука, односно нејзиниот подем, но и нејзината интердисциплинарна поврзаност и интегрираност со другите научни дисциплини кон крајот на дваесетиот и почетокот на дваесет и првиот век.

Библиотечната наука по седумдесеттите години на 20 век се почесто се нарекува библиотечна и информациска наука (LIS – library information science). Во овој период доаѓа и до редуцирање на стручните расправи за природата на библиотечната наука. Расправите во оваа фаза на развој на библиотечната наука исклучиво се фокусираат само на нагласувањето на нејзините концептуални поставки. Тоа се првенствено расправи водени на општо теоретско ниво, но во исто време, придонесот од емпириските и историските истражувања значително е минимизиран.

И покрај огромниот степен на напредок во развојот на библиотечната наука во дваесетиот век (посебно во неговите последни декади), карактеристично е да потсетиме дека во значителна мера се поставило изучувањето и систематизирањето на знаењата од неговата ризница што библиотечната наука ја создала во периодот на 19 век. Нејзиниот богат фонд во голема мера можеше без сомнение да ја збогати и да ја унапреди и информациската наука. Тоа имаше сериозни негативни импликации врз развојот на информациската наука која до неодамна се карактеризираше со неисторичност, односно со отсуство на историската компонента и историска заснованост на нејзините конститутивни елементи. Стравот, но посебно априозната потреба и определба што е карактеристична за сите научни дисциплини, дека секоја научна дисциплина која не ја документира својата историја ќе остане без идентитет, во значителна мера ги промени ставовите во однос на ова суштинско прашање за таа цел, во осумдесеттите години на дваесеттиот век доаѓа до потребен пресврт - враќање кон историските документи и посериозно истражување на историските перспективи и воспоставување на историска заснованост на конкретна научна дисциплина.

Во овој период, во ова поле мошне значајни се истражувањата индиректно поврзани за библиотеката на Б. Рејвард, Лајбниц, Отлет, В. Лирнид, Х. Г. Велс, Хејс. Нивните размислувања претставуваат вредна појдовна точка и иницијална идеја (поставка) за проширување на сознајно - теоретските основи и на библиотечната наука и на информациската наука покрај другите научни дисциплини.

ОДНОСОТ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА КОН СРОДНИТЕ НАУЧНИ ДИСЦИПЛИНИ

Со анализа на развојните насоки карактеристични за периодот на развојот на библиотечната наука во 19 век, на глобален план можеме да детерминираме две карактеристични гледишта неопходни за да се утврди односот помеѓу оваа наука со другите сродни науки:

Првото гледиште тргнува од премислата за продлабочување на концептот на библиотечната наука со нејзино вклучување во историјата на книгата и писмото, или во библиографијата;

Второто гледиште тргнува од дијаметрално спротивна позиција според која наведените дисциплини се нејзини потесни делови.

Според пишувањето на В. Релвард (W. Reuward) библиотекарството и библиографијата во последната четвртина на 19 век, развија еден специфичен однос според кој библиографијата застапувала две нивоа на односи. Во првото ниво таа се насочувала кон историјата на книгата и физичкиот пренос на текстот, додека на второ ниво нејзиниот однос го фокусираше кон библиографската контрола на научната литература и предметниот пристап на нејзината содржина.

Во подоцнежниот период, во зависност од појавата на новите процеси и тенденции во оваа сфера, документацијата и информациската наука, во теоретска смисла се насочуваат кон проучување на документите, информациите, информациските системи и човечките суштества како елементи на комуникацискиот систем.

Во практична смисла, овие научни дисциплини се вклучуваат во расфетлување на феномените од библиотекарското информациски науки посебно се интересираат за развојот на односите помеѓу човекот и машината, при што неминовно се потенцира изнаоѓањето на најприфатливиот начин на користење специјализирани знаења. Заеднички именител на сите овие настојувања е трагањето по една обединувачка теорија, односно можност за интеграција на научните дисциплини во подрачјето на информациските науки, што сеуште е во перспектива. Тоа е научна перспектива која ќе се обидува претходно презентираниите научни дисциплини да ги одржи на една единствена интелектуална основа.

Досегашните теоретски расправи за овие проблеми на меѓународно ниво со сигурност потврдуваат дека постои еден вид концептуална спорост-развлеченост во определувањето на идентитетот на библиотечната наука. Сложеноста на овие проблеми се мултиплицира и со актуелниот концептуелен хаос во детерминирањето на идентитетот – посебноста на информациската наука. Крајните консеквенци на овие старо-нови „разграничувања“ имаат сериозни импликации во прецизното дефинирање и утврдување на врските помеѓу библиотечната и информациската наука.

Акцентот во академиските расправи се ставаше на природата на научното подрачје воопшто, прашањето за бројот на научните дисциплини во состав на конкретното научно подрачје (информациските науки), односите помеѓу библиотечната и информациската наука, соодветното име-назив на научната дисциплина/подрачје и нејзината дефиниција. Покрај поголемиот напредок на овој план, кон крајот на минатиот век се издвоија неколку истражувачки насоки иако голем број на прашања остануваат отворени и понатаму.

Истражувачките насоки би можеле да ги групираме во неколку истражувачки области:

- истражувања на традиционалните теми, секојдневното практично работење на библиотеките;

- истражувања ма вонинституционалните проблеми – новите начини на давање на услуга на корисниците;
- истражувања што имаат за цел да ги издвојат и толкуваат основните феномени, како и да ги бараат заедничките корени на научните дисциплини од подрачјето на информациските науки.

Денес веќе имаме јасно утврдена препознатливост на различните гледишта од минатото, кои се фокусираат на природата на библиотечната и информациската наука – како што таа научна дисциплина, скоро без исклучок е прифатена и денес така се нарекува.

Наместо заклучок неопходно е уште еднаш да потенцираме дека сè позабележително е силното насочување кон настојувањата различните дејствувања кои се поврзани со знаењето и со пренесот и пребарувањето, односно користењето на знаењето и информациите, да се обединат во една научна дисциплина – информациска наука.

Библиотечната наука има огромен придонес во сите сегменти и области што претставуваат предмет на нејзиното практично делување и теоретски интерес во сите наведени области, посебно на планот на теоријата на авторството и теоријата на каталогот – „модел кој восхитува“, на планот на библиотечните системи и други планови.

ПРЕДМЕТ НА ИЗУЧУВАЊЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА НАУКА

Воразвојот на библиотечната наука, утврдување на нејзиниот предмет на изучување се одвива преку неколку развојни фази. Развојниот процес на предметот на библиотечната наука историски се движи од почетните настојувања кои се позиционираа на релацијата книга – библиотека, преку информацијата како централен предмет до настојувањата за толкување на библиотекарството во поширокиот контекст на културата. Во најновата фаза библиотекарството се толкува и преку поширокиот контекст на критичката валоризација на преовладувачките парадигми. На овој план значајни се настојувањата

на Шера¹⁰ кои вниманието го пренасочи кон културата како централна сфера на интерес, во функција на истражувањето на библиотечните феномени.

Библиотекарството како една од темелните културни вредности и дејности (во голема мера придонесува за развој и ширењето на културата), придонесува и за одвивање на нужните комуникациски процеси. За таа цел, библиотекарството неминовно треба научно да се толкува и како составен и неразвоен дел на вкупните културни настани во определена средина, но и на глобален план.

Врз основа на сите претходно презентирани научни и стручни стојалишта недвосмислено произлегува дека библиотечната наука претставува општествена и хуманистичка дисциплина *sue generis*.

Предмет на проучување на библиотечната наука како општествена и хуманистичка дисциплина претставува процесот на пренос на знаењата и информациите во состав на определените културни шеми.

Со оглед на знаењето за прецизното утврдување на предметот на изучување на секоја научна дисциплина, логично е да се очекува дека елаборацијата на ова прашање ќе поттикне интереси кај авторите кои ја истражуваат областа на библиотечната наука.

Според анализите на досегашните проучувања на предметот на библиотечната наука, авторите во зависност од нивните појдовни позиции се определуваат за концептото на научна интерпретација на книгата, библиотеката, знаењето, информацијата или пак за библиотекарскиот систем.

Во овој текст, акцентот на нашата експликација ќе го ставиме на валоризацијата на концептите поврзани со предметот на библиотечната и информациската наука според Ф. Микса¹¹. Во неговата теорија на парадигмите претставува два концепти кои тргнуваат од различни теоретски определби и тоа:

¹⁰ J.N. Shera. (1961). „Social epistemology, general semantics and librarianship“. Wilson Library Bulletin 35, p. 767-770.

¹¹ Miksa. F. L. (1992). Library and information science: two paradigms./Conceptions of Library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives/ eds. P. Vakkari and B. Cronin, p. 229-252.

А. Библиотека како општествена установа – единствен облик на општествена организација и

Б. Процесот на информацискиот тек како елемент на човековата комуникација.

Врз основа на критичкото проценување и анализа на двете претходно презентирани парадигми Микса утврдува:

- дека првата парадигма значително се потпираше врз востановената пракса заснована врз субјективните проценки /проекции/ за важноста на книгата и читањето во збогатувањето на личниот, духовниот живот на корисниците на библиотеките.

Во исто време се протежира и ставот дека оваа парадигма ги занемарувала предизвиците за истражување на комуникациските процеси со помош на научни статички методи и примена на компјутерски техники.

- дека втората парадигма во голема мера се поврзала со оние разгледувања /толкувања/ кои што ја занемарувале општествената структура и процесите кое реално егзистирале во библиотечните и информациските установи. Исто така, се потенцира дека втората парадигма во значајна мера го потценува вниманието на информациските активности врз збогатувањето на духовниот живот на корисниците на библиотеките.

Врз основа на овие размислувања и оценки преточени преку двете основни парадигми, можеме да заклучиме дека централен феномен на библиотечната наука е дискурсот на библиотеката како културен чин и процес со кој се поттикнува и овозможува оптимално користење на придобивките на човештвото и на цивилизациите, забележани на достапните објекти на симболичката култура поради духовниот напредок на поединецот и општеството во целост.

ГЛАВА II

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО

ЗАЧЕТОЦИ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО КАКО ВИСОКО ВРЕДНА, НЕЗАМЕНЛИВА И УНИВЕРЗАЛНА ПРИДОБИВКА НА КУЛТУРАТА

Разликите помеѓу библиотеците, музеите и архивите – „институциите на памтењето“ во текот на историјата не биле многу значајни, забележливи и јасни. Најстарите познати библиотеки во историјата всушност биле архивите. Тоа што често се нарекувало „библиотека на храмот“ или „библиотека на палатата“ всушност претставувале збирки на текстови (со клинесто писмо обично претставено на плочки) кои ги документирале службените верски активности од судската палата. Дури подоцна, збирките на другите видови текстови се нарекуваат „музеи“ заради тоа што зградите биле подигнувани во чест на музите. На големата Александриска библиотека, на пример и било дадено името Музеон – храм посветен на музите. Практично, многу мали или незначителни биле разликите помеѓу библиотеците и музеите се до раниот модерен период кога развојот на типографскиот печат доведе до драстично зголемување на количеството (квантумот) на расположиви текстови од кога тие се издвојуваат од збирките на објекти, а библиотеците почнуваат да се разликуваат од музеите. Праксата на издвојување на службените записи од другите видови документи отприлика настана во исто време, развивајќи се од рационалната бирократизација на власта.

Не случајно древните народи им давале толку големо значење и содржина на поимот библиотека. Владетелите, основачи на библиотеките им придавале посебно внимание и воделе сериозна грижа за библиотечниот фонд кои се формирал во текот на долгиот временски период. Заради тоа, заштитата на книгата и на книжевното богатство завзема централно место во дејноста на библиотеките.

Најстарите остатоци од библиотеките пронајдени се за време на археолошките истражувања во Месопотамија (Ур, Нипур, Лагаш, Ниниве) како збирки на глинени плочи и свитоци напишани (испишани) со клинесто писмо. Библиотеката како архитектонски објект постоеше и во периодот на антиката во хеленските, хеленистичките и римските градови, за што постојат и голем број сведоштва во пишаната документација.

Најстари градби на библиотеките (постојат само темели и архитектонски фрагменти) се наоѓаат на Ур (Дублал-мах) кои датираат од III милениум п.н.е., во Пергам од II или III милениум п.н.е., во Ефес од 107 година. Остатоците од римските градби од III век се наоѓа во Тимгад во Алжир.

Библиотеките низ епохите непрекинато се менуваат и се збогатуваат со нови содржини, со нови конструктивни решенија, со нови стилски карактеристики кои симболизираат определени епохи. Новите промени секогаш биле во функција на зголемените барања од библиотеките и нивната функционалност која била во корелација со непрекинатиот пораст на книжните фондови, збирките на книги, начинот на нивното сместување, манипулирање со консеквенци на функционалната организација и на конструктивните решенија.

АЛЕКСАНДРИСКАТА БИБЛИОТЕКА

Александрија веднаш после нејзиното основање во 332 год. п.н.е. постана центар на грчката и македонската култура во т.н. хеленистички период. Управата над Египет ја започнал Птоломеј (Лег), еден од командантите на Александар Македонски, искусен политичар и мошне

талентиран организатор. Птоломеј е основоположникот на една нова династија која со Египет ќе управува околу три века.

Периодот до III век п.н.е. е означен како период кога династијата на Птоломеите ја достигнува најголемата моќ кога кон неговата територија ќе се присоединат и делови на Мала Азија, крајбрежјето на Тракија и Хелеспонт. Во овој период на зајакнување на политичката моќ на елинистичкиот Египет доаѓа до голем процут и на науката, литературата и уметноста што ќе придонесе и за појавата на библиотеците.

Центар и жариште на развојот на културниот живот ќе постане главниот град на Царството – градот Александрија кои изникнал на значајниот крстопат на морските, речните и копнените патишта на три континенти.

Во центарот на градот до самиот парк Птоломеј II наследникот на Птоломеј (Лаг) наредил да се изгради огромна зграда – Музеон во која биле собрани колекции на растенија и животни, царската обсерваторија. Исто така, постоеле сали за предавања и научна работа, кабинети за предавачите. Во Музеон била формирана и голема библиотека за чиј основач се смета Птоломеј I. Библиотеката ја формирал по совет на знаменитиот грчки мислител Деметриј од Фалерон, ученик на Теофраст.

Уште поголем подем библиотеката доживува во периодот на владеењето на Птоломеј II Филадельф по чија наредба во неа ќе биде собрана целокупната грчка книжнина. Неговиот наследник ја продолжил мисијата за собирање на нови книги на еден нов, оригинален начин. Всушност, Птоломеј III Еввергет наредил да се спроведува преглед на сите бродови кои пристигнуваат во Александрија и откриените книги, сопствениците морале да им ги предадат на библиотеката, а после тоа, наместо оригиналите тие добивале само преписи.

Благодарение на огромните напори и настојувањата на претставниците на династијата Птоломеи, во библиотеката на Музеонот биле собрани големи и вредни книжни фондови. Само за илустрација бројот

на сврзоците до времето на Птоломеј II ја достигнал цифрата од 490.000 примероци. Според пишувањето на историчарот Амиан Марцелин во I век п.н.е. фондот на библиотеката ја достигнал фантастичната цифра од 700.000 сврзоци.

Уште од самиот почеток на нејзиното постоење, Александриската библиотека се конституирала во два составни делови: главна библиотека која се нарекувала библиотека „мајка“ и филијала – наречена „ќерка“.

Втората библиотека била формирана при храмот на богот на морнарите Серапеон, со фонд од 42800 сврзоци. за време на нејзиниот најголем процут, фондот достигнал околу 300.000 сврзоци. Оваа библиотека ги остварувала функциите на египетските храмови – библиотеки, но главната нејзина задача се состоела во содејствувањето (потпомагањето) за обединување на египетското население со грчкото. За таа цел, со нејзиниот фонд секогаш се користеле поголем број на читатели.

Главната библиотека била предодредена како научна база на групата учени луѓе, мислители кои биле повикани од династијата Птоломеите во Александрија. Во нејзиниот состав работеле најпрочуените филозофи, филозофи и поети на елинизмот. Во неа се преведувале вредни дела од областа на филозофијата, филологијата, реторика, математика, физика и медицина и многу значајни дела од древната класика.

Непроценливото книжевно богатство на прочуената Александриска библиотека, како и дарежливоста на нејзините основачи, придонеле библиотеката да постане центар во кои доаѓале голем број на познати луѓе и писатели од многу делови на Царството и пошироко.

Должноста „библиотекар“ во тоа време се издигнала на највисок пиедестал во хиерархијата на најодговорните државни служби. Аналогно на тоа, привилегијата и честа да бидат библиотекарим припаѓала само на видни учени луѓе, писатели и поети, филозофи и литературни критичари кои оставиле силен печат на својата епоха.

Во Александриската библиотека, според достапните извори постоеле следните оддели:

- оддел за драма;
- оддел за епска и недрамска поезија;
- оддел за закони;
- оддел за филозофија;
- оддел за историја;
- оддел за ораторска уметност;
- оддел за медицина;
- оддел за математика;
- оддел за природни науки;
- разно.

Колку што е загонетна и мошне интересна историјата на формирањето на библиотеката, уште позагонетна и многу противречна е нејзината понатамошна судбина. За нејзиниот „крај“ постојат повеќе преданија и легенди. Според грчкиот историчар Плутарх, за време на престојот на императорот Јулије Цезар во Александрија во 47 год. п.н.е., во пожарот што ја зафатил библиотеката изгореле околу 40000 сврзоци кои му биле подарени од Клеопатра.

Римскиот триумфир Антониј (83-30 год. п.н.е.) дозволил како поклон на прочуената египетска кралица Клеопатра да и се испратат околу 200.000 сврзоци. Подоцна, во 215 год. н.е. Александрија била подложена на жесток грабеж.

Во 273 год. н.е., за време на императорот Аврелијан стихиен пожар ќе ги уништи последните остатоци од книжниот фонд на богатата Александриска библиотека. Врз основа на овие сознанија би можеле да извлечеме заклучок дека библиотеката на Музеонот кон крајот на III век веќе не постои.

Но според други понови сознанија, во V век н.е. оваа библиотека ја уништиле фанатизираните христијани, бидејќи еден христијански писател пишува дека во V век ги видел празни нејзините полици.

Според други „сознанија“, конечното „згаснување“ на овој културно – цивилизациски светилник се случил кон крајот на VII век н.е. по заповед на Халифот Омар, поточно во периодот кога Арапите ќе завладеат со Египет. Околу овие „сознанија“ постојат многу противречности, односно нелогичности кои одат само во прилог на тврдењето дека Халифот Омар не би можел да биде уништувачот на библиотеката, бидејќи и самиот бил голем вљубеник и почитувач на науката. Оваа верзија за крајот на библиотеката најверојатно била лансирана од средновековната црква, според нејзините однапред дефинирани причини и цели.

Што се однесува до судбината на втората библиотека во Серапеон, докажано е дека таа била уништена по заповед на христијанскиот епископ Теофил во 391 год. н.е.¹² Тој „само“ го реализирал указот на императорот Теодосиј кој имал за цел за генерално уништување на јазичната култура и за претворање на сите храмови во христијански. На тој начин човештвото неповратно изгубило илјадници вредни дела кои биле создавани и биле резултат и огледало на древната наука и литература. Но и покрај нејзиното исчезнување, Александриската библиотека кај сите културни и цивилизирани народи побудува восхит и сеопшто цивилизациско признание и пофалба.

Во своето десетвековно постоење Александриската библиотека оставила длабоки траги во историјата на културата, науката и воопшто на човековата цивилизација. Исто така, тоа е светол пример за развојот на библиотекарството во неговите рани фази кога почнува еден силен процес на творење во голем број на области чии дела почнуваат плански да се собираат, чуваат и да се мултиплицираат во периодот на вековите кои ќе следат. Светот ќе остане побогат со многуте прекрасни и ненадминливи дела од областа на литературата, науката и филозофијата создадени во творечкиот жар на оваа древна епоха.

Најголема заслуга за овој цивилизациски дар им припаѓа на Александар Македонски – творецот на градот Александрија во кој и

¹² Ibid: стр. 40.

после неговата прерана смрт во воздухот и понатаму се чувствувал новиот дух, духот на ренесансата на човековата култура. Во таква нова атмосфера светлината на денот ја здогледале Библиотеката и Музејот на Александрија благодарение на династијата на Птоломеите кои негувале огромна почит на книгата и кон творечкиот гениј на човекот. Со нивниот огромен стремеж да создадат прекрасен комплекс од научниот институт и библиотека со што дадоа прекрасен пример на многу идни владетели како треба да создаваат нови вредни цивилизациски дела и како треба да се грижат за писменото наследство од минатото.

Александриската Библиотека и денес продолжува да се наметнува во човековата фантазија што несомнено постанува инспирација за истражувачите кои поради нејзината огромна вредност, со голем и нескриен жар сакаат да ги откријаат нејзините мистерии кои се повеќе и повеќе се множат. Тоа е само уште една потврда дека од моментот на создавањето на старите цивилизации најсвети места биле библиотеките. Во нив луѓето ги депонирале искуствата за полесно чување, користење и пренесување на идните генерации.

За крај ќе го потенцираме исказот на Фредерико Мајор во предговорот кон книгата „Животот и судбината на александриската библиотека“. „Исто така и светилникот кој се возвишувал на соседниот остров Фарос (и кои во своето време бил сметан за едно од седумте светски чуда), Александриската Библиотека е симбол кој означува една етапа од патот кој го води човекот кон светлината“.¹³

И Александрија и Александриската библиотека, се што правел Александар Македонски и сè што се однесува на него и неговото дело на сите четири страни на светот со право ни се чини како неразделен спој на реалноста и мечтата.

¹³ Мостафа ел Абади.(1992). Животот и судбината на Александриската библиотека. Скопје: Македонска цивилизација, стр. 9.

ЈАВНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ВО РИМСКАТА ИМПЕРИЈА

Во последниот век на егзистирањето на Римската Република и почетокот на востановувањето на Римската империја, во римското општество започнува силен процес на творечка преработка на усвоениот знаење и искуство од Грците во областа на материјалната и духовната култура.

Во тој период Римјаните достигнуваат и силен подем во развојот на уметничката литература, архитектура и скулптура. Во таа, втора фаза /етапа/ од културниот развој на Рим се појавуваат и библиотеките.

Првите колекции на книги биле донесени во Рим како воен плен од страна на неговите војководители. Овие богати колекции на книги во исто време послужиле како основа за формирање на голем број приватни библиотеки.

Во Рим „пристигнува“ и библиотеката на македонските цареви која била запленета од Емилиј Павел, после победата на Персеј.

За илустрација ќе ги споменеме оригиналната библиотека на Аристотел која била запленета од римскиот диктатор Корнелиј Сула (137–78 год. п.н.е.). После неговата смрт оваа голема збирка на книги која претходно ја поседувал некој богат Грк му припаднала на синот на диктаторот, а нејзината судбина понатаму е независна – не се знае каде завршила.

Според определени сознанија Корнелиј Сула во Рим донел околу 30.000 свитоци од Атинската библиотека на Апеликон во кои се наоѓала и библиотеката на Аристотел.

Луциј Луцинај Лукул ги ограбил библиотеките во Мала Азија и библиотеката на пониските цареви.

Приватните библиотеки во РИМ

Во Рим се појавуваат и првите приватни библиотеки, во прво време во посед на познатите мислителите од тој период – Цицерон (Кикерон), Сенека, Теренсој, Варон, Плиниј и други. Цицерон во тоа

време ќе ја искаже својата прочуена крилатица за книгите според која „Домот без книги е тело без душа“.

Библиотеката на Римскиот поет Виргилиј (70 – 19 год. п. н. е.) непречено ја користеле и неговите пријатели. Цицероновиот пријател – Тито Помпониј Атика, исто така, поседувал вредна библиотека со оригинални ракописи и преписи.

Марко Теренџај Варон (116 – 27 год. п. н. е.) многу учен писател на римските старини, собрал огромна колекција на ракописи кои целосно биле разграбени за време на граѓанските војни во Рим.

Братот на Цицерон – Квинт, според определени историски извори поседувал многу убава библиотека, како што имале и многу други познати личности од високите кругови на римското општество во тоа време. Во 200 год. н. е. , Серениј Самоник поседувал библиотека со 62000 сврзоци, што за тоа време претставува апсолутна голема колекција на книжен фонд. Во урнатините на Херкулан била откриена уште една приватна библиотека.

Во еден период од римската историја, кога поседувањето на библиотеки постанува помодарство кое го претставуваат богатите и високи слоеви на Рим, луцидниот Сенека почнува да ги исмејува споредувајќи ги со „магаре кое слуша лира“, бидејќи тие не ги познавале буквите, а ги украсувале со книги сопствените вили и салони.

Јавните библиотеки во Рим

Отворањето на јавните библиотеки во Рим кореспондира со периодот на I век п. н. е., во исто време кога се појавуваат и првите приватни библиотеки. Идејата за формирање на јавна библиотека за прв пат се родила кај Гај Јулие Цезар кој бил „поразен“ од огромната научна и културна дејност на библиотеките кои веќе егзистирале во поразените земји. За формирање на идната – прва јавна библиотека во Рим, Цезар наредил да се пренесат остатоците на сврзоците од Александријската библиотека.

Активностите околу основањето на библиотеката му ги доверил на Марк Теренцај Варон. За таа цел, Варон кој многу сериозно ја сфатил доверената задача, напишал и специјален труд „За библиотеките“ од кој се зачувани само неколку зборови. Предвремената смрт на Цезар го попречи спроведувањето на неговиот значаен проект во оваа „невоена сфера“.

Првата јавна библиотека во Рим била создадена од војсководецот Гај Азинај Полион (Pollio), кој бил и познат правник, голем оратор и писател, пријател на Хорациј и Виргилиј. За таа цел, тој во почетокот ги искористил книгите ограбени за времне на неговите воени походи во Илираја во 39 година п. н. е. Ова е и годината која се смета за година на формирањето на првата јавна библиотека во Рим – значаен културен и цивилизациски настан за Римската империја и цивилизација.

Библиотеката била сместена во храмот на богињата на слободата на Авентинскиот рид, во близина на Форумот.

Понатамошната судбина на првата јавна библиотека на Рим е неизвесна, односно не постојат историски извори за тоа што се случило со нејзиниот богат книжен фонд во подоцнежниот период.

Императорот Август, во 33 год. п. н. е. на Палатинскиот рид, во храмот на богот Аполон ја основал новата грчко – латинска јавна библиотека. Оваа библиотека во подоцнежниот период ќе послужи како модел за уредување на новите римски библиотеки. Библиотеката била уништена во пожарот во 363 година.

Во 28 година п. н. е. императорот Август ја основал и втората јавна библиотека на просторот на Марсовото Поле, наречена „Porticus Octaviae“, според името на неговата сестра Октавија.

И втората јавна библиотека во Рим била уништена во пожар во 80^{та} година од нашата ера. Повторно била обновена од Домициан кој за таа цел одделил многу средства и ја снабдил со богат книжен фонд на преписи и оригинали, доставени од Александрија.

Во овој период на развојот на Рим карактеристично е и формирањето определен број царски библиотеки во нивните дворци кои

имале и јавен карактер. Тоа значи дека нивниот книжевен фонд може-ле да го користат и други лица – надвор од дворецот.

Една од најпознатите библиотеки од овој тип е грчко – латинската библиотека формирана во дворецот на императорот Тибериј – наследникот на Агуст.

Исто така, императорот Веспасиан во 78 год. н.е. формирал библиотека во храмот на божицата на мирот, т. н. „Библиотека на мирот“ („Bibliotheca Pacis“). Еден век подоцна Гелиј, во оваа библиотека пронашол редки збирки на стари латински граматика.

Најпрочуена римска библиотека која ќе ги надживее постарите јавни библиотеки била таканаречената „Библиотека Улпија“ според името на нејзиниот основач – императорот Трајан. Нејзиниот фонд исто така бил оделен на грчки и латински книги. Специјално за оваа намена, императорот Трајан во 113 год. н. е. изградил зграда на Форумот која го носела неговото име. Зградата била сместена од двете страни на Трајановата колона (линија) помеѓу храмот подигнат во негова чест.

Од II век, оваа библиотека се користела и како сместувалиште на Државните архиви. Оваа најстручно уредена библиотека – модел за идните стандарди на поефикасно и постручно библиотекарско работење ќе егзистира се до времето на фанатизируваниот папа Сикст V (1585 – 1590) кога по негова наредба зградата ќе биде срушена заедно со соседната Библиотека Улпија.

Според историски познатите извори, последната јавна библиотека на просторот на Рим била основана од Александар Север во III век н.е. Библиотеката била сместена во храмот посветен на сите богови – Пантеон. За прв пат во историјата на римските јавни – државни библиотеки како организатор и раководител бил назначен христијанскиот учен Јулиј Африканус.

Освен претходно наведените библиотеки, јавни библиотеки биле формирани и во бањите како места за средби и дискусии. Во I век п.н.е. само во Рим работеле околу 170 бањи чиј број во наредниот период

уште повеќе се зголемил. Поставените библиотекари во овој вид на атипични библиотеки се нарекувале *villicus thermarum bibliothecae* („управник на библиотека во бања во место во вила“).

Карактеристично е да потенцираме дека определени јавни библиотеки биле формирани и во провинциите. Во овој контекст како најголема и најзабележителна се истакнува библиотеката од овој вид изградена во Атина од императорот Адријан. Библиотеката претставувала мошне комплексен објект со храм посветен на Зевс и Хера, Пантеон, 100 столбови, библиотека и гимназија.

Во почетокот на IV век н. е. во Рим функционираше околу 28 големи јавни библиотеки – респективна бројка која говори за високиот подем на римската култура и писменост и се помасовното користење на библиотеките од римските граѓани.

Кон крајот на IV век доаѓа до расцеп и поделба на Империјата на Источна и Западна, нивните патишта почнуваат сè повеќе да се разделуваат и го означуваат крајот на една значајна историска епоха во развојот на Рим и на човековата цивилизација во тој период. Со тоа завршува и една голема етапа од појавувањето и развојот на библиотеките во периодот на почетокот на развојот на човековата култура.¹⁴

ВАТИКАНСКА БИБЛИОТЕКА

Христијанската црква на запад по примерот на Црквата во Византија тргнувајќи од своите интереси и потребите на феудалната држава зачувала некои од остатоците на античкиот свет. Марк Авремиј Касидор (околу 485 – 580) кого го нарекувале „последниот римјанин и првиот граѓанин на средновековието“, во манастирот Вивариум формирал и скриптариум со што се создала и првата издавачка институција во средновековието. После неговото време на жива просветителска и издавачка активност, за секој манастир постана задолжително да формира и библиотека. Од тој период останала и

¹⁴ Види поопширно: Кирова, Е. (1975). Историја на библиотеките. Софија: Издателство наука и изкуство, стр. 44 – 50.

надалеку познатата поговорка: „Манастир без библиотека – тврдина без оружје“.

Од црковните библиотеки од периодот на Ренесансата најзначајна и најпозната е Ватиканската Библиотека (Bibliotheca Vaticana) во Рим. Со повторно враќање на папската престолнина во Рим во 1410 година, најверојатно таму бил пренесен и еден дел од авињонската библиотека. Во 1445 година оваа Библиотека имала околу 340 книги (според други автори 350 книги) со неколку класични дела.

За основоположник на Папската (Ватиканската) библиотека се смета папата Никола V (1447 – 1455). Папата бил еден од најзаслужните творци во областа на науката и уметноста за време на италијанската ренесанса. Исто така, тој бил и голем почитувач на античките ракописи. На Библиотеката и ја подарил и сопствената библиотека, така што таа пред неговата смрт „имала 1209 книги и тоа 750 латински кодекси и 414 грчки“.¹⁵

Папата Никола V имал планови за потребите на Библиотеката да изгради посебна зграда со цел нејзиното книжно богатство да можат да го користат образованите луѓе од целиот свет. Неговиот наследник Каликст III (1455 – 1458) имал намера да ја продаде библиотеката со цел да собере пари за светата војна против Турците.

За понатамошниот развој на Библиотеката заслужен е папата Сиксто IV (1471 – 1484). Библиотеката во 1475 располага со 770 грчки книги и 1757 латински, додека во 1484 година бројот на книгите ќе се зголеми на 3650.¹⁶ Од каталогот, кој бил составен во 1475 година јасно се гледа и настојувањето книгите да се изложат и систематски според авторот, но тоа не било спроведено.

Во 1484 година книжниот фонд бил поделен во јавна, приватна и понтификална збирка. Библиотекарот имал назив „префект на библ-

¹⁵ Види поопширно: Видоевиќ, Д. (1964). Општа историја библиотека. Сарајево: Завод за издавање уџбеника, стр. 83 – 84.

¹⁶ Забелешка: Според каталогот од 1481 год. за тоа време библиотеката располагала со 3499 книги. Во неа функционираше и три скрипториуми за препишување на ракописи од латински, грчки и еврејски јазик.

иотеката“. Исто така, во почетокот на XVI век биле напишани и правила за изнајмување и користење на книжниот фонд од Библиотеката.

За време на владеењето на папата Леон X (1513 – 1521) библиотеката била уредена и имала 4070 книги.

Ватиканската библиотека била сместена во четирите преубаво уредени Сали во дворецот на папата Никола V. Двете од овие Сали биле определени за јавна библиотека. Во третата се чувале вредните ракописи, историските извори и архиви. Книгите кои биле сместени во долги пултови (освен тие од тај-ната библиотека) им биле достапни на духовниците (блиски до папата) и на определени службеници од повисок ранг.

Ватиканската библиотека покрај другото, достигнала фонд од 60.000 ракописи и 7000 инкунабули. Во големата дворана – Сала Систина (Д. Фонтана) изложени се некои ракописни кодекси. Според својата уметничка вредност помеѓу овие кодекси се истакнуваат: Codex Vaticanus (IV век), Pontifical на Bonifacij IX, Дантеовата „Божествена комедија“ со илустрации на С. Ботичели и Бревијариј Матиј Корвин и голем број други вредни дела.

БИБЛИОТЕКИТЕ ВО ВИЗАНТИЈА

Источната Римска империја подоцна позната под името Византија за разлика од Западната Римска империја која била целосно разрушена и ограбена од варварските племиња, не доживеала таква катастрофа и погром на нејзините материјални и духовни вредности.

Во составот на Источната Римска Империја продолжиле да егзистираат најбогатите области – наследнички на древната култура кои биле завладеани од Римјаните – Балканот, Мала Азија, Сирија, Палестина, Египет.

Во раниот период сите позначајни древни центри ја зачувале античката култура – посебно биле зачувани вредните дела на грчките и елинистичките филозофи, писатели, историчари и филолози. Стотици илјади ракописи на тој начин биле спасени од уништување и заборав,

првенствено преку нивната заштита во јавните и приватни библиотеки изградени во големите градови. За да се зачуваат поголем број на примероци се практикувало и препишување на античките трудови.

Во владеењето на императорот Константин Велики (306 – 337) биле создадени солидни предуслови за развој на образованието и библиотеките. Веднаш после основањето на новата престолнина на Босфорот во 330 година, Константин Велики пренесол од Рим во Цариград значителен број на книги – претежно од христијански писатели. Овој книжен фонд кој броел околу 6900 сврзоци претставувал основа за формирање на првата библиотека во византиската престолнина. Библиотеката била лоцирана во посебна зграда до царскиот дворец.

Костанциј – наследникот на Константин Велики кој владеел од 337 – 361 година ја обновил библиотеката и го зголемил нејзиниот книжен фонд. Според пишувањата на определени автори, Констанциј во 354 год. ја основал првата царска библиотека во Цариград. Но најверојатно поточно е тврдењето дека Константин Велики кој од Рим ги пренел ракописите со голема вредност, на својата нова престолнина и ја поклонил и првата библиотека.

За време на владеењето на Јулијан (361 – 363) библиотеката била сместена во Базиликата. Јулијан, а подоцна и Теодосиј II (408 – 450) го збогатиле нејзиниот фонд со многу ретки и скапи кодекси. После тоа, Јулијан на библиотеката и поклонил и поголем број на примероци од својата збирка ракописи.¹⁷

За време на Јулијан и Теодосиј нејзиниот фонд нараснал на 120.000 примероци. Кон библиотеката бил изграден и уреден скриптариум во кој работел цел тим на писари – копирачи.

Првата императорска – царска библиотека се споменува и во едиктот издаден на 08. V. 372 год. од императорот Валенс (364 – 378) во

¹⁷ Види поопширно: Николиќ, М. (1962). Византијске Библиотеке, – прилог проучавању историје византијских библиотека. Београд: Библиотекар, Бр. 1. 1962, стр. 45 – 52.

кој може да се прочита дека на библиотеката и е ставена екипа на писари – препишувачи за грчки и латински јазик.

Сè до 476 година во науката не постојат никакви информации за постоењето на библиотеката. Во 476 година, или според други извори во 477 година за време на краткотрајното владеење на слабиот византиски војсководител кој со завера ја приграбил власта од императорот Зенон, во еден голем пожар кој го зафатил реонот Халкопратија во Цариград, изгорела и базиликата во која била сместена Првата цариградска царска библиотека.

После пожарот, за време на царот Зенон, библиотеката повторно ќе биде обновена и ќе продолжи со својата дејност. Но за понатамошната работа и судбина на библиотеката во историјата не постојат никакви податоци.

Најверојатно Константин VII Порфирогенит кој поседувал извонредно богата приватна библиотека, во Цариград ќе основа една поголема царска, односно јавна библиотека.

Во 1024 година библиотеката била уништена од крстоносците кои минувале низ Цариград, но сепак дел од фондовите биле зачувани се до потпаѓањето на Византија под османлиската власт во 1453 година. Книжниот фонд собиран во илјадагодишната историја на создавањето на византиската култура дефинитивно ќе биде растурен и уништен. Само определени делови останале во библиотеката на турскиот султан.

Исто така и Византиската патријаршија во Цариград располагала со библиотека која била сместена во најголемата и најубава црква во тоа време – црквата Света Софија. Библиотеката била основана од 607 – 610 година и поседувала првенствено теолошки збирки – ортодоксни и еретички, на латински и грчки јазик. Нејзиното опстојување продолжува до XIII век, но според најновите истражувања таа егзистирала до XVI век. Вредно е да потенцираме дека Константин – Кирил кога бил назначен за духовник, постанал библиотекар во истата библиотека (претходно бил избран за „секретар“ на патријархот).

Од ранохристијанските библиотеки на просторот на Византија вреди да се спомене и најпрочуената библиотека во Касарија (Палестина). Нејзин основоположник бил Ориген кој после навлегувањето на христијаните бил принуден да ја напушти Александрија. Тој во Касарија се преселил околу 231 – 235 година каде што работел и како учител. После неговата смрт, епископот на Касарија – Памфил, еден од најучените луѓе на епохата, поклонува голема грижа за библиотеката, за каталогизација на книжниот фонд кој се состоел од 30.000 книги.

Карактеристично за византискиот период е да се споменат и огромниот број на манастирски библиотеки кој првенствено изникнале во најважните христијански центри: Ерусалим, Кесарија, Антиохија и други во кој беа сместени многу вредни ракописи од кои, некои се зачувани и денес. На малоазиската планина Олимп, недалеку од Бруса, имало многу манастири во кои цветала средновековната образованост, во голема мера потпомогната од развојот на манастирските библиотеки. Во еден од тие манастири, прибежиште нашол и Методиј, а после таму пристигнал и неговиот брат Кирил. Според житијата на двата најголеми словенски просветители „Методиј се занимавал претежно со книжнината, Константин „беседел“ со книгите“.¹⁸

Исто така, посебно внимание заслужуваат и манастирските библиотеки во Света Гора во чии фондови се зачувани над 11000 ракописи. Во манастирите насекаде низ Византиското царство биле создадени и првите оригинални трудови на средновековието.

Покрај наброените библиотеки во Византија постоеле и голем број на приватни библиотеки на учените луѓе, духовниците и познатите општествени дејци кои оставиле силен печат на својата епоха.

¹⁸ Види поопширно: Кирова, Е. (1975) Историја на библиотеките – наука и изкуство. Софија: Издателство наука и искуство, стр. 56.

БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО ПЕРИОДОТ НА ХУМАНИЗМОТ И РЕНЕСАНСАТА (ОКОЛУ 1400-1550 ГОДИНА)

Хуманизмот претставува духовно движење, епоха на големи идејни битки, епоха на највисоки творечки дострели на човечкиот дух која се појавила на преминот помеѓу Средниот и новиот век.

Хуманистичките пулсирања мошне живо се одразија во севкупниот културен живот, а најзначајна е нивната манифестација во сферата на пишаната култура. Овој период е исто така мошне значаен и карактеристичен и во историјата на книгите и библиотеките, бидејќи значи „ренесанса“ и во оваа витална општествена и културна сфера. Таа се манифестира преку:

- 1) „необично големата побарувачка на ракописите од делата на класичната книжевност;
- 2) живо препишување и трговија со таквите ракописи (центри: Млеци, Базел, Фиренца, Рим, Неапол и др.);
- 3) Воведување на ново писмо, кое било многу почитливо (humanistica);
- 4) Пронаоѓањето на печатот со подвижни букви (најреволуционерно откритие во историјата на модерната култура);
- 5) Создавање на нов тип приватни библиотеки, кои ќе бидат многу полиберални од дотогашните библиотеки (мото: Sibi et Amicis т.е. За себе и за пријателите);
- 6) Појава на првите јавни библиотеки¹⁹

Како главни љубители и собирачи на книги помеѓу хуманистите можеме да ги спомениме:

Франческо Петрарка (1304 – 1374), познат италијански поет, творец на најубавите сонети, вљубеник на античката литература, поседувал и вредна библиотека. Тој на своите патувања – дипломатски мисии, успеал да собере поголем број оригинали или преписи од делата на грчките и римските автори. Во неговата библиотека се наоѓале

¹⁹ Jurič, S. (1956). Pregled povjesti knjižnica. Zagreb: Kultura, str.66.

писма од Цицерон (Кикерон), дела од Вергилиј, Омир и Платон. Петрарка секоја библиотека ќе и ја поклони на Венеција за јавно користење. Од нејзиниот богат книжевен фонд денес се зачувани само 25 ракописи кои се наоѓаат во Париската национална библиотека.

Помладиот пријател и современик на Петрарка, Џовани Бокачо (1313 – 1375) бил голем почитувач на античките ракописи. Во неговата приватна библиотека, исто така, имало голем број на грчки и римски преписи. Неговите книги тој им ги поклонил на неговиот пријател Августинецот Фра'Мартино де Сигна. После неговата смрт, библиотеката постанала сопственост на манастирот Сан Спирито во Фиренца.

Значајно е што и определени личности од побогатите општествени слоеви, Почнале да го следат трендот на аристократите и учениците луѓе и почнале да формираат свои приватни библиотеки. Во оваа област, доминирале приватните библиотеки кои ги собирале лицата со пошироки научни интереси со што отпочнал и процесот на формирање на основите на приватните научни библиотеки.

Идеите на хуманизмот почнуваат да ги „рушат“ и сидините на дворците на кралевите и кнезовите. Во нивните кругови почнуваат да се формираат богати библиотеки. Во овој контекст најзаслужно место им припаѓа на Козимо и Лоренцо Медичи во Фиренца, Императорот Максимилијан I во Виена, Полскиот крал Казимир, Унгарскиот крал Матиаш Корвин и други вљубеници на книгите и библиотеките.

Љубовта кон книгите во овој период ги зафаќа сите образовни сталежи. Голем број на поединци собираат се поголеми збирки на книги: збирката на кнезовите Висконти и Сфорца во Павоја, кнезовите Д'Ест во Ферари. Од нивните библиотеки почнале да се развиваат и првите јавни библиотеки во Новиот век.

Исто така и католичките поглавари, папите располагале со богати збирки на ракописи. Целиот овој спектар на новосоздадени библиотеки ќе послужат како основа за создавање на првите јавни библиотеки во периодот на хуманизмот и ренесансата.

ЈАВНИ БИБЛИОТЕКИ

Најстарата јавна библиотека била основана во Фиренца (околу 1434 година) од Козмо Медичи (1389 – 1464) господар на Фиренца. Неговиот внук Лоренцо Медичи – Лоренцо Велекилопен (1449 – 1492) бил најзначајниот мецена на науката и уметноста, библиотеката ја развил како јавна. После падот на Византиската империја Лоренцо Медичи организирал неколку експедиции за спасување на грчките ракописи и документи (околу 200) кои ги сместил во библиотеката која после била присоединета кон катедралата „Св. Лоренцо“. Библиотеката позната под името „Медиче Лауренција“ била отворена за читателите во 1571 година. Во нејзиниот состав била и една од најубавите ренесансни згради која ја насликал славниот Микеланџело. Нејзиниот фонд го користеле видни претставници на хуманизмот што се гледа по белешките во книгата за позајмување на ракописите. Во нејзиниот фонд, имало 4.200 инкунабули, над 10.200 ракописи, околу 700.000 писма и документи.²⁰

Најзначајна библиотека од периодот на Ренесансата и една од најголемите библиотеки во светот била Ватиканската библиотека во Рим основана од папата Николај V (1447 – 1455).²¹ Според каталогот од 1481 година библиотеката располагала со 3499 книги. Во составот на библиотеката функционираше три скрипториуми во кои се препишувале ракописи од латински, грчки и еврејски јазик. Исто така, библиотеката располагала и со сопствена книговезница. Корисници на книгите првенствено биле духовниците блиски на папата, но како корисници се јавуваат и службените лица од повисок ранг.

Во Венеција била отворена библиотека позната под името Марчијана (Marciana) според името на Св. Марко. Библиотеката ја основал кардиналот Бесарион во 1468 година. Книжниот фонд го сочинувале грчки и латински ракописи кои според идентични

²⁰ Кирова, Е. (1975). Историја на библиотеките, София, Издателство наука и изкуство, стр. 79.

²¹ Забелешка: Поопширно види во „Ватиканска библиотека“

воспоставени принципи како кај библиотеките Лауренцијана и Ватиканската библиотека можеле да се изнесуваат и да се користат надвор од библиотеката.

Најзаслужен за нејзиното формирање бил споменатиот кардинал Бесарион кој на млетачката (млетската) република и дарувал збирка на ракописи со цел да се отвори јавна библиотека.

Од овој период потекнува и библиотеката Малатестијана (Malatestiana) во Чезена од 1452 година со прекрасна дворана во ренесансен стил.

Во средна Европа најважна е библиотеката на Хрватско – Унгарскиот Крал Матијаш Корвин (1458 – 1490) со околу 3000 сврзоци. Покрај сопствениот скрипториум, за оваа библиотека работеле и разни скрипториуми во Италија (Фиренца, Рим и Неапол).

За библиотеките во периодот на хуманизмот и ренесансата е карактеристично тоа што по надворешниот изглед многу не се разликуваат од библиотеките во доцниот Среден век. И во нив продолжува да функционира системот на пултови со единствена разлика што нивните дворани се многу поголеми. Во нивното уметничко оформување и облагородување учествувале и најголемите уметници од тоа време како што биле Микеланџело, Сансовина и многу други познати имиња од ренесансната уметност. Сите овие библиотеки ја обновиле идејата за јавните библиотеки од поранешните периоди иако не можеле да се споредат со античките библиотеки ниту со својата големика, ниту според универзалноста и уреденоста (среденоста) со книжните фондови.

Според анализите на определени регистри на библиотеките од тоа време, книгите првенствено се користеле од учените и образовани луѓе, но за масовно читање сèуште не може да се говори.

Еден од најважните настани карактеристичен за периодот на хуманизмот и ренесансата е пронаоѓањето на печатница и печатењето на книгите во половината на петнаесетиот век. Всушност, откритието на Тутенберг (околу 1450 година) претставува нов, пресвртен момент во

историјата на човековата култура. Со книгопечатењето во тоа време зборот „литература“ веќе постанува збор со смисла, тело со душа. Книгите ќе постанат достижни за поширок круг на луѓе (пергаментот се заменува со многу поефтин материјал – хартија) што значајно ќе влијае и врз понатамошниот развој на библиотеците во Европа. Печатената книга е околу пет пати поефтина во однос на книгата пишувана со рака, со што ќе се интензивира процесот на зголемување на количините на книжните фондови и бројот на примероците во новите библиотеки. Патот на пробивањето на „новите книги“ во библиотеците не бил едноставен и лесен. Но и покрај сите отпори кон печатените книги, тие најнапред влегуваат во библиотеците на хуманистите, потоа во јавните библиотеки за на крај, конечно да се „вселат“ и во кнежевските и универзитетските библиотеки. Овие нови трендови во сферата на библиотекарството постепено ќе го згаснат егзистирањето на скрипториумите во составот на библиотеците.

Во овој контекст мошне интересно е да се потенцира и фактот според кој за релативно кратко време после пронаоѓањето на печатот дошло до воведување на државната и црквената цензура на книгите. Првата папска „претходна цензура“ доаѓа во 1487 година, но примери за цензурирани книги сретнуваме уште во 1475 година. Најпознат попис за забранети книги е тридентинскиот „Index librorum prohibitorum“ од 1564 година.²²

ПЕРИОДОТ НА ДОЦНАТА РЕНЕСАНСА И БАРОКОТ (ПОЛОВИНАТА НА 16 – 17 ВЕК)

Во епохата на доцното средновековие ќе отпочне процесот на пројавување на апсолутните монархии (во некој европски држави кон крајот на 15 век) за да достигне кулминација во 17 век. Со што ќе се подготват неопходните услови за појавата на капиталистичкото општество.

²² Види поопширно: Jurič, S. (1956), Pregled povjesti knjižnica, Zagreb, Kultura, str. 69.

Сите овие фактори ќе одиграат пресудно влијание и на развојот на културата на Европските народи. Културните трансформации и напредок во Европа неизбежно ќе влијаат и врз развојот на библиотекарството и библиотеките во целост. Исто така, врз нивниот развој делувале и цел комплекс на други фактори од сите општествени сфери. За Југоисточна Европа овој период значи и нова опасност, односно кулминација на турската опасност и секојдневно војување со што во голема мера ќе се парализираат започнатите културни настојувања и дострели на народите кои живееле во овие земји. Во големиот број на историски превирања во овој период ќе настрадаат и значителен број на стари библиотеки.

Во тој период отпочнал и процесот на секуларизација на црковните добра од приврзаниците на протестантизмот, што значи спроведување и на процес на секуларизација на манастирските библиотеки. Од заплнетите манастирски библиотеки се збогатуваат старите или се создаваат нови библиотеки.

Меѓу најзначајните универзитетски библиотеки кои се создадоа во овој период ќе ги потенцираме следните: Јена, Лајпциг, Тубинген, Лејден, Амстердам (сите од 16 век) и Болоња, Упсала, Падова, Рим и други (сите од 17 век). Во овој период основана е и првата универзитетска библиотека во САД – библиотеката на Хардварскиот Универзитет во Кембриџ.

Во овој период се јавува и новиот тип на градска библиотека – библиотека достапна за поширок круг на граѓани.

Покрај сите библиотеки, во овој период се истакнуваат и библиотеките на определени владетели, кнезови и на високото племство. Основањето на овие библиотеки често пати било правено заради престиж со цел да се истакне моќта и сјајот на нивните дворци и куќите на племството.

Заради зголемениот прилив на книги, пултовите почнуваат да се остваруваат од библиотечните дворани, додека книгите почнуваат да се сместуваат на полици и ормари кои стојат покрај сидовите на библио-

течните дворани. Во средниот – празниот процтор на двораните почнуваат да се поставуваат различни занимливи предмети – атласи, глобуси, нумизматички и други музејски збирки со што библиотеките од хуманизмот се претвараат во барокни. Овој спој на библиотеките и музеите претставуваат карактеристично обележје на секоја барокна библиотека.

Првата изразита барокна библиотека ја основал шпанскиот владетел Филип II во својата палата Ескориала (во близина на Мадрид) во 1567 година.

Францускиот крал Фрањо Франциск I, уште пре Филип II, најнапред во својот дворец, а подоцна во Париз ја основал библиотеката на француските кралеви наречена *Bibliothèque royale* или *Bibliothèque du roi* во 1518 година. Во 1890 година библиотеката била пренесена во дворецот Фонтенебло.

Франциск I се залагал Кралската библиотека да се развива како универзална. За таа цел, тој за прв пат во историјата на библиотекарството во 1537 година донесол наредба за снабдување на библиотеките со т.н. депозитен екземплар од целата печатена продукција во Франција. Оваа пракса ќе ја прифатат и другите држави во функција на создавање на Архивски фонд од националната литература. Оваа пракса ќе овозможи збогатување на библиотечниот фонд и зачувување на националната литература – т.н. „патриотика“ за потребите на идните генерации.

Со оваа библиотека во подоцнежниот период ќе бидат здружени некои постари збирки на француските кралеви (Људевит IX, Карло V, Људевит XII)

Оваа библиотека во овој период не била јавна библиотека и за време на неговиот наследник – Хенрих II, Кралската библиотека уште не била достапна за пошироката јавност.

Друга поголема библиотека во Франција од овој период е библиотеката на кардиналот Мазарини, наречена Мазарини (основана во 1643 година). Нејзиниот книжен фонд располагал со повеќе од 40.000 –

45.000 сврзоци. Со неа управувал Габриел Ноде (Gabriel Naude) (1600 – 1653 година), еден од најголемите библиотекари на сите времиња, кој ќе ги напише и првите упатства во науката за библиотекарството. Во нив ќе ги изнесе своите многу напредни идеи за задачите на библиотеците. Кардиналот Мазарини (кој ја реализирал идејата на познатиот кардинал Рошелје) ја формирал првата јавна библиотека која била отворена еден ден во неделата за пошироката читателска јавност, а после тоа и секојдневно, без можност книгите да се изнесуваат од библиотеката.

Од овој период, попрецизно од 1624 година потекнува и библиотеката Сент Женевиер (Saint Genevieve) во Париз.

Во 1526 година формирана е и Дворската библиотека во Виена. Нејзиниот фонд ќе биде збогатен посебно со купувањето на драгоцената збирка книги од библиофилската фамилија Фугер (Fugger) од Аугсбург.

Во Италија, Ватиканската библиотека добила нова барокна дворана, изградена за време на папата Сикст V кој го продолжил делото на претходниот папа Сикст IV. Кон крајот на овој анализиран период библиотеката во Ватикан ќе прерасне во најзначајна библиотека во Италија.

Во 1602 година во Милано ќе биде основана познатата библиотека Амброзиана, според името на покровителот на градот – Св. Амброзиј. Основач на библиотеката бил кардиналот Федерико Бормео. Во 1609 година библиотеката била отворена за јавноста. Библиотеката била сместена во зграда од барокен стил, со читална во која биле оставени на користење 55000 томови на книги. Во неа бил формиран азбучен и топографски каталог. Основната функција на библиотеката била да послужи како база за научноистражувачка работа на колегиумот на научници. Кон почетокот на XVII век во Рим била создадена и друга голема јавна библиотека, наречена Анџелика, основана од Анџело Роца – секретар на папата Сикст VI. Како основа за нејзиното создавање послужил фондот на библиотеката на Августинскиот орден.

Во нејзиниот правилник било изрично потенцирано дека нема да биде манастирска, туку јавна библиотека која ќе им служи на бедните и на странците.

Фондот на библиотеката после неговата смрт се намалил на 22.000 тома, претежно богословска и филозофска литература.

Во Фиренца била отворена друга јавна библиотека – „Рикардиана“ во која имало богата збирка од 1310 инкунабули и околу 4.000 антички ракописи поврзани со историјата на Фиренца и Тоскана.

Сите овие библиотеки денес опстојуваат како претставници на библиотеките од „музејски тип“.

Во исто време биле формирани и универзитетските библиотеки во Падова и Рим.

Најмрачниот историски периоди за библиотеките (манастирски и универзитетски) е XVI век. Извршената Реформација од страна на Тјудорите многу тешко ќе ги погоди манастирите, посебно нивните библиотеки. Само во периодот од 1536 – 1539 година, по наредба на кралот Хенрих VIII ќе бидат отуѓени имотите на 800 манастири во кои ќе настрадаат и богатите манастирски библиотеки. Голем дел од книгите биле распродадени, или уништени. За време на Кралот Едвард VI, реформационата комисија ќе ги разграби и книгите на универзитетската библиотека во Оксфорд.

Англискиот дипломат Томас Бодли (Thomas Bodley) во 1602 година ќе ја обнови универзитетската библиотека во Оксфорд, која по неговото името ќе биде наречена Бодлеана библиотека (Bodleian Library). Карактеристично е и тоа што оваа библиотека ќе постане и прва јавна библиотека во Англија, со систем на пултови. (Во почетокот, привилегија да ги користат книгите имале претставниците на повисоките сталежи.

Денес оваа библиотека претставува една од најголемите универзитетски библиотеки во светот со фонд поголем од 2.000.000 книги.

Во периодот на Преродбата, мисијата на спасители на античката литература од манастирските библиотеки ја превзедоа јавните библио-

теки – владетелски, национални и универзитетски. Секој основач на библиотека кои бил проникнат со духот на хуманизмот имал интенција да го збогати книжевниот фонд со дела од древните автори, со што „новите“ библиотеки постануваат место за чување на старите книги кои биле создавани од различни народи во текот на изминатите векови и епохи.

Во овој период книгата почнува да станува се достапна и за пошироките слоеви на населението, за што значајна улога ќе одигра создавањето на новиот тип на јавна библиотека. Кругот на читателите почнува сè повеќе и повеќе да се проширува, додека појавата на демократските правилници на читателите ќе им овозможи книгите да ги користат и во своите домови. Барокниот стил карактеристичен за градбите во тоа време нема да ги заобиколи и библиотечните згради кои постануваат своевидни ремек дела и велелепни градби со голем број уметнички украси. Исто така, во овој период се појавуваат и првите теоретски трудови од областа на науката за библиотекарството и каталогизација. Се појавуваат и првите печатени каталози како предвесници на богатиот информациона апарат неопходен за функционирање на современите библиотеки. Во суштина, библиотеките од овој период почнуваат значително да се разликуваат од библиотеките во другите историски епохи според содржината и квалитетот на основната дејност, како и по својата обемност и сеопфатност.

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 18 ВЕК ДО ФРАНЦУСКАТА РЕВОЛУЦИЈА

Осумнаесеттиот век е век што го одбележа појавата на рационализмот и идејата за просветителството – просветувањето на народите постанува императив на времето.

Во половината на 17 век се појавуваат и првите научни и литературни списанија, додека почетоците на првите весници ги наоѓаме во 16 век. Исто така, почнуваат да се основаат нови библиотеки, по-

себно после отпочнувањето на процесот на секуларизација на богатите црковни добра во Шпанија, Франција, Португалија и Австрија во втората половина на 18 век. Овие библиотеки во наредниот период ќе се развијат во најголеми библиотеки на светот.

Во Франција, познатата Кралска библиотека во Париз во овој период постанува најголема и најбогата библиотека во светот кој ги отвора вратите за поширокиот круг на читатели.

Во Англија, во овој период се основа познатиот Британски музеј кој покрај Библиотеката која беше основана во 1753 година, ја опфаќаше и галеријата за слики и разни други музејски збирки. За релативно краток период Библиотеката ќе постане главна библиотека во Англија и една од најголемите библиотеки во светот со книжен фонд од 6.000.000 примероци.

Во 1714 (во 1727 година според други афтори) година царот Петар Велики во Русија ја основал Библиотеката на Академијата на науките во Петроград која ќе биде пренесена во Москва. Нејзиниот книжен фонд содржи повеќе од 7.500.000 книги.

Во истата година Екатерина II на Библиотеката ќе и ја поклони личната библиотека на Петар I. Во овој период, Библиотеката со богатиот книжен фонд претставувала единствена база за научно – истражувачка работа во Русија.

Кон крајот на 18 век, во Русија е основана втората голема библиотека – Императорската библиотека во Петроград, книжниот фонд на Библиотеката денес има околу 7.000.000 книги, меѓу кои околу 40.000 словенски ракописи со што се вбројува меѓу најголемите библиотеки во светот.

Во 1755 година, по предлог на големиот руски научник Ломоносов во Москва бил отворен универзитет, во наредната (1756) година во неговиот состав била формирана и библиотека. Нејзиниот книжен фонд до крајот на векот достигнал околу 10.000 книги.

Од германските библиотеки во овој период најзначајни се Кралската библиотека во Берлин, Дворската библиотека во Дрезден и

споменатата Војводинска библиотека во Волфенбјутел. Но сепак, најзначајна и најистакната библиотека од тоа време била новоотворената Универзитетска библиотека во Гетинген во 1735 година

Во овој период и манастирските библиотеки во Германија ќе го достигнат својот последен развој и процут, како продукт на Контра-реформацијата и Просветителството. Тие повторно заживеале, се модернизирале, така што во многу сегменти ги надминале и универзитетските библиотеки. Во Баварија голем број на библиотеки формирани во манастирите се здобиле со прекрасни Сали од барокен стил.

Печат на своето време во Полска ќе остават следните библиотеки: Библиотеката на грофовите Залуски во Варшава (која Русите кон крајот на 18 век ќе ја запленаат и ќе ја пренесат во Петроград). Таа претставува првата јавна библиотека во Полска отворена во 1748 година. Универзитетската библиотека во Краков (Јагелонска библиотека) чии почетоци датираат уште од 14 век, библиотеката на грофот Замојски, библиотеката на грофовите Царторуски и други.

Италија во овој период ќе биде збогатена со две важни научни библиотеки: Библиотека национале во Неапол, основана во 1734 година. Според својата големина, оваа библиотека денес е втора по големина библиотека во Италија. Исто така, формирана е и библиотеката Бререво Милано, основана од Марија Терезија. Фондот на оваа библиотека бил посебно збогатен во 1773 година со заплenuвањето на книгите на тамошното исусово училиште.

Во почетокот на XVIII век, Дворската библиотека во Виена ќе добие посебна Доцнобарокна библиотечна дворана. Карактеристично за Австро – Унгарските земји во овој период е збогатувањето на голем број јавни библиотеки со секуларизирани книги од пооделните укинати црквени редови (посебно на исусовиот и павловиот).

После Англиската буржоаска револуција во XVIII век и војната за независност на англиските колонии во Северна Америка, на историската сцена ќе се појават новата држава – САД. После севкупните трансформации што ги зафатија сите сфери на општественото живее-

ње се создадоа и определени можности за развој на културата и библиотечното дело.

Со овој анализиран период кореспондира создавањето на најголемата и најстара американска библиотека на Хардварскиот универзитет (според иницијативата на Џон Харвард).

Дух на рационализмот кој го опфаќа целиот овој период неизбежно се одразува и во животот и функционирањето на библиотеките. Библиотеките кои имаат стручен каталог, настојуваат системот на струки да го изградат што е можно повеќе според идеалната (логична) класификација на науката. Во рамките на поделните струки подредувањето било различно: според хронолошкиот ред, според абecedниот ред, според писателите, според местата и слично. Типично за овој период е и тоа што најголем број од библиотеките немаат назначено сигнатура на своите книги.

Според надворешниот изглед библиотеките од 18 век не претрпеле некои поголеми промени во однос на поранешниот период. Книгите и понатаму продолжуваат да се сместуваат во ормарите и сталажите покрај сидовите на Двораните. За полесен пристап до книгите на повисоките рафтови почнуваат да се градат посебни галерии во средината на сидовите.

БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 19 И 20 ВЕК

Кон крајот на 18 век во Европа избувнала нова револуција – Француската буржоаска револуција (1789 год.) која од корен ќе го потресе и разруши феудалниот поредок не само во Франција, туку и во останатите Европски држави.

За време на Француската револуција ќе се спроведе во највисок стил и мошне радикално национализација на имотите на црквата и племството, а во тој контекст неминовно ќе се промени и сопственоста на книгите. Во сопственост на државата ќе преминат огромен број на книги кои ќе почнат да се собираат во посебни книжни собиралишта –

депои (depots litteraires). Со тоа отпочнува процесот на деприватизација, односно подржување на книгите со што најмногу ќе „профитираат“ големите библиотеки во Париз. Само за илустрација, Кралската библиотека (Bibliothèque royale) која ќе биде преименувана во Национална библиотека (Bibliothèque nationale), понатаму библиотеката Сент Женевијев (Sainte Genevieve) како и новооснованата библиотека Библиотеката на Арсенал. Карактеристично е и тоа што од книгите кои се собирале во пооделните собиралишта во провинциите на Франција ќе се формираат разни месни јавни библиотеки. Исто така, биле организирани и многу градски и училишни библиотеки во Франција.

Во овој период, значително ќе порасне библиотечната продукција, посебно делата наменети за пошироките општествени слоеви. Книжниот фонд почнува забрзано да се збогатува, непрекинато има прилив на голем број книги што во огромна мера ќе влијае врз целиот пресврт во прашањата за определувањето на новите задачи на библиотеките и нивната организација.

Главните проблеми што ќе се појават на површината (општествената сцена) карактеристична за деветнаесеттиот век во корелација со развојот на библиотекарството, кои ќе продолжат да егзистираат до денес се следните:²³

- Проблемот на сместување и чување на сè поголемиот број на книги, посебно големите количини кои се собрале во големите библиотеки и нивното спојување во органски целини;
- Проблемот на техничка обработка на книгите во библиотеките (катаголизирање, сигналирање и друго);
- Проблемот на приближување на книжното богатство на што пошироки слоеви на населението (народот) и техника за употреба и користење на книгите (односот спрема читателите и т.н.).

²³ Види поопширно: Jurič, S. (1956). Pregled povjesti knjižnica. Zagreb: Kultura, 78-84.

Во овој период ќе се профилираат голем број на Библиотечни стручњаци чиј теоретски и практичен придонес во развојот на библиотекарството ќе биде од непроценливо значење за понатамошниот развој на библиотеките. Продукт на новото време и новите идеи во оваа сфера претставува бранот на реформи на полето на изградбата на библиотечните згради со одвоени простории за читачки одвоени управни простории и склади со разни метални сталажи (статични и подвижни), обезбедување на постојани извори на финансирање на библиотеките, утврдување на задачите на националните библиотеки, новини во сферата на каталогизација на книгите (формирање на правилата за абецеде каталог како основа за модерната егзактна каталогизација на книгите).

Исто така, се забележува напредок и во збогатување на библиотечната пракса во поглед на сместување на книгите во депоата. Всушност, се воведува и нумерус цурренс, т.е. сместување на книгите според големината и сигнирање според тековните броеви во зависност од нивното пристигнување во библиотеките. Овој систем на сложување на книгите во наредниот период ќе се трансформира во механички систем за сложување на книгите, без оглед на тоа за какви состави станува збор. Во Франција бил изработен и единствениот абецеден каталог, најнапред за потребите на една библиотека кој понатаму ќе биде отпечатен многу пати. Значаен од овој аспект бил и напредокот на сферата на средувањето на ракописите.

Во овој период поголемиот број на Американски библиотеки ќе го прифатат систематскиот распоред на книгите. Во 1876 година во САД ќе биде промовирана децималната класификација која ќе се прошири во Европа, а во разработена (преработена) форма и во некои други држави, посебно и во поранешниот СССР.

Во Германија се изработува опширен правилник за абецедниот каталог (познатите „Пруски инструкции“ од 1899). Овој правилник на почетокот ќе биде прифатен од сите Германски библиотеки, додека во понатамошниот период и во пооделни земји на средна Европа.

Во 1876 година, Американецот Чарлс А. Катер (Charls A. Cuter) ги издал правилата за посебен вид каталог – т.н. „вкрстен каталог“ кои ќе постане основен тип, односно главен каталог на американските библиотеки.

Карактеристично за периодот на 19 и 20 век е големиот развој на библиотечната теорија и пракса. Се отвараат нови процеси со кои големите библиотеки настојуваат преку пишани правилници да ги утврдат и да ги прецизираат прописите за каталогизација на книгите. Некаде се појавуваат и општи печатени правилници со важност за повеќето или за сите библиотеки во една земја, или помеѓу две држави (пр. Англоамериканскиот правилник). Овој правилник кој беше усвоен во 1908 година од страна на Американските и Англиските библиотечни друштва, денес претставува еден од најраширените правилници за каталогизација во светот.

Во понатамошната фаза се појавуваат и централните каталози со цел на читателите да им се достават бараните информации во најкраток можен временски интервал. Централните каталози содржат попис на книжниот фонд на поголем број библиотеки (град, покраина, држава) и т.н.

Ова е значаен период кои кореспондира со создавањето на една посебна категорија на библиотекарски сталеж – личности со посебна стручна спрема кои исклучиво им се посветуваат на тоа знаење и на специфичниот позив.

Отпочнуваат со работа нови посебни курсеви и библиотекарски школи со цел кандидатите да се едуцираат за спецификите на библиотекарската професија. Положбата на библиотекарите во пооделни држави почнува да се уредува и со закон, а од седумдесетите години на XIX век почнува да се формираат и првите библиотекарски друштва (САД – 1876, Англија – 1877 год.) Исто така, се појавуваат и првите стручни гласила кои заедно со другите промени ќе го трасираат патот по кои ќе зачекори библиотекарството со грандиозни чекори кон новите предизвици на новото време.

Во овој период заради манифестирањето на сè поразновидните барања, доаѓа до сè поголема диференцијација помеѓу библиотеките. Покрај постоечките видови на библиотеки почнуваат да се формираат и нови типови на библиотеки кои во минатиот период воопшто не беа познати и застапени. Најзначајно е тоа што во овој период се искристализира поимот за национална библиотека и нејзините задачи. Најголема заслуга за оваа активност му припаѓа на еден од најважните реформатори на библиотекарството и еден од најголемите библиотекари на сите времиња – Антонио Паници (Antonio Pannizi), управник на Библиотеката на Британскиот музеј.

Според примерот на оваа библиотека почнуваат да се основаат нови такви библиотеки во многу европски, но и други држави во светот. Во овој значаен историски период основани се националните библиотеки во Будимпешта, Осло, Прага, Лавов, Брисел, Атина, Рим, Софија, Берн, Вашингтон (Конгресната библиотека) и многу други.

Скоро во сите држави, националните библиотеки добиваат повластена положба (задолжителен примерок) и имаат основна цел да ја собираат севкупната национална книжна продукција. Исто така, доаѓа и до формирање на голем број специјални (специјализирани) научни библиотеки од областа на различни природни, технички, општествени и други научни области. Овие библиотеки обично настануваат во склоп на определени научни друштва или во составот на соодветните научни установи.

Наместо заклучок со сигурност можеме да констатираме дека 19 и 20 век отворија нова значајна страница во развојот на библиотеките и библиотекарството во целина, тренд кој со сигурност ќе продолжи и во новиот – 21 век.

ГЛАВА III

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

ГЕНЕЗАТА – ПРВИТЕ КОРЕНИ НА МАКЕДОНСКОТО БИБЛИОТЕКАРСТВО ВО IX ВЕК

„Еве, ни светна, христољубци, светлозрачниот спомен на нашиот преблажен татко Кирил, нов апостол и учител на сите земји, којшто огреа на земјата како сонце со вистинска вера и убавина, како сонце на трисушното божество осветлувајќи го сиот свет...“

(Од „Похвалата на нашиот блажен татко и учител словенски Кирил Филозоф“ од Климент Охридски)

Најзначајната пресвртница, во вистинскиот момент во сферата на културниот и историскиот развој на сите словенски народи претставува грандиозното дело на солунските браќа Св.Кирил и Методиј кој на словенскиот род му ја подарија првата азбука – првата писменост и првите книги од византиски на словенски јазик, односно негово воведување во богослужбата. Тоа се и почетоците на македонската културна историја во Средниот век, период кога Словените просветлени и осветлени со епохалното дело и знаење на словенските просветители Св. Кирил и Методиј ќе го прескокнат полупразниот период на мрак и зачмаеност и незнаење карактеристични за ерата на долгорочното паганство.

Овој значаен историски момент, оддалечен од нас повеќе од единаесет столетија, претставува историски меѓник и светилник низ вековите кога словенските народи стапија во кругот на културните народи на Европа.

Појавата на писмото претставува најмоќен културно – историски и суштествен фактор, основен двигател во раѓањето, егзистирањето и континуираниот вечен развој на светската култура, моќно средство за фиксирање на човековата мисла. Во овој момент, појавата на словенското писмо, како и сите други писма, носи нешто ново, вредно и позитивно и почнува да живее во симбиоза – нераскинлива врска со другите писма. Словенското писмо и писменост претставуваат само уште еден скапоцен камен во круната на сите писма карактеристични за културниот и цивилизацискиот развој на човекот низ вековите.

Монументалното дело на Просветителите, светите Кирил и Методиј го иницираше прогресот што ќе го доживеат Словените. Тоа е целосно елаборирано во нивните цивилизаторски истории како дел и рамноправен фактор во културно – историска рамноценост со наследството на другите европски народи.

Единствено зачувано дело врз основа на кое се разгледува развојот на писменоста кај Словените е делото на Црноризец Храбар „О писменех“. Според ова дело, врз основа на анализата на неговата содржина, научниците кој ја изучуваат оваа проблематика, развојот на словенската писменост го сведуваат на три фази:

1. „Период кога Словените како пагани се служеле со „црти“ и со „решки“.
2. Кога Словените како христијани ја искажувале словенската реч „со римски и грчки букви без устројство“ и
3. Кога Константин (Кирил) со помош на својот брат Методиј создал и триесет и осум букви, едни по примерот на грчки букви, други според словенската реч“.²⁴

Според определени научници „идејата за словенското писмо и словенската книжнина, најнапред ја дал Методиј, а генијалниот филолог и ревносен мисионер Константин бил човекот кој наполно ја

²⁴ Панов, Б. (1968). Развој на словенската писменост во Македонија до средината на IX век. Скопје: Историја, стр.65 – 66.

остварил и примил со помош на својот брат“.²⁵ Идејата за создавањето на словенската азбука и писменост се остварува за време на Методије-вото десетгодишно управување со словенското кнежество, (843 – 853 год.) кое се наоѓало северно од Солун, во т.н. стримонска склавинија. Нејзиното средиште го сочинуваат струмичко – брегалничките краишта каде што Св.Методиј како воен управител истовремено дејствувал и по христијанизирањето и просветувањето на народот.

Во оваа област, Св. Методиј го создал делото „Закон суден за луѓето“ напишано на словенски јазик, а напишано со грчки алфавит (Сергеј Тронцки).

Светите Кирил (Констатин) и Методиј родени во Солун, совршено го знаеле и користеле говорот и јазикот на Словените (нивните родители биле Словени), според се многубројните општоприфатени хипотези, научната фактографија ни говори дека Кирил Филозоф бил надарен лингвист и полиглот кој на полето на словенскиот говор, јазик, азбука, литературен јазик, покажа финеси на знаење на јазикот до најмали нијанси. Тоа говори за пра(родителските) корени поврзани со словенскиот јазик што се потврдува со виртуозно составената азбука, глаголицата, префинето и индивидуално писмо, кое нема чист одраз ниту од една претходно составена азбука. Како основа на старословенскиот литературен јазик послужил дијалектот на Македонците околу Солун.

На глаголицата Св. Кирил и Методиј ги превеле од грчки на словенски (старомакедонски, старословенски, црковнословенски) јазик првите книги: Светото писание (делови), Евангелието (по Матеја – првиот евангелист), Псалтирот, Номоканонот и други, но ги напишале (превеле) и своите први оригинални дела: Опис на пронаоѓањето на моштите на Климент I Римски, Химна за Климент I Римски, Осумте делови на граматиката, Похвала во чест на маченикот и светец и други.

²⁵ Киселиков, В.С. (1945) Славјанските просветители Кирил и Методиј. Софија: стр.152.

После нивната мисија северно од Солун, во 863 година двајцата Браќа во 863 година го подготвуваат грандиозното словенско дело – дело кое ќе го трасира севкупниот напредок на Словените низ вековите кои ќе следат.

За нивната решеност и подготвеност пред нивната најголема и најзначајна историско – просветителска мисија во Моравија, во Методијево опширно житие се говори: „Го слушаш ли Филозофе овој збор? Ова друг не може да го направи освен ти. Та затоа, еве ти многу дарови и земи го брата ти, игуменот Методиј, па оди! Оти вие сте Солунци, а сите солунци чисто словенски зборуваат“.

Пред нивното заминување во Моравија, двајцата Браќа ги направиле преводите на најнеопходните книги на словенскиот јазик со цел успешно ширење на христијанската мисија на словенски разбирлив јазик. На тој начин се наметна создавањето и формирањето на словенскиот литературен јазик познат во славистиката како старословенски. Денес во теоријата доминира Македонската теорија за основа на старословенскиот јазик во однос на Панонската теорија која поаѓаше од теоретската претпоставка за вклопеноста на панонските и моравските дијалекти во литературниот словенски јазик.

На овој старословенски јазик беше извршен и првиот превод на солунските браќа од грчки на старословенски јазик – Изборното евангелие како прва неопходност за успешно изведување на црковната богослужба во моравија. „Почетниот преведен стих „Во почетокот беше Зборот, и зборот беше Бога, и Бог беше Збор“, од Јовановото Евангелие, стана препознатлива синтагма за сеопштиот просперитет на Словените, на нагорниот пат преку Словото, Книгата, Знаењето, Науката“.²⁶

Со овие свети цели Св. Методиј ја преведе Библијата, освен Книгите на Макавеите, 33 книги од Стариот Завет и 27 книги од Новиот завет. На тој начин Библијата станала составен дел од културата на

²⁶ Група автори. (1998). Ракописното наследство на Македонија, Скопје. Фондација на културата на Македонија, стр. 24.

Словените со нејзиниот превод (на четврто место на европските полни преводи на Библијата, после грчкиот, латинскиот и готскиот).

Моравската мисија е најзначајната во животот и дејноста на Солунските браќа, зашто со неа словенската писменост добила општо-словенски карактер, со што се поставија основите на словенската писменост, просвета и книжнина. Нивните житија содржат податоци за нивната апостолска просветителска дејност во Моравија и Панонија со што тие ќе бидат прикажани како „големи учители“, „премудри учители“. Зборот „учители“ во овој контекст имал далеку поголемо значење во смисла на учители проповедници кои го ширеле христијанството, морално ги подучувале возрасните и ги воведувале во црковниот ред и богослужбата словенските народи. Тие во исто време подготвиле учители и духовници, достоини следбеници, способни да ја шират својата вера, писменоста и богослужбата на словенски јазик и да се борат против сите претензии и туѓи влијанија кои доаѓале од сите страни.

Словенските просветители, свети Кирил и Методиј енергично се спротивставувале на тврдењата кои доаѓале од редовите на латинско-германското свештенство според кои само еврејскиот, грчкиот и латинскиот јазик се свети јазици. Аналогно на овие тврдења, богослужбата требало да се изведува и да се слави Господ само на овие три јазици.

Тие во својата борба против конзервативната, реакционерна и нехумана филозофија на тријазичниците се залагале за примена на вроденото и демократското право на рамноправност, хуманост, прогресивност и неопходност секој народ богослужбата да ја врши на својот роден јазик. „Зар и сонцето не нè грее сите“? е прочуената синтагма на Св. Методиј во борбата за признавање и на другите јазици надвор од кругот на „трите привилегирани јазици“. Таа борба не можела да се добие без свое писмо, без своја писменост и без свои книги. Првиот, нужен, најзначаен грандиозен чекор беше направен и светлината повторно тргна од Македонија кон Словенскиот свет, но и кон целата Европа и пошироко. Рамноправната на јазиците и еднаквоста на народите и нивните култури за кои со огромна жар се бореа

словенските браќа, денес претставува основен европски и светски цивилизациски принцип и демократска придобивка и вредност.

Кирило – методиевскиот хуманистички и просветителски дух и демократската и толерантна суштина и вредност на нивното грандиозно историско и цивилизациско дело, како и моралните принципи според кои браќата доблесно живееле ќе остават длабоки и неизбришливи траги на нивните ученици и следбеници, во Македонија, на Балканот и пошироко. Новата светлина која го огреаа периодот на IX век во Македонија, новите вредности кој произлегоа од нивното цивилизациско дело брзо ќе се прошират надвор од границите на Солун и на Македонија. Но во исто време тие длабоко ќе се втиснат во светогледот како идеи водилки кај нивните многубројни ученици и следбеници во спроведувањето на нивната просветно – богослужбена мисија и развојна практика воопшто.

Под раководство на најверниот следбеник на нивното дело, неуморниот творец, педагог и организатор, вдаховениот мислител и проповедник, неисцрпниот просветител и научник, првиот словенски агроном и лекар и над се генијален творец – чудотворец Св.Климент Охридски (830 – 916) и неговиот сестрано верен и доследен духовен соработник Св. Наум Охридски (886 г. подоцна) во Македонија никнува еден моќен, мошне проучен просветно – културен центар со седиште во Охрид – Охридскиот Унивезитет. Во древниот Охрид светите Климент и Наум, верните следбеници на богатата киролометодиевска традиција и великолепно дело ги поставија темелите на првиот и најстар Унивезитет во Европа, историски факт кој сè повеќе се прифаќа во сите универзитетски европски средини.

Она што е посебно значајно за нашето истражување е фактот дека точно во Македонија, во Охрид ги наоѓале почетоците и генезата на библиотекарството кое неизбежно е поврзано со грандиозното дело на светите Кирил и Методиј и на неговите следбеници и ученици светите Климент и Наум Охридски, основоположници на македонската културна историја, книжевна традиција и на библиотекарството како

една од најсветите и мошне значајни културно – просветни придобивки и вредности.

СЛОВЕНСКО ПИСМО

Кон крајот на IX и почетокот на X век словенските народи ги добиваат своите народни писма: глаголицата и кирилицата.

Според определени сеуште научно дискутабилни тврдења, овие писма постанале од грчкиот алфабет. Најновите истражувања говорат за постоење определено старомакедонско писмо кое со натамошната трансформација и прилагодување ќе продолжи да егзистира и во наредните векови. Но до целосно заокружување на резултатите на најновите научни откритија, ќе ги презентираме досегашните важечки научни сознанија според кои глаголицата настанала со стилизација на грчките курзиви, додека „корените“ на кирилицата се наоѓаат во грчките унцијали. И кај двете писма имаме збогатување со неколку нови знаци својствени за словенските гласови, за кои во грчката алфабета не постоеле соодветни букви.

Најстарото словенско писмо – глаголицата во 863 година го составил и обликувал Константин – Свети Кирил Солунски веројатно според примерот на „грчкото минускулно писмо, но во мајускулна стилизација; за гласовите кои ги нема во грчкиот јазик, глаголицата има стилизирани облици на некои букви од семитските алфабети“.²⁷ Првобитната глаголица била со „тркалезен“– заоблен тип – „македонска глаголица“. Во 13 век „македонската глаголица“ ќе биде „заменета“ со аглест тип – „хрватска глаголица“.

Промената на македонскиот тип на глаголица временски, односно историски кореспондира со „конечното истиснување“ на ова писмо од Македонија, каде што глаголицата се одржува се до XII век првенствено на просторите на најпознатата охридска школа – најстариот универзитет во Европа – Охридскиот универзитет. После овој

²⁷ Види поопширно: Угриновска, С. Р. (1979). Старословенски јазик. Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“, стр. 23-31.

временски период, глаголицата се ограничува само на западните земји на поранешната југословенска држава (на подрачјето на чакавскиот дијалект).

Во палеографско-морфолошки поглед, глаголицата го изминала истиот пат на развој како кирилицата во средниот век разликувајќи два основни типа: устав и деловно писмо или брзопис.

Глаголицата има 35 букви, онолку колку што споменува Црноризац Храбар во својот натпис „За буквите“.

Во однос на дилемата кое писмо е постаро – глаголицата или кирилицата ќе презентираме неколку валидни аргументи кои недвосмислено одат во прилог на тврдењето дека глаголицата е постара по својот постанок од кирилицата:

А. „Најстариот словенски книжевен споменик – Киевскиот мисал, од средината или втората половина X век, е пишуван со глаголица и одразува некои моравски црти....., што значи дека претставува непосредно продолжение на дејноста на Кирила и Методија во Моравија.

Б. И Киевскиот мисал, и останатите глаголски споменици, одразуваат поархаични јазични црти одошто оние што се пишувани со кирилица: прост аорист, придавски форми без контракција и слично.

В. Околностите и областите на распоредувањето на глаголицата потврдуваат дека таа е постара. Нема основа да се претполага дека во Моравија, по изгонувањето на учениците од Методија, кирилицата била отфрлена, а дека место неа некој вовел глаголица. Глаголицата била мошне распространета и во хрватските краишта, каде што работеле некои од учениците по напуштањето на Моравија. И на југ, дејноста на учениците на Кирила и Методија течела најповеќе во Македонија. И тука писменоста била глаголска: на македонското јазично подрачје укажуваат јазичните црти на повеќето старословенски глаголски споменици. Наспроти тоа, старословенските текстови пишувани со кирилица се настанати во источна Бугарија.

Г. Сведоштвото на Црноризец Храбар. Во својот спис за постанокот на словенското писмо Црноризец Храбар, иако не укажува директно која азбука ја составил Константин – Кирил, индиректно укажува дека Кирил ја составил глаголицата (зборува за 38 букви, а толку букви има глаголицата без прејотираните носовки).

Д. Некои од старословенските кирилски споменици претставуваат палимпсести (списи пишувани врз пергамент од кој бил избришан некои текст порано напишан). Под кирилските букви негдегоде се назираат глаголски. Нема палимпсест пишуван со глаголица врз постар избришан кирилски текст. И тоа укажува дека текстовите пишувани со глаголица се постари²⁸.

На оваа констатација, се надоврзува и фактот дека во подоцнежните кирилски ракописи се среќаваат одделни букви, зборови, па и цели редови пишувани со глаголица, со што повторно се потврдува хипотезата дека тие текстови се препишувани од постарата глаголска предлошка.

Во овој контекст, мошне логично како многу значајно се поставува и прашањето: „Ако глаголицата ја составил Константин – Кирил (тргнувајќи од нејзината старина), тогаш кој ја составил кирилицата“ – дилема за која науката сеуште нема целосно дефиниран одговор.

Во славистичката наука постојат повеќе претпоставки за „енигмата“ кој е творецот на кирилицата. Одговорите за нејзиниот творец се фокусирани врз делото и ликот на Св. Методија, Св. Климент, Црноризец Храбар, па се до бугарскиот цар Симеон и некои други учени луѓе од таа епоха. Според определени сознанија кои сеуште не се целосно потврдени, постои голема веројатност дека кирилицата најнапред се појавила во источна Бугарија, во книжевниот круг на Преслав – престолнина на тогашното бугарско царство. Нејзиното појавување временски се поврзува со период од најмногу педесетина години после појавата на глаголицата.

²⁸ Ibid: стр. 23-31.

Кирилицата има 44 букви со бројна вредност што понекогаш се разликува од таа во глаголицата. Двојството на најстарите словенски писмени споменици во поглед на писмото со кое се пишувани, повеќе се однесува на местото каде се настанати, а помалку од времето кога се настанати. Оваа констатација произлегува од фактот што најстарите дочувани старословенски извори пишувани со обете писма се настанати речиси во исто време (временска разлика од околу педесетина години) во периодот од X - XI век.

Исто така, обете азбуки имаат повеќе заеднички црти, индикатор што определени автори го поврзуваат со тоа што во нивната основа лежи грчкиот алфавет. Според овие автори, во основата на кирилицата се наоѓа иницијалното (унцијално, уставно), а на глаголицата минускулното.

„Најважна е сличноста помеѓу двете азбуки во начинот на предавањето на словенските гласови. за глаголицата изворот за тие букви е јасен, а кирилицата ја следи во тој поглед. Ако се споредат тие букви, ќе се види дека сличност постои, макар што се модифицирани“.²⁹

Буквите кај глаголицата и кирилицата имаат и бројно значење (идентично со грчкиот алфавет), но со издиференцирана определена разлика, односно глаголицата покажува поголема независност. Всушност, во глаголицата редот на буквите му соодветствува на редот на буквите, додека во кирилицата бројна вредност имаат само оние букви што имаат соодветни елементи во грчката азбука.

Уште еднаш ќе потенцираме дека „прототип“ на глаголицата (додека не се докажат нови хипотези) е современото грчко курзивно писмо (брзопис) за означување на гласовите што биле еднакви и во грчкиот и во словенскиот јазик. Буквите за гласовите што биле типично словенски, изворот можеме да го бараме во некои слични писма (соптско, староеврејско), што претставува уште еден доказ дека единствено составувач на глаголицата можел да биде само Св. Кирил кој одлично ги познавал овие писма.

²⁹ Ibid: стр. 24.

За „прототип“ на кирилицата сè уште се смета грчкото иницијално (уставно) писмо кое се користело за пишување на свечените книги и дворски документи од IX век. Карактеристично и за ова писмо е тоа што и тоа било дополнето со посебни нацрти за типичните словенски гласови соодветни на тоа во глаголицата.

Кирилското писмо многу повеќе се проширило од глаголицата, така што и денес се уште се употребува како народно писмо кај седум словенски народи.

Исто така, кирилицата со текот на времето добива свои ограници: „српска кирилица“ и „босанчица“. Со посебниот вид на кирилица – т.н. босанчица некогаш пишувале и Хрватите. Исто така, со кирилица сеуште се пишувале поголен број финоугриски, турски и некои други азиски народи кои до падот на комунизмот живееле во составот на СССР, а до пред стотина години го употребуваа и во Романија.

Кај пишуваната кирилица се разликуваат три видови на писмо:³⁰

A. устѣав или унцијал – правилни големи букви, писмо, кое се употребува во свечените црковни книги;

B. ѿолуустѣав или ѿолуунцијал – писмо кое е помалку правилно од унцијалното;

V. курзива (курзивно) – писмо за секојдневна употреба.

Кирилицата во текот на различни периоди кај различни народи доживува значајни и сериозни реформи; во Русија во 1708 година кога Петар Велики ја вовел т.н. „граѓанска азбука“ и повторно во 1917 година за време на Октомвриската револуција; во Србија карактеристична е реформата на Вук Караџиќ во 1818 година.

Кај нас значајна е јазичната реформа после завршувањето на II Светска војна, после ослободувањето и создавањето на македонската држава, во 1945 година.

Наместо заклучок можеме да потенцираме дека Св. Кирил ја составил словенската азбука според гласовниот систем на словенскиот

³⁰ Види поопширно: Jurič, S. (1956). Pregled povijesti knjižnica. Zagreb: Kultura, str. 24-25.

говор што го познавале, т.е. говорот на македонските Словени од околината на Солум. Со помош на таа азбука Св. Кирил превел од грчки на словенски некои богослужбени книги, така што во 863 година светите Кирил и Методиј заминале во Моравија во т.н. моравска мисија, со цел да го шират словенското писмо и писменост насекаде во словенскиот свет. Македонија имала јазик на словенскиот свет, на Европа и светот му го поклати словенското писмо и писменост како највреден цивилизациски и културен дар од непроценлива вредност и значење.

Од Македонија надалеку почнало да зрачи словенската писменост и култура, како и христијанството на словенски јазик се до денешни дни. Во Рим папата Адријан II го признал словенскиот јазик во писменоста и црквата.

ПИСМЕНИ СПОМЕНИЦИ НА СТАРОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИК

Сите зачувани старословенски писмени споменици (епиграфски и книжевни), пишувани се со глаголица или кирилица.

Најстариот писмен словенски документ датира од почетокот на X век, со тоа што сеуште не е откриен ниеден ракопис што се дочувал од времето на дејноста на Св. Кирил и Методиј на нашите простори, но и пошироко.

Најголем број на глаголски натписи настанати се на хрватското јазично подрачје каде што глаголската писменост имала најголема традиција. Најпознатиот глаголски натпис во Хрватска датира од 1100 година и е откриен во селото Башка, на островот Крк – „Башчанска плоча“.

Единствените глаголски натписи во Македонија досега се откриени на двата столба во манастирот Св. Наум во Охрид и потекнуваат од крајот на X век.

Исто така, значајни за науката се откриените натписи во тркалезната црква во Преслав, старата бугарска престолнина од времето на Симеон. Со нив се утврдува првичниот развој на глаголицата пред ки-

рилицата (за специфичните словенски гласови се употребени знаци од глаголицата). Се претпоставува дека овие натписи потекнуваат од времето на владеењето на цар Симеон (893-927) година.

Епиграфските споменици, глаголски и кирилски, исто така, се мошне значајни за целосно расветлување и проучување на најстарата словенска писменост, првенствено што се прецизно датирани, даваат историски пресек на постарата состојба од јазикот, како и друга значајна историска документација.

Во кирилската епиграфика, најпознат е кирилскиот натпис на надгробната плоча што ја подигнал цар Самоил која потекнува од 993 година. Надгробната плоча која царот Самоил ја поставил во спомен на своите родители и брат му давид, откриена е во преспанското село Герман. За оваа плоча, до скоро во науката (така сеуште е запишано во светски енциклопедии за словенското писмо) се веруваше дека оваа надгробна плоча претставува најстариот кирилски натпис со извонредна важност и во палеографски и во јазичен поглед. Нејзиното значење е потенцирано и од основните елементи кои укажуваат на одредена состојба неразделно поврзана со словенската писменост во Македонија карактеристична за нејзиниот ран период.

Денес, сè повеќе се зголемува бројот на откриените кирилски натписи што хронолошки можеме да ги датираме пред настанокот на Самоиловата плоча. Новите откритија претставуваат продукт на новите археолошки истражувања кои се лоцирани во определени локалитети – стари словенски културни центри (културни жаришта).

Во оваа категорија на постари кирилски натписи како досега најстар откриен натпис е Гнездовиот натпис, пронајден во с. Гнездово во близината на градот Смоленск – Русија и потекнува од 907 или 908 година. Според својата „старост“ следува Добруцанскиот натпис (943 година), надгробниот натпис на Чргубилја Мостич (976 година) откриен во близина на Преслав и други.

После откривањето на Самоиловата плоча, позначајни откриени кирилски натписи се Варошкиот натпис (996 година) во с. варош кај

Прилеп и Битолскиот натпис (1016 или 1017 година), пронајден во Битола кој се значајни како во јазичен, така и во историски поглед.

Глаголски книжевни споменици

Најстар книжевен словенски споменик пишуван со глаголица е Киевскиот мисал (Куј) – (Киевски листови).

Тоа е превод од латински на литургиски текст во служба на Св. Петар кој има 7 листа со мал формат. Најголемиот дел од ракописот кој се наоѓа во Киевската академија на науките, потекнува од средината или од втората половина на X век. Според определени јазични црти можеме да заклучиме дека Киевскиот мисал има чешко-моравско потекло.

Во списокот на позначајни глаголски книжевни споменици спаѓаат:

- Зографското евангелие, според манастирот Зограф во Св. Гора на Атос кој не е постар од почетокот на XI век. Овој релативно голем глаголски ракопис е напишан на 303 пергаментни листа на кои е содржано цело четворо евангелие;
- Мариинско евангелие (Mar), пронајдено во манастирот Света Богородица на Атос. Според својата старост му припаѓа на истиот период како и Зографското евангелие (кое е малку постаро) и содржи 172 пергаментни листа на кои е содржано, исто така, цело четвороевангелие.

И двете евангелија се чуваат во библиотеките Санкт Петербург во Русија.

- Асемановото евангелие (Ass), според Асемани кој што го донел од Исток кон крајот на 18 век. Асемановото евангелие ѝ припаѓа на Ватиканската библиотека и содржи 158 пергаментни листови кои потекнуваат од почетокот на XI век. Значајно за нас е тоа што во ова евангелие се споменуваат имињата на словенските и македонските светители, Св. Кирил и Методиј и Св. Климент, што заедно со извесни

јазични особености, недвосмислено говори за неговото македонско потекло.

- Синајскиот псалтир (Sin) се нарекува според местото каде што се наоѓа – во манастирот Света Катерина на Синајскиот Полуостров. Псалтирот содржи 137 псалми напишани на 177 пергаментни листови. Потекнува од постар словенски оригинал кој е препишан во XI век. Синајскиот псалтир според содржината и јазикот потекнува од кирилometодиевскиот период.
- Синајски еухологиј (требник, молитвеник) (Euch). Синајскиот еухологиј претставува бајстар словенски молитвеник кој исто така се наоѓа на Синајскиот Полуостров. Содржи 109 листа според своето потекло временски можеме да го изедначиме со староста на Синајскиот псалтир. Според сите валидни индикатори и овој документ несомнено води потекло од Македонија.
- Клоцов зборник (Cloz), името го добил според грофот Клоц кој бил неговиот прв сопственик во првата половина на XIX век. Делото има 14 пергаментни листа и не е комплетно бидејќи според одредени сознанија оригиналот има околу 500 листа и содржело хомилини (проповеди). Денес се зачувани само четири одломки од проповеди за страсната недела (за Великичетврток и Великипеток). Според определени фонетски црти најповеќе кореспондира со Маринското евангелие, што говори дека е препишан од постар старословенски оригинал на хрватското јазично подрачје.
- Бојанскиот палимпсест (Вој), најверојатно потекнува од Македонија од периодот на XI век. Тоа е моштен интересен глаголски споменик врз кој е испишан друг кирилски ракопис од XIII век – т.н. Бојанско евангелие. Претставува дел од евангелие – апракос.

Помали глаголски текстови претставуваат Охридските глаголски ливчиња (Охридско евангелие), Рилски или Македонски ливчиња и Прашки одломки, како и голем број сеуште неоткриени документи, кој во најголем број се наоѓаат во трезорите на големите странски библиотеки.

Кирилски книжевни споменници

Како што потенциравме во текстот за појавата и развојот на словенското писмо, бројот на старословенските канонски текстови пишувани со кирилица е значително помал од текстовите пишувани со глаголица. Со тоа само уште еднаш ќе ја потврдиме веќе презентираната хипотеза (сè додека некои новооткриени ракописи не фрлат поинаква светлина) дека кирилицата се појавила подоцна во однос на глаголицата.

Меѓу позначајните кирилски книжевни споменници ќе ги истакнеме следните:

- Савина книга, постар глаголски оригинал, препишан од некој поп Сава. Савина книга претставува непотполно изборно евангелие составено од 129 листови, кое според јазикот и палеографските особини потекнува од XI век на просторот на источна Бугарија;
- Супрасалски кодекс (Supr), ракопис кој содржи менологиј, т.е. животописи на светители по денови за месец март и проповеди. Според неговиот обем – 285 листови, претставува голем ракопис кој е пронајден во манастирот Супрасал, кај Бјалисток, на полско-белоруското подрачје. Временски кореспондира со Савина книга (XI век), додека во содржината не е опфатена книжевната работа на светите браќа Константин и Методиј, туку преводот е изработен за време на цар Симеон. Определени јазични црти укажуваат на неговото источнобугарско потекло.

- Енински апостол (Enin), чие име го носи според селото Енина, северно од градот Казанлак, Бугарија, каде што е пронајден. Делото претставува одломка од праксапостол со 39 листа и потекнува од XI век.

Други помали кирилски ракописи се Зографските ливчиња, Одломката на Ундољски, Одломката на Слуцкиот псалтир, Хилендарските ливчиња, Новоградските (Купријановските) ливчиња, сите ориентирно настанати во периодот кон крајот на XI век, како и претходните поголеми канонски текстови.

Датирањето на глаголските и кирилските споменици се врши со примена на компаративна метода со помош на споменици кој претходно се веќе датирани (натписи, познати дела и слично).

Врз основа на значајните историски и јазични сознанија кои се добиваат со сериозна научна анализа на писмените споменици на старословенскиот јазик, во голема мера, чекор по чекор, елемент по елемент се составува сложениот мозаик за настанувањето и развојот на словенското писмо како една значајна културна алка во сеопштиот цивилизациски развој на светот.

МАКЕДОНСКИОТ ПРОСВЕТНО-КУЛТУРЕН ЦЕНТАР ВО ОХРИД

*Охридскиот универзитет – најголемото културно и творечко
жариште на европскиот простор во IX век*

Почетоците на една вистинска и надалеку признаена книжевна традиција во Македонија неразделно се поврзани со доаѓањето на најенергичниот и најпросветениот вдохновен мислител и проповедник, неисцрпниот просветител и научник, најдоследниот и најверен Методиев ученик. Климент и високообразовниот Наум кон крајот на X век во Македонија. Претходниот мошне корисен и поучен опит во мисијата за просветување на Словените им отвори широк простор по нивното

доаѓање во Охрид. Тие не само што ја продолжиле доследно учителската и книжевната кирилometодиевска традиција и хуманистички дух, туку го создале и едно од најсилните жаришта на словенската писменост и култура во познатата Охридска книжевна школа. Охридските светители Климент и Наум во древниот Охрид ја подготвиле почвата на која ќе изникне еден моќен просветно – културен центар – Охридскиот унивезитет кој опфаќал голема територија (Кутмичевица) и повеќе помали средишта (Девол и др.) – енории, во кои учениците во импозантен број од 3500 се оспособиле за идни словенски учители, свештеници и проповедници. Климентовите ученици почнале да го шират словото насекаде во Македонија и пошироко во словенскиот свет, да ја шират словенската црковна култура и да градат велелепни цркви и манастири „со бројно монашко братство и свештенство“.³¹

Охридската школа даде силен поттик за развој на разноразни скрипторски центри во Македонија. Низ Македонија почнуваат да никнуваат манастирски ракописни центри, кои со огромна љубов го негувале и размножувале ракописното наследство. Со овие вредни творечки активности никнуваат и драгоцените книгохранилишта кој почнале секојдневно да се збогатуваат со нови, оригинални и вредни дела.

Со дејноста на Охридскиот книжевен центар се поврзани некои од најзначајните глаголски ракописи од X и XI век како што се Асемановото евангелие, Синајскиот псалтир, Синајскиот еухологиј, Зографското евангелие и др.

Развиената скрипторска мрежа што ја поставил Св. Климент Охридски и неговиот сестрано верен и доследен духовен соработник Св. Наум Охридски ќе овозможи и во наредниот период да продолжи континуитетот со што ќе се создаде еден солиден книжен фонд, мошне значаен не само за нашиот народ, туку и за сите словенски народи.

³¹ Велев, И. (1997). Кирилometодиевска традиција и континуитет, Институт за македонска литература. Скопје: Култура, стр. 11 – 20.

Охридскиот книжевен и културен центар постанал гравитационо јадро и центар со силно манифестирана кохезивна улога за културите на словенските народи во тој период, но и во вековите кои ќе следат.

Најважен извор за проучување на личноста и големото дело на Св.Климент Охридски претставува Пространото Климентово житие, што го напишал охридскиот архиепископ Теофилакт врз основа на постари словенски житија кон крајот на XI век. Теофилакт кој во суштина ги мразел „написмените Словени“, за Св. Климент составил вреден хагиографски опис, пишуван со љубов и почит. Од содржината на неговото житие можеме да заклучиме дека во секоја енорија Св. Климент имал по триста одбрани ученици кои ги оспособувале неговите најдобри ученици под негово менторство. Св. Климент кои бил мошне енергична личност и надарен учител, непрекинато (деноноќно) работел на просветувањето на својот народ, без да даде „сон на своите очи“ и „дремка на своите веѓи“. Во областа Кутмичевица организирал два вида училишта: елементарни училишта за неписмени и повисоки училишта за возрасни, во кои учеле оние кои го завршиле основниот – елементарен курс.

Како што потенциравме претходно, средиште на црковно-просветната и книжевната дејност на Св. Климент бил градот Охрид – словенскиот Ерусалим. Во Охрид тој организирал училишта за своите најблиски ученици, најнадарени и најумни следбеници кои постојано живееле кај него – во манастирот основан од него. Ова Училиште постепено се развило во институција за повисока духовна просвета и образование, позната во науката како Охридска книжевна школа и Климентов универзитет, најстар универзитет во Европа во кои се изучувале многу науки, религиозни догми, делата на светите оци, проповеди и друго.

Во неа се создадени многу вредни дела на црковнословенската книжевност кои завземаат значјано место во ризницата на општо-словенската и европската култура. Во нејзините скрипториуми се умножувале разни црковни проповеди и црковни списи на црковно-

словенскиот јазик за потребите на свештенството и народот. Првенствено се препишувале и умножувале свети климентовите проповеди, поучни и пофални слова и литургиски дела во ракопис. Исто така, во овој период на силно продуховна активност се преведуваат и разни религиозни текстови од грчки јазик.

Основањето на првата манастирска библиотека во манастирот „Св. Пантелејмон“ во Охрид

Огромната продукција на новосоздадени дела во овој период неминовно ја наметнала и потребата за основање на првата библиотека кај Јужните Словени, во која се чувале црковни ракописи, прирачници и книги за училишна употреба на учениците на Св. Климент и Наум, како и оние што биле наменети за народот.³² Охрид постанал првиот град кај Јужните Словени со својата библиотека што ја основал Св. Климент Охридски во манастирот Св. Пантелејмон, прва манастирска библиотека во која биле сместени делата на сесловенските просветители – светите Кирил и Методиј, како и новосоздадените поучителни, похвални и други дела создадени од Св. Климент и Наум Охридски, но и од други автори. Со овој светол историски и културен чин започнува историјата на македонското библиотекарство, но и историјата и богатата традиција на библиотекарството кај Јужните Словени.

По примерот на манастирите „Св. Пантелејмон“ и „Св. Наум“ и други македонско-словенски светилишта, настапил еден нов бран на пројавување на нови значајни светилишта со надалеку прочуени училишта, библиотеки и скрипториуми. Во нив твореле самостојни и изворни книжевни, ликовни, музички и други надарени творци. Круна на нивното значење и умешноста се чудесните архитектонски изведби, богатите збирки на ракописи, книги, записи, документи и друг материјал кои сведочи за тоа време на сестран културно-просветителски процут. Овие дела ќе постанат темелот на средновековната наука,

³² Види поопширон: Антолјак, С. (1985). Средновековна Македонија, Скопје. Култура, стр. 211.

уметност, литература, светилникот на културниот сесловенски препород. Во овие светилишта продолжи да живее духот и делото на сесловенските браќа – светите Кирил и Методиј. Од нивните школи и библиотеки почнала да се пренесува славата на македонските првоучители на сите словенски простори низ вековите.

Покрај претходно потенцираните дела, фондот на новоотворените библиотеки и со многу поучни и едноставни слова: Поука за зачетието на Богородица, Поука за рождество Христово, Поука за Цветна недела, Поука за денот на светите апостоли, Поука за Велигден и други. Широкиот спектар на поучни и пофални слова, слова за сите празници, како и извесниот број на химни биле напишани со едноставен стил, разбирлив и достапен за целиот народ. Пофалните слова биле напишани во чест на истакнати и значајни светители од христијанството и христијанската црква – за Исус Христос, Богородица, Јован Крстител, за учителот Кирил Филозоф, за Четиридневниот Лазар, за бестелесните Михаил и Гаврил и други. Едно од најубавите и најдоблесните пофални слова на Св. Климент е словото за учителот Кирил Филозоф – интимен хвалоспев на ученикот кон учителот „кои го придружувал и со свои очи ги видел сите дела на својот учител“.³³

Импозантната, величествена и многустрана (мултидисциплинирана) дејност на Св. Климент остави силен печат и длабоки траги во цела една епоха која во културната историја е позната како Климентова епоха. Постоенето на Св. Климентовата школа – најстариот универзитет во историјата на Европа, со право се смета за златен век на македонската словенска просвета, писменост и книжнина.

³³ Милев, А. (1966). Грчките жития на Климент Охридски. Софија: стр.131.

„ЗЛАТНИОТ ПЕРИОД“ НА КУЛТУРАТА, ПРОСВЕТИТЕЛСТВОТО И БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО XI, XII И XIII ВЕК

Големиот просветителски и творечки бран што ја зафати Македонија создаде плејада на ученици и поклоници на светите Климент и Наум Охридски. Тие го прошириле нивното монументално дело и насекаде ја прошириле богатата традиција на Охридскиот Универзитет во Македонија, но и насекаде во словенскиот свет. Грандиозното дело на неуморните просветители придонесо православната христијанска духовна и творечка култура на македонскиот, но и на сите словенски народи да доживеат едно дотогаш незапамтено ниво кое ќе ги издигне во височините на европската култура и цивилизација. Питомоста на македонскиот народ, неговата грижа за развојот на културата и за сестраниот духовен и стопански развој ќе му обезбедат значајно место во европската и светската цивилизација. Нашата научна мисла ќе мора во наредниот период многу поцелосно, со еден сериозен пристап да ги проанализира вредностите на оваа епоха во севкупниот цивилизациски развој на македонската нација, како и нејзиниот (досега слабо афирмиран) придонес во развојот на словенската и европската културна историја.

Ова мислење во науката се потврдува мошне уверливо со т.н. „златен период“ на просветно-културниот подем. Во севкупниот просветно-културен подем значајно место завзема и подемот на библиотекарството, односно библиотекарската дејност во времето на Самоиловото царство (976-1014 год.).

Кон крајот на X век со основањето на македонската црква (Преспанската архиепископија), чие седиште во почетокот на XI век било пренесено во Охрид, чин после кој таа почнала да се нарекува Охридска архиепископија, во Самоиловата држава биле создадени сите услови за развој на организиран црковен и просветно-културен живот. Во Македонија почнуваат да никнуваат голем број на цркви и манасти-

ри, а паралелно со нив почнало да се формира и монаштвото. Во Преспанската епархија биле формирани и училишта за духовна просвета во кои се подготвувале свештеници за градските и селските цркви (по примерот на епархиските црковни училишта во Византија).

По пропаѓањето на самоиловото царство во 1018 година, иако со поголеми тешкотии, својата културно-просветна дејност ја продолжиле порано формираните образовно-културни центри: Охридскиот, светогорскиот, лесновскиот, скопскиот и други помали центри што работеле во бројните македонски манастири.³⁴ Во нив егзистирале училишта за црковна просвета и образование во кои се негувала црковнословенската писмена и книжевна традиција.

Во составот на поголемите манастири постоеле скрипториуми во кои се пишувале книги за потребите на богослужбата. Покрај делата на големите словенски учители и творци браќата Св Кирил и Методиј, Св, Климент, Наум Црноризец Храбар и други, во скрипториумите се преведувале и се препишувале книги и богослужбени текстови на евангелија, апостоли, псалтири, триоди, минеи, октоиси, патерици, житија на светиите и друго.³⁵

Плодната творечка книжевна активност во овој период резултирала со создавање (творење) на голем број вредни ракописи кои ги поседувале не само манастирските библиотеки, туку и помалите манастири, градските и селските, па и приватните библиотеки.³⁶ Нивниот фонд се зголемува и во текот на целото средновековие, а најголеми расадници на учители, граматичари, книжевници и писари биле училиштата во црквите и манастирите – тогашните културно-просветни седишта.

Со оглед на фактот дека во Македонија немало печатени книги, во периодот на XIII и XIV век, во манастирските центри била мошне развиена препишувачката дејност.

³⁴ Танчев, Г. (1933). Манастирите њ Македонија. Софија: стр 91.

³⁵ Види поопширон: Група автори. (1969). Историја на македонскиот народ, кн. I. Скопје: МАНУ, стр. 207.

³⁶ Ibid: стр. 207.

Повторно, основните средишта биле лоцирани во препишувачките и книжевните манастирски центри. Најголеми нарачатели и купувачи на црковни книги било духовништвото, првенствено за потребите на црквата. Во овој период покрај високото духовништво, како покровители на книгата и книжевниците се појавуваат царевите, болјарите и други високи достоинственици. Тие на црквите им подарувале и скапоцени книги, икони, црковни украси и големи имоти. Книгите се пишувале на скап пергамент и се поврзувале со обработена кожа, додека скапата хартија која се набавувала од Дубровник и Венеција, сеуште била ретка во Македонија.

Карактеристично е што и во овој период продолжува да живее духот и делото на словенските учители. Во овој контекст значајно е да го потенцираме Краткото Климентово житие кое во XIII век на грчки јазик го напишал грчкиот архиепископ Димитрија Хоматијан. Тој исто така напишал и химно-графски дела во чест на охридскиот светител, чија канонизација е забележана и во Асемантовото евангелие, заедно со славата на Светите Кирил и Методиј.

Со осамостојувањето на македонската црква (Охридската петријаршија), на планот на писмото – писменоста почнала постепено да надвладува кирилицата. Интензивниот и мошне плоден „златен период“ продолжил да опстојува и да зрачи и после пропаста на Самоиловото царство во XI, XII и XIII век. Неговото непречено пулсирање го попречувале отежнувачките фактори кои доаѓале од страна на Византија и другите соседни држави. Овој „златен период“ со намалена динамика во културно-просветната дејност ќе продолжи да зрачи сè до крајот на XIV век (1392 год.) кога над Македонија се надвиснува новата опасност од османлиската наезда.

Преку грижата за библиотеките, манастирите и црквите во овие векови кои сепак не биле мошне едноставни за македонскиот народ (византиското владеење од 1018 до 1204 год.), свеста за скапоценоста на богатото и оригинално наследство продолжило да живее на просторите населени со македонско население. Желбата за опстанок и за

зачувување на сопствената традиција неразделно поврзана со христијанската религија продолжила да се негува и понатаму со исконска љубов во Преспа, Охрид, Струга, Дебар, велес, Злетово и во останатите краеви во Македонија. Посебно таа опстанала негибната во недостапните планински населени места каде што византиското влијание воопшто не се почувствувало. Најголеми и највредни чувари и заштитници на овие скапоцени вредности биле книгите во кои било сконцентрирано вековното знаење и мудрост заедно напластено во тишината и исконското спокојство на манастирските библиотеки. Во нивните „трезори на мудроста“ постоеле книги за сите степени на напреднатост на нивните корисници – за агностици, подѓакони, ѓакони, презвитери и за сите што сакале да се описменуваат и да учат. Во манастирите неуморно твореле голем број учени, мудри и плодотворни луѓе, надарени и вредни калиграфи, брзописци, компилатори и оригинални, високо мотивирани творци од сите сфери на животот кои обединети, со огромни натчовечки напори заедно ги создавале престижот на манастирите и на нивните библиотеки. Во творечкиот полет неопходно е да го истакнеме заслуженото место и на другите творци – музичари, фрескосликари, резбари, иконографи, копаничари, градители и „архитекти“ кои направиле ремек дела од непроценлива вредност.

Растежот на жанровската разновидност на создадените, преведени и препишани книги недвосмислено говори за сè повисокото стојалиште и се поголемата мисија на библиотекарството во манастирите. Нивниот дострел дотолку е позначаен со самиот факт што се случува во услови на континуирано, вековно ропство на економски, политички и духовен план (Византија, Србија и власта на османлиите). Големиот број на книги грижливо чувани од генерација на генерација, депонирани во библиотеките, вдахновено зрачеле со своите богоугодно – христијански, евангелиско – богочовечни и хуманистичко – универзални вечни вредности. Од нив зрачеле силни пораки за смислата на постоењето, слободата, љубовта, радоста, жедта и стремжот за бесмртност, средбата со богочовекот и други верски и идејни пораки и поуки.

„Суштествените етички, духовни, јазични, културни, етнички и други традиции на македонскиот народ ги одржувале и ги збогатувале библиските, литургиските, патеричките, хагиографските, панегиричките, проповедничките, патристичките, правно-канонските, историско-летописните, неофицијалните одречно-канонски, белетристичните и други текстови“.³⁷

Во XII и XIV век, голем просветен и културен центар на Балканот (покрај огромниот број на манастири) бил и Солун со црквите и манастирите во својата околина. Солун ја играл улогата на посредник меѓу Македонија, Бугарија и Србија со манастирите во Света Гора. Во Солун, во манастирот Филокала, работел еден од основните словенски скрипториуми, од кои потекнуваат многу важни црковно-словенски книжевни споменици.³⁸

И во овој период (на српско владеење), како и за време на византиското владеење, образованието и културно-просветната дејност во Македонија ја задржало својата традиционалност и конзервативност, во однос на севкупните витални вредности значајни за овие суштински национални интереси црквата продолжила да ја има доминантната позиција во духовниот и просветниот живот во општеството.

Според средновековната концепција „знаењата и книгата имаат „божетвен карактер“ и треба да му служат на човекот за да го сознае и достигне божјото духовно совршенство“.³⁹

И четиринаесеттиот век во Македонија го одржал воспоставениот континуитет на кирило-методиевската традиција и великото дело на нивните ученици и следбеници збогатувајќи ја огромната македонска ризница со нови вредни дела кои се создавале и чувале во манастирските училишта и библиотеки.

³⁷ Велев, И. (1979). Кирилometодиевската традиција и континуитет. Скопје: ИНИ, стр. 129.

³⁸ Гюзелев, В. (1985). Училища, скриптории, библиотеки и знания во Бугарија, XIII-XIV век. Софија: стр. 83.

³⁹ Ibid: стр. 229.

РАЗВОЈ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО ПЕРИОДОТ ОД XIV ВЕК (1392) ДО – XVIII ВЕК

Со новата османлиска наезда на турските освојувачи, Македонија и македонскиот народ ќе потпаднат под едно вековно тешко ропство. Тоа ќе предизвика страотно негативни импликации врз севкупната положба на македонскиот народ и врз неговиот духовен, просветно-културен и сеопшт развоток. Политички обесправен и жестоко експлоатиран и измачуван, македонскиот народ ќе ја почувствува репресивната моќ на турскиот феудален систем кои ќе предизвика големи ужаси, страдања и силно духовно угфнетување и мрак во Македонија. Најжесток ќе биде ударот за време на владеењето на фанатичниот и бескурпулозен султан Селим I (1512-1520) кои наредил сите христијански цркви да се претворат во џамии, да се забрани христијанската вера – период во кои целосно згаснале верската, националната и јазичната толерантност. Исто така, била забранета и изградбата на нови цркви со цел успешно да се заокружи потурчувањето на македонското население.

За време на турско-османлиското владеење, условите за духовен и просветно-културен живот на македонскиот народ биле многу тешки и неподносливи. Многу христијански светилишта – цркви и манастири биле разурнати. Но и покрај овој антицивилизациски и варварски чин на турските злосторници, животот и севкупната дејност продолжила да пулсира во некои манастири оддалечени од градовите и засолнети во повисоките прикриени планински предели. Во овие манастири кои биле добро осигурени од материјален аспект и кои располагале со богати библиотеки, продолжила да опстојува и да се развива црковно-словенската писмена и книжевна традиција. Во нивните скрипториуми и понатаму продолжиле да се препишуваат и размножуваат разни богослужбени книги, ракописи, морално-поучни и црковно-религиозни текстови.

Како образовни и културни центри во текот на XVI, XVII и XVIII век особено значајна улога одиграле Св. Гаврил Лесновски манастир во Кратовско, Св. Богородица во Матејче и Св. Прохор Пчински во Кумановско, Слечче во Демирхисарско, Св. Богородица во Трескавец во Прилепско, Св. Пречиста во Кичевско, Св. Јован Бигорски во Дебарско, Св. Јоаким Осоговски во Паланечко, Св. Атанасие Лешочки во Тетовско, Св. Пантелејмон – Скопско и други, вкупно 44 манастири. Во овие манастири постеле помали или поголеми библиотеки и училишта во кои се подготвувале и оспособувале идните свештеници, но и „писмени лица“ неопходни за развој на другите световни занимања и дејности. Заедничко за сите следбеници мошне сугестивно бил вдахнуван духот кон словенските светители и великодостојници на православието, но и култ кон сопствените народни традиции.

Во ова време посебно значајни за развитокот на словенската просвета и култура биле светогорските манастири Хилендар, Зограф и Пантелејмон во кои што престојувале духовни и световни лица од сите православни земји, посебно од Македонија.

„Во скрипториумите на некои македонски манастири во овој период настанале многу важни споменици на словенската писменост: Климентова грамота, Слечченскиот писмовник, Македонскиот дамаскин од XVI век, Тиквешкиот зборник од XVI до XVII век, Трескавичкиот кодик со податоци за дарителите на манастирот од XVII до XVIII век, кој има јазичници од македонскиот народен јазик. Од манастирот Трескавец познат е ракописот „Чудесата на Пресвета Богородица“ напишан во 1720 година.. А во манастирот Св. Јован Претеча во Слечче, во XVI век препишувал книги еден од најплодните македонски средновековни книжевници – Висарион од Дебар. Во периодот од 1541 до 1553 година тој напишал 11 огромни ракописи“.⁴⁰

Посебен интерес од овој период (XVI и посебно XVII и XVIII век) побудуваат т.н. „дамаскини“ – преведени зборници со различна

⁴⁰ Кантарчиев, Р. (2002). Историја на образованието и просветата во Македонија. Скопје: Просветно дело, стр. 90.

содржина, во чии словенски преводи повторно се појавуваат и елементи на говорниот јазик во Македонија.

Значајно за Македонија во периодот на турското влечење повторно е улогата на манастирите како жаришта за распространување на писменоста и просветата. Секој манастир претставувал образовно средиште во кое се подготвувале монаси, свештеници и „граматици“ кои ги продолжувале севкупните традиции, писменоста и културата од минатите векови со паралелно создавање на нови вредни дела. Во мрачниот период на турското ропство, македонските манастири биле најзначајните религиозно-духовни средишта – хранилишта на христијанската вера, но и расадници на писменоста и просветата, на македонската образовна и книжевна традиција. Во нив, со различни амплитуди, повторно продолжила да се создава културната историја на Македонија, центри кои придонеле да се зачува нашиот јазик, народниот дух, народните обичаи и традиции.

На крајот на XVIII век и првата половина на XIX век во Македонија оваа значајна национална дејност се остварува и во голем број на ќелијни училишта во манастирите и во метосите на поголемите манастири. Улогата на манастирите како расадници на црковната просвета и образование особено се зголемила во XVIII век кога се напушта дотогашната изолација. Во нивните училишта почнале да се примаат и „надворешни“ ученици, кои после стекнувањето со нивното образование почнале да ги отвараат првите училишта надвор од манастирите.

КРАЈОТ НА XVIII ВЕК И ПОЧЕТОКОТ НА XIX ВЕК – НОВ ПОТТИК ЗА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

Кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век Турската империја ја зафаќаат крупни општествено-економски и политички промени кои ќе ја предизвикаат соодветни импликации и врз состојбите во Македонија. Почнуваат да се создаваат значајни предуслови за економско јакнење на македонските градови кои прераснуваат во центри со развиен

економски и општествен живот. Во новонастанатиот општествен амбиент, исто така, ќе се создадат и неопходните услови за формирање на македонското граѓанство – општествена категорија која ќе го поттикне развојот на општествено-економскиот и културниот живот во Македонија. Тоа повторно ќе ги разбуди стремежите на македонскиот народ повторно за негово ослободување и за прогрес во сите сфери на општественото живеење и создавање.

„Трговските врски на македонските градови со надворешниот свет особено се зајакнуваат со отварање на нови трговски патишта (1863, 1866 год.), поставување телефонско-поштенски линии и станици и трасирањето на првите железници во Македонија (1869-1873 год.), кои овозможиле непречено навлегување на европскиот капитал во Турската империја“.⁴¹

Овие и редица на нови активности на економски план во голема мера ќе го забрзаат стопанскиот развој на македонските градови и економскиот подем на младото македонско граѓанство. На општествената сцена настапува македонското младо граѓанство, сталежот на занаетчии и трговци, мошне значаен општествено-економски чинител и активен фактор од огромна важност за македонската преродба.

Во овој контекст посебно треба да се истакне улогата на еснафските организации во општествениот и просветно-културниот живот во нашите градови, фактор без кој не можело да се замисли македонската преродба.

Тие се грижеле за отварање на народни училишта, вечерни и неделни училишта за образование на својот помладок, основале библиотеки и читалишта и се грижеле за други општествени работи од витално значење за народот, граделе цркви и манастири и слично. Во ова време се остваруваат и големите ремек дела на македонските резбари – иконостасот на манастирот Јован Бигорски и иконостасот на црквата Св. Спас во Скопје. Паралелно со овие активности се развива

⁴¹ Солатриќ, Г. (1954). Историја на VIII одделение на основите и IV клас гимназија, III издание. Скопје: стр. 71.

и издаваштвото на книги и учебници. Првите отпечатени книги биле делото на Јоаким Крчовски – „Митарствата“ и „Чудеса пресвет Богородиц“ во 1817 година. Македонските занаетчии и трговци ја играле улогата на мецени на писатели и помагале целокупната активност книгата да дојде во рацете на читателите. Огромна е улогата на македонското граѓанство во овој период во развојот на духовниот живот на македонскиот народ, врз развојот на народното учебно дело и просвета во функција на будење на неговите национални чувства и национална свест. Се врши обновување на разурнатите или запоставените манастири и на нивните библиотеки, се врши осовременување на ќелијните училишта и отварање на нови. Понапредните градски средини го мултиплицираат својот интерес за поразновиден и побогат културен живот, образовен живот на повисоко рамниште, процес кој неминовно се остварува паралелно и со развојот на библиотекарството.

Во овој период се отвараат и првите световни училишта од страна на владите на соседните држави кои извршиле значително влијание на развитокот на школството во цела Македонија. Во борбата што ја започнува македонската граѓанска класа за ослободување од вековното духовно ропство, се раѓа и се развива македонското народно, преродбенско училиште во кое наставата ќе се изведува на мајчин јазик.

Првото македонско народно училиште со световна настава било отворено во Велес во 1837 година, чин кој е неразделно поврзан со името на нашиот истакнат преродбенски учител и трибун – Јордан Хаџи Константинов – Џинот. Овој великан на нашата историја ја започнал борбата за воведување на народниот јазик во македонските училишта. Велес како развиен трговски град имал комуникација со сите европски центри преку кои граѓаните имале можност да се запознаат со нови трендови на просветни и културни процеси во Европа. Во овој град со богата просветна и училишна традиција во кои луѓето имале изградено култ кон книгата и читањето, се формираат и првите приватни библиотеки.

Исто така, мошне значајно е да се напомене дека во Велес во 1832 година е формирана првата Црковно-училишна општина во Македонија која го најавува идниот енергичен стремеж за новини во културниот, училишниот и во богослужбениот живот, за афирмација на македонскиот народен јазик и за поткрепа на млади интелектуалци во развој и афирмирање на нивното творештво.

Црковно-училишната општина во Велес во 1832 година, (иако едно од нејзините крупни решенија значајно за историјата на македонското библиотекарство) го воведува – именува и првиот „професионален“ библиотекар. Тоа звање е наменето за библиотекарот во ќелијната училишна, но и во првата јавна библиотека во градот и во Македонија – интелектуалецот и трговец кој се школувал во Австрија – Ангелко Палашев. Тој бил задолжен да ги „нареди“ богослужбените и други книги, ракописите на пергамент и други ракописи и материјали и да го врши зајмувањето (опслужувањето) на читателите, возрасни и ученици.⁴²

Во 1869 година, училишниот иноватор и педагошки творец Јосиф Ковачев (1839-1898) во родното место Штип го отвара првото педагошко-богословско училиште во Македонија со настава на македонски народен јазик.

Во овој мошне бурен период од македонската историја кога пропагандите всушност дивеат од сите страни во Македонија во времето на преродбата се зародиле идеите за создавање на македонскиот литературен јазик. Носители на оваа идеја – македонистите, својот сон ќе го реализираат во еден подруг историски амбиент, во својата самостојна држава.

Во 1857–1880 година од печат излегуваат првите 16 учебници на македонски јазик од автори Македонци за задоволување на потребите на македонските училишта, но и за пошироките учебни потреби.

⁴² Види поопширно: Бошески, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија – зачетоци и развој (1945-1995). Скопје.

Во Македонија како неизбежен процес се јавува и отварањето на првите книжарници (Велес, Штип и други градови) кои од друга страна, уште повеќе го забрзуваат напредокот на библиотекарството – училишно и јавно, со паралелно збогатување и на бројот на приватни библиотеки.

РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

По завршувањето на Првата светска војна и по склучувањето на срамниот Париски мировен договор од 1919 година, отпочна еден од најмрачните периоди во поновата историја на Македонија. Всушност, со овој договор беше санкционирана поделбата на Македонија помеѓу трите балкански хиени – (замји од нејзиното непосредно опкружување), Бугарија, Грција и Југославија. Со тоа отпочнува периодот на нова историска неправда спрема Македонија, нова темна страница во севкупниот политички економски и културно – просветен живот на македонскиот народ. Новата поделба и неправда од големите европски држави повторно го отвори интензивниот процес на грозна денационализаторска политика над македонскиот народ што повторно беше ставена на проба – неговиот национален и државен опстанок. На сцена настапи жесток бран на денационализаторска политика преку деструктивните активности и дискриминација во сферата на општествено – политичкиот и културно – просветниот живот, како и тотална стопанска експлоатација.

Во еден тотално мрачен период кој го детерминираше севкупниот општествен амбиент, продолжи да егзистира и библиотекарството кое неизбежно ќе ги почувствува новите негативни импликации предизвикани од промените во севкупниот општествен живот.

Според определени политички детерминанти и нивните импликации, библиотекарството во овој период можеме да го проследиме низ неколку развојни етапи и тоа: „период од крајот на

Првата светска војна до Обзнаната, 1921 година, од Обзнаната до Шестојануарската диктатура во 1929 година, од Шестојануарската диктатура до 1937 година кога на чело на КПЈ доаѓа Јосип Броз Тито и од 1937 година па до почетокот на Втората светска војна во 1941 година.⁴³ Библиотекарството во Македонија во текот на Првата светска војна, мошне очекувано, било до темел уништено од разорните дејства на непријателските сили кои со различни деструктивни цели протатнеле во Македонија. Негативните последици од воените дејства всушност во голема мера го парализираа севкупниот културно – просветен живот во Македонија.

Во еден од најголемите воени виори во дотогашната историја на војните, голем број книжни фондови биле опожарени или однесени надвор од Македонија. Читалиштата во кој се развивала библиотекарската дејност при крајот на XIX век и во првата деценија на XX век, во голема мера биле разурнати или пренаменети. Актери на овие варварски антицивилиаторски чинови несомнено биле претставници на сите соседни држави кои имале претензии кон територијата на Македонија и „историски неостварени соншта“.

По завршувањето на Првата светска војна се создаде Кралството СХС во чиј состав влегува и Вардарска Македонија, творба во која од самиот старт биле изиграни народните идеали и очекувања (посебно на сиромашните слоеви – работничката класа и селанството) на целата нејзина територија. Новата држава се претвори во нова темница и нова зандана за сите југословенски народи. Тоа беше творба – монструм, држава наменета за национално и политичко угнетување и економска експлоатација. Заради „новопромовираните“ големодржавни и хегемонистички амбиции на големосрпската буржоазија, националното прашање на македонскиот народ и на другите народи и народности на просторот на Југославија, било целосно угушено и ставено *ad acta*. Со тоа беше само потврдена и поставената теза за „троимен

⁴³ Георгиевски, М. (1989), Библиотекарството во Вардарска Македонија меѓу двете светски војни. Скопје: Култура, стр. 117.

народ“, ситуација која во новата фантомска држава до крајот ќе го заостри националниот раздор и антагонизам. Внатрешните нерешени и длабокоантагонизирани прашања сè повеќе и повеќе кулминираат што ќе резултира до сè поорганизирано активирање на широките народни маси. Како предводник на нивните интереси на политичката сцена се јавува Социјалистичката работничка партија на Југославија (комунисти) во 1919 година, односно комунистичката партија на Југославија во 1920 година.

Во нејзината политичка платформа покрај борбата за остварување на националните и социјалните права на експлоатираните широки општествени слоеви, значајно место завзема и борбата за нивниот културно – просветен развој и просперитет.

Особено место и се посветува на идеолошко – политичкото и културно – просветното издигнување на младата популација со паралелно основање на читални и библиотеки, и подготвување на предавања, театарски претстави и други форми на културно издигнување. Во тој период карактеристично е што акцентот се става на марксистичката литература која треба да се шири во народните домови, народните библиотеки, подоцна и преку илегални форми. Месните организации на РПЈ(к), односно КПЈ за реализација на овие цели отвораат свои домови, кои ги нарекуваат народни домови, работнички домови и комунистички домови. Во периодот на Обзнаната кога КПЈ е забранета ќе се претворат во вистински народни центри кои располагале со библиотеки и читални, хорови, театри и друго.

Во 1919 и 1920 година скоро во сите поголеми градови на Македонија, но и насекаде се отвориле многу значајни народни и работнички домови кои во суштина претставуваат први народни читални и библиотеки со комунистички и синдикален карактер карактеристичен за тој пререволюционен период.

По Обзнаната и Видовденскиот устав од 1921 година од страна на владеечкиот режим почнуваат да се затвораат или да се пренаменуваат сите библиотеки во библиотеки со читални со режимски

карактер. (спроведување на денационализаторската и асимилаторската политика на владеачкиот ненароден режим)

Во 1920 година издадени се Правила за народните библиотеки и читални (народни книжници и читални) кои важеле за целото кралство на СХС. Исто така биле донесени (на највисоко државно ниво) и Кратки упатства за основање, уредување и ракување со народните библиотеки. Нивната основна цел била набавување книги, списанија и весници, меѓутоа со претходно одобрение и препорака од Одделението за народно просветување при Министерството за просвета. Финансирањето на библиотеките се вршело врз повеќе основи и тоа од чланарина, влогови од втемелувачите и од добротворци, доброволни прилози, подароци и завештуања и државна помош од сродните институции на сите нивоа на државата.

Констатацијата на државните структури била дека во државата бројот на народните библиотеки е многу мал, констатација што најсилно била изразена во Македонија.

Првите читатели и библиотеки отворени под влијание на граѓанските буржоаски партии носеле име граѓански читални, граѓански клубови и граѓански касина. Првата граѓанска читална во рамките на граѓанското касино во Скопје почнала да работи на 02.01.1921 година, од остварување на „културно – просветна – забавна“ цел и содржина.

Во далечната 1920 година, библиотечна активност развил и Битолскиот граѓански клуб, основан во 1920 година кој ќе прерасне во „граѓански центар за духовен живот“. Библиотекарската дејност во Македонија во тоа време се спроведувала и во другите клубови и касина лоцирани во нејзините поголеми градови или други поголеми населени места. Посебно овој тренд на отворање на народни библиотеки и читални е силно изразен во периодот после 1921 година.

За оние кои знаат или сакаат да учат француски јазик во Скопје (по примерот на Белград) беше формиран клубот „Пријатели на Франција“ како и помали клубови во Тетово и Велес. „Француските клубови“ располагале со богати библиотеки со книги, списанија и

весници (околу петнаесет на број) преку кои народот имал можност да се запознае со достигнувањата на француската литература, но и со напредните, прогресивни движења во Франција.

Формирање на универзитетската – факултетска

Библиотека во Скопје

Во 1920 година во Скопје се формира Филозофскиот факултет, голем чин кој веднаш како неопходност го наметнал и прашањето за отворање на факултетска библиотека. Уште на почетокот на 1920 година биле осигурани кредити за купување на книги и формирање на библиотека.⁴⁴ Уште во текот на првата учебна година факултетската управа испратила неколку свои наставници во странство за набавка на поголема количина книги, по однапред утвдени списоци (неопходна литература за изведување на определени предмети).

За потребите на професорите и студентите биле набавени доста значајни книги (стари изданија, нови книги, откупени се комплетни библиотеки од неколку видни интелектуалци во тоа време, но значајно е да потенцираме дека покрај овие книги, набавени се и доста значајни книги што се однесувале на Македонија.

Новоформираната факултетска библиотека својот книжевен фонд ќе го збогатува и со подароци од голем број на инвестиции и поединци. Благодарение на големите донации, „библиотеката уште во својот почеток располагала со околу 105.00 дела, што изнесувале над 30.000 свески“.⁴⁵ Најголем дел од книгите биле од областа на југословенската книжевност, од југословенската и општата историја, од уметноста и филозофијата, како и книги во кои се зборува за Македонија – литература во Функција на наставните предмети на Филозофскиот Факултет. На почетокот било решено (15.05.1920 год.) на почетокот да се формира централна факултетска библиотека, а подоцна да

⁴⁴ Сламкаменац, П. (1930). О Филозофском факултету у Скопљу. Скопље: Годишњак Филозофског Факултета, I. стр. 1-9.

⁴⁵ Георгиевски, М. (1989). Културно – просветната и политичката улога на библиотеката во Вардарска Македонија меѓу двете светски војни. Скопје: Култура, стр. 128.

се формираат и семинарски библиотеки што било направено со формирањето на семинарите на факултетот.

По десетгодишното работење, Централната универзитетска, односно Факултетска библиотека со семинарските стручни библиотеки имала над 60.000 свески⁴⁶ и околу 300 листови периодика.⁴⁷ Во составот на Универзитетската библиотека постоела и читална која во почетокот била наменета само за потребите на универзитетските професори и студенти. Факултетскиот Совет во есента 1921 година реши читалната да се отвори како јавна.⁴⁸ На тој начин, Скопската универзитетска библиотека и читална станала прва јавна библиотека во Скопје по Првата светска војна. Библиотеката била сместена во новата зграда на Филозофскиот факултет и располагала со две простории за складирање на книгите и две простории за читање (читални) каде што била сместена прирачна библиотека (речници, енциклопедии и географски карти) и сите периодични дела.

Универзитетската библиотека во Скопје одиграла мошне значајна улога во културно – просветниот и научен живот на Македонија ќе прерасне во културно жариште со непроценливо значење во нашата културна историја. Библиотеката по својата Функција била универзитетска и народна, а во исто време и специјализирана бидејќи во нејзиниот состав егзистирале и семинарските специјализирани библиотеки. Таа постанала централно место, односно главен културно – просветен центар каде што масовно се читале книги од сите области на науката, но и од пошироката сфера на културата и уметноста. Според сите значајни параметриц, Скопската универзитетска библиотека за краток временски интервал го достигнала рамништето со други библиотеки од тој вид на просторите на Кралството СХС.

⁴⁶ „Службени лист Вардарске Бановине“, Скопје, бр.44 и 45 од 7.И.1931 год. стр.3

⁴⁷ Алманах Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, св. III, део 7, 8, 9, 1927 – 1928. Загреб: /1929/ стр. VII – 74.

⁴⁸ Сланкаменац, П. (1930). О Филозофском Факултету у Скопљу. Скопље: Годишњак филозофског факултета, I, стр. 10.

*Библиошкарство во Вардарска Македонија од
прогласувањето на Обзнаната и Видовденскиот устав до
воспоставувањето на шешиојануарската диктатура*

Прогласувањето на Обзнаната и донесувањето на Видовденскиот устав од 1921 година претставува нова историска пресвртница со далекусежни негативни и ретроградни импликации. Со овие акти КПЈ е ставена надвор од законот со што е забранета и нејзината политичка, во тој контекст и нејзината културно – просветна дејност и влијание врз широките народни маси. Паралелно со овој чин, режимот сериозно ја засилил својата дејност со отворање на народни библиотеки и читални со литературни и периодични публикации наменети за поддршка и непречено функционирање на ненародниот режим (првенствено литература со националистички и буржоаски пропагаден карактер). „Во периодот од 1921 до 1928 година во трите области (Скопска, Битолска и Брегалничка) во Вардарска Македонија биле отворени околу 82 народни библиотеки со читални или по области: Скопската област – 48, Битолската – 26 и Брегалничката – 8.⁴⁹

Покрај другите функции, народните библиотеки и читални имале за цел преку одбрани лектури да ги развиваат „националните чувства“ (српските), да го јакнат „народното единство“ и да го негуваат книжевниот вкус кај своите членови, како и културно да ги издигнуваат градовите и населените места во кои егзистирале библиотеките.

Развојот на библиотекарството во Македонија во овој исклучителен историски и општествен период е релативно забавен, мошне отежнат со доминантна просрпска режимска „национално – просветна“ содржина. Во периодот од 1921 до 1929 година во библиотеките во просторот на Македонија во просек имало по 430 книги или по една книга на 24 жители, состојба која ни оддалеку не ги задоволувала, потребите на народот, но во исто време ниту политичките цели на владеечкиот режим.

⁴⁹ Ibid: стр. 133

Но и покрај катастрофално лошата состојба во сферата на библиотекарството во анализираниов период, постоечките библиотеки заедно со училишните и други библиотеки оствариле определена културно–просветна улога и мисија. Во крајна истанца, тие послужиле за одржување на континуитетот во оваа сфера и постанале основа за продолжување на библиотечниот развој во периодот кој ќе следи.

Развој на библиотекарството во Македонија во периодот од 1929 до 1939 година

На шести јануари 1929 година кралот Александар Караѓорѓевиќ со државен удат го суспендирал Уставот, ја распуштил Народната скупштина (собрание) и самиот се прогласил за „носител на сета власт во земјата“. После воспоставувањето на Шестојануарската диктатура па сè до 1935/36 година настанале значителни, радикално изменети процеси и промени во севкупниот општествено – просветен живот во Вардарска Македонија. Нововоспоставениот апсолутистичко диктаторски режим со својата страотна угнетувачка политика најжестоко ќе се почувствува во сферата на политичкиот, економскиот и културно – просветниот живот на македонската територија. Наполно бил загушен политичкиот живот и започнува кулминацијата на Асимилаторската политика на режимот која првенствено се спроведуваше преку културно–просветните институции. Доаѓа до затворање на многу гимназии или нивна трансформација во неполни гимназии, како и затворање на Учителската школа во Прилеп. „Бројот на народните библиотеки и читални во споредба со оној од претходниот период се намалил од 82 на 69“.⁵⁰ Со тоа во Македонија започнува нов бран на духовно осакатување и обид за културно разнебитување на македонскиот народ во функција на полесна реализација на мрачните цели на денационализаторската политика од страна на диктаторскиот режим.

„Ширењето“ на библиотекарството во Македонија во тој период било ставено во надлежност на националистичката организација

⁵⁰ Ibidem: стр. 145.

„Соко“, со паралелно понатамошно функционирање на народните библиотеки и читални. Нивната „мисија“ продолжи и понатаму да се остварува првенствено во служба на политичките Антимакедонски интереси на актуелниот диктаторски режим. Но и покрај сите напори на власта во оваа насока, со инфилтрирањето на голем број напредни граѓани и младинци во овие „културни институции“, сепак продолжила да се шири и напредната литература.

Кон крајот на 1929 година била формирана Вардарска бановина во која, покрај територијата на Вардарска Македонија, биле опфатени и делови од територијата на Јужна Србија и Косово. Државата го променила своето име од Кралство СХС во Кралство Југославија.

Според пописот од 1931 година, во 29 околии во Вардарската бановина „имало 69 народни библиотеки и читални и една Универзитетска библиотека во Скопје“.⁵¹ Споредбено со претходниот период можеме да констатираме дека негативните ефекти од владеењето на диктаторскиот режим покрај во сферата на образованието, силно се манифестирале и во бројот, функционирањето и книжниот фонд на народните библиотеки. За илустрација, бројот на библиотеки по места се намалил за 16%, односно за 17% по жител, споредбено со периодот од 1927/28 година.

Во периодот од 1932 до 1936 година доаѓа до постепено релаксирање на диктаторската политика што ќе овозможи и релативно подобрување на состојбите во културно – просветната област. Во овој период имаме нова тенденција на повторно зголемување на бројот на библиотеките.

Бројот на народните библиотеки во 1936 година изнесува 38, од која секоја библиотека во просек располагала со 410 книги или вкупно во „Вардарска Македонија“ имало 35.260 книги“.⁵² Во овој контекст, можеме да заклучиме дека во 1930 година во Велес е изградена зграда за народната библиотека и читална, редок но добар пример дека рабо-

⁵¹ Ibidem: стр. 148.

⁵² Ibidem: стр. 150.

тите во оваа сфера почнале макар симболично да се придвижуваат напред од дотогашната „стагнантна позиција“.

Една од најголемите и најорганизирани народни библиотеки на нашиот простор меѓу двете светски војни е Јавната библиотека на град Скопје. Идејата за нејзиното формирање се среќава уште во 1926 година, меѓутоа до процедурата за нејзиното отворање морало да се причека сè до 1933 година. Конечно, за широката јавност, Јавната библиотека на град Скопје била отворена во 1935 година со „книжен фонд од 3798 книги и 46 списанија“.⁵³ Библиотеката била сместена во приспособените простории (во две големи и една мала читална) во тогашното училиште „Цар Душан“ (по војната преименувано во „Гоце Делчев“ се до скопскиот земјотрес кога зградата ќе биде целосно разрушена.

Библиотеката после едногодишното работење во 1936 година имала фонд од 5346 книги, додека во 1940 година нејзиниот фонд достигнал до 10.000 книги. Во нејзиниот каталог (1937 година) опфатени се околу 4.000 книги, наредени по азбучен ред и според нивните автори. Во неа е формиран и документационен центар во кој се собирале разни статии објавени во целокупниот печат кои се однесувале на Македонија, (значајна драгоценост граѓа неопходна за проучување на културното и историското минато на Македонија во тој период).

Голем дел од нејзиниот книжен фонд настрадал за време на Втората светска војна додека дел од книгите после војната биле префрлени во Народна и универзитетска библиотека „Климент Охридски“ – Скопје.

Нејзиното значење и придонес се од огромна важност за развојот на библиотекарството во Македонија, посебно во периодот помеѓу двете светски војни. Таа послужила и како расадник на голем број квалификувани библиотекарски кадри, кои издале и прв печатен каталог на дела од својот книжен фонд, со што библиотекарското дело во Македонија го издигнало на едно многу повисоко ниво од кое ќе се развие новото, современо македонско библиотекарство.

⁵³ Ibidem: стр. 158

Во овој широк спектар на библиотекарски активности, како неразвоен сегмент на полето на отворање библиотеки се читални во триесеттите години на минатиот век, претставуваат и активностите на соколските друштва и соколските чети. Соколското друштво било под патронат на владеачкиот режим чија функција била ширење на културно – просветната и спортската дејност во редовите на младата генерација и проширување на српскиот национален дух и култура. Во нивната „агенда“ било опфатено и отворање на Библиотеки и читални со литература исклучително наменета за остварување на политичко – асимилаторската и пропагандна функција.

Во 1936 година на територијата на Вардарска бановина имало стотина библиотеки во рамките на соколските друштва. Во овие средини и покрај силниот политички и полициски надзор, сепак под влијание на одреден број прогресивни учители, почнале неизбежно да продираат и да се шират прогресивните идеи на тоа време кои ќе извршат мошне значајна позитивна културно – просветна и политичка улога. Книгите, добрите книги почнаа „да им ги отвораат очите на младите генерации“, доближувајќи ја книгата изворот на сите знаења до поголемиот дел од младата прогресивна популација.

За овој период, исто така, карактеристична е и улогата на синдикалните библиотеки во средините на работничките комори кои што ја координирале работата во работничките средини. Во нивните редови, сè повеќе се вклучувале напредни револуционерни дејци, членови на КПЈ и СКОЈ и Активни – напредни борци за работничките права. За илустрација, во Библиотеката при Работничката комора во Скопје, како раководител бил ангажиран Коста Солев – Рацин, еден од најголемите македонски поети и револуционери, патриот и активен борец за остварување на работничките права во Македонија. Идентична била состојбата и во другите поголеми македонски градови во кои синдикалните библиотеки постанале вистински работнички културно–просветни центри, расадници на прогресивен револуционерен и синдикален кадар кои ќе ја изведе борбата и Револуцијата што прет-

стоеше. Исто така, напредните учители во Македонија меѓу двете светски војни, а особено во овој анализиран период развиле широка акција околу работата во народните и школските библиотеки. Покрај претходно патенцираните библиотеки, биле отворени и библиотеки при верските установи. Во 1932 година црковните власти дошле до идеја за формирање на Централна црковна библиотека во Скопје, која во 1936 година располагала со фонд од 1.348 книги⁵⁴ и претставувала главна свештеничка епархиска библиотека во Скопје. Исто така, во овој период била покрената и идејата /иницијативата/ за формирање на Вакуфска библиотека, која во 1935 година располагала со фонд од 5.000 книги на турски, арапски, персиски и други јазици (голем плус за културното значење на Скопје“ – според поминувањето на тогашните списанија).

Во овој период биле отворени и библиотеките при Клубовите пријатели на Франција (со фонд од 4.200 книги во Скопје и 3.000 книги во Битола – 1936 година), како и библиотеката на Руската колонија која во 1935 година располагала со фонд од околу 2.400 книги.

Покрај библиотеките формирани во составот на разни институции неизбежно за овој период е да ги споменеме и приватните библиотеки меѓу кои најзначајна е библиотеката на митрополитот Јосиф од Скопје која имала 4.000 книги и библиотеката на епископот Николај во Битола која во 1936 година имала 5.000 книги.

Појавата на сите овие видови библиотеки во Македонија (посебно на Јавната библиотеката во Скопје) во еден исклучително тежок историски период имаат огромно значење и историска вредност врз развојот на напредната библиотечна дејност, што во наредниот период ќе послужи како солидна основа за негов уште Поинтензивен развој.

⁵⁴ Ibidem: стр. 167.

Развојот на библиотекарството во Македонија во период од 1936 до 1941 година

Најважна и сè поекспонирана политичка сила која го креирала политичкиот живот во Македонија во периодот од 1936 до 1941 година претставува КПЈ која се повеќе и повеќе почнува да ги консолидира своите редови. Раздвиженоста на партискиот живот најсилно се манифестирала преку културно-просветните институции и здруженија. Во тој спектар на културни институции најзначајно место и понатаму завземаат библиотеките и читалните, училиштата и разни културни – просветни друштва.

Во предвечерието на Втората светска војна, библиотеките и читалните претставуваат основното културно јадро и вистинско жариште на прогресивното културно-просветно живеење. Во последните години на предвоениот период, поизразита дејност во поглед на ширењето на прогресивната литература, повторно одиграле сите видови на библиотеки (развиени во претходниот период). Нивната културно-просветна улога имала огромно значење во развојот на општото напредно револуционерно движење и во функција на подготвување на народот за отпор против актуелниот режим и идниот налет на фашизмот во Европа и пошироко.

Во составот на определени библиотеки дејствуваат и народни универзитети. Библиотеките во поголемите градови кои развиле мошне разновидна културна активност, располагале со легален инвентарен книжен фонд и со илегален, забранет фонд од страна на власта. Во Скопје, Градската библиотека имала сала во која се одржувале предавања во организација на тогашниот Народен универзитет. Градската библиотека и во овој период располагала со мошне богат книжен фонд од сите области на науката и уметноста, меѓу кои и богатата марксистичка литература.

Исто така, во селата работеле народни библиотеки и читални кои постанале главни двигатели на прогресивното движење. Во тој период, мошне напредна културно – просветна дејност развиле набавно

– продажните задруги, во чиј состав работеле библиотеки и читални, отворени од напредните учители или од други прогресивни граѓани.

Напредна дејност во тој период развиле и неколку Библиотеки што функционираше во состав на напредни здруженија, културно – просветни друштва и организации.

Со своја Библиотека располагало и културно–просветното и хумано друштво на младите муслимани „Јурум“ во Скопје, формирано во 1938 година.

Освен претходно презентираниите библиотеки основни од напредните организации и поединци, во периодот од 1936 до 1941 години се отворени или обновени неколку народни библиотеки и читални од страна на актуелните власти – (Охрид, Ресен, Гостивар, Скопска околина). Книжните фондови и бројот на библиотеките и читалните во овој период сè повеќе се зголемува, додека власта се повеќе ја губи својата моќ и асимилаторските капацитети во културно–просветната сфера.

Со развојот на училишната мрежа во Македонија отпочна и процесот на формирање на училишните библиотеки, неопходни за успешно извршување на наставниот процес. Најдобра од сите училишни библиотеки биле организирани Библиотеката при Учителската школа во Скопје и Богословијата во Битола кои имале воспоставено и картотеки за книжниот фонд. Училишните библиотеки биле формирани во основните училишта и во составот на нижите и средни училишта и една Универзитетска библиотека во Скопје. Во некои градови училишните библиотеки биле поделени на ученички и наставнички, додека на други места делувале како една целина. Во некои училишта постоеле посебни библиотеки т.н. „пауперум“, кои биле составени само од учебници. Во основните училишта, на секој ученик му припаѓале по три книги (1927/28 година), што говори дека овие библиотеки биле на доста ниско рамниште. Наставничките библиотеки при нижите и средни училишта, во споредба со ученичките, биле побогати според квалитетот, како и според квантумот на нивниот книжен фонд.

„Нивниот вкупен број во 1933/34 година изнесувал околу 12.996 книги, а во ученичките 11.182. Во 1939/1940 бројот на книги во наставничките библиотеки се зголемил и изнесувал околу 22.808, а во ученичките 21.890 книги“.⁵⁵

Библиотеките во периодот помеѓу двете светски војни одиграле огромна културна просветна, политичка и мобилизаторска улога на напредните слоеви на населението во Македонија. Во значителна мера се успеа да се подигне на повисоко рамниште културно-просветниот развој на широките народни маси и да се спречат негативните импликации од континуираната ресавска пропаганда и денационализаторска политика. Библиотеките и читалните прераснале во расадници на сите прогресивни кадри и на општото прогресивно движење пред новите големи светски турбуленции.

Библиотеките и читалните во Македонија одиграа мошне значајна улога и огромен придонес кон општото културно-просветно и политичко-идеолошко издигнување на народот. Нивната функција директно се рефлектираше врз подигнувањето на свеста на македонскиот народ за извојување на национална и социјална слобода и формирање на слободна држава на македонскиот народ. Библиотеките и читалните успешно ги профилираа новите прогресивни кадри и смели борци кои ќе ја изведат Револуцијата и победоносната народно-ослободителна војна со сите прогресивни антифашистички сили во светот.

⁵⁵ Ibidem: стр. 194.

ГЛАВА IV

БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (1944 – 2004)

НОРМАТИВНО – ПРАВНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА ЗАСНОВАНОСТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО Р. МАКЕДОНИЈА

*Одликиџе на АСНОМ – џемелник во возобнувањето и
создавањето на македонското библиотекарство*

Развитокот на јазикот, културата и уметноста целосно осмислен и трасиран во периодот помеѓу двете светски војни, продолжи со нов, уште поголем итензитет во текот на победоносната Народноослободителна војна и револуција. Кон крајот на 1944 година кога Македонија се наоѓа пред прагот на конечното ослободување и пред конституирањето на новата независна и слободна државна творба, паралелно отпочнува една комплексна активност за конституирање голем број витални општествени дејности. Со нивното конституирање неизбежно се поврзува и почетокот на слободниот развиток на библиотекарството, кој кореспондира со одлуките на Првото заседание на АСНОМ донесени на 02.VIII.1944 година со кои се удрени темелите на современата македонска држава.

Во едно од експозеата на Иницијативниот одбор поднесени на првото заседание на АСНОМ потенцирано е и прашањето на просветата како сектор на кој му претстојат „сериозни и тешки задачи. Како приоритетни се наметнуваат прашањата поврзани со потребата од пишување на учебници за наставата која ќе се изведува на македонски

јазик, изработка на граматика, речник на македонски јазик и воведување на македонскиот јазик во администрацијата како службен јазик. Значајно во овој значаен корпус на предлози од просветно–образовен и културен карактер е и иницијативата за формирање научен институт, за проучување на националната историја.

АСНОМ како врховно, законодавно и извршно претставничко тело во серијата на законодавни акти донесени на Првото заседание, донесе и посебна одлука за воведување на македонскиот јазик како службен јазик на новата федерална македонска држава. Тоа претставуваше крупен историски чин со кој конечно се прекина долгогодишната пракса воспоставена од соседните држави за негирање и забрана на македонскиот јазик во функција на остварување на нивните асимилаторски цели.

На својата прва седница (6 август 1944 година), Претседателството на АСНОМ донесе заклучок за формирање на осум поверенства, меѓу кои и Поверенство за просвета. На седницата од 2 септември, Претседателството на АСНОМ ги донесе првите упатства во областа на просветата. Во овие упатства се содржани одредби за наставните планови, упатства за образување научни институции, за просветната политика, утврдување на времетраењето на наставата, отворање на учителска школа и институти, како и да се отвори прашањето за отворање универзитет. На оваа седница беше поставено и прашањето за изработка на македонскиот буквар, како и потребата за изучување на странски јазици.

Вредно е да се потенцира дека на оваа седница беше предложено да се образува комисија за унификација на македонскиот јазик. Нејзината задача беше да изработи привремени упатства за позабрзано унифицирање на македонскиот јазик. Исто така беа донесени одлуки за започнување на наставата во сите училишта на ослободената територија, уредување на процедурите за издавање учебници, на 3 ноември 1944 донесено е и решение за отворање на гимназии во поголемите градови и учителска школа во Охрид (ако за тоа постојат услови), а во спро-

тивно, таква школа да се отвори во Скопје. На седницата од 1 декември донесено е решение во Скопје да се отвори музичка академија, средно уметничко училиште и учителска школа. Со посебно решение од 15 декември 1944 година решено е во Скопје да се отвори и трговска академија, како и воведување курсеви за општо образование и други курсеви за описменување на населението – мерки насочени кон подигнување на нашето образовно ниво на населението, продукт на долгогодишните процеси на просветниот мрак на македонскиот јазик наметнат од неговите дотогашни поробувачи.

Поверенството за просвета за да може целосно и успешно да ги реализира овие задачи во функција на народното просветување, подготвува еден вид „Програма“ која ја доставува до народноослободителните одбори на целата територија на Македонија, со која и „de jure“ и „de facto“ ги удира темелите на организираниот пристап на државата до формирањето на библиотеките. Нивното формирање претставува неразделен сегмент во структурите на новоформиранiot општествен, политички и културно – просветен систем.

Овие позитивни трендови во конституирањето на виталните сегменти на македонската држава продолжуваат и во следната – 1945 година. После донесувањето на одлуката за воведувањето на македонскиот јазик како службен јазик следат низи на историски одлуки од непроценливо суштинско значење за целосното „заокружување“ на процесите за кодификацијата на македонскиот литературен јазик. Круна на овие визионерски одлуки со далекусежно значење претставува донесувањето на Решението по прашањето на македонската азбука (3.V.1945 год.) и Решението за правописот на македонскиот литературен јазик (7.VII.1945 год.) донесени од страна на Владата на федерална Македонија, односно од Министерството за просвета на федерална Македонија.⁵⁶

⁵⁶ Види поопширно: Конески, Б. (1987). Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Култура, стр. 56 – 57.

Исто така, во 1945 година, ентузијазмот на новоформираната власт се манифестира и преку нејзините заложби кон востановувањето на библиотечната дејност. Всушност, во почетокот на 1945 година, после солидно подготвениот терен во сферата на јазикот, правописот и образованието, донесен е „Привремен правилник за библиотеките читалишта“. Овој документ според својот карактер го означува почетокот на организираното делување на библиотеките и нивниот развој. Библиотеките во овој правилник се детерминирани како градски и селски, што говори дека правилникот врши операционализација на организационата поставеност и функционирањето на библиотеките–читалишта.

Во првата категорија на библиотеки – т.н. градски библиотеки спаѓаат централната библиотека – читалиште, реонската или маалската библиотека – читалиште и разни други библиотеки – читалишта.

Во втората категорија на библиотеки, – т.н. селски библиотеки предвидено е можноста да се формираат библиотеки – читалишта во седиштата на општинските народноослободителните одбори и читалишта по селата.

Министерството за народна просвета во 1946 година дава иницијатива за изработка упатство за работа во малите градски библиотеки и селски читалишта. За таа цел подготвено е „Кратко раководство и напаствие за работа во малите градски библиотеки и селски читалишта“ во кој децидно е дефинирана улогата и задачите на библиотекарството. За прв пат во Македонија библиотекарството се дефинира „како научна општествена гранка“, витална функција која треба да претставува перманентна грижа на државата, првенствено на ресорните органи и тела.

Исто така „напаствието“ дава практични предлози – препораки за начинот на организирање на стручното библиотечно работење. Ова е првиот документ донесен во ослободената Македонија со кој се прави првичниот обид и сериозен напор за воведување единствени принципи за работење на библиотеките. Тоа во суштина е предметот на

современите стандарди во функционирањето на народните библиотеки во Македонија.

Наместо заклучок за оваа почетна фаза во развојот на библиотекарството во Македонија можеме да констатираме дека со претходно презентираниите документи од историски карактер воспоставени се темелите на библиотекарството и библиотекарското работење.

Тоа се првите чекори во самостојна Македонија со кој на еден мошне амбициозен начин се конституира библиотечната дејност и се поставија основите на системот за организационо и стручно уредување на библиотеките. Во исто време, со овие документи се уредува и начинот на работа на новоформираниот библиотечен кадар со истовремено воспоставување на нормативно – правните основи врз кои понатаму ќе се надоградува и ќе се конституира новиот систем за современо библиотекарство во Македонија.

Тоа во исто време е круна на долгогодишните напори на плејада учени луѓе, вљубеници на книгата, како и круна на несебичното залагање на ГШ на НОВ и ПОМ и ЦК КПМ, односно на новите органи задолжени за развојот на просветата и културата. Нивните залагања ќе кулминираат со одлуките на АСНОМ – единствениот носител на „народниот суверенитет на првата македонска држава“.

Со цел одлуките на државотворните институции и партиските органи да се преточат во дело, почна масовна акција за собирање книги и обновување на старите библиотеки“ изградени во претходниот режим. Носител на оваа активност беше Народноослободителниот фронт на Македонија со масовна подршка од страна на народот кој копнееше за просветување на својот мајчин јазик и за национално културно издигнување и просперитет.

Нивниот заеднички напор беше крунисан со одлучни резултати. За релативно краток временски интервал, во 1945 година, во Македонија беа формирани 82 народни библиотеки со книжен фонд од околу 230.000 книги.

Со секојдневното понатамошно интензивирање на активностите на овој план, доаѓа до значително зголемување на бројот на библиотеки. За илустрација, веќе во наредната 1946 година, бројот на новоформираните библиотеки се зголемува на 488 библиотеки – импозантна бројка што во однос на 1945 година претставува зголемување за 6 пати. Трендот на понатамошното отворање на нови библиотеки продолжува и во наредната 1947 година кога во Македонија функционираат 917 библиотеки, или за временски период од само две години нивниот вкупен број се зголемува за повеќе од 11 пати.

Новата тенденција на мултиплицирање на бројот на библиотеките продолжува и во наредните послевоени години исполнети со голем ентузијазам и огромна жар и масовна жед за просветно издигнување на македонскиот народ.

Само за илустрација, во наредната 1948 година нивниот број се зголемува на 1.137 библиотеки, додека 1949 година Македонија ја завршува со вкупно 1.195 народни библиотеки – величествена бројка на културни жаришта (со оглед на нејзината големина и вкупните економски прилики) кои почнуваат својата мисија да ја остваруваат насекаде во државата – во селските и градските населби.⁵⁷

Ваков позитивен тренд во развојот на библиотекарството во послевоената самостојна Македонија не е забележен ниту во еден период на нејзината историја. Но со оглед на фактот дека оваа фаза во развојот на државата и на сите нејзини институции беше во зачеток, на самиот старт се јави недостаток на поголем квантум на книги и периодични публикации. Издавачката дејност во овој период ги правеше првите чекори така што немаше соодветен капацитет да ги задоволи потребите и зголемените барања на големиот број новоотворени библиотеки.

Ниското ниво на издаваштво, од една страна, и зголемениот интерес за читање од друга страна, во почетниот период предизвика

⁵⁷ Размовски, М. (1969). Дваесет годишна дејност на Друштвото на библиотекарите на Македонија. Библиотекарска искра, бр. 13, стр. 7.

една „апсурдна ситуација“ – значителен број на библиотеки од време навреме остануваа празни, односно без книги.

Основен печат и белег во оваа сфера и на годините кои ќе следат несомнено ќе си даде континуираниот процес насочен кон организационо комплетирање и физиономирање на библиотеките и создавање на мрежа од народни библиотеки. Новите процеси ќе ја наметнат потребата за едукација на библиотечниот кадар пред кои има многу нови предизвици од стручен аспект и стручно организирање на библиотечното работење.

За надминување на проблемите околу снабдувањето на библиотеките со книги и други периодични публикации. Президиумот на АСНОМ на 18 јануари 1945 година донесува Решение со следната содржина: „Се што се печати, литографира или копира во Македонија (книги, брошури, весници, плакати, афиши и др.) во приватни или државни печатници да се испраќа бесплатно по 3 (три) примерка во Народната библиотека во гр. Скопје.“⁵⁸ Со тоа решение од 18 јануари 1945 година, во суштина НУБ станува депозитна библиотека за Република Македонија, а на 8 февруари 1945 година и депозитна библиотека за ФНР Југославија.

Што се однесува до правната и институционалната заснованост и поставеност на Народната и универзитетска библиотека (НУБ) во светлината на АСНОМ – ските документи карактеристична е следната хронологија:

- На 23 ноември 1944 година, Президиумот на АСНОМ донесува Решение за Формирање на Народната и универзитетска библиотека. Тоа се случува непосредно после ослободувањето на Тетово – последниот ослободен град во Македонија на 19.11.1944 година. Донесувањето решение за формирањето на НУБ претставува круна во напорите на АСНОМ за изградување на целосно заокружен систем на библиотеки во слободна Македонија;

⁵⁸ Архив на Македонија. (1987). АСНОМ – документи. Скопје: стр. 39.

- На 28 декември 1944 година во Рефератот за организационите прашања, поднесен во Првото (вонредно) заседание на АСНОМ, децидно стои: „Земени се мерки за запазување на други уметнички и културни споменици. Дотерана е во ред народната библиотека. Земени се мерки и за универзитетот.“⁵⁹
- Во Докладот за работа на Поверенството за просвета, доставен до Президиумот на АСНОМ на 22 март 1945 година, покрај информациите за отворените основни и средни училишта, се нагласува: „Земена е грижа за уредување и на другите институти. На сите страни се отвараат библиотеки и читалишта. Народната библиотека во Скопје се средува и во најскоро време тоа огромно богатство на книги ќе биде ставено на расположение на народот.“⁶⁰
- Нов значаен документ кој не е во директна корелација со создавањето на НУБ, но е во директна функција на развојот на библиотекарството воопшто е и Решението за основање на Државно федерално книгоиздавателство за Македонија од страна на Президиумот на АСНОМ на 31 март 1945 година. Неговата основна цел е „да создава книги, часописи, брошури со научно и художествено содржание стручна и друга литература, школски книги, преводи и т.н.“⁶¹ – активност која непосредно е поврзана со развојот на библиотекарството посебно во ситуација на недостиг на книги и списанија.

Со формирањето на НУБ во Скопје и огромниот број на градски и селски библиотеки, со процесот на паралелно интензивирање на книгоиздателската дејност – за релативно краток временски интервал, органите на новата власт успеаа да создадат мошне поволен општествен и културен амбиент за непречен и слободен развој на заокру-

⁵⁹ Универзитет „Кирил и Методиј“. (1981). Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава, том II. Скопје: стр. 633.

⁶⁰ Архив на Македонија. (1987). АСНОМ – документи. Скопје: стр. 273

⁶¹ Ibid: стр. 273.

жената Целина на новиот библиотекарски систем во Република Македонија.

Со правовременото заокружување на правната рамка и организационата поставеност на библиотечната дејност преку донесување на неопходниот квантум на државни акти и правилници и со брзиот процес на (ре)активирање на наследниот образовен систем, уште во 1945 година Македонија релативно брзо ги постави темелите на библиотекарството и неговиот слободен и забрзан развој. Преку овој краток историски пресек направивме обид да го расветлиме создавањето на првата фаза, односно на првата мошне значајна алка во историскиот развој на нашето библиотекарство.

Донесување на првиот Закон за библиотечкиџе
(21 декември 1960)

Со Сублимирањето на искуствата од послевоеното работење и анализата на делувањето на библиотеките во рамките на општеството, како неминовност се наметна и сѐ поизразената потреба за нормативно – правно регулирање на библиотечната дејност со донесување на посебен закон за библиотеките. Идејата за донесување на овој закон се искристализира уште во 1955 година на Шестото годишно собрание на Друштвото на библиотекарите. Но и покрај нивните иницијативи за донесување на закон со кој ќе се надминат јасно издиференцираните елементарни прашања од кадровски, финансиски и просторен карактер, процесот на донесување на законската регулативе се одвиваше многу бавно.

После подолготрајното пролонгирање на законската процедура, Народното Собрание на Народна Република Македонија го донесе Првиот Закон за библиотеките. Со овој официјален законски акт кој има исклучително значење за историскиот развој на библиотекарската дејност за прв пат се дефинира односот на државата кон библиотечната дејност и нејзиното место и улога во рамките на севкупниот општествен систем.

Со овој закон кој⁵ заради претходно потенцираните проблеми се очекуваше со голем интерес, беа регулирани есенцијалните прашања од правна, стручна, организациона и финансиска природа, односно прашања од суштинско значење утврдување на основните стандарди за библиотечното работење. Во овој Закон се издиференцирани две области кои имаат исклучително значење во регулативата со која ќе се санкционираат најзначајните сегменти на целокупните активности поврзани со функционирањето на библиотечната дејност во нејзината конститутивна фаза. Всушност, со овој закон мошне прецизно и концизно се утврдени правата и обврските на субјектите кои се јавуваат во улога на основачи на библиотеките. Со јасно детерминирани надлежности на субјектите само се зголемува можноста за надминување и стабилизирање на состојбите поврзани со обезбедување на услови за пофункционално остварување на библиотечната дејност.

Дефинирањето на матичната дејност ја претставува суштината на дефинирањето на матичната библиотека. За остварување на оваа цел неопходно беше да се операционализираат нејзините функции и задачи, со истовремено детерминирање на местото и улогата на матичните библиотеки во структурата на библиотечната мрежа.

Но и покрај првичниот обид за нормативно – правно регулирање со закон на оваа значајна дејност, неговата имплементација во праксата, заради голем број на објективни и субјективни слабости не се остварува едноставно и во целост.

После донесувањето на првиот Закон за библиотеките во Македонија прогласени се само 19 народни библиотеки за матични иако нивниот број во рамките на општинските центри изнесува 61 библиотека. Исто така, претходно лоцираните проблеми од кадровска, финансиска и просторна природа, мошне бавно, доста нерамномерно или воопшто не се решаваат што ќе предизвика негативни импликации во задржување на првично воспоставеното темпо на динамичен развој.

Закон на библиотекиите (17 април 1965 година)

На 17 април 1965 година донесен е нов Републички Закон за библиотеките чие донесување временски кореспондира со процесите на отпочнување на нова стопанска реформа во рамките на поранешна СФРЈ, а во тој контекст и во Р. Македонија. Неговото донесување во исто време временски се поклопува со една фаза во развојот на библиотекаството, фаза во која треба да се обезбедат нови – поповолни позиции за библиотекарството. Тоа е време на нови предизвици за библиотекарството кое повторно треба да се избори за „ново место под сонцето“ и за нова, видоизменета улога и позиција во општествениот живот и општествениот систем на државата.

Карактеристично за овој закон е тоа што неговото донесување значи чекор напред од нормативен аспект во регулирањето на библиотечната дејност.

Во согласност со принципите и стандардите на новата територијална поделба на Македонија (процес на окрупнување и редуцирање на бројот на општините), во Библиотечната мрежа на народни библиотеки, идентично со бројот на општините во Р. Македонија ќе продолжат да функционираат вкупно 31 библиотека.

Општата тенденција на окрупнување и рационализација што претставуваше основна одредница на вкупните општествени реформи, неминовно ја зафати и сферата на библиотечната дејност. Процесите на окрупнување и рационализација кулминираа со нивна неселективна и некритична примена и во сферата на општествените дејности. Во овој период во околу половина од вкупниот број на општини, народните библиотеки беа интегрирани во здружени културно–образовни „комбинати“ – брзоплет експеримент што имаше силно изразени негативни импликации и закочување на процесот на стручниот развој на интегрираните народни библиотеки.

Но и покрај сите негативни импликации и слабости, донесувањето на законите за библиотеките значеше и нова можност за отпочнување на иницијативи за утврдување на првите неопходни библио-

течни стандарди, но и нивно потполно општествено валоризирање преку законската регулатива во рамките на новиот општествено – политички систем.

Една од најзначајните придобивки од донесувањето на двата закони е подобрувањето на општествената клима за значително збогатување на книжните фондови. Според статистичките анализи презентирани во „Библиотекарска искра“ бр. 11 – 12 од 1968 година, годишниот прилив во книжните фондови во народните библиотеки ја достигна релативно високата бројка од 100.000 томови книги. Кон крајот на 1968 година во 32 народни библиотеки евидентиран е книжен фонд од приближно 1.200.000 томови книги. За илустрација, во споредба со 1961 година кога вкупниот книжен фонд изнесува 396.660 томови книги или просечно 0,25 книги по жител, состојбата во 1968 значително се подобрува. Новиот бран поинтензивно набавување на книги значително ќе ја промени сликата од почетокот на шеесетите години и во 1968 година соодносот ќе изнесува 1 книга по жител – идентична состојба со југословенскиот просек. Но сепак е значајно да потенцираме дека ситуацијата околу снабденоста со книги е на релативно ниско ниво, но поволно е тоа што состојбата почнува да се придвижува со нагорна линија – тренд кој ќе продолжи и во наредниот период.

Проблемите во сферата на кадровската екипираност и недоволната и несоодветната стручна оспособеност на народот претставуваат мошне сериозен проблем со кои се попречува и забавува проширената дејност и новонастанатите потреби на народните библиотеки. Порастот на бројот на вработувањето не е синхронизиран со зголемениите потреби на народните библиотеки (книжниот фонд и бројот на читателите рапидно почнува да се зголемува). Овој сериозно изразен дисбаланс помеѓу потребите и можностите на единичното библиотечно работење е продлабочен и со нараснатите библиотечно–информативни потреби на културно–образовната и стручната јавност која манифестира исклучително богата и плодна активност. Комплексот на проблеми во сферата на библиотекарството го надополнува и

недоволните и несоодветни просторни капацитети. Заради недоволното ниво на економска развиеност на државата во овој период, интервенциите за разрешување и на ова сериозно прашање даваат сосема скромни резултати. Во некои градови за целосно разрешување на просторните проблеми, се прават определени импровизации со тоа што народните библиотеки почнуваат да се сместуваат во адаптирани простори на ненаменски објекти за библиотечна дејност (Куманово, Титов Велес, Кавадарци и Радовиш).

Нови позитивни чекори во ова време претставуваат напорите на библиотеките за нивна презентација и афирмација на југословенски, но и на меѓународен план. Овие активности ќе резултираат со воспоставување систем на разгранета мрежа на меѓународна соработка, која ќе овозможи размена на идеи и искуства, посети на библиотеките во голем број на држави, размена и усовршување на стручниот кадар. Резултатот на овие вредни меѓународни контакти претставува и можноста за стекнување на нови, драгоцени искуства во сферата на размена на информации, сознанија и искуства во сферата на современото стручно библиотечно работење. Тоа е значаен чекор и за афирмација на нашиот книжен фонд, но и афирмација на националната култура во светски рамки.

Закон за библиоџекарска дејност од 1974 година

Законот за библиотекарската дејност од 1974 година⁶² значеше нов квалитет во однос на претходниот закон. Промените првенствено беа насочени кон обезбедување на неопходни претпоставки за осовременување и афирмација на библиотечната дејност во наредниот период. Во согласност со новите уставни промени во сферата на политичкиот систем, неминовно се актуелизираа и прашањата поврзани со самоуправното спогодување и здружување – промени што кореспон-

⁶² Закон за Библиотекарска дејност, „Службен весник на СРМ“, бр. 17. од 06. 06. 1974. стр. 405

дираат со карактерот на тогашниот модел на социјалистичко самоуправување.

Во новиот корпус на прашања опфатени со овој закон се предвидуваше и потребата за донесување Статут на Библиотеката, утврдување планови и програми за работа, избор на стручни звања и други прашања за кои беше заинтересирана општествената заедница.

Како резултат на новите законски можности за промовирање нови облици на соработка и здружување на библиотеките, на иницијатива на НУБ „Климент Охридски“ од Скопје и народните Библиотеки, дојде до формирање на Заедница на матични и самостојни библиотеки во Македонија.

Исто така, како новина предвидена со овој закон во сферата на организацијата на библиотечната дејност претставува обидот за категоризација на библиотеките според своите задачи и намени. Во тој контекст, дефинирана е поделбата на библиотеките на општински, специјализирани и училишни.

Со Законот од 1974 година, НУБ „Климент Охридски“ доби овластувања да донесува одредени прописи од стручен карактер и да разгледува и укажува на определени проблеми и прашања што се од суштинско значење за поуспешно функционирање на библиотечната дејност во Македонија – на ниво на сите видови библиотеки.

„Законот од 1974 година ќе остане одбележан во историјата на библиотекарската дејност во Македонија како прв нормативен акт кој ги удри темелите на библиотечно–информативниот систем како функционална основа за перспективниот и современ развој на оваа дејност.“⁶³

Со цел библиотечната дејност да се подигне на повисоко ниво и да се вклучи во современите текови и тенденции на оваа релација на глобално ниво, разгледана и прифатена е можноста за законско детерминирање на стручни звања во оваа сфера. Тоа претставува една

⁶³ Бошески, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија, зачетоци и развој 1945 – 1995, Скопје: Матица Македонска, стр.47.

алтернатива со цел да се надополни едукативниот вакум предизвикан од непостоењето на адекватен систем за образование на Библиотекарски кадри, проблем кој конечно ќе биде решен на високообразовно ниво дури во 2006 година. Но за тој период карактеристично беше што не постоеше систем за едукација и усовршување на библиотекарскиот кадар (стручни библиотекарски испити, стручна литература од областа на библиотекарството и информатиката).

Со воведувањето на стручни звања се создадоа минимум предуслови кои ќе придонесат „за покренување на интелектуалниот потенцијал во библиотекарската дејност и свртување на неговиот интерес во правец на стручно и научно ангажирање, од што треба да резултира побрз и современ развој на библиотекарската теорија и пракса во Република Македонија.“⁶⁴

Во овој закон беа прецизирани, но во исто време, беа утврдени и релативно строги критериуми неопходни за избор во звањето виш библиотекар и библиотекарски советник.

И покрај определените недоречености, Законот од 1974 година претставува нов квалитет и уште еден чекор напред во настојувањето на Р. Македонија да профилира современ систем на организација на библиотеките и библиотекарското работење во конкретните општествено–политички, културни и историски околности.

Закон за библиотечна дејност (14.11.1984)

Во Законот за Библиотечната дејност⁶⁵ направени се суштествени измени и дополнувања на претходниот Закон за Библиотечна сопственост од 1974 година. Со новите суштински корекции во законот беше поставена генерална цел за овозможување на понатамошен успешен развој на библиотекарската дејност во Р. Македонија. Како паралелна цел новиот закон е потенциран на регулативата за начинот

⁶⁴ Ibid: стр. 47.

⁶⁵ Закон за библиотечна дејност, „Службен весник на СРМ“, бр. 35. од 14. 11. 1984 год.

на организирање и спроведување на библиотечно–информативниот систем и неговата имплементација во пракса.

Донесувањето на новиот закон во 1984 година беше иницирано од нараснатите и видоизменети потреби на општествената заедница за побрз – подинамичен развој на библиотекарството, проширување на неговата дејност и отварање на нови перспективи за отпочнување на нова напредната фаза во неговиот развој.

Во општите одредби законот ја дефинира попрецизно Библиотечната дејност, децидно ги набројува нејзините активности – функции и врши целосна операционализација на терминот Библиотечен материјал од интерес за Библиотечната дејност.

Вториот дел на законот во целост е посветен на „категоријата библиотечен материјал“, со посебен акцент за неговото, набавување, чување и обработка, како и начинот – можноста за „размена, позајмување и отстапување на библиотечниот материјал со библиотеки и други сродни организации во земјата и странство (член 18 и 19).

Посебно место и значење на овој закон му е посветено на организацијата на Библиотечната дејност (основачи, услови за нивно основање, основните работи што ги вршат библиотеките – дејност на нивното работење). Карактеристично за овој сегмент е и презентирана поделба на библиотеките според намената и корисниците. Според оваа стандардизација Библиотеките можат да бидат народни, специјални, високошколски и училишни.

„Народните библиотеки се наменети за задоволување на општо-образовните, културните и други потреби на работните луѓе и граѓаните.

Специјалните библиотеки се наменети за стручна и научно–истражувачка работа во одделни подрачја на општествениот труд.

Високошколските библиотеки се наменети за образовно–воспитни и научно–истражувачки потреби за студентите и наставниот кадар.

Училишните библиотеки се наменети за образовно–воспитните потреби на учениците и наставниот кадар во основните училишта и средното насочено образование.⁶⁶

Во членот на 23 на Законот се прави обид за дефинирање на четирите видови Библиотеки, логично со нагласена терминологија карактеристична за карактерот на моделот на општествено–политичкиот систем во тој период – систем на социјалистичко самоуправање. Исто така, во овој контекст вредно е да се потенцира дека акцентот е ставен на видовите библиотечки (доминантна категорија) кои се однесуваат на потребите на образовниот процес на сите нивоа и во сферата на научното истражување.

Значајно место во новата законска регулатива им е посветено и на матичните библиотеки, посебно местото, улогата и функциите на Народната и универзитетска библиотека во Скопје. Народната и универзитетска библиотека врши и функција на Реферален центар на СР Македонија кој „истражува, собира, чува, стручно обработува и формира база на податоци за колективни и индивидуални извори и корисници на информации во СР Македонија, како и база на податоци на нивните трудови.“⁶⁷

Со Законот за Библиотечна дејност од 1984 година значителен акцент се става на развојот на библиотечно – информативниот систем иако „единствен библиотечно – информативен систем што се поврзува со соодветните системи со другите социјалистички републики и социјалистички автономни покраини и во странство.“⁶⁸ Овој систем е детерминиран како дел од општествениот систем на информирање на државата со цел да се обезбеди усогласено, стандардизирано и економично библиотечно работење, односно рационално користење на библиотечниот материјал. Со законот се дава можност за поцелосно и попрецизно дефинирање и одредување на бројот, видовите и функционирањето на библиотечно–информативниот систем од страна на Народната

⁶⁶ Ibid: член 23.

⁶⁷ Ibid: член 29.

⁶⁸ Ibid: член 39.

и универзитетска библиотека. За таа цел НУБ „Климент Охридски“, врз основа на претходно презентирани законски одредби, донесе повеќе стандарди за уедначување на библиотечните дејности во разни видови библиотеки во Македонија (посебно стандардите за функционирањето на народните, детските, подвижните и училишните библиотеки. Наместо заклучок, можеме да констатираме дека овој законски проект претставува чекор напред во однос на претходните закони од оваа област. Со неговата имплементација во пракса, Библиотекарството во Македонија, добив нов значаен импулс и отвори нови можности за интензивирање и збогатување на своите развојни капацитети и можности.

***Новиот закон за Библиотеки на Република Македонија
(15. 09. 2004)***

После осамостојувањето на Р. Македонија во Целост се заокружи правната рамка за функционирање на Библиотекарството во рамките на Правниот систем на државата. Нормативното регулирање на дејноста на библиотеките, односно вршењето Библиотечна дејност беше уредено со закони.

1. Закон за задолжителен примерок („Службен весник на Република Македонија“ бр. 11/94) – закон кој според неговата важност е прв законски акт од областа на културата донесен после осамостојувањето на Р. Македонија во 1991 година. Овој закон е субспецијален кој регулира исклучително само еден сегмент на библиотечната дејност. Овој законски проект е од исклучителна важност се посебно општествено значење и интерес за македонската култура во функција на зачувување на националната книжна продукција;

2. Закон за културата (Службен весник на Република Македонија, бр. 31/98 и 49/03). Законот за култура претставува основен закон или *lex senegalis* за нормирање на основните прашања во сферата на културата. Со овој закон се промовираат целите и се утврдуваат дефиниции – толкувања кои во целост се однесуваат на разбирањето на

одделни поими презентирани во неговата структура. Во суштина, со овој Закон се утврдуваат „основите на културата како темелна вредност на Република Македонија, лиците на остварување на културата, начинот и условите на нејзиното финансирање, како и другите прашања од областа на културата“ (член 1, став 1).

Исто така значајно за општите одредби на овој Закон е прецизирањето на ставот што опфаќа културата. Во овој контекст, културата ги опфаќа: „творештвото, објавувањето на уметничкото творештво и заштита и користење на творештвото (член 1, став 2).

Во суштина, Законот за култура ако го разгледуваме од аспект на неговата значајност за детерминирањето и функционирањето на библиотечната дејност, е со „значење на декларативност, промотивност и начелност. Но, пак, целосно ги нормира прашањата на организирање, менаџирање на финансирање“⁶⁹ (на библиотеките – забелешка на авторот).

Врз основа на одредбите содржани во член 57 од Законот за култура, Библиотечната дејност во Р. Македонија, попрецизно и посеопфатно е регулирана со Законот за заштита на културното наследство и Законот за библиотеките.

3. Законот за заштита на културното наследство претставува воопштувачки закон и за Библиотечната дејност. Според мислењето на правните експерти од оваа област, овој Закон постапува на два начини: „ги регулира прашањата на заштита на библиотечните добра во нивната вкупност (интегрирано), од идентификација до конзервација и од користење до надзор (вклучувајќи и одредени прашања на персонал) и – го пренесува поблиското регулирање на Библиотечната дејност што не ја тангира заштитата на културното наследство на друг закон, односно создава правна основа за донесување *lex specialis* за библиотечната дејност (член 9, став2).“⁷⁰

⁶⁹ Чекичева, З. (2004). Ново во новиот закон за библиотеки. Библиотекарство, стр. 8.

⁷⁰ Ibid: стр. 9.

Народната и универзитетска Библиотека со Законот за заштита на културното наследство беше промовирана во Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје, со истовремено утврдување (доделување) функција на матична установа за заштита на дел од движното културно наследство.

4. Закон за библиотеките („Службен весник на Република Македонија“ бр. 66/04).

Овој закон отвара „нова страница“ во правната регулатива која директно се однесува на библиотеките и нивното работење. Со донесување на овој Закон во Р. Македонија (прв од оваа сфера после нејзиното осамостојување), престана да важи Законот за библиотечна дејност („Службен весник на СРМ“ бр. 17/74 и измените објавени во „Службен весник на СРМ“ бр. 42/76 (за единствениот Библиотечно – информативен систем), бр. 17/84 (за рефералната дејност), бр. 51/88 и „Службен весник на РМ“, бр. 12/93 (корекции на идеолошката терминологија).

Првичните анализи после донесувањето на овој закон (иако е прерано да се донесуваат конечни судови за неговата можност за успешна имплементација во оваа значајна сфера – недоволна временска дистанца) говорат дека со неговото донесување нема да се постигнат очекуваните ефекти во сферата на осовременувањето и развојот на библиотечно – информативната дејност.

„Кон дефиницијата на Библиотечниот материјал или неговото определување во смисла на Законот се постапило екстензивно, со несовремени формулации (тоа се однесува и на другите термини – забелешка на авторот), по метод на таксативно набројување на видовите библиотечен материјал што довело до разлики и неконзистентност (неидентичност, несопаѓање) на таквите одредби од трите закони кои ја тангираат Библиотечната дејност: заштита на културното наследство, библиотеки и задолжителен примерок.“⁷¹ Во функција на нашето истражување значајно е да ги елаборираме форму-

⁷¹ Ibidem: стр. 10-11.

лаците – дефинирањето на библиотеките и нивната поделба – видови библиотеки според основачот и според предметот на работа.

Според терминолошката определба, библиотеката во овој Закон се „дефинира“ како „непрофитна установа од областа на културата, која во согласност со стручните начела одржува библиотечни фондови, извори на информации и обезбедува пристап и користење на истите, обезбедува услуги на меѓубиблиотечно позајмување, како и услуги на странски извори на информации“ (член 3, став 1).

Библиотеките според основачот можат да бидат „јавни (национални и локални) и приватни“ (член 6, став 1) со тоа што се дава можност библиотеките својата дејност да можат да ја извршуваат и „вон од своето седиште или деловни простории преку подвижни библиотеки“ (член 6, став 4).

Библиотеките според предметот на својата работа можат да бидат „општи и специјализирани“ (член 7, став 1).

„Општи се библиотеките чија дејност тематски е наменета за задоволување на општообразовните, културните и други потреби на граѓаните“ (член 7, став 2).

„Специјализирани се библиотеките чија дејност тематски е наменета за задоволување на потребите за стручна и научно–истражувачка работа, како и за потребите на различни целни групи на корисници како училишни, универзитетски, стручни и други библиотеки“ (член 7, став 3).

Законот за библиотеки мошне содржајно, прецизно, исцрпно и консеквентно ги уредува прашањата поврзани со основањето, раководењето, управувањето и финансирањето на локалните библиотеки. Ова е значаен нормативен сегмент кој ќе обезбеди функционирање на Библиотеките после отпочнување на процесот на децентрализација во Република Македонија.

Законот не обезбедува можност за континуирано финансирање одвивање на Библиотечната дејност во случаи кога локалната власт ќе биде незаинтересирана за нејзиното остварување. Централната власт

во овие случаи нема законска основа на граѓаните во овие единици на локалната самоуправа да им го обезбеди правото за користење на сите можности што ги нудат Библиотеките во функција на одбивање на општествениот живот (наука, образование, култура, политика, стопанство и т.н.)

Новина во овој Закон претставуваат и одредбите за Националниот совет за библиотекарство, но без операционализација и конкретизација на неговите надлежности. Националниот совет за Библиотекарство се основа заради „анализа на состојбите, утврдување на мерки за унапредување и долгорочен развој во остварувањето на дејноста на библиотеките“ (член 42, став 1), советодавно и стручно тело на министерот. Од кадровската екипираност и ангажираноста на членовите на ова тело, во иднина, во голема мера ќе зависи ефикасноста и успешното функционирање на севкупниот Библиотечен систем.

Како други новини што ги донесува овој закон можеме да ги потенцираме одредбите кои попрецизно ги дефинираат правата и обврските на корисниците на библиотеките, регулирањето на осигурувањето експонати и изложби од странство, изработката на библиотечното добро, формирањето на Библиотечниот кадар со делумен одговор за ова сериозно прашање.

Во овој спектар на регулативи карактеристично е и регулативата на Националниот библиотечно – информациски систем, која заслужува посебно внимание и посебна аналитичка опсервација. Според одредбите на член 38 став 1 од овој Закон „библиотеките во Република Македонија дејствуваат како единствен национален библиотечно–информациски систем којшто функционира како заедничка интерактивна национална библиографско–каталожка база на податоци, којшто се поврзува со другите библиотечно–информатички системи во странство“.

Замислата на законодавецот е преку овој систем да се обезбеди усогласено, стандардизирано и економично библиотечно работење, рационално користење на библиотечниот материјал и задоволување на

потребите од информации. Исто така, ставовите на експертите во однос на оваа регулатива се песимистички, односно според нивните анализи регулативата на овој систем е премногу воопштена, декларативна, неактуелна, неконзистентна – едноставно без неопходни механизми за нејзино целосно и успешно функционирање и реализација во пракса. Евентуалните слабости и недоследности, според мислењата на правните експерти, може да ја доведат во прашање реализацијата на стратегијата за развој на библиотеките како јавен сервис во Р. Македонија.

Новиот Закон е ставен пред „текстот на времето и праксата“ кои ќе покажат дали тој е модерен и конзистентен законски акт или ќе биде неопходно да се извршат дополнителни измени или донесување на нов закон кој ќе пулсира со новото време и новите – современи европски стандарди и потреби на библиотекарската дејност и библиотекарското работење во Македонија.

БИБЛИОТЕКИ – ПОИМ, СУШТИНА И ВИДОВИ

Поимовно ојределување на библиотекарската и библиотекарската дејност

Зборот библиотека потекнува од грчкиот збор *biblion* – книга и *thēkē* – магацин, депо, склад, сандук или полица за книги, просторија за книги, што првично во превод означуваше место каде што се оставени, односно сместени книгите. Тоа во суштина означува средена збирка на книги, просторија или зграда во која се наоѓаат таквите збирки. Во овој контекст промотивно би употребиле една нова кованица која досега во нашиот јазик никогаш не била употребена – кованица која најблиску ќе го детерминира точниот превод од старогрчкиот јазик – книгочува-лиште или книгосместувалиште – книгохранилиште.

Во „Библиотекарскиот лексикон“ библиотеката се дефинира како „културно образовна институција или установа која собира,

стручно обработува, чува и дава на користење библиотечен материјал.⁷²

Во „лексиконот за библиотекарство, книжевност, издаваштво, печатарство, информациска наука“, библиотеката се дефинира како „институција која обезбедува постојано и организирано комплетирање на Библиотечните фондови, нивна стручна обработка и заштита и откривање на нивните содржини заради пренесување на информации за потребите на образованието, науката културата и други сфери на општествениот живот.“⁷³

Во суштина и двете „дефиниции“ не се прецизно методолошки структурирани и нудат само еден „опис“ на функциите на Библиотекарството – функционална дефиниција. Исто така и другите дефиниции презентирани од повеќе автори се движат во истите рамки, со тоа што кај некои од нив доминира дескриптивната компонента, односно тие прават дополнително набројување на составните делови што ја сочинуваат колекцијата на библиотеките.

Така на пример, Павао Кобаш библиотеката ја дефинира како „наменски уредена збирка на печатен, пишан или со други средства умножен материјал (книги и брошури) и други документи, вклучувајќи и графички и аудио – визуелни збирки, кои се достапни на населението со цел за негово информирање, истражување, образование и културно издигнување воопшто.“⁷⁴

Во „Педагошкиот речник“, библиотеките англиски Libraries, француски Bibliothèques, германски Bibliotheken, руски Библиотеки), првобитно го означуваат местото каде што се чуваат книгите, а подоцна и самата збирка на книги.

Денес под библиотека се подразбира културно – просветна установа која поседува збирка на книги, уредена така да овозможува

⁷² Наумовски, Б. (1997). Библиографски лексикон. Струга: Мис Прес, стр. 27.

⁷³ Димитрова, Л. Кирјазовска – Јовановиќ, Н (1999). Библиотекарство, книжевност, издаваштво, печатарство, информациска наука – ЛЕКСИКОН. Скопје: Матица Македонска, стр. 35.

⁷⁴ Кобаш, П. (1985). Маркетинг у библиотечно – информативној делатности Орашје, стр. 40.

нивно брзо пронаоѓање заради користење. Покрај издавање книги за читатели, тие вршат и нивна пропаганда, а исто така ги набавуваат и чуваат сите останати пишани, печатени или на некој друг начин публикувани творби на човековиот јазик (плочи, ленти, снимки, филмови и др).⁷⁵

Исто така, библиотеката можеме да ја дефинираме како „коллекција од книги, периодика, филмови, записи, компјутерски бази на податоци и други видови на библиотечен материјал. Библиотеките претставуваат витален дел од светскиот систем на комуникација и едукација. Знаењето што било акумулирано со векови тие ни го прават достапно.“⁷⁶

Во обидот за дефинирање на библиотеките, определени автори одат во друга крајност, односно прават обид со целосно поедноставен начин да ни ја претстават „суштината или организацијата“ на библиотеката. Во тој контекст на поедноставување (дефиниција само заради дефиниција), „библиотеката претставува „наменски уредена збирка на книги, односно друга библиотечна граѓа.“⁷⁷

Во „малиот појмовник за архивистика, библиотекарство и музеологија“ Ирена Колбас библиотеката ја дефинира како „1. установа која собира, чува, обработува и дава на користење библиотечна граѓа, 2. зграда или просторија каде што се чува библиотечната граѓа, 3. дел на некоја установа во која се чува, обработува и дава на користење библиотечна граѓа, 4. библиотечна граѓа.

И оваа дефиниција е напишана во тој стил, односно прави „операционализација“ на функциите на библиотеката – поедноставна функционална дефиниција.

Со оглед на големиот број дефиниции кои во обидот да се дефинираат библиотеките тргнуваат од различни теоретски и методолошки стојалишта, неопходно е да се презентира една општоприфатлива дефиниција. Единствената дефиниција ќе треба да ги надмине

⁷⁵ Pedagoški rečnik I ded. (1967). Beograd: Zavod za izdavanje učebnika SR Srbije, str. 71.

⁷⁶ The World Book Encyclopedia, (1994), USA, p - 234.

⁷⁷ Pedagoški rečnik I ded. (1967). Beograd, Zavod za izdavanje učebnika SR Srbije, str. 71.

шаренилото и сите недоследности и слабости на големиот број дефиниции кои генерираат само забуни и претставуваат сериозна препрека за успешно разбирање и развој на библиотеките. За таа цел, УНЕСКО има донесено единствена дефиниција која не значи дека е најдобра, меѓутоа од функционален аспект е многу значајна и прифатена од поголем број на држави во светот. Според дефиницијата на УНЕСКО библиотеката претставува „работна организација која обезбедува трајно и организирано комплетирање на библиотечни фондови, нивна стручна обработка и откривање на нивните содржини, со цел за пренесување на информации и задоволување на потребите на образованието, науката и научно–истражувачката работа, културата и други сфери на општественото живеење.“⁷⁸

И покрај определени методолошки некоректности, сепак оваа дефиниција прави еден нов квалитативен скок во однос на постоечките дефиниции со тоа што на еден сублимиран начин ја опфаќа основната дејност и ги потенцира трите основни цели на библиотеките–информативни, образовни и културни.

Во овој контекст карактеристично е што новиот Закон за библиотеките во членот 3, став 2, законодавецот прави обид (за разлика од претходните закони од оваа област) да ја дефинира библиотеката.

Според „законската“ дефиниција „библиотеката е непрофитна установа од областа на културата, која во согласност со стручните начела одржува библиотечни фондови, извори на информации и обезбедува пристап и користење на истите, обезбедува услуги на меѓубиблиотечно позајмување, како и услуги на странски извори на информации.“

За разлика од претходните закони, во новиот Закон за библиотеките од 2004 година дефинирана е и библиотечната дејност како дејност од јавен интерес што ја вршат библиотеките како установи (правни лица) кои се регистрирани и специјализирани за вршење на оваа значајна општествена дејност.

⁷⁸ Бошески, М. (1999). Историски развој на писмото, книгата и библиотеките, Библиотечно работење во народните библиотеки – прирачник. Скопје: НУБ „Климент Охридски“, стр.11.

Преку одредбите на член 3, став 2 и 3 на новиот Закон со кои се допрецизираат улогата и задачите на библиотеките, индиректно можеме да заклучиме и да ги детерминираме најсуштинските функции и елементи на библиотечната дејност. Според овие законски одредби библиотеката „преку користење на библиотечниот материјал го шири образованието и трајно ги задоволува културните и другите потреби на пошироката јавност, придонесува за унапредување на стручната и научно–истражувачка работа и за развој на образованието, културата, науката и другите дејности, како и развива интерактивна комуникација со корисниците заради користење и популаризација на публикациите и другиот информативен материјал. Во елаборирањето на функциите на библиотеките очигледно е дека законодавецот ги има вградено сите конститутивни елементи–параметри кои што ја сочинуваат основата и суштината на дефиницијата за библиотеките на УНЕСКО. Тоа е позиточен чекор кои значи следење и прифаќање на современите определби и тенденции на теоријата и праксата на библиотекарството, како и основните определби на научните дисциплини од оваа област.

Со понатамошна операционализација на библиотечната дејност (став 21 од истиот член можеме да ја комплетираме сликата за активностите–конкретните функции на библиотеката по остварувањето на библиотечната дејност. „Библиотеката во смисла на овој закон врши набавување, чување, истражување, собирање, средување, стручно и научно обработување, проучување и давање на користење библиотечен материјал, како и прибирање, обработка и презентирање на информации и податоци за библиотечниот материјал (во понатамошниот текст: библиотечна дејност).“⁷⁹ Ако извршиме компарирање на членовите кој ја презентирале библиотечната дејност со претходниот Закон за библиотечна дејност (1984 год), очигледно е дека со новиот Закон се прави значителен исчекор во презентирање – одредување на поширок спектар активности/елементи кој ја детерминираат библиотечната дејност.

⁷⁹ Закон за библиотеките („Службен весник на РМ“, бр. 66/04 од 15.08.2004), стр.14.

Со анализа на содржината на сите презентирани дефиниции, експертите укажуваат дека во сите дефиниции (со мали исклучоци) испуштена е централната фигура – човекот во постоечкиот триаголник – информација – услуга – корисник.

Делумно (со три члена) оваа „неправда“ е направена за Законот за библиотеките од 2004 година во кој, само симболично, дефинирани се правдата и обврските на корисникот – човекот за кого што постојат библиотеките и кој што е најзначајниот сегмент – централна фигура во библиотекарскиот систем за поцелосно елаборирање и разбирање на суштината на библиотечните цели, неопходно е да направиме една синтеза на основните функции на конвенционално детерминираната библиотека преку најмалку четири нејзини дистинктивни карактеристики:

- „Организација (различни) колекции на библиотеки, која вклучува техники на разбирање за тоа какви информациски ресурси и се потребни на корисничката популација и ефикасно депонирање и заштита на таквите ресурси. Библиотеката не можеме да ја замислиме без смислена организација, често на разновидни колекции или информациски ресурси.
- Организација и репрезентација на колекциите, која се однесува на класификација и индексирање, односно каталогизација на информациските ресурси на начин кој е релевантен и прифатлив за нејзините корисници. Ова е контактна точка на две крајни цели на библиотеките, колекција од една и отворени врати за комуникација со корисничката популација, без кои колекции таа не би имала никаква смисла.
- Достапност и пребарување на информациските ресурси, која вклучува физичко сместување на колекциите во просторот и организација на библиотечниот материјал во колекции за да може ефикасно да се одговори на корисничките потреби и очекувања, додека пребарувањето се поднесува на организацијата на специфичните системи за неговото изведување.

- Анализа, синтеза и дисеминација на информациите, кои ги вклучуваат одговорите на референсните прашања, продукција на евалуациски прегледи и останати експресни прегледи или одговори.⁸⁰

Во суштина, со овие презентирани дистинктивни карактеристики се врши целосна операционализација на основните функции на библиотеката со паралелно детерминување на библиотечните цели како компатибилни и во неразделна целина (поврзаност) со логиката на егзистирањето на библиотеките.

Библиотечни цели

Развојот на современите библиотеки беше условен со мошне брзиот развој на современата наука у истражувања со истовремено зголемување на приливот на информации и библиотечна граѓа. Моделот на т.н. експоненцијален пораст на публикациите и информациите, односно реалноста дека „библиотечните фондови се зголемуваат со поголем или помал постојан процент секоја година, кој резултира со дуплирање на фондовите секој 10 или 20 години (период кој што е различен за посебни видови библиотеки).“⁸¹ Овој релативно брз пораст неминовно иницираше значајна промена на библиотеките како институции и „места за депонирање на информациските ресурси во моделот на библиотеката како комуникациска функција за пронаоѓање и достапност на информацискиот материјал.“⁸²

Таквата нова функција на библиотеките е подеднакво информациска, документациска и комуникациска (ИНДОК), додека новите

⁸⁰ Види поопширно: Бакаршиќ, К. (1997). Увод у дигиталне библиотеке (текст, хипертекст и мета јазик), убликовано за библиотекарство. Сарајево: св. 42, стр.11 – 19.

⁸¹ Fremont, R.(1944). The Scholar and the Future of the Research Library, New York, Hafam. Овој став го потврдија и Louis Redenour, Ralph P Show, A. G. Hill во студијата Bibliography in the Age of science. Ill Michisen, 1951, i Oliver Duhn, C. W. F. Seiberi, J. A. Scheuneman во студијата The past and Likley Future od 58 Research Libraries 1951 – 1980 – A Statistical Study of Growrh and Change, Indians Liniversity, Library, 1965.

⁸² D.J.de S. Price Little Science – Big Science. (1963) New York i студијата на Giljarevski, M. (1984) Увод у документацију и комуникацију. Загреб.

работи и задачи покрај катаголизирањето претставуваат индоксирањето и абстрахирањето на ресурсите, пребарување и достапност на информациите, селективна дисеминација на информациите според потребите на новите профили на корисници, нова организација на библиотеките во целост или поединечно во смисла на контактните точки на комуникацискиот синџир, координативност, кооперација и користење на компјутерските бази на библиографски податоци.

ИФЛА (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions) – Меѓународната федерација на библиотечните здруженија и институции, по повод својот 75 роденден го прогласи за фундаментално право, „правото на секој човек на пристап до информациите и слободата на изразување без никакви ограничувања. Исто така, ИФЛА ја брани и промовира интелектуалната слобода која го опфаќа „целокупното богатство на човековите сознанија, ставови, креативни мислења и интелектуални активности.“ За реализација на ова фундаментално право и слобода, суштинска одговорност им припаѓа на стручниците за библиотекарство и информациски науки насекаде во светот.

За таа цел ИФЛА потврдува дека:

- „Библиотеките и информациските сервиси обезбедуваат пристап до информациите, идеите и творечките дела искажани во било која форма и без оглед на границите. Тие и на поединците и на групите им служат како капи кон знаењето, мислењето и културата, нудат суштинска подршка неопходна за независно одлучување, културен развој, истражување и доживотно учење.
- Библиотеките и информациските сервиси придонесуваат во развојот и одржувањето на интелектуалната слобода, помагаат во зачувувањето на демократските вредности и универзалните граѓански права. Заради тоа тие во целост се посветени кон обврската на своите корисници да им понудат релевантни информациски извори и услуги без никакви ограничувања и без било каков облик на цензура.

- Библиотеките и информациските сервиси треба да прибираат, чуваат и да ги прават достапни што е можно повеќе, разновидните материјали кои го отсликуваат плуралитетот и разновидноста на општеството. Изборот и достапноста на библиотечните материјали и сервиси треба да бидат спроведувани исклучиво според професионалните критериуми, а никако не според политичките, моралните или религиозните погледи.
- Библиотеките и информациските сервиси мораат на сите корисници да им овозможат рамноправен пристап до своите материјали, средсва и сервиси. Во нив не смее да се допушти никаков облик на дискриминација од било која причина, без оглед на расната, националната или етничката припадност, род или сексуална определеност, старосна доба, религија или политички убедувања.
- Библиотеките и информациските сервиси на секој корисник мора да му гарантираат тајност и почитување на приватниот живот, било да се работи за информациите што корисникот ги бара или добива, за документите кои ги користи, позајмува, набавува или предава.⁸³

Со кратка анализа на содржината на текстот на Декларацијата на ИФЛА недвосмислено и мошне концизно ќе се искристализираат основните цели неопходни за успешно функционирање на библиотеките и информациските служби во современиот свет во актуелниот и наредниот период. Операционализацијата на библиотечните цели мошне концизно и содржано е презентираан, и во Манифестот за народните библиотеки на УНЕСКО (UNESCO Public Library Manifesto) доне-

⁸³ „The Glasgow Declaration on Libraries, information services and intellectual freedom“

Оваа декларација ја приредија стручњациите на IFLA/FAIFE. Содржината на Декларацијата ја одобри Управниот одбор на IFLA на 27. март 2002 година на состанокот одржан во Хаг. Декларацијата со гласање беше усвоена на вториот состанок на Советот на IFLA која беше одржан на 23 август 2002 година во Глазгов, во текот на одржувањето на Конференцијата на ИФЛА. Публикувано во: „The Herald of the National Library of Serbia, National Library of Serbia, 2002, p. 5 – 7.

сен во 1994 година (делот „Мисијата на народните библиотеки“. Колумната мисија на народните библиотеки што се однесува на информациите, описменувањето, образованието и културата.⁸⁴

1. Да се поттикне читањето кај децата од најмала возраст;
2. Да се поддржува самообразованието како и редовната настава на сите нивоа;
3. Да се овозможи секому да се развива креативно;
4. Да се поттикне развојот на имагинацијата и креативноста кај децата и младите;
5. Да се развива чувството за културното наследство, љубовта кон уметностите, остварувањата и научните иновации;
6. Да се обезбеди пристап до разните форми на културното изразување;
7. Да се развива меѓукултурниот дијалог и да се поддржува разноликоста во културите;
8. Да се поддржува усната традиција;
9. Да се овозможи пристап до сите видови информации на граѓаните од заедниците на општините;
10. Да се даваат соодветни информациски услуги на локалните институции, здруженија или интересни групи;
11. Да се обезбедат основни предуслови за користење на информациите и информатиката;
12. Да се поддржуваат активностите и програмите за описменување за сите возрасти, да се учествува активно во нивното спроведување, според потребите.

Со реализација на овие суштински цели од страна на народните библиотеки ќе се овозможи побрзо стекнување на слободата, просперитетот и развојот на општеството и граѓаните како основни човечки вредности. Единствениот можен пат до нивната реализација е само ако индивидуата ги поседува информациите. Тоа е патот за реализација на

⁸⁴ Манифест на УНЕСКО за народните библиотеки (1998). Библиотека искра, Вол. 16, бр. 1-2, стр. 81.

новата парадигма: „знаењето стекнато со помош на информацијата е моќ.“

Исто така, креативното учество и развојот на демократијата зависат како од квалитетот на образовниот систем, така и од слободниот и безграничен пристап до знаењето, мислата, културата, со еден збор информациите. Народните библиотеки претставуваат локален влез за пристап до знаењето, тоа се културно–едукативните и информациски жаришта кои овозможуваат основни услови за образование и културно издигнување на луѓето од сите возрасти. Исто така, во крајна истанца, библиотеките овозможуваат граѓаните од сите социјални групи /слоеве/ самостојно да одлучуваат за сопствениот културен развој, да ги извршуваат своите демократски права и да имаат активна и креативна улога во општеството и пошироко.

Наместо заклучок ќе констатираме дека основните цели на библиотеките како установи за реализација на библиотечната дејност, можеме да ги поделиме во три основни категории: културни, образовни и информациски кои се компатибилни и во функција на континуираното остварување на претходно презентираниите цели кои имаат огромен општествен и цивилизациски интерес и важност.

Видови библиотеки

Времето во кое денес живееме претставува ера на информациска револуција која се повеќе навлегува во сите елементи на нашето живеење. За севкупниот развој на општеството од големо значење е добивањето на информации од библиотеките, кои според намената и содржината на библиотечниот фонд би можеле да ги поделиме во неколку основни видови:

- национална библиотека;
- народни;
- училишни;
- високошколски и
- специјализирани.

Националната библиотека е дефинирана како „збирка на севкупниот пишан материјал на еден народ односно една држава со цел да го собира и чува првенствено книжниот материјал кој се однесува на таа држава или се пишува и публикува во неа. Со посебни закони е регулирана обврската на печатниците или на издавачите бесплатно да и го испратат на националната библиотека сиот библиотечен материјал (т.н. задолжителен примерок). Националната библиотека често се обврзува со закон на посебни задачи од национално значење, на пр. изработка на национални (тековни, ретроспективни) библиографии, организирање матична служба во однос на други библиотеки, водење централни каталози на периодичните и други публикации, а во поново време ја презема улогата на национален информациски центар.“⁸⁵

Националните библиотеки претставуваат централна институција во библиотечниот систем. Нивната главна цел меѓу другото е и да створат грижа за образованието, истражувањето и развитокот на библиотекарската и информациската наука. Како национална институција и професионална школа таа има задача да ги едуцира и професионализира идните библиотекари за потребите на сите видови библиотеки учеснички во библиотечната мрежа. Нивната организација за едукација на библиотечниот кадар се состои од предавања, реализирани од страна на стручни библиотекари и предавачи од образовни институции. Националните библиотеки вршат постојано иницирање на идни активности неопходни за функционирање на библиотечниот систем.

Народни библиотеки – „културно образовни институции кои набавуваат, стручно обработуваат, чуваат и даваат на користење библиотечен материјал и вршат библиотечно–информативна дејност на определено територијално подрачје (општина, месна заедница, населено место), заради задоволување на општообразовните, културните, научно-истражувачките и другите потреби на населението.“⁸⁶

⁸⁵ Димитрова, Лилјана. Кирјазовска – Јовановиќ, Ники. (1999). Лексикон. Скопје: Матица Македонска, стр. 135.

⁸⁶ Димитрова, Лилјана. Кирјазовска – Јовановиќ, Ники. (1999). Лексикон. Скопје: Матица Македонска, стр. 132.

Народните библиотеки се основни носители на библиотечната дејност на општините и како такви тие имаат свои ограноци, сопствена библиотечна мрежа формирана од (подрачни библиотеки, библиотечни клонови, реонски библиотеки) во склоп на месните заедници во градот и во населените места. Во својата организациона поставеност, овие библиотеки освен библиотечните клонови можат да поседуваат и подвижни библиотеки чија цел е доближување на книгата до жителите на оддалечените села и населби.

Народните библиотеки својата библиотечна дејност ја остваруваат преку комплетирање и стручно обработување на книжниот фонд, давање на користење библиотечна граѓа, вршење на континуирана информираност за печатената литература и популаризација на пишаниот збор.

Училишни библиотеки – „библиотеки во состав на училишта кои собираат, стручно обработуваат и даваат на користење библиотечен материјал потребен на учениците, наставниот кадар и останатите вработени во училиштата, со цел да помогнат во вкупниот воспитно образовен процес и ширењето на книжевната, научната и општата култура.“⁸⁷

Со добивањето нови знаења, нови идеи искуства и решенија за постигнување на целите во училиштето во функција на остварување на воспитно образовни цели училишните библиотеки како составен дел на воспитно-образовниот систем работат во состав на институциите од основното или средното образование.

Тие придонесуваат во воспитно образовниот и културниот развој на учениците и стручно усовршување на наставничкиот кадар. Исто така овозможуваат побрз пристап до соодветни извори на информации, во добивањето на нови знаења, идеи и искуства за постигнување решенија во функција на остварување на воспитно-образовните цели. Училишните библиотеки, по правило вршат идентични библиотечни

⁸⁷ Димитрова, Лилјана. Кирјазовска – Јовановиќ, Ники. (1999). Лексикон. Скопје: Матица Македонска, стр. 206.

процеси како и другите видови библиотеки. Нивната основна задача е комплетирање на книжниот фонд, обезбедување достап до квалитетна и актуелни публикации и информации што се во склад со наставните програми и планови.

Високошколските библиотеки се наменети за задоволување на образовно-воспитните и научно-истражувачките потреби на студентите и наставно-научниот кадар. Како универзитетска институција тие претставуваат комуникациски центри на научни и други информации, содржани во нивните фондови, кои придонесуваат за развојот на научно-истражувачката дејност.

Преку обезбедување и давање информациски услуги, едновремено користејќи ги традиционалните форми на печатените медиуми или дигиталните технологии, придонесуваат за професионалниот развој на наставно научниот кадар во високошколските установи.

Специјализирани библиотеки – „стручна библиотека која содржи библиотечен материјал со специјална тематика – таа има задача да ги опслужи корисниците од определени научни или стручни специјалности. Библиотека која покрива една дисциплина или определено подрачје на знаење и се наоѓа во состав на научни или стручни организации, државни установи, научни институции. Тие библиотеки најчесто им служат само на членовите на организациите и на вработените на институциите на кои им припаѓаат. Многу од тие библиотеки вршат улога на информациско документациски центри за соодветни научни области и се поврзани со сродни служби во други земји директно или преку национални информациски центри.“⁸⁸

Комплетирањето на книжниот фонд кај специјализираните библиотеки можеби е најзначајна и истовремено и најсложена задача. Книжниот фонд претежно се состои од стручни, сериски и монографски публикации од одредена научна област.

⁸⁸ Димитрова, Лилјана. Кирјазовска – Јовановиќ, Ники. (1999). Лексикон. Скопје: Матица Македонска, стр. 190.

Специјализираните библиотеки постојано се стремат кон развивање на библиотечното зајмување со библиотеките од другите земји од одреденото научно, односно стручно подрачје, со што придонесуваат за остварување на основната дејност на основачот на овие библиотеки.

ФОРМИРАЊЕ И РАЗВОЈ НА НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ВО МАКЕДОНИЈА

НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ОСНОВНИ НОСИТЕЛИ НА БИБЛИОТЕЧНАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ 1944 – 2004

Ослободувањето на македонскиот народ и создавањето на Социјалистичка Република Македонија во која започна борба за изградба на новото социјалистичко општество, отворија пат за брз развој на македонското библиотекарство.

Тешко е да се даде целосен хронолошки преглед на библиотечниот развој во Македонија од ослободувањето до денес, но сепак ќе се обидеме да ги одбележиме барем најважините моменти што го карактеризираат развојот на библиотекарството.

Првите негови никулци ги наоѓаме во подвижните библиотеки на партиските комитети, НОФ-ови и НОМС-ови организации, одредите, баталјоните, бригадите и т.н. Значи, денешното наше библиотекарство се темели врз нелегалните библиотеки од времето на НОБ.⁸⁹

Кон крајот на 1944 година, на прагот на конечното ослободување на Македонија, Президиумот на АСНОМ, покренува иницијатива за заштита на културното богатство на македонскиот народ. Во наредната 1945 година, во ослободена Македонија се создаваат услови за организирање и развој на културно-просветната дејност.

Народната власт уште во првите денови на своето делување во ослободена Македонија увидела дека библиотеките и читалиштата се

⁸⁹ Размовски, М. (1969). Дваесет годишна дејност на Друштвото на библиотекарите на Македонија. Библиотекарска искра, бр. 13, стр. 6-14.

многу важен фактор за ширењето на просветата и културата и една важна компонента на културно-просветно издигнување кај народот. Со својата насочена политика создала редица научни и културни институции, библиотеки и народни читалишта.

Во 1945 година донесен е документ со кој се искажува односот на новоформираната власт кон библиотечната дејност. Имено, донесен е „Привремен правилник за библиотеките – читалишта“ кој според својата содржина го означува почетокот на организираното делување и развој на библиотекарството во Македонија.⁹⁰

Библиотеките – читалишта во овој правилник се дефинирани како градски и селски библиотеки, кое дефинирање не можеме да го прифатиме како библиотечна мрежа туку како термини со кои ќе се утврдува нивното присуство во населените места. Воедно во Правилникот во глобални рамки се пропишани задачите што треба да ги остваруваат библиотеките – читалишта, како и нивната внатрешна организација.

За да можат да се организираат на правилен начин постојните градски и реонски библиотеки и читалишта, се јавила неопходна потреба од изработка на едно упатство (раководство) за работа во ваков вид библиотеки.

Во наредната 1946 година, на иницијатива на тогашното Министерство за просвета на НР Македонија д-р Ѓорѓи Шоптрајанов го напиша „Краткото раководство и упатство за работа во малите градски, реонски и селски читалишта“. (Скопје, Државно книгоиздателство на Македонија, 1946). Ова раководство било растурено низ сите библиотеки во Македонија, според кое е создадена структурата на помалите библиотеки.⁹¹ Тоа е всушност и првото печатено раководство од овој вид не само во Македонија, туку и во Југославија по ослободувањето.

⁹⁰ Бошевски, Миле. Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица македонска, 1995, стр. 17.

⁹¹ Првиот директор на НУБ говори за библиотекарството во Македонија. (1969). Библиотекарска искра, бр. 13, стр. 24.

Овој документ дава практични упатства за организирање на стручно библиотечно работење, воедно претставува и прв обид за воведување единствени принципи на работење, она што е предмет на современите стандарди за народните библиотеки во Македонија.

Во историскиот развој на Македонското библиотекарство овие два документи можеме да ги окарактеризираме како своевиден „закон“ или како прв обид за такво нешто.

Спрема податоците на Министерството за просвета на НР Македонија во 1945 година на територијата на Македонија се формирани 82 народни библиотеки со приближно 230.000 книги. Во 1946 година во Македонија имало 488 библиотеки, во 1947 година 917 библиотеки, 1948 година 1137 библиотеки, а во 1949 година, во времето кога се формира Друштвото на библиотекарите на Македонија, во Република Македонија имало 1195 библиотеки.⁹²

Во периодот од 1945-1950 година формирани се народни библиотеки во следниве градови во Македонија: Битола 1945 година; Гевгелија 1945 година; Гостивар 1945 година; Кавадарци 1945 година; Кичево 1945 година; Кочани 1945 година; Крива Паланка 1945 година; Куманово 1945 година; Охрид 1945 година; Прилеп 1945 година; Ресен 1945 година; Свети Николе 1945 година; Скопје 1945 година; Струга 1945 година; Тетово 1945 година; Берово 1946 година; Струмица 1946 година; Титов Велес 1946 година; Штип 1946 година; Пробиштип 1949 година.⁹³

Овие податоци јасно говорат за прогресот на библиотекарството и за организираноста на библиотечната мрежа во Република Македонија.

Со отварањето на голем број народни библиотеки во Македонија, со прогласувањето на НУБ „Климент Охридски“ – Скопје за Централна матична институција и со формирањето на Друштвото на

⁹² Попандонов, Е. (1950). Стање библиотека и библиотекарства у народној републици Македонији. Први конгрес библиотекарства ФНРЈ. Београд: Савеза друштва библиотекара ФНРЈ, стр. 131.

⁹³ Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица македонска, стр. 21.

библиотекари на Македонија започнува формирањето на библиотечната мрежа во Македонија.

Народните библиотеки како културно образовни институции и како основни носители на библиотечната дејност во општините, завземаат мошне значајно место за развојот на напредокот на човештвото.

Во денешни услови тие претставуваат институции кој служат за задоволување на потребите на корисниците од секаков вид информации. Тие играат мошне значајна улога за развојот не само на образованието, науката и културата, туку и на стопанството, со тоа што нивните услуги не се сведуваат само на традиционалното позајмување книги, туку обезбедуваат проток на информации од сите облици.

НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЈЕ

Народната универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје е основана во далечната 1944 година и таа е една од првите институции формирана со одлука на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија – АСНОМ, одржано на 2 август 1944 година. Меѓу првите негови акти е и одлуката бр. 20 на Президиумот на АСНОМ (Поверенство за народна просвета), донесена на 23 ноември 1944 година за формирање на Народна библиотека на Македонија, а за нејзин прв директор е назначен д-р Ѓорѓи Шоптрајанов.⁹⁴

Библиотеката по ослободувањето својата дејност ја започнала со почетен книжен фонд од околу 150.000 библиотечни единици. Најголем дел од нив се наследени од Библиотеката на Филозофскиот факултет во Скопје, основана во 1922 година. Во фондот биле застапени универзитетски учебници и научни публикации од повеќе научни дисциплини.

Збогатувањето и зголемувањето на книжниот фонд се врши со систематско откупување на вредносни антикварни публикации и подарени книжни фондови од страна на пооделни установи и приватни лица.

Во формирањето на книжниот фонд, значајна улога има решението на АСНОМ од 18 јануари 1945 година, прво од овој вид во Југославија за доставување на задолжителен примерок од македонската издавачка продукција и Сојузната уредба што произлегува од Одлуката на Националниот комитет за ослободувањето на Југославија (од 8 февруари 1945 година) за доставување на задолжителен примерок од југословенската издавачка продукција.

Се до 1991 година НУБ е една од осумтте депозитни библиотеки во рамките на поранешната југословенска федерација. После осамостојувањето на Р. Македонија Народната универзитетска библиотека станува депозитна само за македонската издавачка дејност.

⁹⁴ Митрова, Р. (1969). Дваесетипетгодишнината од основањето на Националната библиотека во Македонија. Скопје: Библиотечарска искра, бр. 13, стр. 15-23.

Благодарение на споменатите одлуки и на самостојните преземени мерки книжниот фонд на Библиотеката покажува драстично зголемување. Секако овој книжен фонд би бил далеку поголем ако развојниот пат на Библиотеката не беше прекинат од елементарните непогоди: поплавата во ноември 1962 година и катастрофалниот земјотрес во Скопје од 26 јули 1963 година.

Книжниот фонд кој во тоа време броеше околу 500.000 единици беше во голема мерка уништен и оштетен.

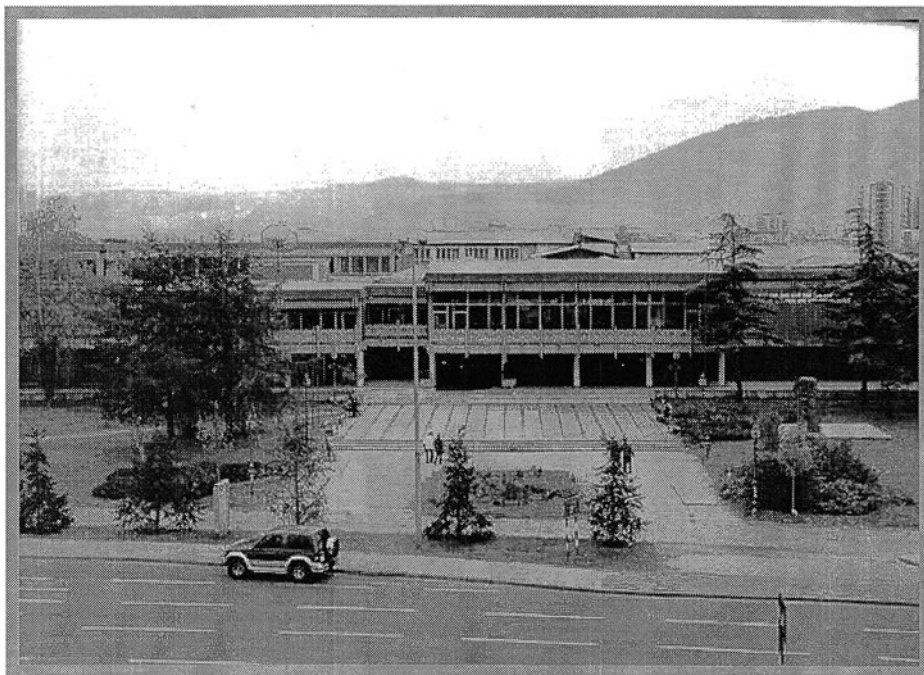
Зградата на Филозофскиот факултет во кој беше сместена НУБ „Св.Климент Охридски“ од земјотресот била целосно разурната и неупотреблива, а дел од книжниот фонд спасен од урнатините е евакуиран во Даутпашиниот амам.⁹⁵

Во 1964 година Библиотеката својата библиотечна дејност ја продолжува во наменски изградените монтажни објекти во близина на височинката Гази Баба.

Покрај континуитетот во извршувањето на основните функции Библиотеката во овој драматичен период остварува извесен развој на организационен и стручен план.

Во 1972 година книжниот фонд е преселен во новата зграда на Библиотеката, кој е прв објект во СР Македонија изграден за наменска библиотечна дејност. Објектот располага со вкупна површина од 11.217 м² од кои 8.000 м² се корисна површина во кои се остваруваат целите и задачите на Библиотеката.

⁹⁵ Група автори (1994). Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје: НУБ „Св. Климент Охридски“, стр. 12.

Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје

Новиот објект создаде можности за збогатување и развој на библиотечната дејност со нови функции и содржини.

Покрај функциите на Национална, општоаучна, Универзитетска и Централна матична библиотека за Република Македонија, библиотеката „Св.Климент Охридски“ (НУБ), врши функции на Реферален центар, Национален библиографски центар, Републички центар за библиотечно-информативен систем, Републички центар за конзервација и реставрација на библиотечен материјал и Регионален комуникациско и информациско средиште на Системот на научни и технолошки информации.⁹⁶

Библиотеката денес своите активности ги остварува преку шест организациони единици – три сектори и три оддели:

⁹⁶ Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица македонска, стр. 122.

– Сектор за комплетирање и обработка на библиотечниот материјал

Главна активност на овој сектор е насочена кон комплетирање на книжниот фонд кои се врши по повеќе основи: по пат на законски задолжителен примерок, купување, маѓународна размена и подарок.

Покрај тоа во рамките на секторот одделни служби вршат тенхичка и стручна обработка на библиотечниот материјал.

– Сектор библиотечни фондови, Збирки, Заштита и репродуцирање

Основна задача на овој сектор е чување и заштита на книжните фондови.

Во овој сектор функционираат службата за зајмување, Службата за културни манифестации и Службата за заштита и репродуцирање.

– Сектор заеднички стручни и административно-технички служби

Во овој сектор делуваат службите за Меѓународна соработка, Автоматизација на библиотечните процеси и Издавачка дејност, и Административно-технички служби.

– Оддел библиографски центар

Во овој оддел се подготвуваат изданијата на националната библиографија на Република Македонија.

– Оддел реферален центар

Овој центар подготвува база на податоци за изворите на научни и технолошки информации во република Македонија.

– Оддел матична дејност и развој на библиотекарството

Во рамките на матичната дејност се врши следење на развојот на библиотечната мрежа во република Македонија. Потоа овој оддел организира обука за усовршување на библиотечниот кадар и подготвува правила и норми за современо библиотечно работење на библиотеките во Републикава.

Со автоматизацијата на поголем дел од библиотечните процеси и активно вклучување во светските информативни системи, библиотеката активно партиципира во развојот на стручната и научната мисла во сите сегменти и на општествениот систем на Република Македонија.

Во НУБ „Св. Климент Охридски“ посебно внимание им се посветува на континуираното едуцирање и усовршување на библиотечниот кадар со единствена цел да се оспособат за големите барања и предизвици што пред нив ги поставува новото време – времето на 21 век – времето на современите дигитални библиотеки. Денес постанува императив библиотеките да располагаат со високо-едуциран кадар посебно како одговор на сè поголемите барања на корисниците, односно тие да бидат менаџери на знаењето во права смисла на зборот.

За да ја формираме „големата слика“ на водечката библиотека во оваа значајна општествена дејност, ќе презентираме една кратка анализа – преглед на образовната структура на нејзиниот библиотечен кадар.

Врз основа на статистичките показатели презентирани во табелата бр.1, можеме да потенцираме дека во НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје во 2004 година биле вработени 55 библиотечни работници со високо образование, 4 со виша стручна спрема, релативно висок број на вработени со средно образование – вкупно 48, со основно образование 3 и со друг вид на образование 6 вработени.

Табела. Преглед на образовната структура на библиотечниот кадар во НУБ „Св. Климент Охридски“ – Скопје

ГОДИНА	ОБРАЗОВАНИЕ							
	д-р	м-р	ВСС	ВШС	ССС	основно	други	ВКУПНО
1994	–	–	84	5	32	26	4	151
2004	–	4	55	4	48	3	6	120

Карактеристично за кадровскиот потенцијал со кој располага нашата најголема библиотека е тоа што нејзината образовна структура во 2004 година е збогатена за 4 магистри на науки – тренд кој ќе мора да се продолжи и уште повеќе да се интензивира во наредниот период како императив на новото време.

Во овј контекст неминовно се наметнува и прашањето дали образовната структура е на доволно високо ниво, ако како единствен валиден и примарен индикатор во нашата анализа го разгледуваме бројот на вработените со високо образование, како и со магистратура и докторати на определени научни дисциплини.

Во периодот на 2004 година библиотечниот кадар со високо образование во однос на вкупниот број вработени учествува со 45,8%, процентуална застапеност која е релативно висока, но сепак недоволна за успешен одговор на сите современи предизвици во сферата на библиотекарството во 21 век.

Во оваа насока, уште повеќе позагрижувачки е податокот дека на овј план постои тенденција на благо опаѓање на вредноста на процентуалната застапеност на библиотечниот кадар со високо образование во однос на вкупниот број вработени, споредено со периодот од 1994 година. За илустрација, 1994 година во НУБ „Св. Климент Охридски“ од Скопје изнесуваше 84 што претставува 55,6%, односно многу повисока вредност на процентуална застапеност во однос на 2004 година за околу 10%. Оваа состојба статистички уште повеќе е значајна со оглед на фактот дека вкупниот број на вработени во 1994 година изнесуваше 151 библиотечен работник.

Овие негативни трендови сериозно говорат за една ситуација која ќе треба мошне брзо да се надминува, со тенденција на непрекинато и значајно зголемување на бројот на библиотечниот кадар со високо образование. Крајната цел не треба да биде достигнување на состојбата од 1994 година, туку нејзино надминување и брзо достигнување на стандардите на персонален план кои се карактеристични за сите современи држави во светот.

„Големата слика“ од нашата анализа добива нова „сенка“ и со уште еден нов поразителен податок – состојба која за релативно краток временски интервал ќе мора да се промени во целост. Во суштина, станува збор за релативно големиот број на вработени со средно образование кое во вкупниот број на вработени учествува со процентуална застапеност од 40%. Овие податоци говорат за една алармантна ситуација во сферата на персоналниот менаџмент во рамките на оваа престижна институција од посебен национален интерес. Состојбата е уште поалармантна ако се направи паралела со истата состојба во 1994 година кога бројот на вработени со средно образование изнесуваше 32 или само 21,2% во ситуација кога вкупниот број на вработени беше релативно поголем во однос на периодот од 2004 година.

Претходно презентирани податоци сублимирани во кратката компаративна анализа за состојбите на персоналната екипираност и менаџмент, недвосмислено говорат за оправданоста и потребата од побрзо отварање на институт за библиотекарство и информатичка дејност, со што во голема мера би се надминале овие негативни состојби на персонален план во сферата на библиотекарството воопшто.

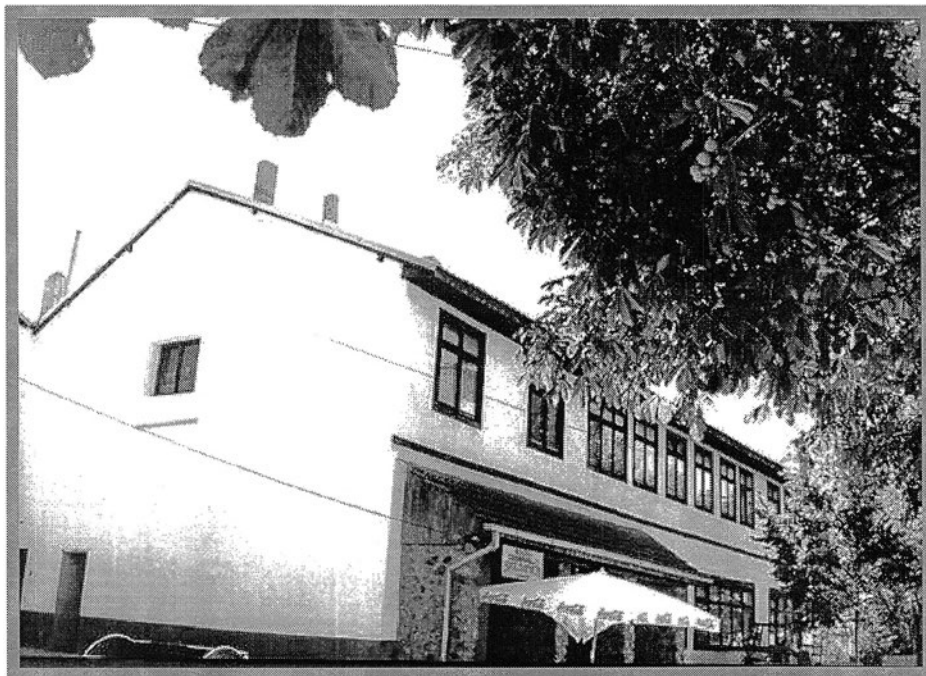
Народната универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ од Скопје е носител на развојот на библиотечниот систем во Република Македонија таа ја промовира и ја ширеше идејата за новата улога на библиотеките во информатичкото општество.

Со континуирано збогатување и воведување на нови и современи содржини на работа Библиотеката, прерасна во современа и високо-професионално организирана библиотека – информативна институција во Република Македонија.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „НАРОДНА ПРОСВЕТА“ – БЕРОВО

Корените на народната библиотека во Берово ги наоѓаме во предвоеното читалиште од кое се искористени и дел од книжниот фонд за стартување на Народната матична библиотека „Народна Просвета“ формирана во 1946 година. Библиотеката својот книжен фонд го зголемува преку општонародните акции за собирање на книги, организирани на територијата на ослободената македонска држава. Својата дејност ја започнува во објект кој се наоѓал во центарот на градот со површина околу 80 м², во кој е сместен библиотечниот материјал од 1.000 публикации.

Просторот во кој е сместена библиотеката денес, овозможува функционално извршување на обврските и задачите кои ги има една културно-образовна институција. Своите цели и задачи ги остварува со своја програма преку постоечките служби и оддели. Меѓу тие служби е и информативната дејност, која со својет библиотечни каталози (азбучен, стручен и основен) на корисниците им ги нуди и разоткрива информациите за богатството и содржината на книжниот фонд со кој располага библиотеката.

*Објект во кој е сместена Народната библиотека
„Народна Просвета“ – Берово*

Народната матична библиотека „Народна Просвета“, како културно-образовна институција во општината, се грижи за задоволување на културните потреби на населението и во значителна мера придонесува за ширење и унапредување на библиотечната дејност. Во исто време библиотеката води грижа за унапредување на стручната, научно истражувачката работа, развојот на науката, стопанството и други дејности.

Табела бр. 1

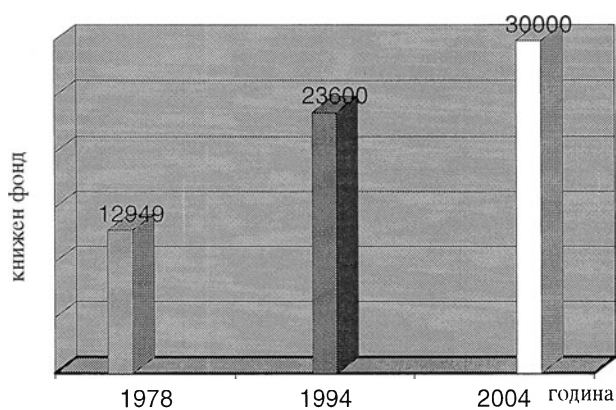
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџија „Народна Просвета“ – Берово

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	12.949
1994	23.600
2004	30.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 1

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџија „Народна Просвета“ – Берово одредени периоди

Според презентираниите статистички показатели во табелата, можеме да констатираме дека вкупниот број на книжниот фонд во

библиотеката „Народна Просвета“ од Берово во анализираниот период од 1978 – 2004 година изнесува 30.000 публикации.

Карактеристично за движењето на бројот на книжниот фонд е тоа што во целокупниот анализиран период бележи континуирано зголемување со просечна стапка на пораст од 131,6% или вкупно за 17.051 публикација. Релативно високата стапка на пораст поизразено се манифестира во периодот од 1978 – 1994 година и изнесува 82,3% или зголемување на книжниот фонд во овој период за вкупно 10.651 публикација. (табела бр. 1)

МАТИЧНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – БИТОЛА

Матичната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, основана е на 25 март 1945 година, од страна на тогашниот Градски народен одбор под името: Градска народна библиотека во Битола.

Својата библиотечна дејност ја започнала со минимален книжен фонд од околу 300 публикации, собрани од приватни лица и нешто од агитпрот–одделенија на Народноослободителните одбори. Токму затоа констатираме дека нашите библиотеки се темелат врз приватни никулци на библиотеките од единиците на нашата Народноослободителна војна.⁹⁷

На 1.04.1954 година библиотеката е прогласена за депозитна библиотека за македонската книжевна продукција. Тоа значеше дополнително збогатување на фондовите, не само со монографски, туку и со периодични публикации, а во поширока смисла и со друг вид библиотечен материјал.

Во својство на депозитна библиотека таа е задолжена да го прибира, обработува и чува целиот депозит од македонското јазично подрачје. Според правилата на Библиотеката депозитниот фонд претставува посебно книжно благо кое се чува и не се дава на корисниците со цел да се заштити од забот на времето со што по долги години секако ќе претставува голема вредност за нашата култура и издавачка продукција.

Посебната улога на Библиотеката за културниот развој на најмладите генерации, придонесе за основање на Детска библиотека на 6.02.1955 година, најпрво во просториите на поранешната зграда на Пионерскиот дом, а од 1.07.1959 година се конституира како посебен оддел во составот на Градската библиотека.

⁹⁷ Размовски, М. (1970-1971). Развојот на Матичната библиотека „Климент Охридски“ во Битола од нејзиното формирање до денес. Библиотекарска искра, бр. 15-16, стр. 34-43.

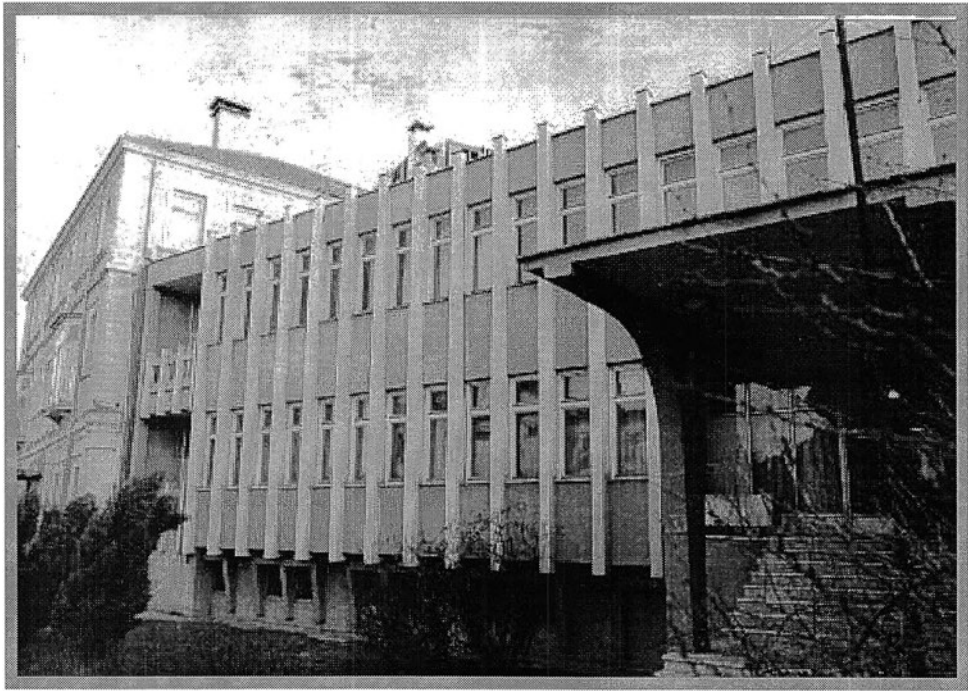
Покрај Централната градска библиотека, во 1957 година за прв пат во состав на библиотеката, започнаа да функционираат и двете реонски библиотеки во градот (Јени Мале и Чинарот).

Во 1960 година Народната библиотека е прогласена за матична институција за општинското територијално подрачје. Реализирајќи ја својата матична дејност, библиотеката започнува со ширење на библиотечната мрежа во општината, односно формира стационирани подрачни клонови во селските и приградските населби со над 1500 жители. Во 1966 година формирани се подрачните библиотеки – клонови во селата: Бистрица, Кукуречани и Буково, а во 1968 година реонската библиотека „Кочо Десано“ и во 1970 година формирана е библиотеката во с. Лера.

Во времето на своето постоење реонските библиотеки одиграле значајна улога не само како библиотечни, туку и како важни културни установи за збогатување на културно забавниот живот во општината.

Во 1964 година со решение на Советот на Библиотеката го добива името „Климент Охридски“ и до 1980 година таа функционира како Матична библиотека „Климент Охридски“ – Битола. Со прогласувањето за Универзитетска библиотека од 1980 година до денес функционира како Матична и универзитетска библиотека „Климент Охридски“ – Битола.

Современо обликуваниот библиотечен простор од 2.500 м² со кој располага библиотеката, овозможува безбедно и квалитетно сместување на книжните фондови за деца и возрасни, функционално и рационално одвивање на библиотечните процеси и успешно користење на библиотечните фондови.

*Матична и универзитетска библиотека
„Климент Охридски“ – Битола*

Матичната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ како институција со развиена библиотечна дејност, врши перманентно образование на библиотекарски кадар во општината Битола и пошироко. Со оглед на непостоењето на посебна образовна институција за професионално образование на библиотечниот кадар во Р. Македонија, матичната дејност организира разни форми на усовршување: предавање, семинари, советувања, курсеви и др.

Со автоматизирањето на библиотечните процеси и активното вклучување во домашните и светските информативни системи преку НУБ „Климент Охридски“ – Скопје, библиотеката прераснува во современа и високо професионална организирана библиотечно-информативна институција во Републиката.

Информативниот компјутерски систем во Матичната и универзитетска библиотека, започнува со влегувањето во Системот на научно-технички информации на Југославија (СНТИЈ) каде што системот за взаемна каталогизација беше прифатен како (БИС), а на

Марибор му беше доверена улогата на главна информациска база на податоци (ХОСТ).

Денес овој систем прерасна во Кооперативен онлајн библиографски систем и сервис (КОБИСС).⁹⁸

Во 1996 година Матичната и универзитетска библиотека се вклучува во системот КОБИСС, а со тоа го започнува формирањето на библиографска база на локално ниво. Таа е прва библиотека во Македонија која што го имплементира сегментот КОБИСС (позајмување), од 1.10.2003 година, за што беше спроведена и соодветна обука на библиотечниот кадар.

Матичната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Битола е една од поразвиените библиотеки во Македонија и претставува современо обликуван библиотечно-информативен центар, опремен со современа информативна техника која овозможува достап на информации без просторни ограничувања што е од непроценлива вредност за севкупниот развој на општеството.

На полето на афирмацијата и популаризацијата на книгата постигнува значајни резултати користејќи разни форми на работа: литературни средби со афирмирани писатели и разни предавања, организирање изложби на книги и др.

Библиотеката претставува значајна институција за ширење на образованието, културата, науката, стопанството и другите дејности во општината.

⁹⁸ Група автори. (1995). Матична и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Битола. Битола: Матична и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, стр. 42-43.

Табела бр. 2

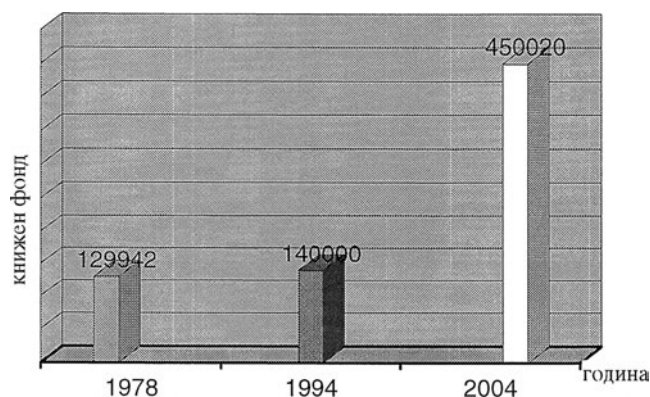
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарна
„Св. Климент Охридски“ – Битола*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	129.942
1994	140.000
2004	450.020

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 2

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна
„Св. Климент Охридски“ – Битола во одредени периоди*

Вкупниот број на книжниот фонд на Матичната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ во 2004 година изнесува 450.020 монографски публикации. Презентираните податоци говорат дека во последните 26 години книжниот фонд бележи значителен пораст со што оваа библиотека се вбројува во една од најголемите библиотеки во Р. Македонија.

Во анализираниот период од 1978 до 2004 година книжниот фонд е зголемен за 320.078 публикации или за 246,3%, што недвосмислено се потврдува дека во оваа библиотека карактеристична е тенденцијата на висока стапка на пораст (зголемување) на книжниот фонд, посебно во

последните десет години. Само за илустрација, во периодот од 1994 до 2004 година книжниот фонд е зголемен за 310.020 примероци, што претставува релативно висок пораст од 221,4%, односно највисок пораст на книжниот фонд во споредба со сите останати библиотеки во Р. Македонија. (табела бр. 2)

САМОСТОЈНА БИБЛИТЕКА

„БРАНД ПЕТРУШЕВ“ – БОГДАНЦИ

Веднаш после ослободувањето, по иницијатива на Народниот Фронт било формирано народното читалиште во Богданци.

Основниот книжен фонд со кој Народното читалиште ја започнало својата дејност, бил донација на Кирил и Олга Петрушевски, учесници во НОБ и делегати на Првото заседание на АСНОМ. Се до 1948-49 година кога Кирил Петрушев е затворен, семејството Петрушеви се редовни донатори на книги во фондот на Народното читалиште.

Во инвентарната книга на Библиотеката забележано е дека семејството Петрушеви подариле 115 примероци на монографски публикации.

Со одлука на Народниот одбор на општината Богданци на 27 декември 1962 година Народното читалиште прераснува во Самостојна библиотека „Бранд Петрушев“.

Во текот на своето постоење библиотеката е повеќе пати преселувана во разни несоодветни објекти со што е нарушен континуитетот на развојот на библиотечните процеси.

Од 1990 година Домот на културата Богданци во кој е сместена библиотеката, влегува во составот на новоформиранiot општински центар за култура „Македонија“ – Гевгелија.

Библиотеката преку својата дејност континуирано презема конкретни чекори за задоволување на културните потреби на граѓаните во општината.⁹⁹

⁹⁹ Забелешка: Информациите за историски развој на библиотеката „Бранд Петрушев“ од Богданци несебично ни ги презентира Илија Тумбов, поранешен библиотекар и Марјан Карастојанов, одговорен библиотекар во истоимената библиотека.

Табела бр. 3

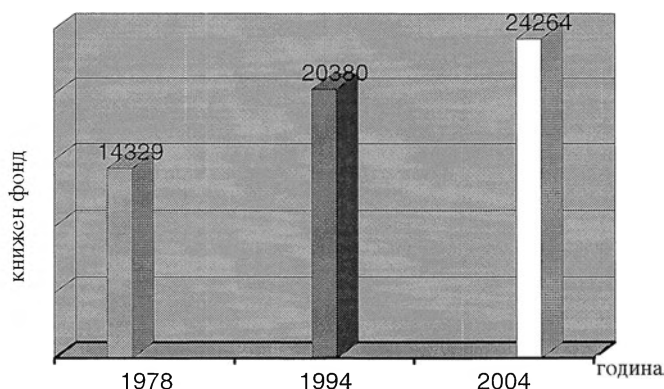
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарна
„Бренд Петрушев“ – Богданци*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	14.329
1994	20.380
2004	24.264

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 3

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна
„Бренд Петрушев“ – Богданци во одредени периоди*

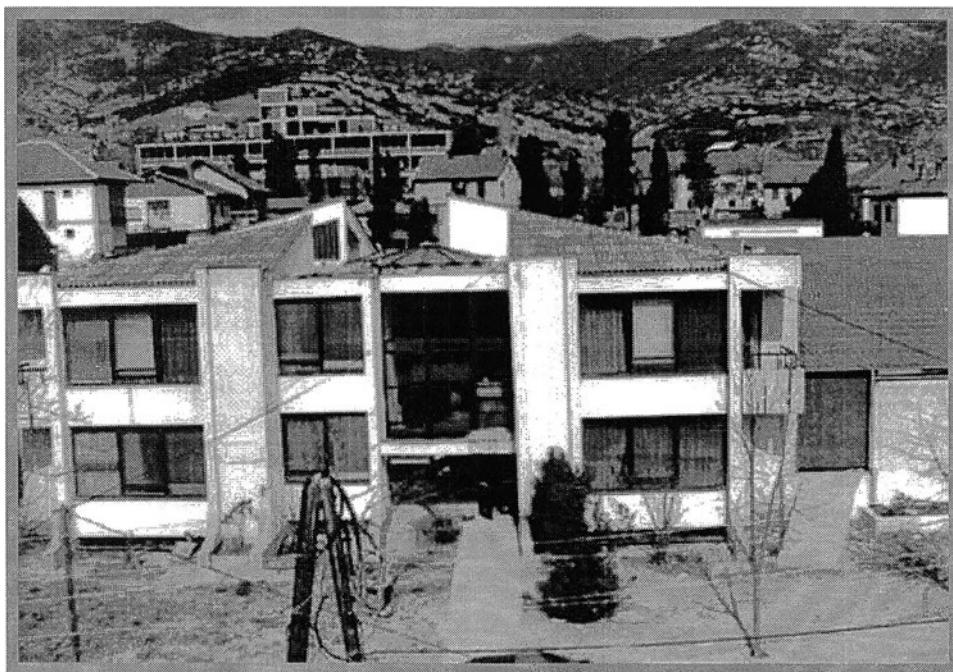

Според статистичките показатели, самостојната библиотека „Бренд Петрушев“ од Богданци, бројот на книжниот фонд во 2004 година изнесува 24.264 публикации. Карактеристично и за книжниот фонд на оваа библиотека е континуираното зголемување на бројот на публикациите во анализираниот период од 1978 – 2004 година.

Книжниот фонд во овој период е зголемен за 9.935 публикации или за 69,3%, што претставува релативно висока стапка на пораст во републички рамки. Во однос на големината на популацијата во општината Богданци, книжниот фонд е релативно богат и има тенденција на понатамошно зголемување, состојба која има значајно влијание врз зголемувањето на бројот на неговите корисници. (табела бр. 3)

НАРОДНА БИБЛИТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ВАЛАНДОВО

Народната библиотека „Гоце Делчев“ формирана е 1946 година. Својата библиотечна дејност ја започнува со првите подарени книги од областа на земјоделието. За кратко време книжниот фонд се зголеми на 800 публикации, добиени по пат на доброволно дарување од страна на самите граѓани. Во текот на своето постоење библиотеката е повеќе пати прселувана со што е нарушен континуитетот на развојот на библиотечните процеси. Со изградбата на Пионерскиот дом во Валандово, 1980 година, Библиотеката решава едно суштинско прашање и се здобива со корисен простор околу 100 м². Дел од овој простор искористен е за сместување на книжниот фонд, а дел се користи како читална за корисниците.¹⁰⁰

Објектот на Пионерскиот дом во Валандово во кој е сместена Народната библиотека „Гоце Делчев“

Библиотеката како културно-образовна институција своите библиотечни процеси ги остваруваат преку: зголемување и обработка на

¹⁰⁰ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 139.

библиотечниот фонд, формирање на основни каталози кој на корисникот му нудат одговор за бараните информации поврзани со библиотечниот материјал кој го поседува библиотеката.

Поради немање доволно простор библиотеката нема можности за проширување на библиотечната дејност, посебно во превземање на некои поголеми активности на планот на популаризација и афирмација на книгата.

Табела бр. 4

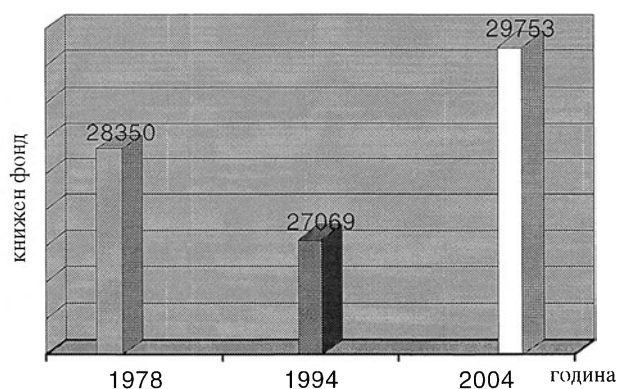
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарна „Гоце Делчев“ – Валандово

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	28.350
1994	27.069
2004	29.753

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986. Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 4

Графички приказ на книжен фонд периоди на библиотекарна „Гоце Делчев“ – Валандово во одредени периоди

Народната библиотека „Гоце Делчев“ од Валандово во периодот на 2004 година располагаше со вкупен книжен фонд од 29.753 публикации. Во својот развоен период библиотеката поминува низ определени

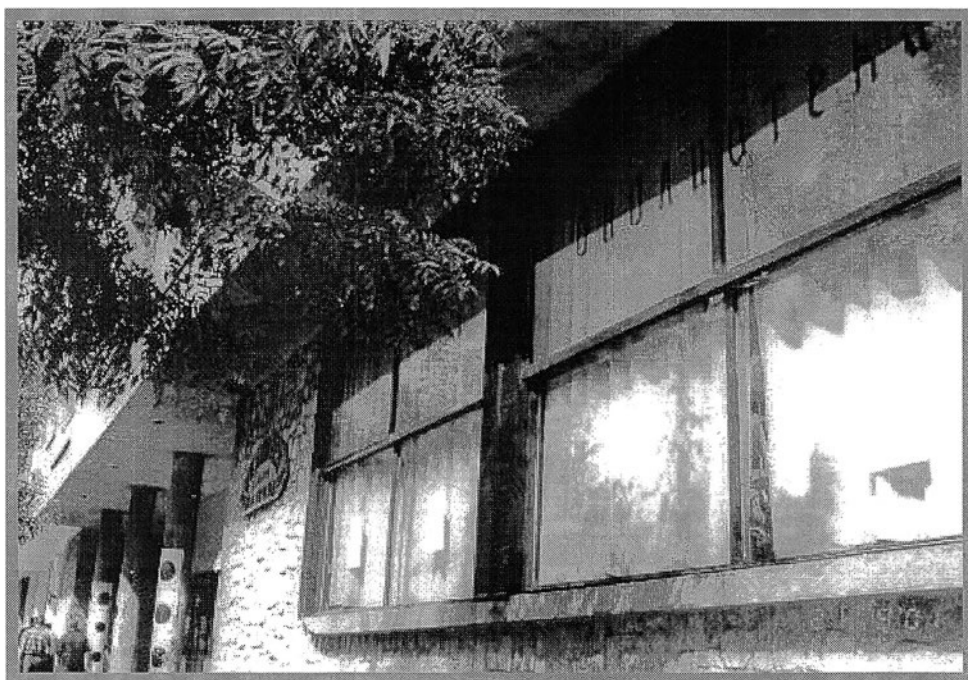
фази на стагнација /намалување/ на книжниот фонд, односно на релативно ниско ниво на зголемување во други периоди. Според статистичките показатели и оваа библиотека се вбројува во библиотеките чиј книжен фонд во анализираниот период од 1978 – 2004 година бележи незначителен пораст од 1.403 публикации, или за скромни 4,9%, податок што недвосмислено говори за непроменливата „status-quo“ состојба со книжниот фонд во текот на целокупниот анализиран период.

Карактеристично за движењето на бројот на книжниот фонд на оваа библиотека е тоа што и таа спаѓа во редот на неколкуте „специфични“ библиотеки со негативна стапка на пораст на книжниот фонд. За илустрација, книжниот фонд во периодот 1978 – 1994 година бележи намалување за 1.281 публикација или за 4,5%, додека во периодот од 1994 – 2004 година имаме тенденција на релативно благ пораст на вкупниот број на книжниот фонд. (табела бр. 4)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ВЕЛЕС

Првите зачетоци на библиотекарството во Велес ги наоѓаме со отварањето на првата библиотека на културниот деец Ангелко Палчев, а подоцна со библиотеката Ј.Х.К. Цинот од далечната 1832 година.¹⁰¹

Денешната Народна библиотека „Гоце Делчев“ во Велес е формирана веднаш по ослободувањето во 1946 година. Во 1963 година библиотеката е сместена во објект со корисна површина од 107 м², каде се наоѓа и денес и ја обавува својата библиотечна дејност.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Гоце Делчев“ – Велес*

Во 1964 година Собранието на општината, спроведувајќи ги одредбите од првиот Закон за библиотеките, Народната библиотека ја прогласува за матична. Во процесот на обавување на оваа дејност Библиотеката ја проширува својата мрежа преку формирање подрачни библиотеки во селските населби: Богомила, Градско и Извор. Во процесот на обавување на библиотечната дејност вклучени се 12 библиотечни работилници што работат во селските библиотеки и технич-

¹⁰¹ Интернет (08/07/2005). file:///D:/biblioteki/veles.htm.

киот и раководен кадар. Својата библиотечна дејност библиотеката ја остварува пред се во комплетирање на книжниот фонд, обработка на библиотечниот материјал, остварување на постојана комуникација со НУБ „Климент Охридски“ заради следење на најновите трендови во библиотечното работење.

Како пример на активност на библиотеката е популаризацијата и афирмацијата на книгата која ја остварува преку разни форми на делување: литературни средби со писатели, литературни конкурси за деца и млади, литературни трибини, изложба на книги и др.

Библиотеката од основањето до денес, перманентно е носител на бројни културни манифестации и е една од водечките културно-образовни институции во општината.

Табела бр. 5

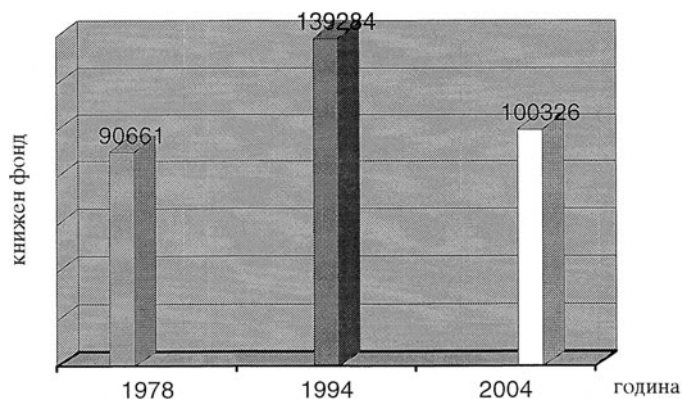
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџа „Гоце Делчев“ – Велес

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	90.661
1994	139.284
2004	100.326

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986. Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 5

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџа „Гоце Делчев“ – Велес во одредени периоди

Народната библиотека „Гоце Делчев“ од Велес во 2004 година располага со книжен фонд од 100.326 публикации, што претставува зголемување за 10,7% во однос на 1978 година. За Народната библиотека од Велес карактеристична е релативно ниска стапка на пораст на книжниот фонд во анализираниот период. Исто така, карактеристично за оваа библиотека е тоа што книжниот фонд во 2004 година бележи тренд на намалување, појава која е мошне индикативна и негативна за развојот на библиотекарството во градот со најдолга и најбогата историска традиција во оваа значајна сфера.

Во суштина, книжниот фонд во периодот од 1994 до 2004 година бележи намалување за 38.958 публикации, или за 28%. Ако општата тенденција во Р. Македонија е континуирано зголемување на книжниот фонд, локалната самоуправа во општина Велес во наредниот период ќе треба да вложи дополнителни напори со цел да го прекине негативниот тренд и да отвори нов процес за позабрзано зголемување, односно збогатување на книжниот фонд во народната библиотека во нашата држава.

Исто така, карактеристично за оваа библиотека е дека во определени периоди бележи значителен пораст на вкупниот број на публикации, што упатува на заклучокот дека претходната тенденција е само една меѓуфаза која ќе може релативно брзо да биде недмината. Во овој контекст ќе го потенцираме периодот од 1978 – 1994 година кога книжниот фонд бил зголемен за 48.623 публикации или за 53,6% што недвосмислено ја потврдува претходната теза за една состојба за која библиотеката и градот Велес имаат капацитети позитивно да ја разрешат во наредниот период во интерес на сите нивни граѓани–корисници. (табела бр. 5)

НАРОДНА МАТИЧНА БИБЛИОТЕКА

„ВАНЧО ПРКЕ“ – ВИНИЦА

Народна библиотека „Ванчо Прке“ во Веница, а од 1961 година Матична библиотека, основана е во 1946 година. Иницијатива е на младината, интелегенцијата и воопшто на жителите од Веница. Веднаш после ослободувањето со своето доброволно дарување на книги го формираат книжниот фонд на новоформираната библиотека. Интелегенцијата укажувајќи постојано за улогата и значењето на библиотеките се повеќе го поттикнува интересот за доброволно дарување на книги.

Првите подарени книги на библиотеката „Ванчо Прке“ биле од Галаба Паликрушева, Владо Стаменков, Стојан Шерденков и др. Во оваа акција се собрани повеќе од 250 книги и брошури претежно со марксистичка содржина. Според искажувањето на првиот библиотекар Ванчо Цонев тука се наоѓале: Комунистичкиот манифест, Критиката на Готската програма, Како се калеше челикот и др.¹⁰²

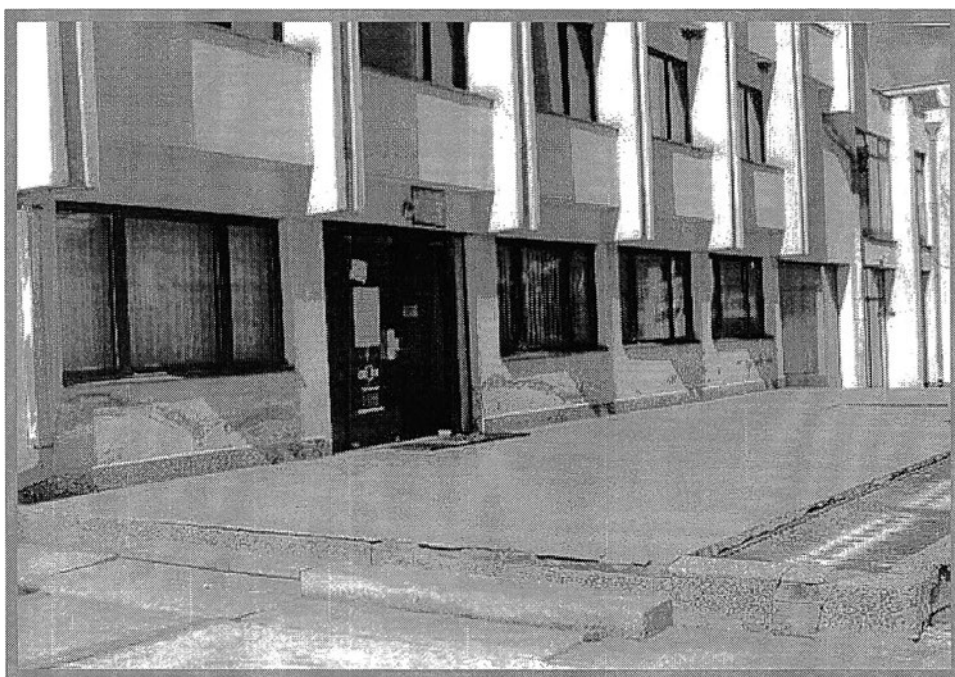
Во 1948 година како награда за освоено прво место на околските смотри во Кочани КУД „Ванчо Прке“ добива поголем број на монографски публикации со што значително се зголемува книжниот фонд на библиотеката.

Во 1995 година Библиотеката располага вкупно со 922 книги, од кои 120 книги биле за деца. Во наредните години зголемувајќи го својот книжен фонд се повеќе се наметнувала потребата од вработување на лица во редовен работен однос, а со тоа започнува планското и организирано извршување на задачите и функциите на Библиотеката, и отпочнува со реализирање на библиотечните процеси од доменот на стручната обработка, формирањето каталози, нивното правилно сместување и користење.

¹⁰² Симов, Димитар. (1972-1973). Развојот на матичната библиотека „Ванчо Прке“ во Веница (Македонска) од нејзиното основање до денес. Библиотекарска искра, стр. 75-83.

Од своето постоење до 1987 година поради нерешеното просторно прашање Библиотеката постојано била селена во несоодветни приватни и општествени објекти.

Првото нејзино сместување било во црковен објект на површина од 14 м², а во 1987 година со одлука на Собранието на општина Веница на библиотеката доделени и се простории во новоизградениот објект на собраниската зграда. Таа добива функционален простор со вкупна површина 312 м², од кои 100 м² се заеднички со Општинското собрание, а кои библиотеката ги користи за културни манифестации.¹⁰³

*Објектот на Собраниската зграда во кој е сместена
Народната библиотека „Ванчо Прке“ – Веница*

Денес Народната матична библиотека „Ванчо Прке“ прерасна во водечка културно-образовна институција во градот Веница. Самата библиотека има свои подрачни библиотеки во селските населби во општината (Лаки, Бродец и Истибања). Таа со своите богати активности врши: изнајмување на книги, перманентно зголемување на книжниот фонд со нови и актуелни наслови, се врши стручна обработка на

¹⁰³ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 141.

истиот и се каталогизира според постојните меѓународни правила за библиотечно работење предвидени со стандардите за народните библиотеки во Македонија.

За постигнување успешни резултати на планот на популаризацијата и афирмацијата на книгата, библиотеката користи повеќе форми на работа: литературни читања, промоции на книги, средба со автори и изложби на најнови едичии.

Токму на овој план библиотеката е добитник на наградата „Митко Зафировски“ доделена од Заедницата на матичните и самостојни библиотеки на Македонија.

Табела бр. 6

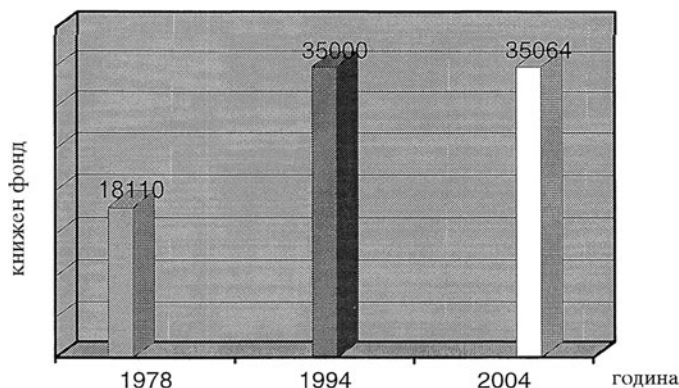
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекаџа
„Ванчо Прке“ – Винаца*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	18.110
1994	35.000
2004	35.064

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 6

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекаџа
„Ванчо Прке“ – Винаца во одредени периоди*

Книжниот фонд за библиотеката „Ванчо Прке“ од Веница во анализираниот период од 26 години речиси двојно е зголемен. Вкупниот книжен фонд во периодот 1978 – 2004 година зголемен е за 93,6% што претставува идентична стапка на порасат (93,3%), карактеристична и за периодот од 1978 – 1994 година. Значајно за динамиката на пораст и книжниот фонд на оваа библиотека е тоа што во периодот од 1994 до 2004 година бележи стагнација во однос на претходниот период. За илустрација, во последните десеттина години, книжниот фонд симболично е зголемен само за вкупно 64 публикации што значи дека бројната вредност останува релативно непроменета. Тоа говори за една негативна тенденција, односно сето тоа упатува на заклучок за неминовна промена на набавната политика на библиотеката и интензивирање на процесот за обновување и збогатување на книжниот фонд во интерес на нејзините корисници. (табела бр. 6)

НАРОДНА МАТИЧНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ГЕВГЕЛИЈА

По ослободувањето на Република Македонија, новоформираната народна власт во градот, донесува одлука за формирање народна библиотека и создавање услови за нејзино отпочнување со работа. Така на 1.02.1945 година Библиотеката започнува со работа со книжен фонд од вкупно 600 книги кој за многу кратко време се зголемува на 3.000 публикации. Како и сите други новоформирани библиотеки, библиотеката во Гевгелија на самиот почеток е сместена во приватна зграда во центарот на градот во просторија приближно од 50 м² корисна површина која истовремено се користела за сместување на книжниот фонд, но и како читална за дневен печат. Денес библиотеката е сместена во самостоен објект со вкупна корисна површина од 350 м² во која успешно се остваруваат библиотечните дејности.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Гоце Делчев“ – Гевгелија*

Во своето постоење библиотеката постојано се стремела кон усовршување на својата библиотечна дејност и како резултат на тоа

постепено почнува да се оформува во организирана културно-образовна институција. Во 1960 година со одлука на Собранието, прогласена е за матична библиотека со што го започнува процесот на ширење на библиотечната мрежа во општината. Како резултат на нејзините активности формирани се библиотечки клонови во: Миравци, Нов Дојран, Негорци, Смоквица, Прдејци и Стојаково. Овие подрачни библиотеки функционираат и делуваат во рамките на Народната матична библиотека „Гоце Делчев“.

Како организирана стручна институција, главниот акцент на своето работење го става на развојот на библиотечните процеси и подигањето на стручно ниво на целокупната дејност на Библиотеката. Континуираното работење во оформување на информативните каталози, азбучен, авторски и стручен во голема мера придонесува за побрзо и поквалитетно информирање на корисниците за структурата на книжниот фонд.

Целокупниот книжен фонд се обработува според меѓународните стандарди за обработка на монографски и сериски публикации.

Во однос на афирмацијата и популаризацијата на книгата, библиотеката остварува богата планска и организирана активност со што се рангира како основен носител на културно-образовниот живот во општината.

Табела бр. 7

Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарската „Гоце Делчев“ – Гевгелија

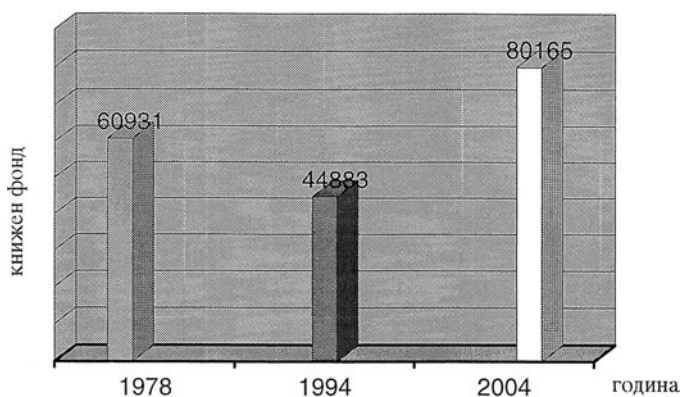
ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	60.931
1994	44.883
2004	80.165

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986. Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 7

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката

„Гоце Делчев“ – Гевгелија во одредени периоди

Според презентираниите податоци во табелата, книжниот фонд на библиотеката „Гоце Делчев“ од Гевгелија во 2004 година изнесува 80.165 публикации, што претставува зголемување за 31,6% во однос на 1978 година. И оваа библиотека спаѓа во ретките библиотеки на Р. Македонија која не бележи континуиран пораст на книжниот фонд. Како „стагнатен“ период е детерминиран периодот од 1978 – 1994 година, кога книжниот фонд е намален за вкупно 16.048 публикации, или за 26,3%.

Во периодот од 1994 до 2004 година, бројот на книжниот фонд бележи значителен пораст од вкупно 35.282 публикации, или за 78,6%, што претставува релативно висока стапка на пораст на книжниот фонд во национални рамки. (табела бр. 7)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ВУК КАРАЦИЌ“ – ГОСТИВАР

Народната библиотека „Вук Караџиќ“ формирана е во март 1949 година. Својата културно-образовна дејност ја започнува со книжен фонд од 508 томови книги, добиени како подарок за библиотеката.

Во почетните години од своето работење сместена е во ненаменски простории со квадратура од приближно 70 м², во дел од нив бил сместен книжниот фонд, додека другиот дел бил користен како читална за дневен печат. Поради несоодветното просторно решение, во текот на своето постоење библиотеката повеќе пати била преселувана.

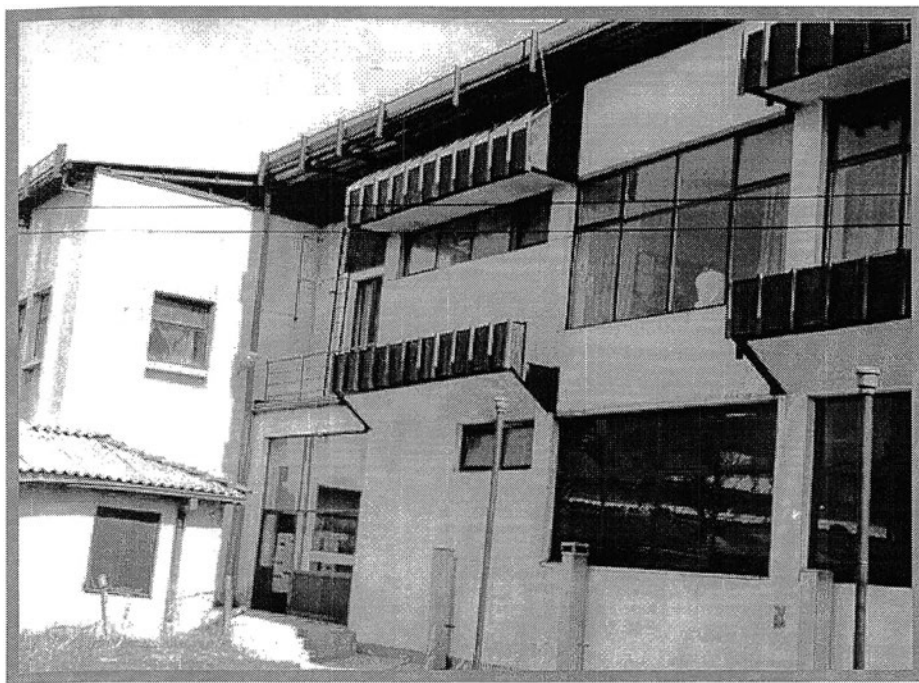
Народниот одбор на општина Гостивар на 12.05.1962 година, Градската библиотека ја определил за матична библиотека на општината со што ја задолжил за формирање на подрачни библиотеки, односно библиотечни клонови, со цел на тој начин да придонесе за ширење на библиотечната мрежа во општината. Веднаш после донесувањето на оваа одлука, библиотеката ги формира подрачните библиотеки во селските населби: Чегране, Врапчиште и Вруток, а во 1971 година таа формира библиотеки при задругите во Галичник и Лазарополе како и при основните училишта во селата Ростуше, Жировница, Маврови анови, Вруток и Врапчиште.¹⁰⁴

Со донесувањето на правилата за работа во 1964 година библиотеката го добива и сегашното име, Народна матична библиотека „Вук Караџиќ“.

Примарна дејност на библиотеката е услужување на читателите со книги од сите области во зависност од нивните потреби. Таа располага со книжен фонд на македонски, албански и турски јазик, а во помал број и литература на српски, англиски и руски. Целокупниот книжен фонд на библиотеката е технички и стручно обработен според прифатените стандарди и правила за стручно библиотечно работење.

¹⁰⁴ Ibid: стр. 150.

Со своите активности на полето на популаризацијата и афирмацијата на книгата е основен носител на културно-образовните активности во општината Гостивар.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Вук Караџиќ“ – Гостивар*

Табела бр. 8

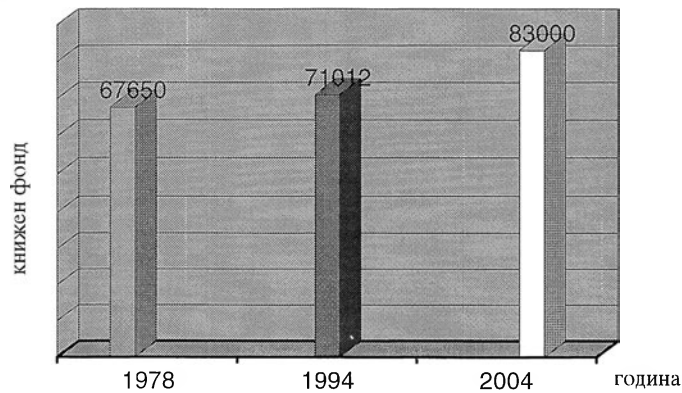
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Вук Караџиќ“ – Гостивар*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	67.650
1994	71.012
2004	83.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 8

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката „Вук Караџиќ“ – Гостивар во одредени периоди

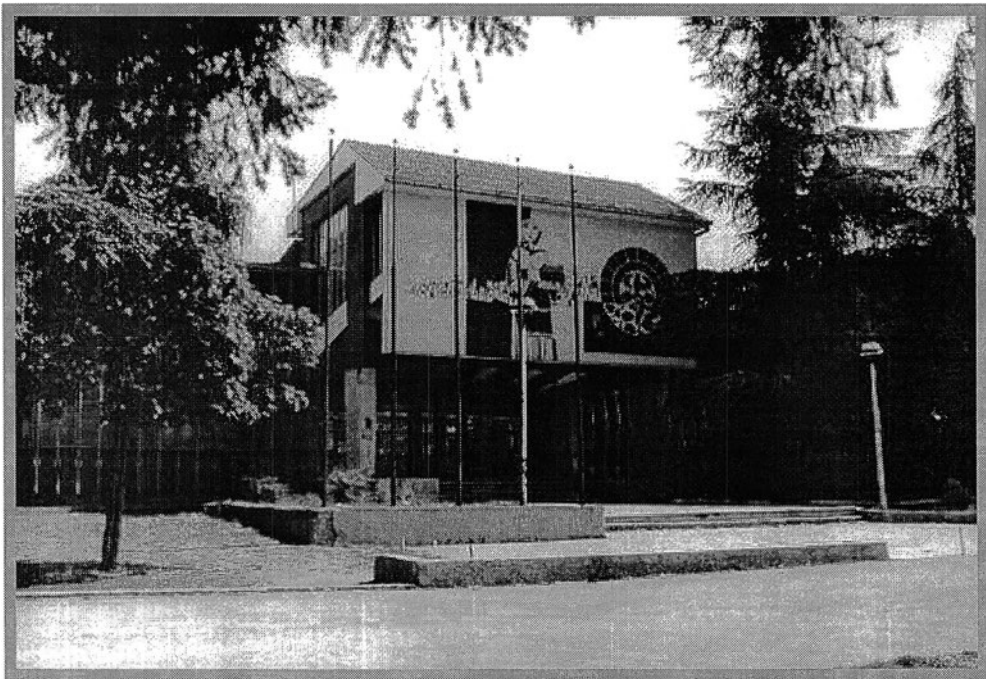

Народната библиотека „Вук Караџиќ“ од Гостивар во 2004 година располага со книжен фонд од вкупно 83.000 публикации што претставува зголемување на бројот на книжниот фонд за 22,7%. Карактеристично за состојбите со книжниот фонд на оваа библиотека е неговиот континуиран пораст. Во периодот од 1978 – 1994 година книжниот фонд е зголемен за 3.362 публикации или за 5%, додека во периодот од 1994 – 2004 година имаме тренд на позначајно зголемување на книжниот фонд за 11.988 публикации, или за 16,9%, што сèуште претставува релативно ниска стапка на пораст на национално ниво. (табела бр. 8)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БРАТСТВО“ – ДЕБАР

Народната библиотека „Братство“ во општината Дебар формирана е во 1954 година, нешто подоцна во однос на останатите народни библиотеки во републиката. Книжниот фонд со кој библиотеката ја започнала својата дејност изнесувал околу 1.500 публикации, добиени по пат на подарок.

Со изградба на новиот објект на Општествениот дом, Библиотеката го решава просторното прашање, со што се создадени услови за побрз и поуспешен развој на библиотечната дејност. Меѓутоа поради неповолната образовна структура на вработените, библиотеката во еден период стагнира во остварувањето на библиотечните цели. Токму затоа библиотечните работници на повеќе семинари и стажирања стручно се оспособуваат и во рамките на своите можности ги реализираат функциите и задачите на Библиотеката.

*Објектот на Општествениот дом во кој е сместена
Народната библиотека „Братство“ – Дебар*

Со развој на материјалната основа на Општината, како и со активностите што се преземаат на поширок општествен план, библио-

теката бележи перманентен годишен пораст во комплетирањето на книжниот фонд.

Целокупниот библиотечен материјал со кој располага библиотеката, технички и стручно е обработен според стандардите за библиотечно работење, и се формирани азбучен и стручен каталог според МКД, кој служат како информативен инструмент за корисниците на книжниот фонд.

Табела бр. 9

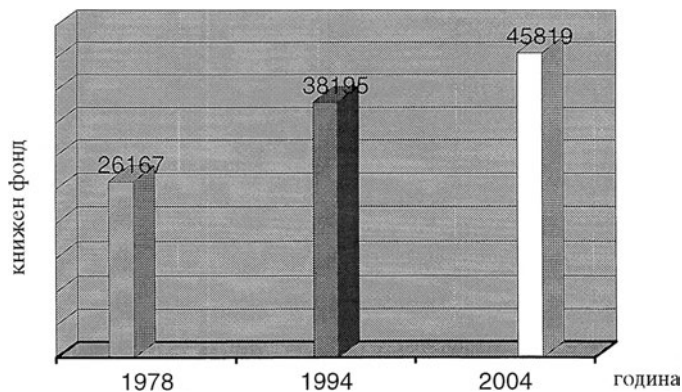
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџа „Братство“ – Дебар

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	26.167
1994	38.195
2004	45.819

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 9

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџа „Братство“ – Дебар во одредени периоди

Вкупниот број на книжниот фонд на Народната библиотека „Братство“ од Дебар изнесува 45.819 примероци, што претставува релативно висока стапка на пораст од 75,1%, или вкупно 19.652 публикации. Тенденцијата на континуирано зголемување на книжниот фонд е

значајна и за оваа библиотека. Динамиката на зголемување на книжниот фонд според определени периоди е следната: 1978 – 1994 година бележи пораст од 12.028 публикации или 46%, додека периодот 1994 – 2004 година го карактеризира значителна стагнација во споредба со претходниот период, или изразено во бројки, книжниот фонд е зголемен за 7.624 публикации или за 29,1%, состојба која во наредниот период ќе треба значително да се подобрува. (табела бр. 9)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ИЛИНДЕН“ – ДЕЛЧЕВО

Во општината Делчево, Народната библиотека „Илинден“ формирана е 1954 година, со мало задоцнување во однос на библиотеците од другите градови во Македонија.

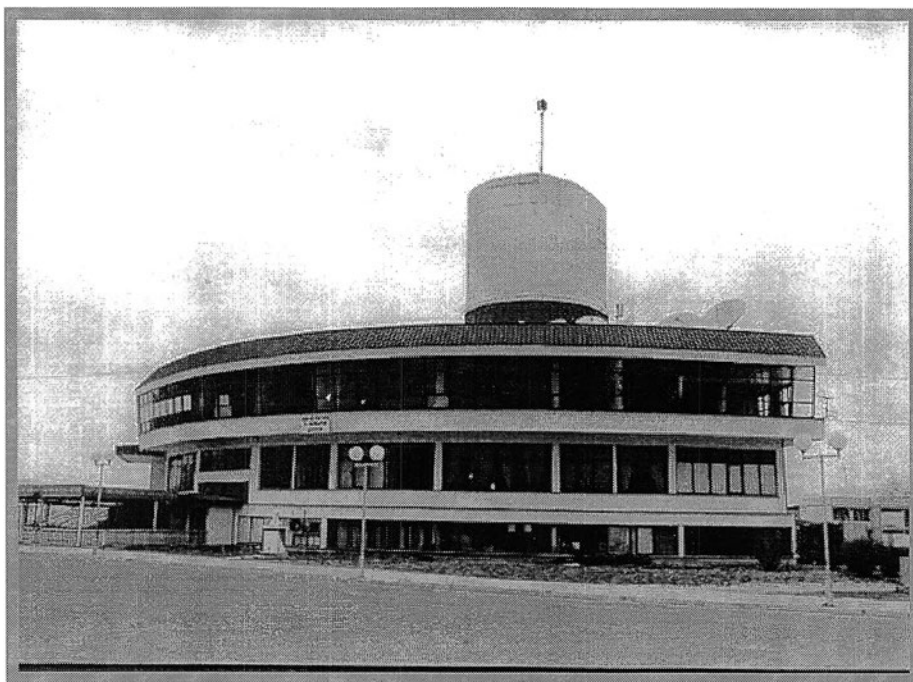
Во 1963 година интегрирана е во Домот на културата „Илинден“ и така ќе функционира се до 1992 година кога народната библиотека се здобива со статус на самостојна културно-образовна институција, Народна библиотека „Илинден“.

Во 1981 година Собранието на општината Народната библиотека ја прогласува за матична институција која својата библиотечната мрежа ја проширува со отварањето на подрачните библиотеки во: Македонска Каменица и во с. Разловци.

Библиотеката својата дејност ја започнува со почетен книжен фонд од 250 книги, обезбедени од Собранието на општината Делчево, а во текот на своето постоење таа покажува нагорна линија кон зголемување на бројот на публикации.¹⁰⁵

Од 1994 година библиотеката е сместена во објектот на Домот на АСНОМ, каде се наоѓа и денес.

¹⁰⁵ Ibid: стр. 155.

*Објектот на Домот на „АСНОМ“ во кој е сместена
Народната библиотека „Илинден“ – Делчево*

Како културно-образовна институција, библиотеката учествува во реализација на Републичката манифестација „Месец на книгата“. Таа е една од главните носители на културните активности во градот и во нејзините рамки работат литературниот клуб „Магика“ и библиотечната секција. Зема активно учество во: промоции, ликовни изложби, поетски конкурси на кои и самата е организатор и ред други културно-образовни активности.

Табела бр. 10

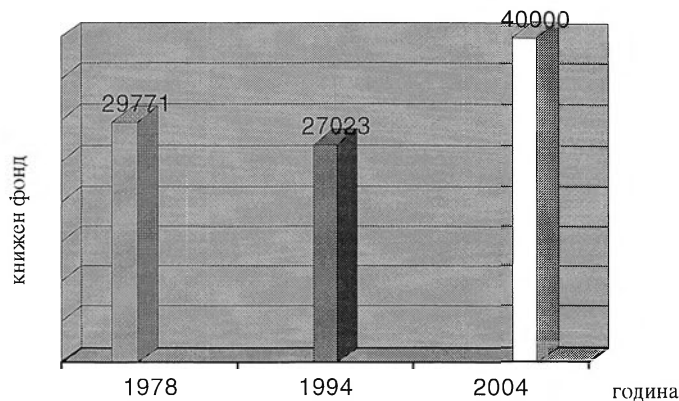
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарската „Илинден“ – Делчево

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	29.771
1994	27.023
2004	40.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 10

Графички приказ на книжен фонд на библиотекаа
„Илинден“ – Делчево во одредени периоди

Народната библиотека „Илинден“ од Делчево во 2004 година располагаше со книжен фонд од 40.000 публикации, што во однос на 1978 година претставува негово збогатување за 10.229 публикации или за 34,4%. Исто како и во поголемиот број на библиотеки во Р. Македонија, нејзиниот книжен фонд го карактеризира тенденцијата на континуирано збогатување – зголемување. Највисока стапка на пораст на книжниот фонд забележана е во периодот од 1994 – 2004 година која изнесува 48% или вкупно 12.977 публикации, што е на просечно ниво на национални рамки. (табела бр. 10)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ВО ДЕМИР ХИСАР

Во општината Демир Хисар, Народната библиотека формирана е реалативно подоцна во однос на библиотеките од другите градови во Македонија. Имено, таа е формирана во 1960 година, со одлуката на соодветните органи на Собранието на општината Демир Хисар за формирање на Дом на културата, во чии состав ќе биде формирана и Народната библиотека.

Народната библиотека својата дејност ја започнува со просечен книжен фонд од 1260 публикации од сите области.

Општинското собрание на општината Демир Хисар во 1979 година, согласно со законот за библиотеките во СР Македонија, Народната библиотека ја прогласува за матична институција за општинското подрачје.

Во 1987 година библиотеката се сместува во просториите на Домот на културата „Искра“ со што се создадени услови за успешно и квалитетно извршување на библиотечно-информативната дејност.

Дом на култураа „Искра“ во кој е сместена Народната библиотека во Демир Хисар

Книжниот фонд на библиотеката е стручно обработен според прифатените меѓународни стандарди и правила за библиотечно работење. Како резултат на стручната организираност и поставеност на книжниот фонд, Библиотеката на корисниците им нуди содржајни информативни инструменти – каталози: азбучни и стручни според МДК, кои овозможуваат целосно користење на книжниот фонд,

Библиотеката остварувајќи ја својата благородна мисија заема значајно место во целокупниот општествен и културно-образовен развој на населението во Општината.

Табела бр. 11

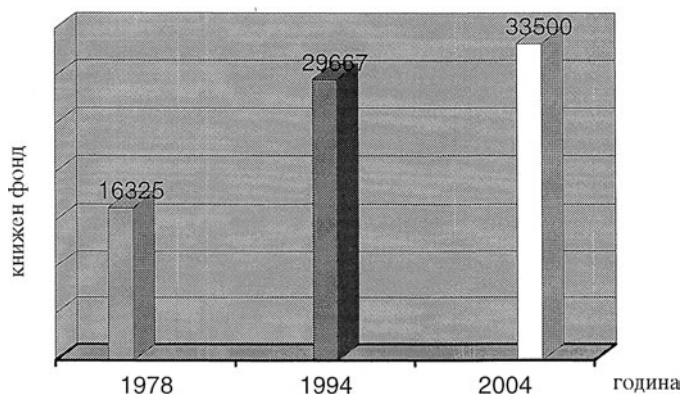
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџа во Демир Хисар

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	16.325
1994	29.667
2004	33.500

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986. Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 11

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџа во Демир Хисар во одредени периоди

Народната библиотека во Демир Хисар на своите корисници им нуди книжен фонд кој во 2004 година изнесуваше 33.500 публикации. Исто како и за поголемиот број на библиотеки во нашата држава, значајно и за оваа библиотека е што бележи тренд на континуирано збогатување на книжниот фонд.

Во анализираниот период од 1978 до 2004 година нејзиниот книжен фонд се зголемува за 105,2%, или изразено во квантитативна вредност на книжниот фонд за 17.175 публикации – што претставува една од повисоките стапки на пораст во овој период на ниво на целата држава.

Најзначаен период во овој контекст е периодот од 1978 – 1994 година кога нејзиниот книжен фонд е зголемен за 81,7% или за вкупно 13.342 примероци. Високата стапка на пораст на книжниот фонд во овој период значително ќе биде намалена во периодот 1994 – 2004 година (споредбено со претходниот период) и ќе изнесува само 12,9% или вкупно 3.833 примероци. Најоптимална варијанта за библиотеки со соодветна големина на книжниот фонд како што е народната библиотека во Демир Хисар, ако успеат да ја задржат стапката на пораст што беше карактеристична за периодот 1978 – 1994 година. (табела бр. 11)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ФЕТКИН“ – КАВАДАРЦИ

Народната библиотека „Феткин“ во Кавадарци е една од најстарите библиотеки во Републиката. Нејзините корени ги наоѓаме уште во 1935 година кога за прв пат е отворена како читалиште по иницијатива на група млади спортисти од градот. Во 1937 година читалиштето е затворено како опасност за тогашниот режим, а во 1938 година била покрената иницијатива за повторно отварање. Во 1941 година на чело на библиотеката застанале: Диме Поп – Атанасов, Стефан Хаџи-Тефов – „Феткин“ и Мито Хаџи-Василев – „Јасмин“. Во 1943 година активноста на читалиштето била најголема зошто токму во тие простории се вршело обука за формирање партизански одреди.¹⁰⁶ После 1943 година читалиштето престанува да работи, а повторно е отворено веднаш после ослободувањето и работи во рамките на новоформираната гимназија во градот.

На 16 мај 1945 со одлука на Собранието библиотеката се здобива со статус на самостојна културно-образовна установа за ширење и подигање на културно-образовното ниво на граѓаните.

Градската библиотека која во тоа време го носи името „Страшо Пинџур“, својата дејност ја започнува со книжен фонд од 967 томови книги.

Во периодот од 1951-1952 година библиотеката работела во состав на Домот на културата, но набргу се покажало дека тоа е несоодветно решение и во 1953 година повторно се здобива со статус на самостојна културно-образовна установа, со јасно определени извори на финансирање.

Во 1961 година Народната библиотека „Феткин“ е прогласена за матична библиотека на општинското подрачје.¹⁰⁷

Во 1964 година библиотеката добива свој простор во зградата на Домот на културата, каде се наоѓа и денес. Работејќи перманентно и

¹⁰⁶ Вчков, Дане. (1949-1969). Библиотеката „Феткин“ во Кавадарци. Библиотечарска искра бр. 13, стр. 61-65.

¹⁰⁷ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 162.

континуирано на популаризација на книгата и на зголемувањето на членството на библиотеката, денес таа зад себе има искуство и традиција во изнаоѓањето методи и форми на работа за современо дејствување, правилно насочување на дејноста, како во самата институција така и надвор од неа.

*Објектот на Домот на културата во кој е сместен
Народната библиотека „Фейкин“ – Кавадарци*

Како матична библиотека прави напори за разгранување на библиотечната мрежа во селата, со отварање на библиотечни клонови во поголемите села, а некаде со подвижни библиотеки.

Основната дејност на библиотеката е систематизација и класификација на книжниот фонд по МДК систем, организирање на пропагандни активности за популаризација на книгата, тематски изложби и издавачка дејност.

Денес библиотеката зазема значајно место во целокупниот општествен, културно-образовен живот во општината Кавадарци.

Табела бр. 12

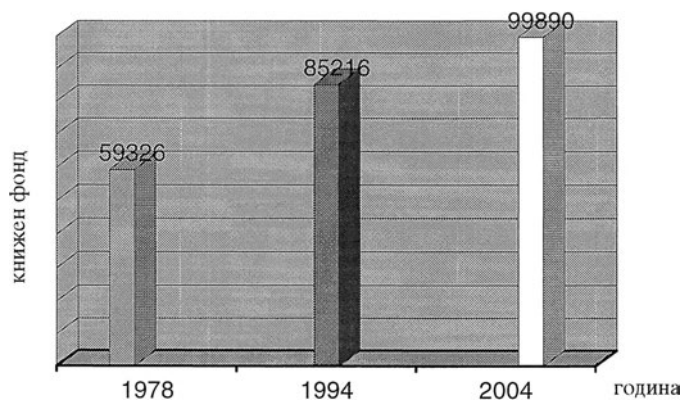
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарна
„Феткин“ – Кавадарци*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	59.326
1994	85.216
2004	99.890

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 12

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна
„Феткин“ – Кавадарци во одредени периоди*

Вкупниот книжен фонд на библиотеката „Феткин“ од Кавадарци изнесува 99.890 публикации. Исто така, карактеристично и за квантумот на книжниот фонд на оваа библиотека е што бележи значително зголемување во анализираниот период од 1978 до 2004 година и тоа за 40.564 примероци или за 68,4%. Тоа е релативно висока стапка на пораст на книжниот фонд што дава гаранции дека библиотеката држи релативно добар „ритам“ во набавката на значителен број нови книги неопходни за задоволување на сè поголемите потреби на своите корисници. (табела бр. 12)

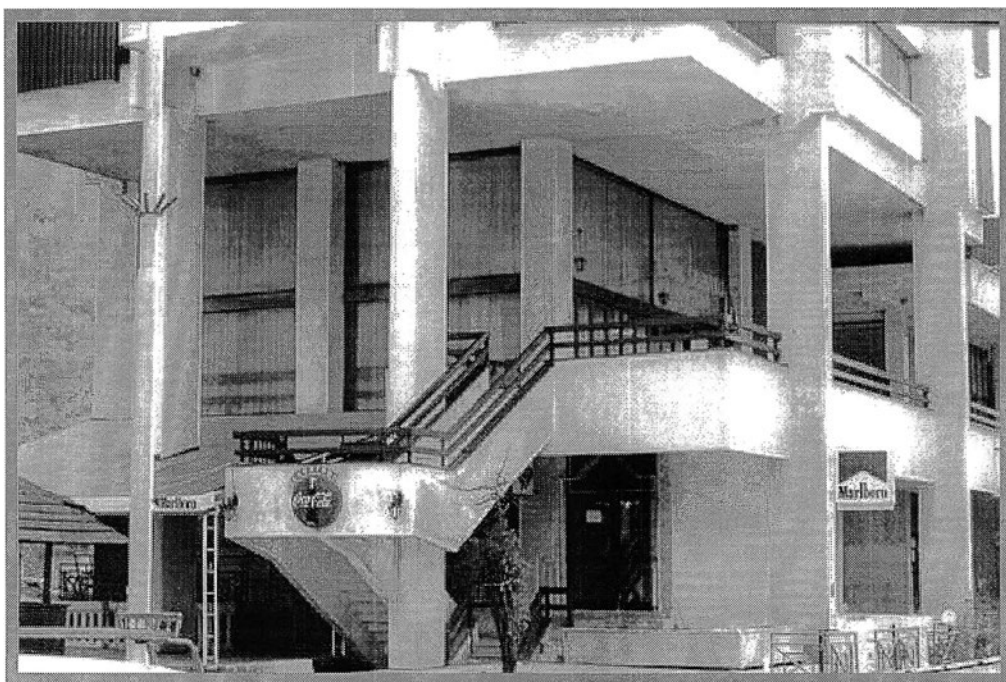
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – КИЧЕВО

Веднаш по упатеното писмо од Поверенството за народна просвета, за формирање на народни библиотеки, во Кичево 1945 година формирана е Народната библиотека „Кочо Рацин“.

Својата дејност, во првите години од формирањето ја обавува во приватен објект со минимална корисна површина. Во текот на 59-годишното постоење има променето девет различни локации. Ваквите преселби имаат негативна последица во развојот на библиотечните процеси во градот Кичево. Според некои искази на живи сведоци, во почетокот на обавување на својата дејност библиотеката располага со книжен фонд од околу 370 монографски публикации.

Во 1965 година библиотеката е прогласена за матична институција, а во 1969 година таа е интегрирана со Работничкиот универзитет како Информативен културно-образовен центар „Кочо Рацин“. Во текот на своето постоење библиотеката повеќе пати го менува својот статус, за во 1992 година конечно да се здобие со статус на самостојна културно-образовна институција, Народна библиотека „Кочо Рацин“.

Денешните простории на библиотеката се наоѓаат во Домот на културата и располага со вкупна површина од 470 м², која што овозможува успешно развивање на целокупната библиотечна дејност.

*Објектот на домот на културата во кој е сместена
Народната библиотека „Кочо Рацин“ – Кичево*

Покрај примарните активности, ако што се работа со читатели, планирана набавка и обработка на библиотечните фондови според МДК, популаризација и афирмација на културното и научното творештво. Библиотеката е и организатор на разни културни манифестации во градот и пошироко.

Табела бр. 13

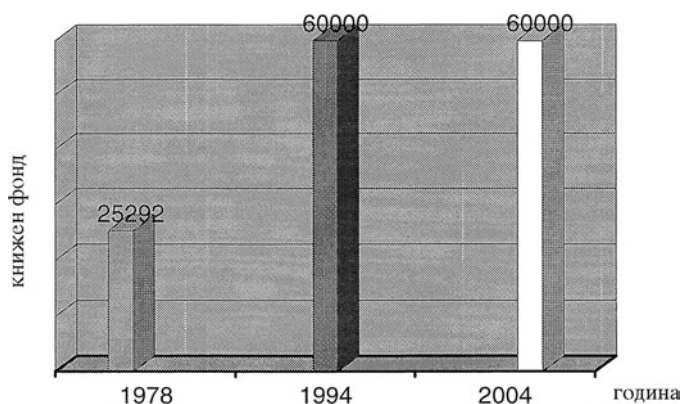
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Кочо Рацин“ – Кичево*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	25.292
1994	60.000
2004	60.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле, (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 13

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката
„Кочо Рацин“ – Кичево во одредени периоди

Според презентираниите статистички показатели во табелата, книжниот фонд на библиотеката генерално бележи висока стапка на пораст, но со драстично изразени осцилации – падови во определени периоди на нејзиното функционирање.

Значајно за „движењата“ на бројот на нејзиниот книжен фонд е релативно високата стапка на пораст значајна за севкупниот анализиран период од 1978 – 2004 година која изнесува 133,9% или за вкупно 34.708 публикации. Високата стапка на пораст е типична само за периодот од 1978 – 1994 година, додека периодот 1994 –2004 година го карактеризира целосен пад и потполна стагнација во вкупниот пораст на книжниот фонд, односно во набавката на нова литература. Имено, во овој период не постои никаков пораст на книжниот фонд, што говори за алармантно лоша состојба која неминовно ќе треба да се ревидира во наредниот период. (табела бр. 13)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ИСКРА“ – КОЧАНИ

Народната библиотека „Искра“ формирана е уште во далечната 1941 година како градско читалиште, а својата дејност ја продолжува веднаш после ослободувањето со книжен фонд од 3.500 томови книги.¹⁰⁸

Во првите години од работењето во библиотеката имаше едно вработено лице, кое првите сознанија за библиотечно работење ги стекнува од „Краткото раководство за работа во градските и селските читалишта“.¹⁰⁹

Започнувањето со работа на оваа Библиотека, од една страна значело продолжување на една културна традиција, а од друга страна воспоставување на нови современи односи на библиотекарството во Кочани. Ширењето на библиотечната дејност во изминатиов период, перманентно е поткрепуван со соодветен библиотечен кадар, што придонесе оваа библиотека да се вброи во редот на квалитетно стручно организирани библиотечни институции во Р. Македонија.

Во 1969 година со одлука на Собранието на општината, Народната библиотека е прогласена за матична институција за општината.

Реализирајќи ја својата матична дејност, Народната библиотека постана главен иницијатор за отварање на библиотечни клонови во селските населби: Чешиново, Зрновци и Оризари, со што придонесува во проширување на библиотечната мрежа во општината. Благодареејќи на перманентната грижа од страна на Матичната библиотека, како и решеното кадровско прашање, успешно се развива во својата библиотечна дејност.

¹⁰⁸ Цавкова, Вангелија. (1998). Начин и можности за збогатување на библиотечниот фонд со периодични наслови во матичната библиотека „Искра“. Кочни. Библиотекарска искра, стр. 29.

¹⁰⁹ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 169.

Народна библиотеќа „Искра“ – Кочани

Денеска Народната матична библиотека „Искра“ – Кочани е современа културна институција со развиена библиотечна дејност која се состои во набавување, чување, обработување и давање на користење библиотечен материјал, како и прибирање, обработка и презентирање на информации и податоци за библиотечниот материјал. Преку него таа го шири образованието, ги задоволува културните потреби на граѓаните и придонесува за унапредување на стручната и научно-истражувачката работа. Таа како институција од областа на културата е редовен организатор на: промоции на книги, литературни читања, литературни портрети и јавни трибини, со кои остварува голем придонес во културно-образовниот развој.

Табела бр. 14

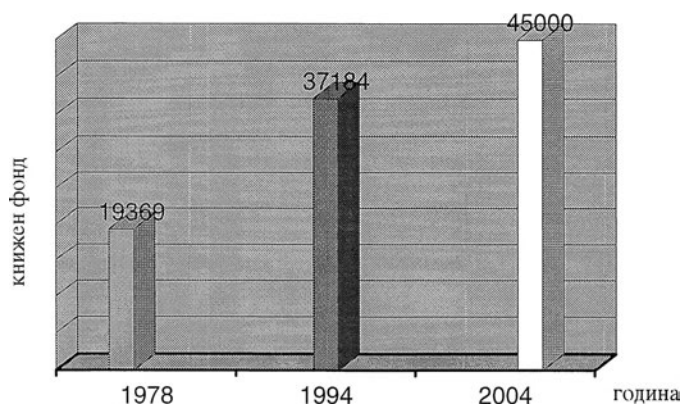
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекаа „Искра“ – Кочани

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	19.369
1994	37.184
2004	45.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 14

Графички приказ на книжен фонд на библиотекаа „Искра“ – Кочани во одредени периоди

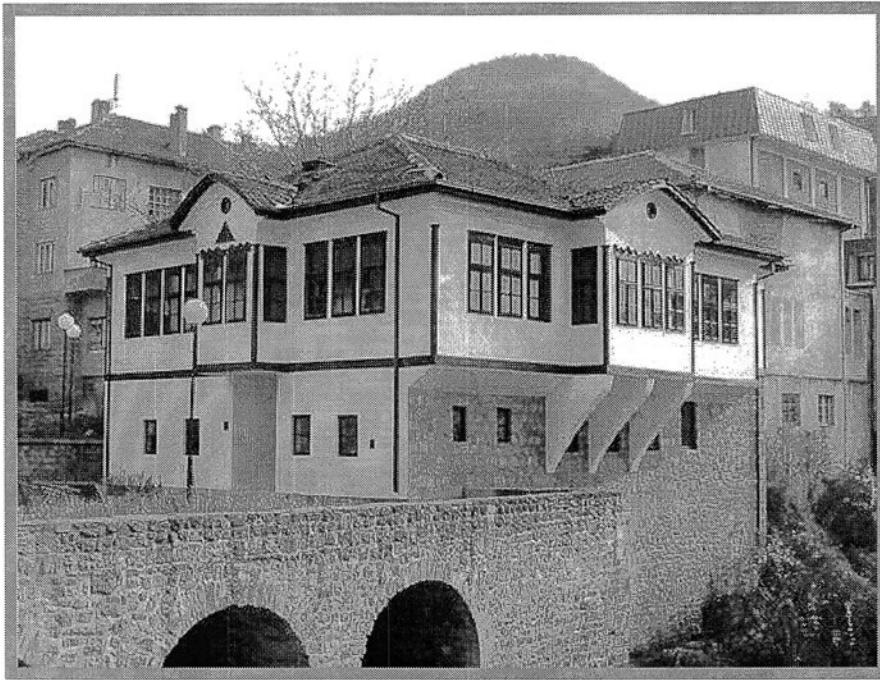

Народната библиотека „Искра“ од Кочани во 2004 година поседува релативно скроман книжен фонд (според бројот на вкупната популација во општината) од вкупно 45.000 примероци. Во периодот од 1978 до 2004 година нејзиниот фонд се зголемил за 132,3% или за 25.631 публикации. Карактеристично и за оваа библиотека е што има континуирано зголемување на книжниот фонд во текот на целокупниот анализиран период (релативно висока стапка на пораст), но генерално вкупниот квантум на книжниот фонд сеуште е на релативно ниско ниво што ја наметнува потребата за сериозна интервенција во процесот на набавка на нови книги во наредниот период. (табела бр. 14)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ЈОВЕ ГИЧЕВ“ – КРАТОВО

Народната библиотека „Јове Гичев“ формирана е во 1954 година како самостојна културно-образовна институција, а подоцна е интегрирана во Домот на културата „Лазар Софијанов“. Својата библиотечна дејност ја започнува со книжен фонд од 1.000 публикации. Од своето постоење до денес библиотеката има тренд кон зголемување на книжниот фонд, кој перманентно се обработува според барањата на минимум стандардите за народни библиотеки.

Во 1962 година, Библиотеката е прогласена за матична институција на општината, што значи е обврзана да делува во развојот на библиотечната дејност и библиотечната мрежа во општината. Реализирајќи ја својата матична дејност, библиотеката ги формира библиотечните клонови во селските населби: Крилатица и Страцин. Остварувајќи ги своите библиотечни цели, библиотеката не само што се грижи за збогатувањето на своите фондови со библиотечен материјал, туку настојува библиотечниот материјал да биде достапен и користен од сите структури на населението. Ова го постигнува формирајќи: азбучен, стручен и основен каталог, главни информациона средства на корисниците.

Објектот на Домот на културата „Лазар Софијанов“ во кој е сместена Народната библиотека „Јове Гичев“ – Крайово

Поради несоодветниот и нефункционален простор во кој е сместена библиотеката, таа не е во можност кон извршување на поширока библиотечна дејност, надвор од доменот на комплетирањето, обработката, чувањето и користењето на книжниот фонд.

Табела бр. 15

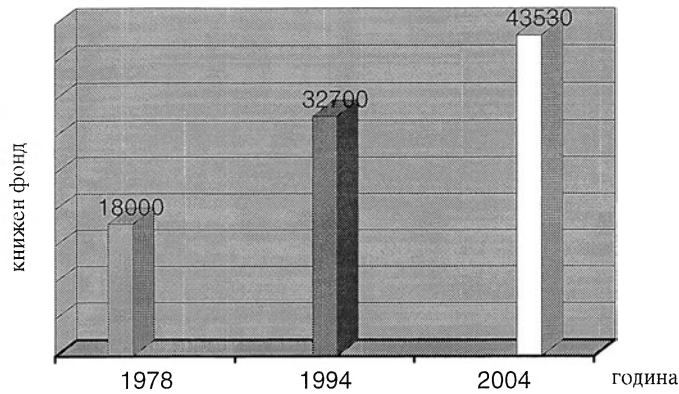
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарската „Јове Гичев“ – Крайово

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	18.000
1994	32.700
2004	43.530

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 15

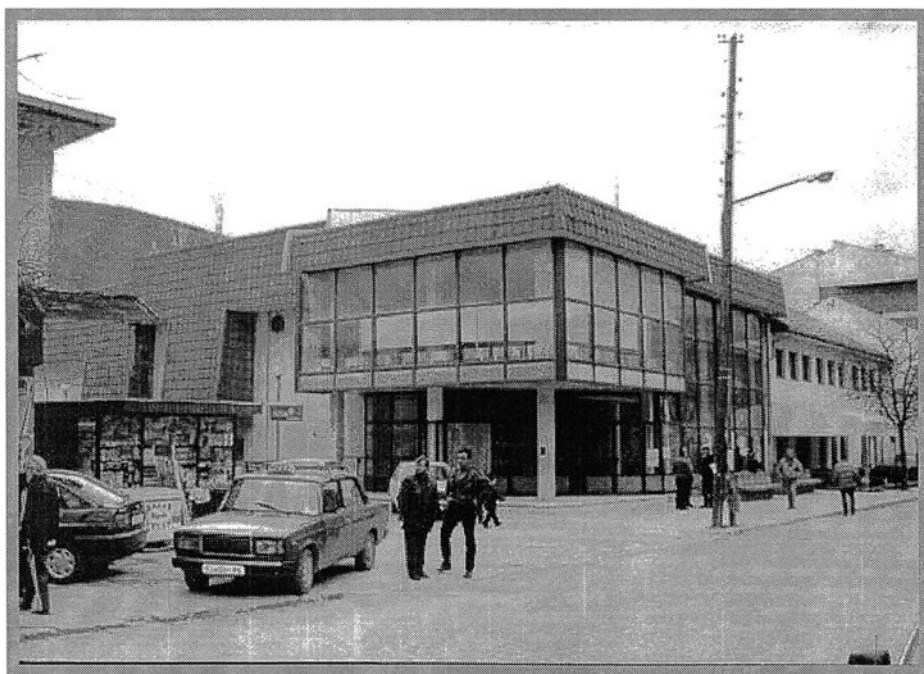
Графички приказ на книжен фонд на библиотеката
„Јове Гичев“ – Крайовово одредени периоди

Книжниот фонд на библиотеката „Јове Гичев“ е релативно богат за општина со значително мала популација. Вкупниот број на книги во 2004 година изнесуваше 43.530, податок што недвосмислено говори за сериозноста во пристапот и односот кон книгата и спрема библиотекарството воопшто во општината Крагово. За библиотеката во оваа општина значајно е да потенцираме дека се одликува со континуиран релативно висок прораств на книжниот фонд во текот на целокупниот изминат период. Само за илустрација, книжниот фонд во периодот од 1978 до 2004 година зголемен е за 25.631 публикација, односно бележи релативно висока стапка на пораст на национално ниво (според сите параметри) од 141,8%. Овие податоци само ја потврдуваат правилната библиотечна политика и развојот на библиотекарството во оваа општина. (табела бр. 14)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – КРИВА ПАЛАНКА

Во 1945 година формирана е народната библиотека „Кочо Рацин“ со статус на читалиште, а во 1948 година извршена е пре-регистрација и се здобива со статус на Културно-образовна установа за извршување на библиотечна дејност.¹¹⁰ Како самостоен субјект Библиотеката делувала до 1964 година, а потоа била интегрирано во Работничкиот универзитет во Крива Паланка. Својата библиотечна дејност ја започнува со вкупен книжен фонд од 2.000 книги од кои дел биле за возрасни, а друг дел за деца. Книжниот фонд кој е основно средство за функционирање на библиотеката, сместен е во простор од 140 м² во рамките на Домот на културата.

*Објектот на Домот на културата во кој е сместена
Народната библиотека „Кочо Рацин“ – Крива Паланка*

Од објективни причини Народната библиотека во Крива Паланка не била во можност за проширување на библиотечната дејност.

¹¹⁰ Ibid: стр. 175.

Нејзината улога главно е сведена на: набавување, чување и давање на користење на книжниот фонд.

Народната библиотека како културно-образовна институција во Општината, организира изложби, литературни средби со писатели, трибини и други културни манифестации, со што активно придонесува за афирмација и популаризација на книгата кај населението во поширокото општинско подрачје.

Табела бр. 16

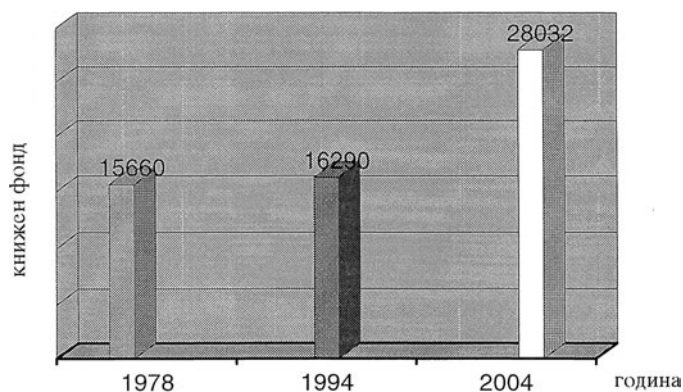
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџија
„Кочо Рацин“ – Крива Паланка*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	15.660
1994	16.290
2004	28.032

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 16

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџија
„Кочо Рацин“ – Крива Паланка во одредени периоди*

Народната библиотека „Кочо Рацин“ од Крива Паланка располага со релативно скроман книжен фонд од 28.032 публикации – состојба во 2004 година. Карактеристично и за оваа библиотека е што бе-

лежи континуиран пораст на книжниот фонд во анализираниот период од 1978 – 2004 година. Стапка на пораст на книжниот фонд во овој период изнесува 79% или вкупно 12.372 примероци. Зголемувањето на книжниот фонд во оваа библиотека го следат значителни осцилации, односно релативно ниски и релативно повисоки стапки на пораст значајни за определени етапи на анализираниот период.

Во периодот од 1978 – 1994 година зголемувањето на книжниот фонд е скоро симболично – (незначително) и изнесува само 4% или вкупно 630 публикации.

Состојбата на овој план значително се подобрува во периодот од 1994 – 2004 година кога имаме значајно зголемување на стапката на пораст на книжниот фонд која изнесува 72% или зголемување за 11.742 примероци. (табела бр.16)

НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА ВО КРУШЕВО

Во 1949 година со одлука на Собранието на општината во Крушево, формирана е Народна библиотека како самостојан културно-образовна институција. Од 1961 година Библиотеката престанува да функционира како самостоен субјект, интегрирана е во Работничкиот универзитет „Наум Наумовски Борче“.¹¹¹

Својата библиотечна дејност ја започнува со книжен фонд од околу 300 публикации.

Во текот на своето постоење библиотеката е повеќе пати преселувана во разни несоодветни објекти со што е нарушен континуитетот на развојот на библиотечните процеси. Поради несоодветно решено просторно прашање, недоволните финансиски средства, не постојат објективни услови за успешно реализирање на библиотечните цели и задачи како и за рационално користење на книжните фондови со кои располага Библиотеката денес.

Со одлука на Собранието на општината, Народната библиотека во Крушево, како и библиотеките во другите помали градови е прогласена за матична библиотека за општинското подрачје. Меѓутоа, поради немање соодветни услови за реализација на задачите од матичната дејност, оваа одлука има само формален карактер. Поради непостоењето на одредени предуслови за развој и реализирање на библиотечните цели и задачи, Библиотеката не е во можност да ја задоволи законската обврска според која Библиотеката треба да ги задоволува, не само образовните, туку и културните потреби на населението.

¹¹¹ Ibid: стр. 177.

Табела бр. 17

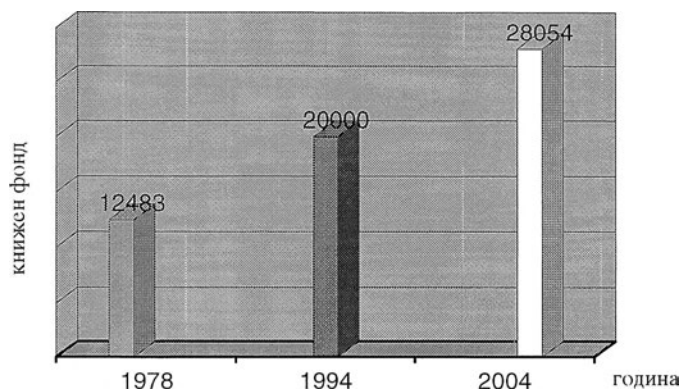
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарството во Крушево

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	12.483
1994	20.000
2004	28.054

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 17

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарството во Крушево во одредени периоди

Според статистичките показатели за вкупниот книжен фонд презентирани во табелата за Народната библиотека во Крушево, можеме да заклучиме дека во 2004 година имало вкупно 28.054 публикации.

„Закономерноста“ за континуирано зголемување на книжниот фонд е значајна и за библиотеката во Крушево.

Во анализираниот период од 1978 до 2004 година, книжниот фонд е збогатен за вкупно 15.571 публикација, што означува релативно висока стапка на пораст од 124,7%. Податоците говорат дека оваа библиотека спаѓа во групата на библиотеки кои имаат тенденција на значително зголемување на книжниот фонд во целокупниот изминат период. (табела бр.17)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ТАНЕ ГЕОРГИЕВСКИ“ – КУМАНОВО

Народната библиотека „Тане Георгиевски“ започнува со работа во 1945 година, веднаш по одржаниот собир од 29.11.1944 година од граѓаните на Куманово на кој е донесено одлука за формирање Градска библиотека. Веднаш после формирањето била спроведена доброволна акција за формирање на книжниот фонд кој во почетокот изнесувал околу 1.734 публикации.

Во 1962 година со одлука на Собранието на општината, Народната библиотека е прогласена за матична библиотека на општината. Во рамките на оваа дејност Библиотеката презела конкретни активности за отварање нови клонови во селските населби со што ја проширува библиотечната мрежа во општината. Преку организирано и систематско отворање на библиотечните клонови во: Старо Нагоричане, Орашец, Клечовце и Липково, успешно ги остварува своите функции и задачи како матична институција во општината.

Во процесот на обавување на библиотечната дејност, Библиотеката покажува забележителни резултати, применувајќи ги меѓународните стандарди и правила за стручно библиотечно работење. Книжниот фонд е целосно обработен по МДК, а формирани се и библиотечни каталози: азбучен, стручен и основен за целокупниот книжен фонд, со што дава богати информативни извори и можности за задоволување на потребите на корисниците.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Тане Георгиевски“ – Куманово*

Афирмацијата и популаризацијата на книгата ја остварува преку: литературни средби со писатели, промоции на книги, литературни трибини и други форми на работа.

Народната библиотека „Тане Георгиевски“ чие име го добила во чест на загинатиот првоборец Стојан Тане Георгиевски, е основен носител на културно-образовните активности во општина Куманово.

Табела бр. 18

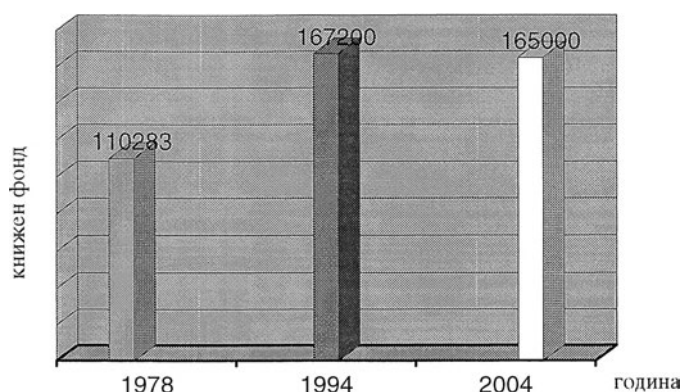
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Тане Георгиевски“ – Куманово*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	110.283
1994	167.200
2004	165.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 18

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката
„Тане Георгиевски“ – Куманово во одредени периоди

Народната библиотека „Тане Георгиевски“ од Куманово според квантумот на публикации претставува една од поголемите и позначајни библиотеки во Р.Македонија. Нејзиниот книжен фонд е релативно голем и изнесува 165.000 примероци во 2004 година. За анализираниот период од 1978 до 2004 година книжниот фонд се зголемил за 49,6% или вкупно за 54.717 публикации. Карактеристично за оваа библиотека е тоа што има незначителни осцилации кои отстапуваат од претходната генерална констатација, односно евидентна е една „фаза“ на пораст и друга „фаза“ на намалување на бројот на книжниот фонд. Периодот 1978 – 1994 година го карактеризира зголемување на книжниот фонд за 56.917 публикации или за 51,6%, додека периодот 1994 – 2004 година го карактеризира опаѓање на книжниот фонд за 2.200 примероци или за 1,3%. Во интерес на ефикасното работење на библиотеката во наредниот период е да го прекине негативниот тренд во движењето на книжниот фонд и да отпочне нов процес на негово позабрзано збогатување и комплетирање. (табела бр.18)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – МАКЕДОНСКИ БРОД

Народната библиотека „Кочо Рацин,, формирана е во 1953 година. Својата библиотечна дејност библиотеката ја започнала со почетен книжен фонд од 500 томови, обезбедени од тогашното Министерство за просвета, кое воедно било и иницијатор за отварање на библиотека во Македонски Брод¹¹².

Од самиот почеток на работењето библиотеката не бележи некои позначајни активности и резултати што најверојатно се должи на необезбедените основни услови за нејзино функционирање. Поради несоодветниот простор и несоодветниот библиотечен кадар, Библиотеката еден подолг период не била во состојба успешно и стручно да ги реализира библиотечните цели и задачи. Од сите овие причини работата на библиотеката била повеќе пати прекинувана. Оваа состојба ќе трае се до 1974 година, кога НУБ „Климент Охридски“ – Скопје, ја поддржува иницијативата на Републичката заедница за култура, за повторно активирање на Библиотеката.

Во 1981 година книжниот фонд е сместен во соодветен простор од 72 м² во рамките на Домот на културата „25 Мај“. Книжниот фонд со кој располага Библиотеката е стручно обработен и за него се формирани азбучен и стручен каталог. Поради несоодветните услови за работа, на полето на популаризацијата и афирмацијата на книгата, Библиотеката не остварува некое позабележително присуство во библиотечната јавност и културно-образовниот живот во општината.

¹¹² Ibid: стр. 137.

*Објектот на Домот на културата „25 Мај“ во кој е сместена
Народната библиотека „Кочо Рацин“ – Македонски Брод*

Табела бр. 19

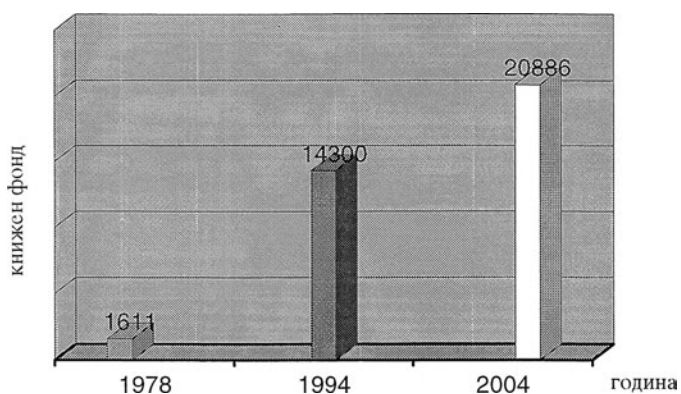
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Кочо Рацин“ – Македонски Брод*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	1.611
1994	14.300
2004	20.886

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во
Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 19

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна
„Кочо Рацин“ – Македонски Брод во одредени периоди

Вкупниот книжен фонд со кој располагагала библиотеката „Кочо Рацин“ од Македонски Брод во 2004 година изнесува 20.886 примероци. Библиотеката во оваа општина бележи значителен континуиран пораст во периодот од 1978 – 2004 година кои изнесува 19.275 публикации или 1196,5%.

Релативно високото процентуално зголемување (на прв поглед многу збунувачко) произлегува од наследената првична состојба – односно лошата стартна позиција на библиотеката со многу скромн книжен фонд од само 1.611 публикации во периодот на 1978 година. Во периодот од 1978 до 2004 книжниот фонд се зголемил за 12.689 примероци или 787,6%, како резултат на претходно презентираната констатација.

Во периодот од 1994 од 2004 година книжниот фонд се зголемил за 6.586 примероци или за 46% што ја одразува просечната реалната стапка на пораст на книжниот фонд карактеристична за состојбите на оваа релација во Р. Македонија. (табела бр.19)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СТРАШО ПИНЦУР“ – НЕГОТИНО

Народната библиотека „Страшо Пинџур“ формирана е во текот на 1945 година и делува како самостојна градска библиотека се до 1953 година, кога е интегрирана во работничкиот универзитет.

Во 1969 година се стекнува со статус на самостојна културно-образовна институција за вршење на библиотечна дејност. Во првите години од своето работење поради недоволно обучен библиотечен кадар, се забележува стагнирање во библиотечната дејност. Неколку години подоцна започнато е со активностите за обработка на книжниот фонд и создадени се услови за негово користење.

Во 1970 година според одредбите од Законот за библиотечна дејност, Собранието на општина Неготино, Народната библиотека ја прогласува за матична институција која ќе ја развива и шири библиотечната мрежа во општината. Во рамките на оваа активност Народната библиотека ги формира подрачните одделенија во селските населби: Демир Капија, Долни Дисан и Пепелиште.

Од 1987 година библиотеката бележи една нагорна линија во усовршувањето на библиотечната дејност. Со вселувањето на библиотеката во нови простории создаден е простор за формирање библиотечни каталози, читални за деца и возрасни.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Спирашо Пинџур“ – Неѓошино*

Информативната дејност на библиотеката се состои во запознавање на корисниците со сите информативни инструменти со кои располага библиотеката (каталози, енциклопедии, прирачници и сл.) како и начинот на нивното користење.

Библиотеката преку својата дејност презема конкретни чекори за афирмација и популаризација на книгата и за задоволување на културните потреби на граѓаните во општината.

Табела бр. 20

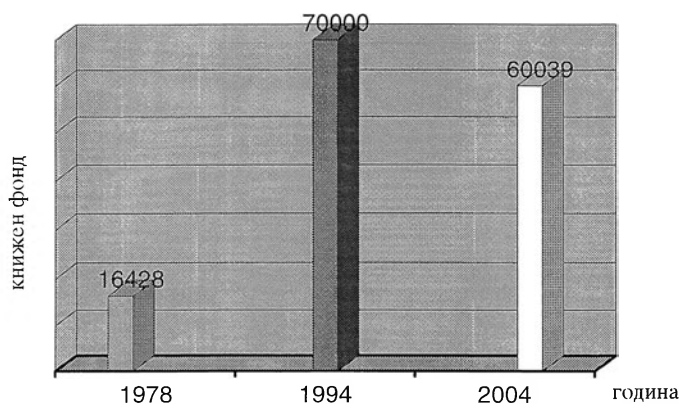
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарската
„Спирашо Пинџур“ – Неѓошино*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	16.428
1994	70.000
2004	60.039

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 20

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката „Страшо Пинџур“ – Неготино во одредени периоди

Статистичките показатели за актуелните состојби со книжниот фонд на библиотеката „Страшо Пинџур“ од Неготино говорат за богата колекција на публикации која во 2004 година ја сочинувале 60.039 примероци. Библиотеката во текот на целокупниот анализиран период книжниот фонд го зголемила за 43.611 примероци или за 265,5% , што ја вбројува во редот на библиотеки со највисока стапка на пораст на книжниот фонд на национално ниво. Најголема е стапката на зголемување на книжниот фонд во периодот од 1978 – 1994 година која изнесува 326,1% или 53.572 публикации – релативно висока стапка на пораст која примарно произлегува од идентичните причини што се карактеристични за библиотеката во Македонски Брод.

Исто така, карактеристично за оваа библиотека се амплитудите во движењето на книжниот фонд во различни етапи на нејзиниот развој. Во тој контекст, значајна е осцилацијата – падот на вкупниот број публикации во периодот од 1994 – 2004 година, чие намалување изнесува 9.961 публикација или изразено во проценти – 14,2.

Но и покрај актуелните негативни трендови на овој план, библиотеката има богат книжен потенцијал кој ќе треба и во иднина да се надополнува со нови изданија. (табела бр. 20)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГРИГОР ПРЛИЧЕВ“ – ОХРИД

Првите никулци на развојот на библиотекарството во Охрид ги среќаваме уште во времето на Климент Охридски, со формирањето на првиот словенски универзитет кога никнала и првата словенска библиотека.

Меѓу првите библиотеки од 19 век се споменува и библиотеката на прочуениот македонски писател и учител од Охрид – Григор Прличев. Читалиштето во втората половина на 19 век во Охрид е отворено од самиот Григор Прличев, а потоа и училишна библиотека при низата гимназија.

Во 1930 година е отворена градска библиотека со одреден број книжен фонд, сместена во центарот на градот. Во периодот меѓу двете светски војни книжниот фонд е скоро наполно уништен.¹¹³

Веднаш после ослободувањето, поточно после добивањето на писмото од Поверенството за народна просвета на НРМ во 1945 година, формирана е Народната библиотека „Григор Прличев“. Големите ентузијастички поединци во Охрид, веднаш се зафаќаат за собирање на книги и прилози од граѓаните, со што библиотеката својата библиотечна дејност ја започнува со книжен фонд од околу 315 публикации кои предизвикале голем интерес кај граѓаните.

До март 1952 година библиотеката работи во состав на Поверенството за народна просвета што значи финансирањето било во склоп на Градскиот народен одбор, а од 1952 година со издвојувањето на посебен буџет се здобива со статус на самостојна културно-образовна институција.

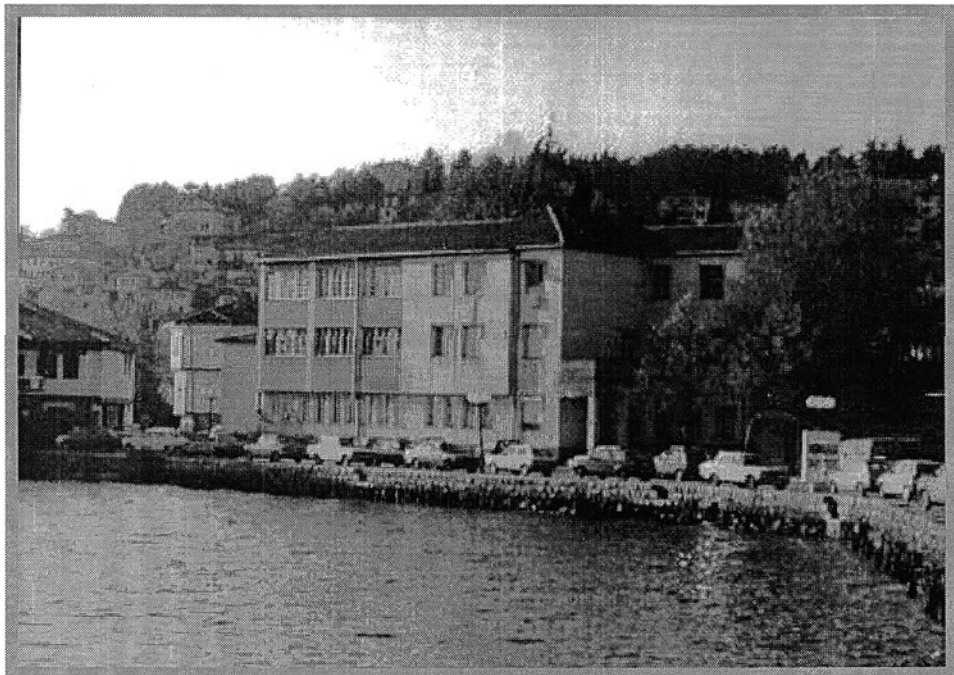
Во 1956 година во рамките на библиотеката е отворен детски оддел, а од 1961 година прераснува во Детска библиотека со книжен фонд од 20.000 книги.

¹¹³ Плевнеш, Клементина. (1970-71). Градската матична библиотека „Григор Прличев“ во Охрид (краток преглед на нејзиниот развој од основањето до денес). Библиотекарска искра, стр. 44-50.

На 27 мај 1962 година, Собранието на општина Охрид, библиотеката ја прогласува за матична библиотека на општина Охрид. Како матична институција, вложува големи напори за унапредување на библиотечната служба. Меѓутоа, поради необезбедени доволно услови за развој на матичната служба, целокупната дејност ја остварува единствено преку формираната подвижна библиотечна служба за подрачјето на градот, во индустрискиот дел. Формирани биле три подвижни библиотеки: во фабриката за автоделови „Тоза Драговиќ“, фабриката за пластични маси „Лихнида“ и во фабриката за метални производи „Братство“.

Во 1966 година подвижните библиотеки проширувајќи ја својата дејност формираат први подвижни гарнитури од лектури, кои биле давани на користење со време од 3 до 6 месеци во едно село. На овој начин формирана е нова подвижна библиотечна мрежа во селата, лоцирана во основните училишта.

Библиотеката сместена е во објект до езерското пристаниште, со вкупна површина од околу 550 м², во кои се одвива целокупната библиотечна дејност.

*Објект во кој е сместена Народната библиотека
„Григор Прличев“ – Охрид*

Дејноста на библиотеката се одвива преку неколку оддели за информативно позајмена дејност: оддел за возрасни, оддел за деца, оддел за организација и изработка на каталози и библиографија, оддел за матична дејност, односно развој на библиотекарството и популаризација на книгата во општината. Активностите на полето на популаризација на книгата, библиотеката главно ги реализира во рамките на републичката манифестација „Месец на книгата“.¹¹⁴

Библиотеката е соорганизатор и на традиционалната културна манифестација „Прличевски беседи“ која се организира во чест на патрониот празник „6 февруари“ – смртта на македонскиот деец, поет, учител и на големиот преродбеник Григор Прличев, чие што име го носи библиотеката од нејзиното основање до денес.

Библиотеката од основањето до денес, перманентно е носител во подигањето на општото културно-образовно ниво на жителите во општинското подрачје.

Табела бр. 21

*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекаџа
„Григор Прличев“ – Охрид*

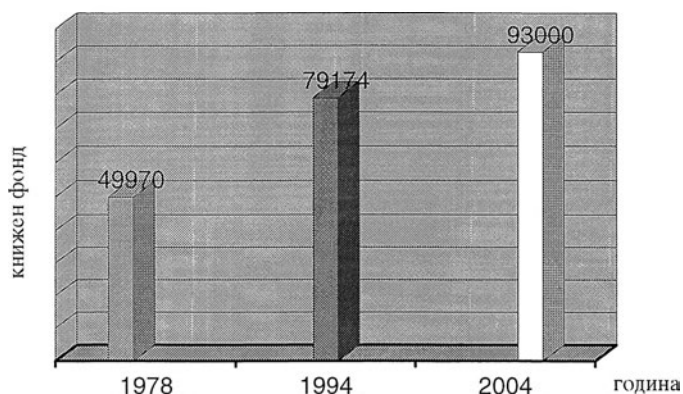
ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	49.970
1994	79.174
2004	93.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

¹¹⁴ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 187-189.

Графикон бр. 21

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката
„Григор Прличев“ – Охрид во одредени периоди

Народната библиотека „Григор Прличев“ од Охрид има богата традиција и вековни корени во својот културен и цивилизациски развој. Нејзиниот книжен фонд во 2004 година е значителен и доволно богат според севкупните македонски стандарди. Библиотеката во 2004 година располага со 93.000 публикации како резултат на нивниот континуиран пораст во текот на целокупниот анализиран период.

Во периодот од 1978 – 2004 година книжниот фонд на библиотеката се зголемил за 43.030 публикации што претставува релативно висок пораст за 86,1%.

Карактеристично за книжниот фонд на библиотеката во Охрид е неговото континуирано зголемување во текот на целокупниот анализиран период од 1978 до 2004 година. Општиот висок ниво на збогатување на книжниот фонд бележи тенденција на значително намалување и изнесува само 17,5% во периодот 1994 – 2004 година. Наместо заклучок можеме да констатираме дека градот Охрид – центарот на словенската писменост и култура заслужува да добие репрезентативна библиотека со богат и разновиден книжевен фонд кои ќе ја понесе славата и гордоста на старата словенска книжевна школа насекаде во светот. Библиотеката чиј книжен фонд ќе биде многу пообеман и релативно побогат и поразновиден ќе претставува огледало на градот со длабоки цивилизациски корени за сесловенската и севкупната светска писменост. (табела бр. 21)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – ПЕХЧЕВО

Според постојните писмени траги, корените на Народната библиотека „Кочо Рацин“ ги наоѓаме во далечната 1928 година, кога во Пехчево постоела Читална „Пехчевска матица“.¹¹⁵ После ослободувањето во 1947 година Народната библиотека „Кочо Рацин“ постанува самостојна народна библиотека во општината Берово, а ги задоволува библиотечните и информативните потреби на жителите од Пехчево.

Според Решението на Окружниот стопански суд во Штип, Народната библиотека во Пехчево ја продолжува својата активност како самостојна народна библиотека. Како последица на честите статусни промени, во текот на својот развој Библиотеката остварувала многу скромни резултати во својата културно-образовна дејност.

Во рамките на просторното решение библиотеката располага со магацински простор во кои е сместен целокупниот книжен фонд и мала читална за користење на дневниот печат.

Народна библиотекa „Кочо Рацин“ – Пехчево

¹¹⁵ Интернет (08/07/2005). file:///D:\biblioteki\pehcevo.htm.

Својата библиотечна дејност ја остварува преку развој на информативната дејност, комплетирање и обработка на целокупниот книжен фонд, што подразбира планско и селективно работење. За книжниот фонд формирани се азбучен и стручен каталог според МДК, преку кои на корисниците им е овозможено да дојдат до новите информации за книжното богатство во Библиотеката.

Табела бр. 22

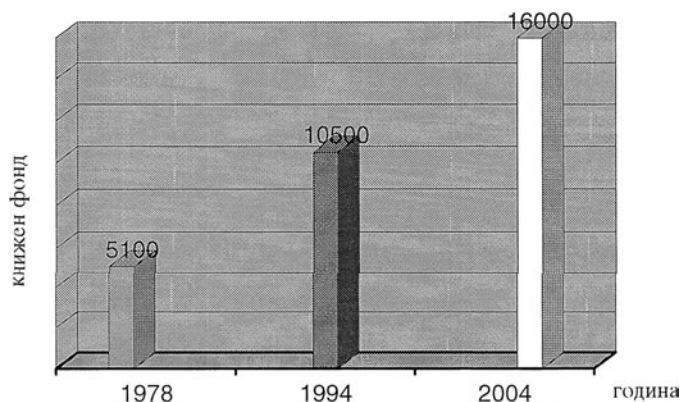
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџија
„Кочо Рацин“ – Пехчево*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	5.100
1994	10.500
2004	16.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 22

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџија
„Кочо Рацин“ – Пехчево во одредени периоди*

Вкупниот книжен фонд на библиотеката „Кочо Рацин“ од Пехчево е релативно скроман и во 2004 година изнесувал 16.000 публикации. Библиотеката во изминатиот анализиран период бележи конти-

нуиран пораст на книжниот фонд за околу 5.000 примероци по определени етапи (од 1978 до 1994 и од 1994 до 2004 година).

Книжниот фонд во целокупниот анализиран период од 1994 до 2004 година се зголемил за 10.900 примероци или за 213,7% што претставува релативно висока стапка на пораст на национално ниво. (табела бр. 22)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БОРКА ТАЛЕСКИ“ – ПРИЛЕП

Зачетоците на народната библиотека „Борка Талески“ ги наоѓаме во Градската библиотека, која била формирана во 1945 година, а делувала во рамките на Домот на културата. Во 1950 година библиотеката се здобива со статус на правно лице–Народна библиотека „Борка Талески“. Веднаш после осамостојувањето, Библиотеката својата дејност ја продолжува со книжен фонд од 1.200 книги.

Библиотеката организационо и стручно се афирмирала во градот како културна институција која реализирајќи ја својата библиотечна дејност уште во 1950 година отпочнала со стручна обработка на библиотечната граѓа и со формирање библиотечни каталози. Во 1959 година се формирани азбучниот и основниот каталог според МДК, кој со пуштањето во употреба во 1961 година, бил прв каталог од ваков вид во библиотечната пракса на народните библиотеки.¹¹⁶

Општинското собрание на Прилеп во 1961 година, согласно со Законот за библиотеките во СР Македонија, Народната библиотека ја прогласува за матична институција за општинското подрачје. По добивањето на оваа функција библиотеката започнува со ширење на мрежата подрачни библиотеки во општината, отворајќи ги библиотечните клонови во Топалчани, Криво-гаштани, Ропотово и Варош, а во останатите селски населби потребите на населението од книги, ги задоволуваат со подвижен книжен фонд – библиобус.

Според сознанијата, добиени од „Библиотечарска искра“¹¹⁷ од 1972/73 година, библиотечните задачи во 1951 година, ги реализирале редовно вработени пет лица, а во 1955 година вкупниот број на вработени се намалил за двајца библиотекарски. Од 1955 година па натаму се забележува зголемување на бројот на библиотечниот кадар кои стручно се оспособува со практична работа во Библиотеката, со учество на библиотечарски семинари во Републиката и надвор од неа.

¹¹⁶ Петровски, П. (1972). Градската библиотека „Борка Талески“ во Прилеп. Библиотечарска искра, бр. 17-18, стр. 70.

¹¹⁷ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 195.

Народната библиотека како основен носител на библиотечната дејност врши набавка и стручна обработка на библиотечниот материјал. Популаризацијата на книгата како пример на активност ја остварува преку организирање промоции и изложби на книги, средби со автори, тематски предавања, организирање конкурси за млади творци во областа на литературата и др.

Објектот на Домот на културата „Марко Цепенков“ во кој е сместена Народната библиотека „Борка Талески“ – Прилеп

Библиотечната дејност се афирмира и преку масовните медиуми преку кои јавноста се запознава со активностите на Библиотеката, со цел да се постигне поголем културно-образовен развој на населението.

Во 2004 година, Градската библиотека „Борка Талески“ – Прилеп, доби статус на полноправен член во библиотечно информацискиот систем COBBIS-MK, а со тоа доби можност за активно учество во системот на заемна каталогизација COBBIS-MK и користење на програмската поддршка за автоматизација на библиотечните функции.

Табела бр. 23

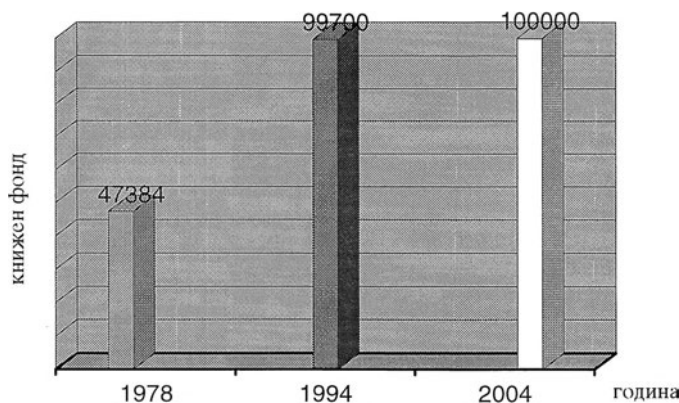
Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарна
„Борка Талески“ – Прилеп

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	47.384
1994	99.700
2004	100.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 23

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна
„Борка Талески“ – Прилеп во одредени периоди

Народната библиотека „Борка Талески“ од Прилеп според вкупниот број на публикации можеме да ја вброиме во категоријата на поголеми библиотеки во Р. Македонија. Во 2004 година библиотеката располага со книжен фонд од 100.000 примероци. Библиотеката бележи континуиран пораст во целокупниот анализиран период кој изнесува 111% или зголемување за вкупно 52.616 публикации. Карактеристично за движењето на книжниот фонд во библиотеката во Прилеп е тоа што има определени осцилации кои отстапуваат од општиот тренд на зголемување карактеристично за целокупниот анализиран

период. Всушност, во периодот од 1994 – 2004 година, книжниот фонд е зголемен за симболични 300 публикации, што претставува само 0,3% и недвосмислено говори дека во изминатите десеттина години состојбата е скоро непроменета во однос на зголемувањето на книжниот фонд. Овие релативно недоволни тенденции не би требало да претставуваат константи во движењето на библиотечниот книжен потенцијал кои на секој десет години би требало најмалку да се зголеми од 40 до 100%. (табела бр. 23)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

„ЈАНЕ САНДАНСКИ“ – ПРОБИШТИП

Народната библиотека „Јане Сандански“ формирана е во 1949 година. Како културно-образовна институција својата дејност ја започнува со книжен фонд од 1.200 публикации, сместени во една несоодветна просторија од 25 м². Од самото формирање Библиотеката функционира како самостојна институција која ги обавува основните библиотечни задачи.

Во 1975 година Народната библиотека е прогласена за матична библиотека на општинското подрачје. Со отварањето на подрачната библиотека во селската населба Добрево, отпочнува да реализира и одредени активности на планот на матичната дејност.

Со изградбата на Домот на културата во Пробиштип, Народната библиотека го губи статусот на самостојна институција и продолжува да функционира во рамките на Домот на културата.¹¹⁸

*Објект во кој е сместена Народната библиотека
„Јане Сандански“ – Пробиштип*

¹¹⁸ Ibid: стр. 199-201.

Примарната дејност на библиотеката „Јане Сандански“ е: збогатување на книжниот фонд, негово стручно обработување како и давање на користење библиотечен материјал, со што ќе придонесе за ширење на образованието на населението и ќе ги задоволува нивните културни потреби.

За својот книжен фонд, Библиотеката има формирано каталози кој на корисниците му служат како информативно помагало за користење на библиотечниот материјал кој го поседува библиотеката.

Народната библотека како културно-образовна институција во општината организира литературни средби на писатели, изложби, промоции, предавања и други културни манифестации, со што активно придонесува за културно-образовниот живот во општината.

Табела бр. 24

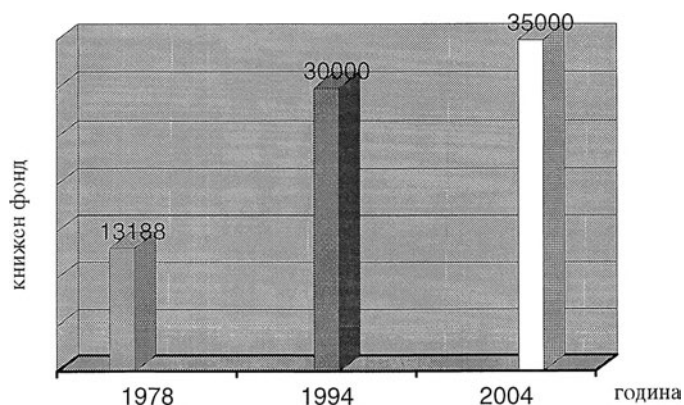
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџа
„Јане Сандански“ – Пробиштип*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	13.188
1994	30.000
2004	35.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 24

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџа
„Јане Сандански“ – Пробиштип во одредени периоди*

Врз основа на статистичките показатели за книжниот фонд на Народната библиотека „Јане Сандански“ од Пробиштип, можеме да заклучиме дека и оваа библиотека бележи значителен континуиран пораст во однос на почетниот книжен фонд од 1978 година.

Во 2004 година вкупниот книжен фонд на библиотеката изнесува 35.000 публикации, што претставува зголемување за 165,4% или за вкупно 21.812 публикации. Зголемувањето во периодот 1978 – 1994 година изнесува 127,5% или за вкупно 16.812 публикации, додека периодот од 1994 – 2004 година го карактеризира релативно низок пораст на книжниот фонд во однос на претходните периоди кој изнесува 16,7% или вкупно 5.000 примероци. (табела бр. 24)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

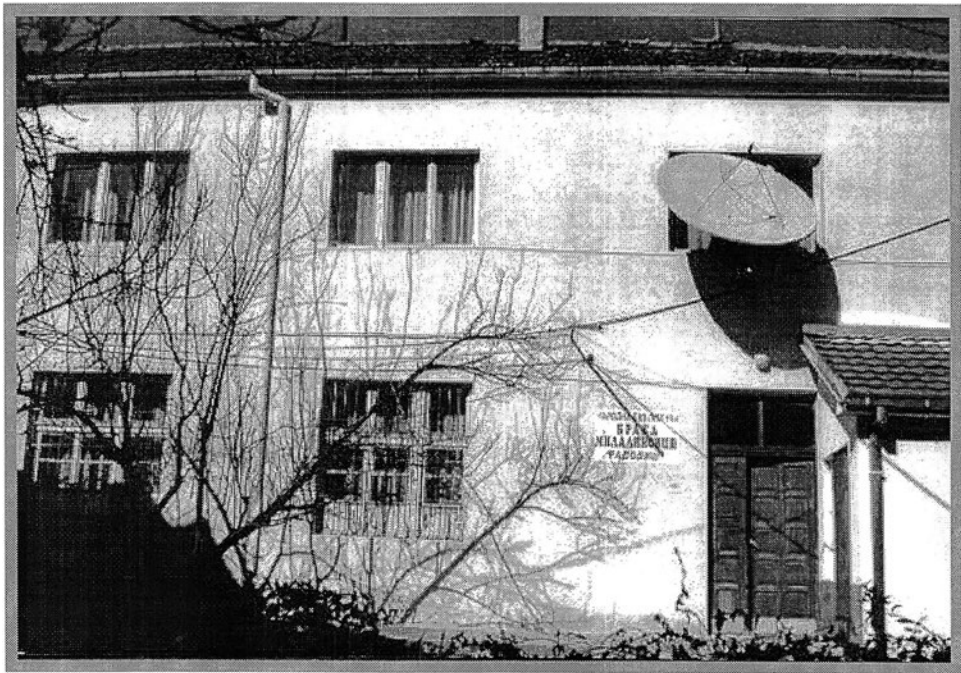
„БРАЌА МИЛАДИНОВЦИ“ – РАДОВИШ

Веднаш после ослободувањето на територијата на Република Македонија се формираа голем број на културно-просветни институции, меѓу нив и голем број библиотеки.

Според искажувањата на жителите од Радовиш, Народната библиотека во Радовиш била формирана во 1947 година, со почетен книжен фонд од околу 3.000 томови книги. Библиотеката била сместена во просторија на приватна зграда каде останува до 1955 година. Во 1958 година, Народната библиотека е интегрирана со други културно-образовни дејности во новоформиранiot работнички универзитет „Киро Донов“.

Како матична библиотека за општинското подрачје е прогласена во 1964 година со што набргу формира три подрачни одделенија во селските населби: Ињево, Конче и Подареш, а денес во функција се само подрачните одделенија во Подареш и Конче. Во 1992 година таа се здобива со статус на самостоен правен субјект Народна библиотека „Браќа Миладиновци“.

Библиотеката е единствена културно-образовна институција од ваков вид во општината. Поради несоодветниот простор во кој е сместена Библиотеката, целокупната библиотечна дејност се одвива во отежнати услови и е сведена на обработка, чување и издавање на користење на библиотечниот фонд.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Браќа Миладиновци“ – Радовиш*

Поради несоодветни услови за работа, Библиотека не е во можност да ја проширува својата дејност, но сепак вложува максимални напори за популаризација на книгата, организирајќи промоции на книги, библиотечни секции и користејќи ред други форми.

Табела бр. 25

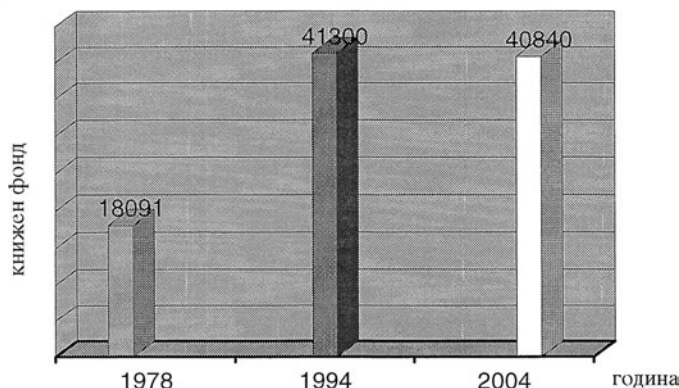
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Браќа Миладиновци“ – Радовиш*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	18.091
1994	41.300
2004	40.840

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 25

Графички приказ на книжен фонд на библиотекаа
„Браќа Миладиновци“ – Радовиш во одредени периоди

Народната библиотека „Браќа Миладиновци“ од Радовиш во 2004 година располагала со книжен фонд од 40.840 публикации, што претставува зголемување за 125,7% или за вкупно 22.749 публикации во однос на 1978 година. Зголемувањето на книжниот фонд е поизразено во периодот 1978 – 1994 година и изнесува 128,3% или изразено во број на публикации – 23.209. Во наредниот период од 1994 – 2004 година настапува тренд на незначително намалување на книжниот фонд за 1,1% или за вкупно 460 публикации.

Библиотеката во Радовиш е една од неколкуте библиотеки во Р.Македонија кои во овој период бележат намалување на книжниот фонд – негативен тренд кој без одлагање ќе треба да биде надминат во наредниот период. (табела бр. 25)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ПРИ ДОМОТ НА КУЛТУРАТА „ДРАГИ ТОЗИЈА“ – РЕСЕН

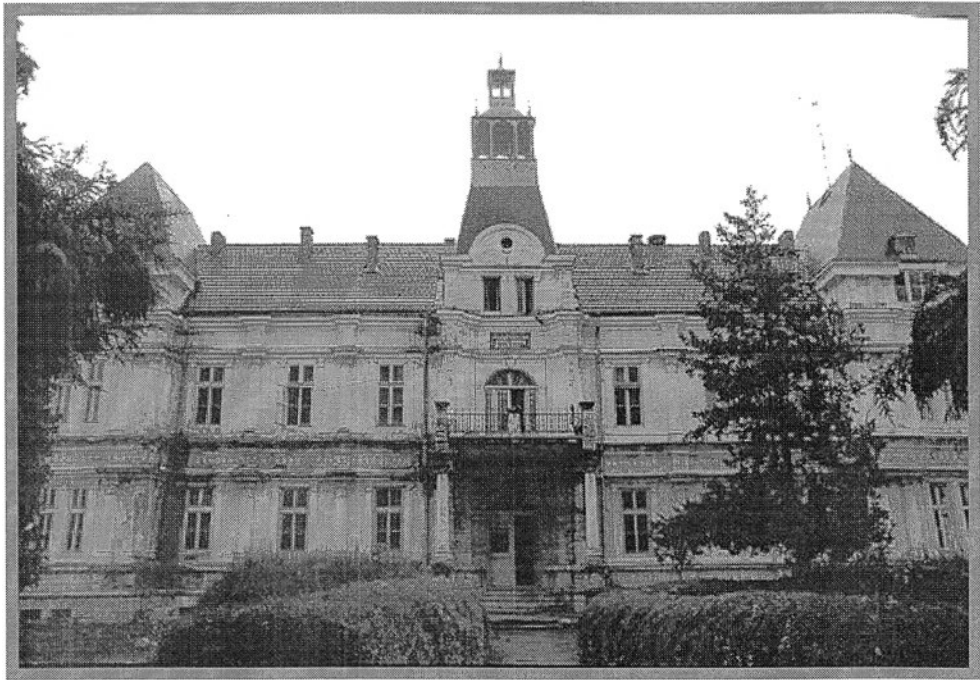
Веднаш после ослободување на градот, на 15 мај 1945 година, формирана е Народната библиотека во Ресен од страна на градскиот народен одбор. Својата библиотечна дејност ја започнува во просторија од 34 м², во која бил сместен почетниот книжен фонд, од околу 2.000 библиотечни единици од кои поголемиот број била марксистичката литература, говори и прилози.

Со одлука на Собранието на општината, во 1966 година Народната библиотека е прогласена за матична институција на општината.¹¹⁹

Како основен носител на библиотечната дејност, Библиотеката го започнала проширувањето на библиотечната мрежа во општината. Формирани се подрачни одделенија во селските населби: Грнчари, Крани и Царев Двор. Меѓутоа поради недоволните финансиски можности, проширената дејност на Народната библиотека целосно замира.

Од 1980 година, народната библиотека работи во состав на Домот на културата „Драги Тозија“ во површина од 150 м² со работни простории, магацински простор и читална која е компјутерски опремена.

¹¹⁹ Ibid: стр. 205.

*Објектот на Домот на културата „Дражи Тозија“ во кој е сместена
Народната библиотека – Ресен*

Целокупниот книжен фонд со кој располага библиотеката се обработува според меѓународните стандарди за обработка на библиотечна граѓа, формирани се библиотечните каталози: азбучен, стручен и основен каталог.

Народната библиотека, како културно-образовна институција е носител на целокупните културно-образовни активности на општината.

Во рамките на популаризацијата на книгата се организираат културни манифестации со повеќе содржини. Се организираат изложби, трибини и други културни манифестации, со што активно придонесува за афирмација и популаризација на книгата кај населението во општината.

Табела бр. 26

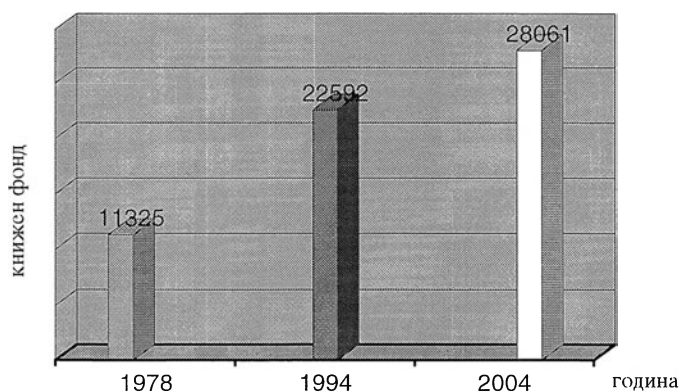
Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката при Домот на културата „Драги Тозија“ – Ресен

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	11.325
1994	22.592
2004	28.061

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 26

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката при Домот на културата „Драги Тозија“ – Ресен во одредени периоди

Народната библиотека при Домот на културата „Драги Тозија“ од Ресен поседува релативно мал книжен фонд кој во 2004 година изнесувал 28.061 публикации. Карактеристично за книжниот фонд на библиотеката во Ресен е постоењето на тренд на негово континуирано зголемување во севкупниот анализиран период од 1978 до 2004 година.

Во периодот од 1978 – 2004 година книжниот фонд се зголемил за 16.736 публикации или за 147,8%. Зголемувањето на книжниот фонд во периодот од 1994 до 2004 година не го следи општиот тренд на зголемување и изнесува само 24,2% или вкупно 5.469 публикации. Овие податоци кои се генерализираат на ниво на закономерност за поголем

број библиотеки во Р.Македонија, недвосмислено ја потврдуваат констатацијата дека во последните десеттина години не се посветува доволно внимание за „држење чекор“ во набавката на книги карактеристичен за поранешниот период пред осамостојуваето на Р. Македонија. (табела бр. 26)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

„ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – СВЕТИ НИКОЛЕ

Веднаш после ослободувањето во 1945 година формирана е Народната библиотека „Гоце Делчев“, како самостојна институција, со почетен книжен фонд од околу 1.000 примероци. Со изградбата на Домот на културата во 1982 година, Библиотеката го решава просторното прашање, каде на располагање има простор со вкупна површина од 450 м², што подразбира обезбедување на услови за нормално функционирање на целокупната библиотечна дејност.

Објектот на Домот на културата „Крсте Пейков Мисирков“ во кој е сместена Народната библиотека „Гоце Делчев“ – Свети Николе

Со сместувањето на Народната библиотека во Домот на културата таа престанува да функционира како самостоен субјект и делува во состав на Домот на културата. Во текот на своето работење библиотеката бележи перманентен годишен пораст на книжниот фонд. За поефикасно подготвување и ставање на фондот во функција на корисниците тој е поделен на: книжен фонд за возрасни и книжен фонд за деца. За книжните фондови формирани се азбучни каталози: според

наслов и според автор, како и стручен каталог според МДК. Вршејќи ја информативната дејност, библиотеката ги запознава корисниците со сите информативни инструменти со кои располага, како што се каталозите, библиографиите, прирачниците и слично.

На планот на матичната дејност, Библиотеката постојано врши увид во работата на другите библиотеки во Општината и дава стручна помош за успешно решавање на библиотечните цели. Една од главните задачи на Библиотеката е популаризацијата и афирмацијата на книгата. Во своите настојувања книгата што повеќе да ја доближат до читателот, Библиотеката применува најразлични форми за нејзина успешна презентација и популаризација. Се организираат, литературни читања, промоции на новоиздадени книги, тематски изложби и слично.

Табела бр. 27

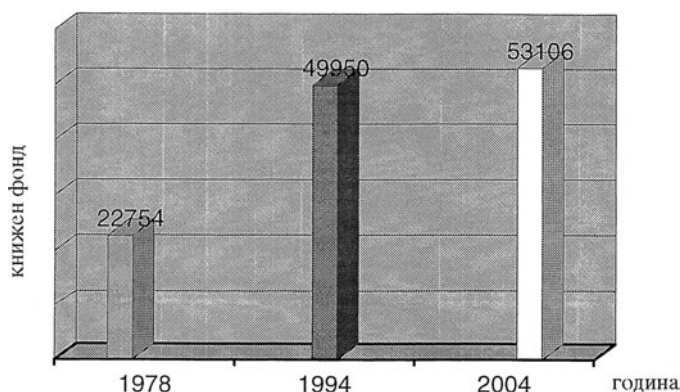
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Гоце Делчев“ – Свети Николе*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	22.754
1994	49.950
2004	55.106

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 27

*Графички приказ на книжен фонд на библиотеката
„Гоце Делчев“ – Свети Николе во одредени периоди*

Вкупниот книжен фонд со кои располагаше Народната библиотека „Гоце Делчев“ од Свети Николе е релативно богат и изнесува 55.106 публикации. Тенденцијата на континуирано зголемување на книжниот фонд претставува значајна карактеристика и на оваа библиотека.

Во периодот од 1978 – 2004 година, книжниот фонд бележи релативно висока стапка на порастод 142,2% или за вкупно 32.352 публикации. Стапката на пораст која е меѓу повисоките на ниво на Р. Македонија е карактеристична во сите изминати анализирани периоди што недвосмислено говори за успешната поставеност и стабилност во остварувањето на севкупната библиотекарска дејност во општината Свети Николе. (табела бр. 27)

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА „БРАКА МИЛАДИНОВЦИ“ – СКОПЈЕ

Веднаш после ослободувањето на Скопје, во месец март 1945 година донесена е одлука за формирање библиотека во градот. По претходно извршените подготовки на 15 ноември истата година библиотеката ја започнува својата културно просветна дејност, со почетен книжен фонд од 3.500 публикации, од кои 500 книги биле детска литература. Дел од книжниот фонд со строга селекција бил преземен од предвоената библиотека која работела во Скопје од 1935 до 1940 година, а дел бил подарок од граѓаните на Скопје.

Од основањето па се до крајот на 1955 година библиотеката функционира како Градска библиотека, а од 1956 година кога е прогласена за околска и е преименувана во Народна библиотека на Скопската околина, задолжена да делува како библиотечен центар за околината.

Периодот од 1953 до крајот на 1955 година, е период кога сите библиотеки во Скопје се под заедничка управа, односно сите се под управа на Градската библиотека.¹²⁰ Тоа подразбира дека Градската библиотека била главен носител за развој на библиотечната дејност во библиотечните клонови во градот.

Во 1962 година библиотеката е прогласена за матична библиотека на подрачјето на град Скопје, со што улогата на библиотечниот центар ја превзема матичната служба, која плански и организирано се грижи за развојот на библиотечната мрежа.

Како матична институција, Библиотеката вложува големи напори за ширење на библиотечната мрежа од подрачни библиотеки, во градски и селски населби. Сопствената библиотечна мрежа ја формира со отварањето на првите библиотечни клонови во селата: Студеничани, Булачани, Кучевиште и библиотечниот клон во населбата Тафталице познат под името „Димитар Влахов“.

¹²⁰ Група автори (2000). Библиотека „Браќа Миладиновци“, Скопје. Скопје: Библиотека „Браќа Миладиновци“, стр. 8.

Својата дејност библиотеката ја остварува и преку подвижната библиотека, оформена во 1972 година со почетен книжен фонд од 8.286 книги. Оваа библиотека сакајќи да ја доближи книгата поблиску до читателот и во најоддалечените места, успева да опслужи 14 села на поширокото градско подрачје. Книжниот фонд на подвижната библиотека е со над 60.000 библиотечни единици, а годишно се услужуваат околу 3.000 члена.

На 18.02.1974 година Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ – Скопје донесува одлука за спојување со другите самостојни библиотеки на општината на град Скопје и за формирање на библиотеката „Браќа Миладиновци“. Така Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ – Скопје се спојува со библиотеките „Цветан Димов“ – Скопје, „Страшо Пинџур“ – Скопје и „Другарче“ – Скопје.

Денес во составот на Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ работат трите централни библиотеки и 27 библиотечни клонови.

Библиотеката во текот на своето постоење е повеќе пати преселувана. Најнапред била сместена во дел од зградата на ОУ „Гоце Делчев“ во простор од 200 м². Меѓутоа поради перманентното зголемување на книжниот фонд и проширувањето на дејностите во библиотеката, просторот станува сериозна пречка за нејзиниот понатамошен развој. Поради оштетеноста од земјотресот во 1964 година библиотеката е преместена во една монтажна барака од 520 м² во населбата „Карпош 1“ каде останува се до 1973 година кога е изградена новата библиотечна зграда во која Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ и денес ја остварува својата дејност.

Библиотека „Браќа Миладиновци“ – Скопје

За успешните резултати на Библиотеката во изминатив период, придонесува и квалитетно решеното просторно прашање. Објектот е наменски проектиран и изграден за обавување на библиотечна-информативна дејност и е еден од најфункционалните библиотечни простори во Македонија.

Во далечната 1945 година, Библиотеката својата дејност ја остварувала со вкупно 4 вработени, од кои 1 со високо образование, 2 со средно и 1 со основно образование.¹²¹ Меѓутоа денес библиотечниот кадар во Библиотеката и по бројност и по образование е значително изменет, тој е квалитетно стручно оспособен за обавување и на најсложените стручни библиотечни процеси.

Целокупниот книжен фонд обработен е според меѓународните стандарди за обработка на монографски и сериски публикации. Покрај задолжителните азбучни и стручни каталози според МДК, Библиотеката изработува и централен каталог, со што има комплетен увид за

¹²¹ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 213.

состојбата и структурата на книжните фондови во сите подрачни библиотеки.

Градската библиотека „Браќа Миладиновци“, согледувајќи ја потребата за автоматизирана обработка на библиотечниот материјал, се опреми со компјутерска и комуникациска опрема и во 2004 година се вклучи во Кооперативниот онлајн библиографски систем и сервис (КОБИСС). За успешно реализирање на овие процеси, дел од библиотечниот кадар посетуваше курс за взаемна каталогизација, организиран од страна на ИЗУМ за сите библиотеки корисници на КОБИСС. Вак опремена библиотеката претставува современ библиотечен-информативен центар, кој во голема мера придонесува за осовременување и развивање на библиотечната дејност во градот Скопје, но и пошироко во Р. Македонија.

Како културно-образовна институција, Библиотеката во голема мера се залага за популаризација и афирмација на книгата. Таа преку својот широк спектар на активности постигнува значителни резултати во поглед на популаризацијата и ширењето на книгата.

Со континуирано збогатување и воведување на нови содржини на работа, Библиотеката станува мошне привлечно место за голем број читатели, посебно ученици и студенти. Нивниот број од ден на ден сè повеќе се зголемува, а во функција на нејзината сè поголема посетеност претставува и отворањето на новата читална за студенти која работи непрекинато 24 часа.

Табела бр. 28

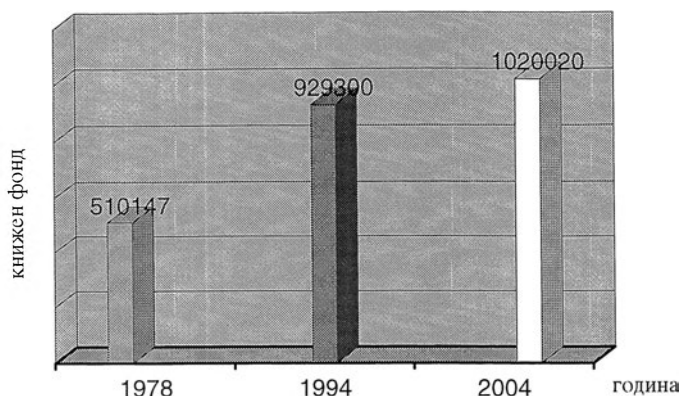
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Браќа Миладиновци“ – Скопје*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	510.147
1994	929.300
2004	1.020.020

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 28

Графички приказ на книжен фонд на библиотекаа
„Браќа Миладиновци“ – Скопје во одредени периоди

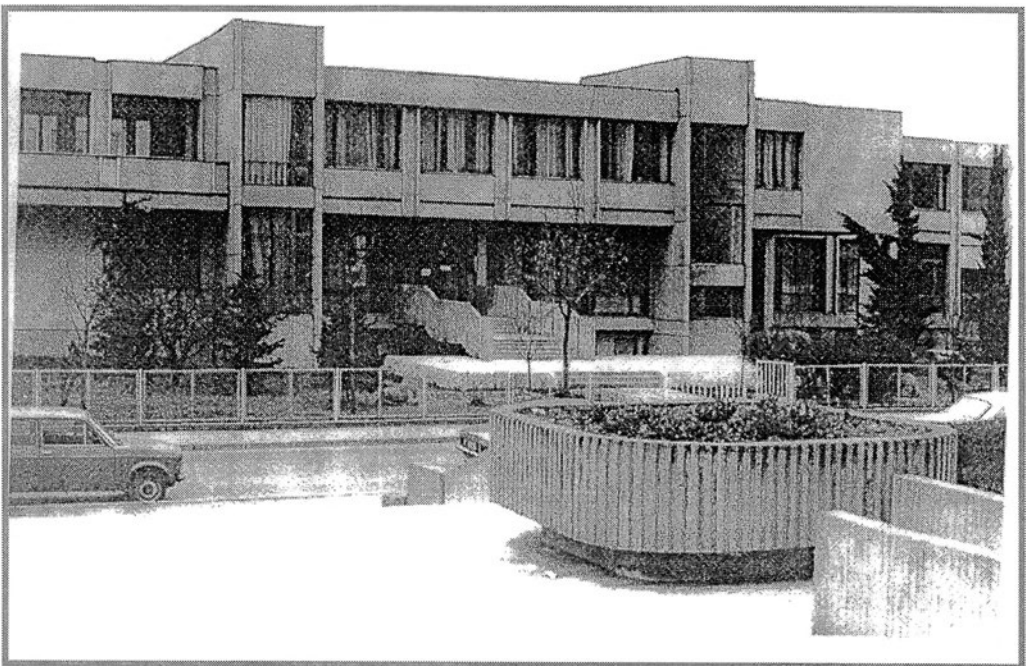
Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ во главниот град на Р. Македонија претставува најголема и најзначајна библиотека од овој вид во Р.Македонија. Нејзиниот книжен фонд е импозантен во однос на нашите севкупни можности и во 2004 година изнесува 1.020.020 примероци.

Книжниот фонд на градската библиотека бележи континуиран пораст во севкупниот анализиран период од 1978 – 2004 година за 99,9% или вкупно за 509.873 публикации, што претставува релативно висока стапка на пораст во рамките на Р. Македонија. Највисока стапка на пораст библиотеката бележи во периодот од 1978 – 1994 година и изнесува 82,2%, односно зголемување за 419.153 публикации. И во рамките на Градската библиотека од Скопје изразена е тенденцијата на релативно низок пораст на вкупниот книжен фонд во периодот од 1994 – 2004 година, стапка што е карактеристична за поголем број на библиотеки во Р. Македонија.

Во овој период имаме зголемување на бројот на книжниот фонд за 90.720 книги, односно за 9,8% – стапка што не ги следи ниту специфичниот тренд на Градската библиотека, ниту општите трендови значајни за книжниот фонд во другите библиотеки на Р. Македонија. Еден од наредните чекори на овој план ќе треба да претставува

интензивирањето на процесот на побрзо збогатување на книжниот потенцијал во оваа библиотека од посебен општествен интерес за главниот град, но и за Р. Македонија во целост. (табела бр. 28)

Од трите библиотеки кои функционираат во состав на Градската библиотека „Браќа Миладиновци“, би се задржале на библиотеката „Другарче“ како прва и единствена самостојна Детска библиотека во Македонија.

Библиотeка „Другарче“ – Скопје

Библиотеката „Другарче“ основана е 1954 година, со книжен фонд од 3.500 детски книги преземени од Детското одделение при Градската библиотека во Скопје. Во 1960 година оваа библиотека станува матична библиотека на територијата на општината „Идадија“. Со добивањето матична функција, во состав на Детската библиотека „Другарче“ влегле реонските библиотеки: Иво Рибар–Лола од месната заедница „Водно“ основана во 1948 година, библиотеката „Мирче Ацев“ од месната заедница „Парк“ основана во 1947 година и библиоте-

ката „Кочо Рацин“ од општината Ѓорче Петров основана во 1953 година.

Во 1966 година својата библиотечна мрежа ја проширува со отварање на подвижна библиотека (библиобус), со што се овозможи библиотеката да излезе од рамките на градот и својата дејност да ја насочи и кон селата.

Во 1969 година библиотеката „Другарче“ ја губи својата матична дејност, кога за матична библиотека на сите општини во Скопје е прогласена Градската библиотека „Браќа Миладиновци“.

Библиотеката во текот на своето работење во неколку наврати го менувала просторот, а од 1975 година таа располага со наменски изграден објект за извршување на библиотечната дејност.

Од 1974 година, со интеграција на четирите самостојни библиотеки во Скопје, библиотеката „Другарче“ ја губи својата самостојност и функционира во рамките на Градската библиотека „Браќа Миладиновци“.

Библиотеката „Другарче“ со интеграцијата го менува својот лик, од исклучително детска библиотека денес прерасна во современа библиотека која нуди квалитетна, брза и автоматизирана обработка на библиотечниот материјал според најновите светски стандарди.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ДИМИТРИЈА И КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВЦИ“ – СТРУГА

Познатата мисла на Димитрија Миладинов искажана за времетрајна неговиот спровод во битолскиот затвор: „Јас го посеав семета, а вие бидете живи да го пожнеете неговиот плод“ пред жителите на Струга, е уште еден мотив за поттикнување и отворање на Народната библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“ во Струга.¹²²

Според откриениот документ од 1995 година Народната библиотека била формирана во 1945 година, веднаш после ослободувањето на градот. По отпочнувањето со работа библиотеката континуирано организираше акции за формирање и збогатување на книжниот фонд.

Библиотеката е основана како самостојна културно-образовна институција, а на 22.06.1962 година е прогласена за матична библиотека.

Во 1965 година, како резултат на интеграционите процеси во општествените дејности, со одлука на Собранието на општината, таа е интегрирана во културно-образовната установа „Браќа Миладиновци“.

Од 1 мај 1992 година, Библиотеката повторно се здобива со статус на самостоен правен субјект – Народна библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“.

Книжниот фонд како основно средство на секоја библиотека, е од големо значење за развивање на дејноста и постоењето на една установа од ваков вид. Според податоците на библиотеката, што се доставувани до централната матична библиотека на СРМ – Народна и универзитетска библиотека „Климент Охридски“ во Скопје, книжниот фонд во 1955 година изнесува 320 книги за возрасни и 234 за деца.¹²³ Овој книжен фонд тогаш бил сместен во просторија од вкупно 64 м² во

¹²² Група автори (1995). Народна библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“, Струга. Струга: НМБ „Димитрија и Константин Миладиновци“, стр. 10.

¹²³ Андоновски, Андон. (1995). Народна матична библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“. Струга: стр. 10.

која имало и 20 седишта за користење на монографските и сериските публикации.¹²⁴

Реализирајќи ја својата матична дејност, Народната библиотека е главен иницијативир за отварање на библиотеки во сите централни основни училишта, работни организации, претпријатија и установи со што постигнува забележителни резултати во ширењето на библиотечната мрежа.

Објектот на Домот на поезијата во кој е сместена Народната библиотека „Димитрија и Константин Миладинови“ – Струга

Во 1994 година, во рамките на матичната библиотека, функционираат 10 подрачни одделенија во општината Струга.

Како главен носител на библиотечната дејност во општината, библиотеката е организатор на повеќе семинари и курсеви на кои стручно се оспособува библиотечен кадар за успешно реализирање на дејноста.

¹²⁴ Бошевски, М. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 219.

Информативната дејност на овој оддел се состои во запознавање на корисниците со сите информативни инструменти со кои располага Библиотеката.

Увидувајќи го знаењето на роднокрајната дејност, не само за библиотечната туку и за пошироката јавност во Општината, во 1991 година Библиотеката формира роднокрајни одделенија.

На планот на културно-образовната дејност, за одбележување е формирањето на Книжевскиот клуб „Константин Миладинов“ во 1979 година, а во 1980 година е издаден првиот број на списанието за литература, култура и уметност „Г’га за југ“.

Во однос на популаризацијата и афирмацијата на книгата Библиотеката секоја година постигнува значајно добри резултати. Тоа го остварува организирајќи бројни изложби на нови книги, литературни средби, промоции со што прерасна во основен носител на културните збиднувања во Струга.

Согледувајќи ја потребата за автоматизирана обработка на библиотечниот материјал, Народната библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“, се вклучи во Кооперативниот онлајн библиографски систем и сервис (КОБИСС) . Новите форми на работа ќе придонесат библиотеката да стане современ библиотечен-информативен центар.

Табела бр. 29

*Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката
„Димитрија и Константин Миладинов“ – Струга*

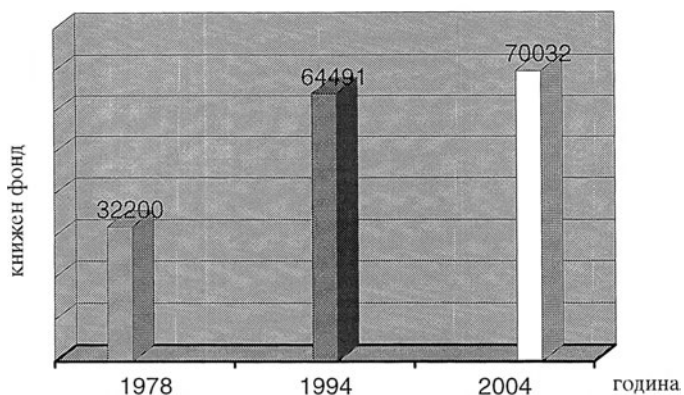
ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	32.200
1994	64.491
2004	70.032

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 29

Графички приказ на книжен фонд на библиотекарна

„Димитрија и Константин Миладинов“ – Струга во одредени периоди

Според презентираниите статистички показатели Народната библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“ од Струга располага со богат книжен фонд кој во периодот на 2004 година изнесуваше 70.032 публикации.

Во споредба со периодот од 1978 година кога библиотеката располагала со книжен фонд од 32.200 публикации, постои тренд на континуирано зголемување и тоа за 117,5% или вкупно за 37.832 публикации. Најзначајното зголемување на книжниот фонд библиотеката го бележи во периодот од 1978 – 1994 година, кога имаме зголемување за 32.291 публикација или за 100,3%, додека стапката на пораст на книжниот фонд во периодот 1994 – 2004 година е релативно пониска и се вклопува во општата тенденција во оваа сфера карактеристична за Р. Македонија. (табела бр. 29)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „БЛАГОЈ ЈАНКОВ МУЧЕТО“ – СТРУМИЦА

Народната библиотека „Благој Јанков Мучето“ формирана е во 1946 година како самостојна институција, со почетен книжен фонд од 2.500 публикации.

Во 1961 година Собранието на општина Струмица, Народната библиотека ја прогласува за матична институција во општинското подрачје. Како основен носител на библиотечната дејност, веднаш се зафаќа за проширување на библиотечната мрежа формирајќи ги подрачните одделенија во една градска и десет селски населби: Босилево, Василево, Вељуса, Иловица, Колешино, Костурино, Куклиш, Муртино, Ново село и Турново.¹²⁵

Народната библиотека својата библиотечна дејност ја обавува во посебен објект од 450 м² во кој е сместен целокупниот книжен фонд за возрасни и деца и читални од по 20 седишта.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Благој Јанков Мучето“ – Струмица*

¹²⁵ Ibid: стр. 222.

Денеска во склоп на Народната библиотека работат и подрачните библиотеки во: Василево, Муртино и Колешино, додека другите библиотечни клонови во 1978 година се затворени веројатно поради промените во делот на финансирањето на културно-образовните институции.

Во своето работење библиотеката успешно ги применува меѓународните стандарди и правила за стручно библиотечно работење, формирани се задолжителните библиотечни каталози: азбучен според автор, азбучен според наслов за Детскиот книжен фонд и азбучен и стручен според МДК за книжниот фонд за возрасни.

Библиотеката како културна и образовна институција обезбедува услови за задоволување на културните потреби на граѓаните. Таа е место каде се одржуваат литературни дружења, промоции на литературни дела и слично.

Во последните години создадени се услови за успешно вклучување во библиотечно-информативниот систем, и примена на современа информативна технологија на библиотечното работење. Библиотеката е опремена со компјутери кои се поврзани во мрежа, со што е направен првиот чекор кон осовременување на дејноста. Новите форми на работа ќе придонесат библиотеката да стане информативен центар од поголеми размери.

Табела бр. 30

Книжен фонд во одредени периоди на библиотеката

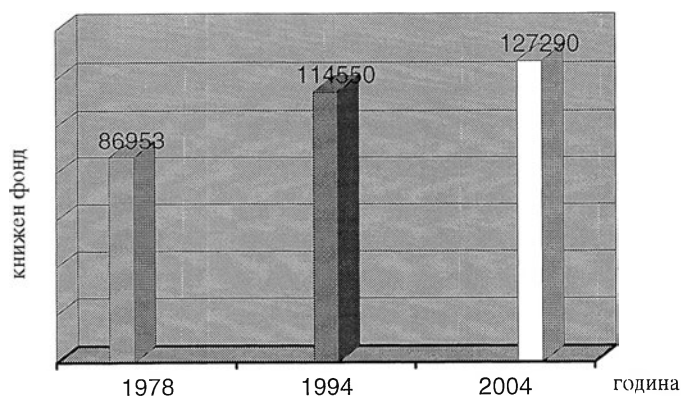
„Благој Јанков Мучешо“ – Сирумица

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	86.953
1994	114.550
2004	127.290

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 30

Графички приказ на книжен фонд на библиотеката „Благој Јанков Мучето“ – Струмица во одредени периоди

Народната библиотека „Благој Јанков Мучето“ од Струмица претставува една од позначајните библиотеки во Р. Македонија со богат книжен фонд кој во периодот на 2004 година изнесуваше 127.290 публикации. И оваа библиотека се вклопува во категоријата на библиотеки со континуирано зголемување на книжниот фонд во изминатиот анализиран период. Во периодот од 1978 – 2004 година книжниот фонд беше збогатен за 40.377 публикации или за 46,4%, што претставува просечна стапка на пораст на национално ниво. Најзначаен е порастот на книжниот фонд во периодот од 1978 – 2004 година кога имаме пораст за 27.597 публикации, или за 31,4%, додека во периодот од 1994 до 2004 година бележиме значителен пад во зголемувањето на бројот на публикации во една од поголемите библиотеки на државно ниво. (табела бр. 30)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КОЧО РАЦИН“ – ТЕТОВО

Корените на народната библиотека „Кочо Рацин“ Тетово ги наоѓаме уште во 1922 година, кога била отворена главната библиотека односно читална под името „Читалница на тетовската младина“.

Веднаш после завршувањето на Втората светска војна 1945 година во семејната куќа на Мато Симовски почнува со работа Народната библиотека „Кочо Рацин“ со вкупен книжен фонд од околу 3.000 примероци, главно од Читалницата на тетовската младина.¹²⁶

Во текот на своето постоење, Библиотеката во повеќе наврати е преместувана во разни несоодветни објекти, во кој ја вршела својата дејност. Најпрвин работела во состав на Поверенството за народна просвета, а во 1952 година градските власти носат одлука за издвојување на библиотеката со тоа што својата дејност ќе ја продолжи како самостоен правен субјект со назив Градска народна библиотека „Кочо Рацин“ – Тетово.

Во 1965 година Народната библиотека е прогласена за матична институција на општинското подрачје. Во рамките на оваа функција, Библиотеката формира подрачни библиотеки во селските населби и подвижна библиотека, односно библиобус, кој од одредени причини во 1993 година, нивната функција згаснува.

Целокупниот книжен фонд со кој располага Библиотеката се обработува според меѓународните стандарди за обработка на монографски и сериски публикации. Како резултат на тоа оформени се основните информативни каталози: азбучен, стручен и основен каталог.

¹²⁶ Кочоски, Владимир. (2004). Историјата на библиотекарството во Тетово. Скопје: Библиотекарство, стр. 43-59.

*Објектот во кој е сместена Народната библиотека
„Кочо Рацин“ – Тетово*

Целокупната библиотечна дејност ја остварува преку три оддела: Оддел за комплетирање и обработка на библиотечниот материјал, Оддел за матична и роднокрајна дејност и Оддел за позајмување на библиотечен материјал.

Народната библиотека „Кочо Рацин“, како културно-образовна институција и како основен носител на библиотечната дејност на Општината, е организатор на бројни културни манифестации. Преку оваа активност Библиотеката придонесува за афирмација и популаризација на книгата и за задоволување на културните потреби на граѓаните.

За одбележување е вклучувањето во Кооперативниот онлајн библиографски систем и сервис (КОБИСС). Ова подразбира целосна автоматизирана обработка на библиотечните фондови според најновите меѓународни стандарди.

Табела бр. 31

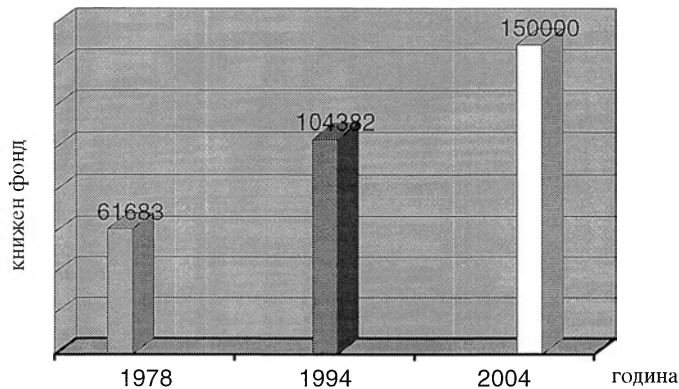
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекарџа
„Кочо Рацин“ – Тетово*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	61.683
1994	104.382
2004	150.000

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986.
Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 31

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекарџа
„Кочо Рацин“ – Тетово во одредени периоди*

Вкупниот книжен фонд со кој располага Народната библиотека „Кочо Рацин“ од Тетово во 2004 година изнесуваше 150.000 публикации со што библиотеката се вбројува во една од позначајните и поголемите библиотеки на ниво на Р. Македонија. Исто така, библиотеката бележи континуирано зголемување на книжниот фонд и висока стапка на пораст која за период 1978 – 2004 година изнесува 143,2% или зголемување за вкупно 88.317 публикации.

Карактеристично за оваа библиотека е тоа што највисоката стапка на пораст на книжниот фонд го бележи во периодот од 1994 – 2004 година, кога книжниот фонд се зголемил за 43,7% или вкупно за 45.618 публикации. (табела бр. 31)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

Зачетоците на Народната библиотека „Гоце Делчев“ датираат од 1872 година, кога месното население преку свои доброволни прилози ја основало првата читална (Читалиште). Својот триумф Библиотеката го доживува по добивањето на правото на користење на својот мајчин јазик и својата национална култура. После ослободувањето односно после Втората светска војна во 1945 година со одлука на новоформирана влада, формирана е Народната библиотека „Гоце Делчев“ со скроман фонд на книги од 1.000 наслови и еден вработен.

Во 1960 година Библиотеката е прогласена за матична институција на општината. Матичната дејност библиотеката главно ја остварува преку двете стационирани подрачни библиотеки во селата Крупиште и Таринци.

Како најразвиена народна библиотека во Источниот регион на Републиката, преку матичниот оддел и неговата дејност води постојана грижа за образование на библиотекарскиот кадар од областа на библиотекарството. За остварување на оваа цел, применува посебни форми на работа како: семинари, курсеви, предавања и практична работа во самата библиотека. Од посебна важност се семинарите на кој се разгледуваат стандардите за обработка на библиотечниот материјал по универзална децимална класификација, стандардите за и формирање на стручни каталози.

Од 2003 година својата дејност ја проширува со отварањето на подвижната библиотека кое е од посебно значење за доближување на книгата поблиску до читателот и во поодалечните места.

Од 1964 година библиотека „Гоце Делчев“ станува депозитна библиотека за Р. Македонија.

Во поглед на вршење на библиотечните процеси, Библиотеката покажува значителни резултати, применувајќи ги меѓународните стандарди и правила за стручно библиотечно работење. Целокупниот книжен фонд е обработен според Меѓународната децимална класифи-

кација, формирани се задолжителните библиотечни каталози кој се основа за успешна примена на современата информативна техника и технологија.

Во текот на своето работење, Библиотеката е преселувана во разни ненаменски простории, додека конечно на 4 мај 1978 година не се всели во новиот наменски изграден објект. Во овој објект од 1.860 м² корисна површина опстојуваат девет одделенија: детско, одделение за возрасни, одделение за обработка на монографски публикации, за периодика, депозитно, роднокрајно и одделенија за музикалии, книго-везница и администрација.

Објектот на Народната библиотека „Гоце Делчев“ – Штип

Народната библиотека „Гоце Делчев“ – Штип, вложувајќи напори да биде од полза на корисниците на библиотечната информација, станува корисник на Кооперативниот онлајн библиографски систем и сервис (КОБИС). Ова подразбира нов пристап во обработката на библиотечниот материјал, кој се состое во целосна автоматизирана обработка на фондовите според меѓународните стандарди.

Како основен носител на библиотечната дејност во општината, Народната библиотека „Гоце Делчев“, применува разни форми за попу-

ларизација и афирмација на библиотечно-информативната дејност. Преку многубројни културни манифестации: изложби на книги, предавања, литературни средби, промоции и трибини, таа активно учествува во вкупното културно-образовно живеење во општината.

Табела бр. 32

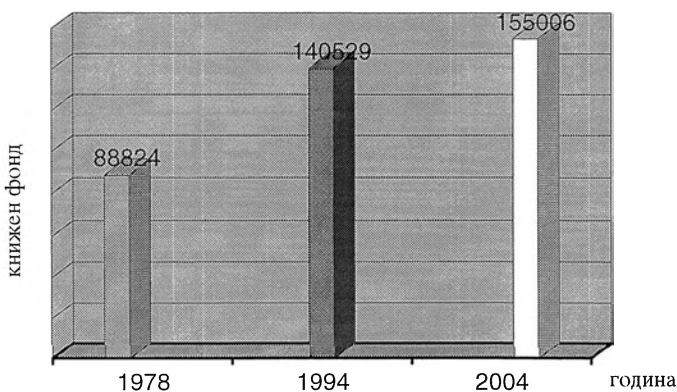
*Книжен фонд во одредени периоди на библиотекаџа
„Гоце Делчев“ – Штип*

ГОДИНА	КНИЖЕН ФОНД
1978	88.824
1994	140.529
2004	155.006

Извор на податоци: Библиотекарство, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, 1986. Бошевски, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска.

Графикон бр. 32

*Графички приказ на книжен фонд на библиотекаџа
„Гоце Делчев“ – Штип во одредени периоди*

Народната библиотека „Гоце Делчев“ претставува една од трите најголеми библиотеки во Р. Македонија со оглед на регионалното значење на градот Штип кој во последниве години се трансформира и во регионален универзитетски центар. Книжниот фонд на библиотеката во текот на 2004 година изнесуваше 155.006 публикации. Исто така,

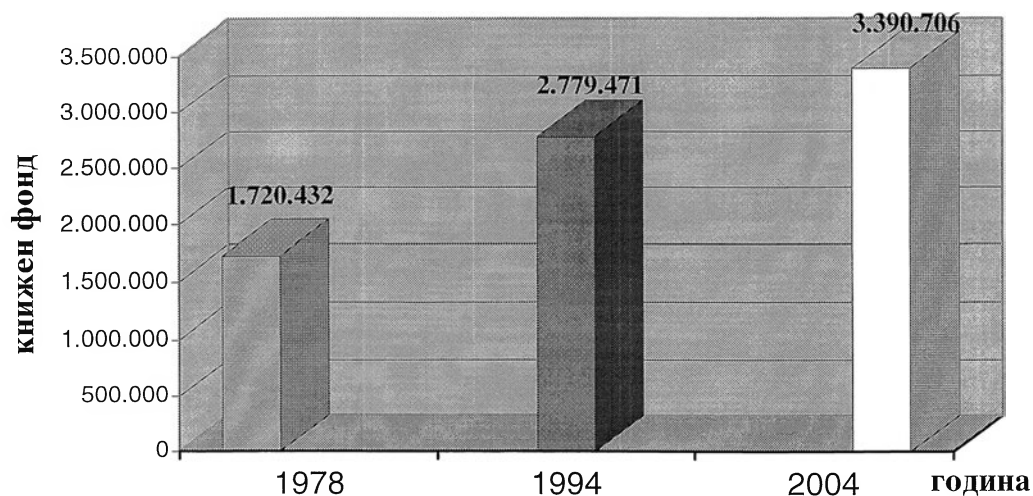
карактеристично за оваа библиотека е тенденцијата за континуирано зголемување на книжниот фонд во текот на целокупниот анализиран период од 1978 – 2004 година. Во овој период стапката на пораст изнесува 74,5% или зголемување за вкупно 66.182 публикации.

Библиотеката во Штип ги следи општите трендови (според периоди) кои се карактеристични за зголемувањето на бројот на публикациите на републичко ниво. Во тој контекст, библиотеката најголемото зголемување на книжниот фонд го бележи во анализираниот период од 1978 – 2004 година кога стапката на пораст изнесува 58,2% или вкупно 51.705 публикации, додека овој тренд бележи значителено опаѓање во периодот од 1994 – 2004 година – состојба која ќе мора значајно да се подобрува во наредниот период. (табела бр. 32)

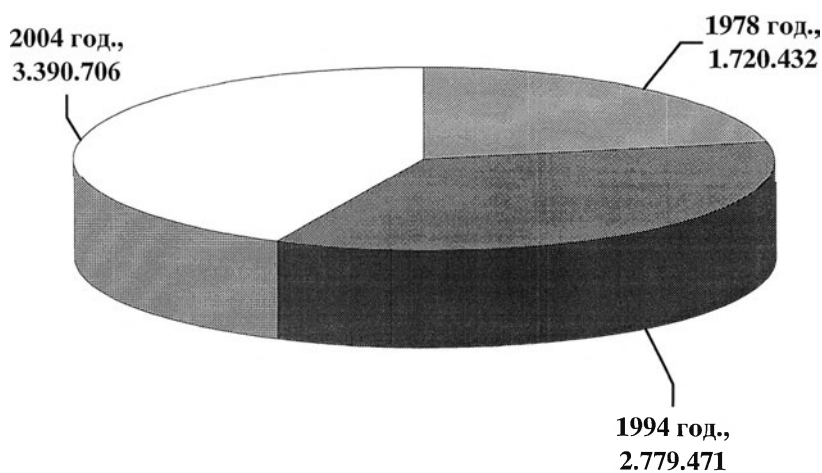
Табела бр. 33. Книжни фондови на народниџе библиотеки во Р. Македонија

Ред. број	М Е С Т О	Г О Д И Н А		
		1978	1994	2004
1.	Берово	12.949	23.600	30.000
2.	Битола	129.942	140.000	450.020
3.	Богданци	14.329	20.380	24.264
4.	Валандово	28.350	27.069	29.753
5.	Велес	90.661	139.284	100.326
6.	Виница	18.110	35.000	35.064
7.	Гевгелија	60.931	44.883	80.165
8.	Гостивар	67.650	71.012	83.000
9.	Дебар	26.167	38.195	45.819
10.	Делчево	29.771	27.023	40.000
11.	Демир Хисар	16.325	29.667	33.500
12.	Кавадарци	59.326	85.216	99.890
13.	Кичево	25.292	60.000	60.000
14.	Кочани	19.369	37.184	45.000
15.	Кратово	18.000	32.700	43.530
16.	Крива Паланка	15.660	16.290	28.032
17.	Крушево	12.483	20.000	28.054
18.	Куманово	110.283	167.200	165.000
19.	Македонски Брод	1.611	14.300	20.886
20.	Неготино	16.428	70.000	60.039
21.	Охрид	49.970	79.174	93.000
22.	Пехчево	5.100	10.500	16.000
23.	Прилеп	47.384	99.700	100.009
24.	Пробиштип	13.188	30.000	35.000
25.	Радовиш	18.091	41.300	40.840
26.	Ресен	11.325	22.592	28.061
27.	Свети Николе	22.754	49.950	53.106
28.	Скопје	510.147	923.300	1.020.020
29.	Струга	32.200	64.491	70.032
30.	Струмица	86.953	114.550	127.290
31.	Тетово	61.683	104.382	150.000
32.	Штип	88.000	140.529	155.006
	ВКУПНО	1.720.432	2.779.471	3.390.706

Графички приказ на книжни фондови на народните библиотеки во Р. Македонија

Графички приказ на процентуалната застапеност на книжниот фонд на народните библиотеки во Р. Македонија

Врз основа на комплексната анализа за бројната состојба на книжниот фонд во народните библиотеки во Р. Македонија, со оглед на севкупните општествени, економски, образовни и културни состојби во државата, можеме да констатираме дека народните библиотеки на Р. Македонија располагаат со релативно богат книжен фонд кој во 2004 година изнесуваше 3.390.706 публикации. „Закономерноста“ што се манифестираше во тенденцијата за континуирано збогатување на книжниот фонд во секоја народна библиотека поединечно, во целост важи и за „движењата“ на севкупниот книжен фонд на народните библиотеки на ниво на Р. Македонија.

Книжниот фонд во 2004 година во однос на 1978 година е зголемен за 1.670.274 публикации или за 97.1% или книжниот фонд во овој период скоро двојно се зголемил. Овие презентирани параметри недвосмислено говорат за релативно висока стапка на пораст на бројот на книжниот фонд во народните библиотеки на ниво на Р. Македонија, тренд кој треба да продолжи со уште повисок интензитет и во наредниот период.

Книжниот фонд во 1994 година изнесуваше 2.779.471 публикација и претставуваше зголемување во однос на 1978 година за 1.059.039 публикации или за 61,6%, додека стапката на пораст на книжниот фонд во периодот 1994 – 2004 година изнесува 22% или 611.235 публикации. Тоа е релативно ниска стапка на пораст, многу пониска од претходно анализираниот период што недвосмислено потврдува една негативна тенденција во сферата на зголемувањето на збогатувањето на книжниот фонд во последните десеттина години. Ова се поразителни резултати кои во голема мера ја намалуваат статистичката општа вредност на генералниот тренд на збогатување на книжниот фонд во текот на целокупниот анализиран период.

За таа цел, Р. Македонија ќе мора да донесе стратегија за развој на библиотекарството во Р. Македонија во која значително внимание ќе и посвети и на политиката на позабрзано и перманентно зголемување на книжниот фонд во функција на збогатување на севкупната писменост на нашето население. (табела бр. 33)

СТРУЧНИОТ РАЗВОЈ И ЕДУКАЦИЈАТА НА БИБЛИОТЕЧНИОТ КАДАР ВО МАКЕДОНИЈА

Професионалниот развој на библиотечниот кадар, сочинува една од најважните компоненти, ако не и најважна за работата и афирмацијата на библиотекарството воопшто во Македонија.

За разлика од многу други земји, едукацијата на библиотечниот кадар во Р. Македонија се одвива многу бавно и нецелосно. Корените на систематско образование кај нас можеме да ги бараме во средината на XX век, поточно во 1949 година кога е формирано Друштвото за библиотекарски кадар на Македонија.

Особено забележани ќе останат првите почетоци на ентузијасираното остручување на библиотечниот кадар од првите години на ослободувањето, кога со голем жар се пристапувало кон стекнување на потребните знаења за уредување на библиотеките во СР Македонија, односно преку нив да му се помогне на нашиот народ да ги почувствува книгите и библиотеките како насушна потреба за неговото просветно-културно издигање.

Првиот десетодневен библиотекарски курс бил одржан во Скопје од 21.IX. до 1.X.1946 година. На овој курс зеле учество околу триесетина ентузијастички од повеќе административни центри на Републиката.¹²⁷

Големите потреби од библиотечен кадар налагаат да се организира втор библиотекарски курс кој бил одржан од 15 – 30 април 1947 година. Во 1948 година во Скопје бил организиран курс за раководители на реонски и блоковски библиотеки и читалишта на кои зеле учество дваесет и пет слушатели.

За одбележување е секако тримесечниот библиотекарски курс, одржан од 20.01. до 4.04.1949 година во Скопје, посетуван од околу 30

¹²⁷ Андоновски, Г. Андон. (1970-1971). Народната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Центар за стручно усовршување на библиотечниот кадар во Социјалистичка Република Македонија. Скопје: Библиотекарска искра, бр. 15-16, стр. 14-26.

лица од Република Македонија. Курсот бил организиран од Министерството за народна просвета на НРМ во соработка со Народната библиотека (денес: Народна и универзитетска библиотека). Овој курс бил еден од најдолгите курсеви посветен за обука на библиотечен кадар во Р. Македонија, првенствено заради неговото времетраење, додека програмата била пообемна, поразновидна и посодржајна.

Слушатели на шестмесечниот библиотечарски курс

На 16 септември 1949 година формирано е Друштвото на библиотекарите на Македонија, со основна задача да работи на подигнувањето, унапредувањето и ширењето на библиотечната мрежа, издигнувањето на библиотечните кадри и одгледувањето на библиотечната струка.¹²⁸

Во 1955 година Друштвото на библиотекарите на НР Македонија го издава првиот број на списанието „Библиотекарска искра“, кое има голем значаен придонес за професионалното и стручно оспособување на библиотечниот кадар во повоенiot период на Р. Македонија.

Значаен е придонесот на овие статии и на планот на остварувањето и воспоставувањето единствени принципи и постигнување един-

¹²⁸ Размовски, М. (1969). Дваесет годишна дејност на Друштвото на библиотекарите на Македонија. Скопје: Библиотекарска искра, бр. 13, стр. 6-14.

ствено библиотечно работење во библиотекарската мрежа во Р. Македонија.

Списанието „Библиотекарска искра“ од септември 1982 година, целосно е посветено на едно од најгорливите прашања од библиотечната дејност, професионалното образование на кадри низ воспитно образовниот систем во Републиката.

Во 1982 година, во република Македонија престојувал експертот д-р Вилфред Л. Сондерс преставник на УНЕСКО, со основна задача да ги проучи основните карактеристики и проблемите присутни во остварувањето и функционирањето на БИС и системот на научни информации во Македонија.

Извештајот на г-динот Сондерс кој е преведен на македонски јазик е објавен во „Библиотекарска искра“, бр. 1 и 2 од 1983 година, содржи критичка анализа и предложени конкретни решенија за решавање на кадровското прашање во библиотечно-информативниот систем.¹²⁹

Првиот конкретен чекор во подготовка на библиотечен кадар во рамките на образовниот систем е преземен во 1982 година, кога во рамките на средното насочено образование е воведена културолошка насока, каде наставната програма содржи предмети по библиотекарство. Оваа наставна програма беше реализирана во единаесет средношколски центри во Републиката. Завршените ученици на оваа насока се здобиваа со звање – „помошен стручен работник за библиотекарство-архивско-музејска дејност“.

Со оглед на фактот дека во нашата држава не постоеше факултет за библиотекарство на кои оваа кетегорија на завршени средношколци би го заокружила своето образование од оваа област, не беа остварени некои позначајни резултати на тој план.

Без можност за понатамошно школување на библиотечниот кадар, преку нашиот образовен систем не може да се очекува реализи-

¹²⁹ Бошески, Миле. (1995). Народните библиотеки во Македонија. Скопје: Матица Македонска, стр. 103.

рање на извонредно актуелните и сложени задачи, во современите библиотечни институции.

СИСТЕМ НА ОБРАЗОВАНИЕ НА БИБЛИОТЕКАРИТЕ ЗА XXI ВЕК

Библиотечните кадри како главни двигатели за развојот на библиотекарството, информатиката и документацијата се постојано предмет на посебно внимание во сите развиени земји во светот. Денес, се поставува прашањето како да се создаде библиотечен кадар што ќе биде способен да се прилагодува и позитивно да одговори на брзиот развој на науката, техниката и општеството во целина.

Библиотекарите, информаторите во повеќето земји во светот своестручно библиографско образование го стекнуваат во соодветни високошколски образовни институции.

Прашањето за образованието на библиотекарскиот кадар во Македонија е основниот проблем за развојот и осовременувањето на библиотекарството. Општата оценка е дека само солидно образовани библиотекари можат врз себе да ги понесат сложените обврски за промени во структурата и да го направат „историскиот скок“ во новиот милениум. Воведувањето институционално образование на библиотекарски кадри во рамките на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје, би значело трајно и единствено квалитетно решение на проблемот со подготовката на професионално оспособен кадар за библиотечната дејност.

Моменталните состојби во сферата на современото работење потврдуваат дека човечкиот фактор не само што е клучна, туку е и комплексна компонента во работењето на секоја работна единица. Сè повеќе како квалитетна компонента на квалификационата структура се земаат вистинските знаења и во согласност со тоа се преземаат мерки за нивно функционално насочување кон непосредните потреби на деловната политика и работната програма. Поради тоа некои

автори заклучуваат дека кадрите, со своето образование и знаење, организациското и стручното искуство, со своите работни навики, интеркадровски односи и мотивација, имаат најзначајна улога за успехот на работењето на секоја организација.¹³⁰

Од тоа произлегува дека улогата на кадарот е од пресудно значење во успешното реализирање на работните обврски. Од тука како неопходно се налага потребата за актуелизирање и решавање на прашањето за библиотекарското образование во Македонија, преку рамките на институциите. Се поголема е потребата од приспособување на образованието и системите на образование за библиотекарскиот кадар со развојот на информациското општество, а особено библиотекарскиот кадар задолжително да има неопходна техничка култура. Ова е потребно за да може да се врши компетентна селекција на огромниот број информации кои се бараат од страна на корисниците.

Американското здружение за специјализирани библиотеки (SLA) направи обид да ги дефинира улогата и задачите кои треба да ги совлада библиотекарот во специјализираната библиотека, односно информациски стручњак да одговори на предизвикот на транзицијата кон 21 век и во почетниот период на 21 век. За таа цел SLA издаде посебен преглед¹³¹ во кој беше презентирани визијата за:

1. професионалните компетенции и
2. личните компетенции на информацискиот специјалист.

Професионалните компетенции се однесуваат на знаењето на информацискиот специјалист во 21 век и тоа комплексно знаење во сферата на изворите на информациите и достапноста до нив, технологиите, менаџментот и истражувањето. Во исто време значајна ќе биде и нивната способност за примена на овие знаења за успешно давање на библиотечни услуги.

¹³⁰ Петровски, Добри. (1999). Менаџмент на библиотечните промени и професионален развој на кадрите. Битола: Факултет за учители и воспитувачи: Друштво за наука и уметност, стр. 88.

¹³¹ COMPETENCIES for Special Librarians of the 21 st. century.// Specialist 19 (1996). 11, pp. 1, 3, 8, 9.

Професионалните компетенции на информацискиот стручњак во 21 век треба:

- „да ја познава содржината на информациите и да има способност критички да ги проценува и избира;
- да поседува специјализирано стручно знаење неопходно за одвивање на дејност на организацијата или клиентот/корисникот;
- да ја развива и да управува со прирачната, достапна „cost-effective“ информациска служба во согласност со стратешки цели на организацијата;
- да организира образование за корисници;
- да ги утврдува информациските потреби и според нив да ја креира информациската улога;
- да користи соодветна информациска технологија за набавка, организирање и дисеминација на информации;
- во контактите со управата со деловен јазик да ја демонстрира важноста на информациската служба;
- да развива специјализирани информациски производи за потребите на сопствената организација или надворешните корисници;
- да ги проценува резултатите од користењето информации и да ги истражува проблемите од ракувањето со нив;
- постојано да ги подобрува информациските услуги како одговор на новите потреби;
- да е активен член на врвното управувачко тело и советник во организацијата за информациски прашања.“¹³²

Наместо заклучок можеме да констатираме дека акцентот во профилирањето на професионалните компетенции неопходни за успешно работење во 21 век, првенствено е ставен на информациите, информациското знаење, информациската технологија и нивното користење во функција на зголемените потреби на корисниците на информации во новиот век.

¹³² Ibid

Личните компетенции претставуваат определен квантум на знаења, способности, ставови и вредности што му овозможуваат на информацискиот стручњак успешно работење и извршување на професионалните обврски. Тие на стручњаците од оваа сфера им овозможуваат да бидат добри за комуникацијата, да се насочат кон континуирано учење во текот на нивната кариера, да укажуваат на дополнителната вредност на информацијата што ја даде на корисниците и на крај да бидат подготвени да преживеат во новиот работен свет и успешно да ги пребродат сите нови предизвици.

Во „списокот“ на лични компетенции неопходни за комплетирање на профилот на информацискиот стручњак за 21 век спаѓаат:

- обврска за постигнување совршенство на услугите;
- барање предизвици и нови можности во и вон библиотеката;
- долгорочно гледање /визија/;
- барање здруженија и сојузи;
- создавање атмосфера на взаемно почитување и доверба;
- поседување вештини за комуникација;
- добра соработка со останатите во тимот;
- осигурување на водство /лидерство/;
- планирање, одлучување за приоритетите и можност за концентрирање на најважното;
- поседување деловни контакти и создавање нови можности;
- препознавање вредноста на стручното здружение и солидарност;
- флексибилност за време на постојни промени и поседување позитивен став.

Професионалните и лични компетенции го формираат професионалниот лик на библиотекарот во новиот милениум. За таа цел неопходно е постоење на флексибилен образовен систем кој ќе се прилагодува кон секојдневните и мошне значајни промени во структурата на библиотечно-информациските стручњаци.

За таа цел, неопходно е формирање на специјализирана високошколска образовна институција за едукација на информациски стручњаци за успешно чекорење во 21 век и ефикасно функционирање на библиотеките во ерата на „информациското општество“.

Република Македонија конечно сфати дека мора да направи нов историски чекор и да го направи тоа што требаше да го направи пред педесеттина години – да формира Факултет за библиотекарство и информациски науки.

Во нашата докторска дисертација ќе имаме посебна промотивна можност први да го најавиме отпочнувањето на процесот за изработка и прифаќање на новата студиска програма и додипломски студии по библиотекарство и информациски науки на Филозофскиот факултет во Скопје.

На IV редовна седница на Наставно-научниот совет на Филозофскиот факултет во Скопје одржана на 22.02.2006 година беше усвоена /прифатена/ новата студиска програма за додипломски студии по библиотекарство и информациски науки. Оваа одлука со историска важност за библиотекарството во Македонија ќе овозможи отпочнување со работа на новиот Институт за библиотекарство и информациски работи во рамките на Филозофскиот факултет во Скопје во учебната 2006/2007 година. Со отворањето на новиот Институт ќе се создадат неопходните услови за едуцирање и профилирање на библиотеочно информациски кадар на високошколско образовно ниво за прв пат во историјата на македонскиот народ и држава.

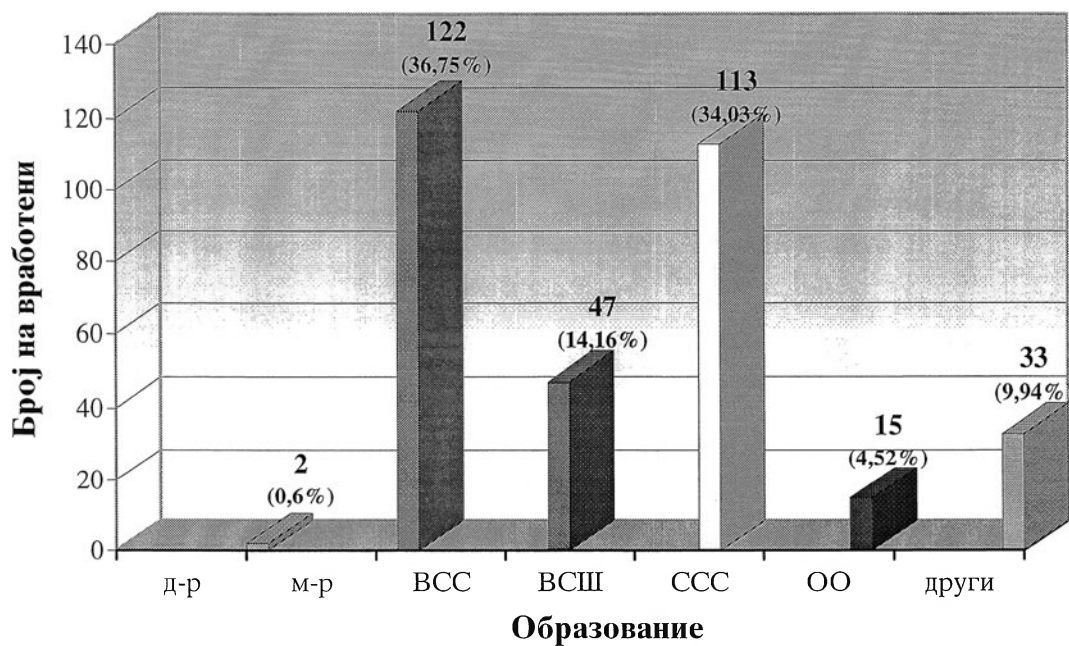
Со овој значаен чин библиотеките и библиотекарството ќе добијат едуциран кадар способен да одговори на сите предизвици на 21 век во оваа мошне значајна, корисна и неопходна сфера неопходна за успешен развој во сите сфери на општественото живеење во Р. Македонија.

Табела бр.34. Табеларен приказ на образовнаа структура на библиотеичнои кадар на народниите библиотеки на Р. Македонија во периодот 1980, 1993 и 2004 година

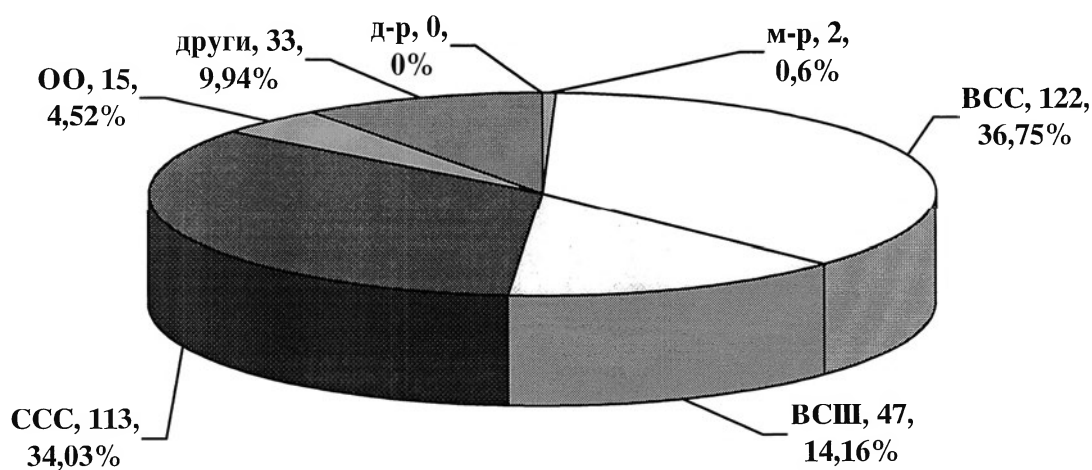
Ред. бр.	МЕСТО	година	О Б Р А З О В Н И Е							Вкупно
			д-р	м-р	ВСС	ВШС	ССС	ОО	други	
1.	Берово	1980	-	-	1	-	-	-	-	1
		1993	-	-	2	-	-	-	-	2
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
2.	Битола	1980	-	-	4	7	3	6	1	21
		1993	-	-	17	10	7	4	1	39
		2004	-	-	18	8	8	-	3	37
3.	Богданци	1980	-	-	-	-	1	1	-	2
		1993	-	-	-	-	2	-	-	2
		2004	-	-	-	-	2	-	-	2
4.	Валандово	1980	-	-	-	1	-	-	1	2
		1993	-	-	1	1	-	-	-	2
		2004	-	-	-	3	-	-	-	3
5.	Велес	1980	-	-	1	-	4	3	-	8
		1993	-	-	1	5	3	2	-	11
		2004	-	-	2	5	5	-	-	12
6.	Виница	1980	-	-	-	2	-	-	-	2
		1993	-	-	-	1	3	1	-	5
		2004	-	-	-	1	3	-	1	5
7.	Гевгелија	1980	-	-	1	1	4	5	-	11
		1993	-	-	3	-	3	2	-	8
		2004	-	-	3	-	2	2	-	7
8.	Гостивар	1980	-	-	1	-	6	1	-	8
		1993	-	-	1	-	5	2	1	9
		2004	-	-	1	1	4	-	2	8
9.	Дебар	1980	-	-	-	-	2	-	-	2
		1993	-	-	-	-	2	-	-	2
		2004	-	-	-	1	1	-	-	2
10.	Делчево	1980	-	-	1	1	1	-	-	3
		1993	-	-	2	1	2	2	-	7
		2004	-	-	3	-	3	1	-	7
11.	Демир Хисар	1980	-	-	-	1	1	-	-	2
		1993	-	-	1	-	-	-	-	1
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
12.	Кавадарци	1980	-	-	1	2	3	-	2	8
		1993	-	-	3	2	4	2	-	11
		2004	-	-	4	1	3	1	-	9
13.	Кичево	1980	-	-	1	-	2	1	-	4
		1993	-	-	1	-	4	1	-	6
		2004	-	-	2	-	3	-	-	5
14.	Кочани	1980	-	-	1	1	5	-	-	7
		1993	-	-	6	-	6	1	-	13
		2004	-	-	7	-	5	1	-	13
15.	Кратово	1980	-	-	-	-	1	-	-	1
		1993	-	-	1	1	1	1	-	4
		2004	-	-	1	-	1	-	-	2
16.	Крива Паланка	1980	-	-	-	-	-	1	-	1
		1993	-	-	-	-	2	-	-	2
		2004	-	-	1	-	2	-	-	3

Ред. бр.	МЕСТО	година	О Б Р А З О В Н И Е						Вкупно	
			д-р	м-р	ВСС	ВПС	ССС	ОО		други
17.	Крушево	1980	-	-	-	-	-	1	-	1
		1993	-	-	1	-	-	-	-	1
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
18.	Куманово	1980	-	-	2	1	9	4	1	17
		1993	-	-	6	1	6	1	2	16
		2004	-	-	6	1	5	1	-	13
19.	Македонски Брод	1980	-	-	-	-	-	-	-	-
		1993	-	-	1	-	-	-	-	1
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
20.	Неготино	1980	-	-	-	-	1	1	-	2
		1993	-	-	1	4	2	1	-	8
		2004	-	-	1	4	2	-	1	8
21.	Охрид	1980	-	-	2	1	4	3	-	10
		1993	-	-	4	1	4	1	-	10
		2004	-	-	7	1	1	-	1	10
22.	Пехчево	1980	-	-	-	-	1	-	-	1
		1993	-	-	-	-	1	-	-	1
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
23.	Прилеп	1980	-	-	4	1	2	4	-	11
		1993	-	-	9	5	5	1	1	21
		2004	-	1	8	4	3	-	3	19
24.	Пробиштип	1980	-	-	-	1	-	-	-	1
		1993	-	-	-	-	2	-	-	2
		2004	-	-	1	-	1	-	-	2
25.	Радовиш	1980	-	-	-	-	2	-	-	2
		1993	-	-	2	-	-	-	-	2
		2004	-	-	2	-	-	-	-	2
26.	Ресен	1980	-	-	1	-	1	-	-	2
		1993	-	-	1	1	-	-	-	2
		2004	-	-	1	-	-	-	-	1
27.	Свети Николе	1980	-	-	-	2	2	1	-	5
		1993	-	-	-	2	1	1	-	4
		2004	-	-	-	2	1	-	-	3
28.	Скопје	1980	-	-	22	6	48	14	26	116
		1993	-	-	34	4	88	6	-	132
		2004	-	1	30	6	46	8	10	101
29.	Струга	1980	-	-	-	1	1	-	-	2
		1993	-	-	2	1	3	-	-	6
		2004	-	-	3	1	3	-	-	7
30.	Струмица	1980	-	-	2	4	7	2	1	16
		1993	-	-	8	-	7	1	-	16
		2004	-	-	4	4	6	-	-	14
31.	Тетово	1980	-	-	3	5	-	2	-	10
		1993	-	-	3	2	5	1	-	11
		2004	-	-	5	3	2	1	-	11
32.	Штип	1980	-	-	3	-	10	3	1	17
		1993	-	-	7	4	3	3	1	18
		2004	-	-	7	2	1	-	2	12
ВКУПНО		1980	-	-	51	38	121	53	33	296
		1993	-	-	118	46	171	34	6	375
		2004	-	2	122	47	113	15	33	332

Графички приказ на образовната структурата на вработените во 2004 година во народните библиотеки во Р. Македонија

Графички приказ на процентуалната застапеност на вработените според степенот на образование во 2004 година во народните библиотеки во Р. Македонија

Образованието, односно образовното ниво на библиотечниот кадар претставува мошне значајна компонента, односно незаменлив фактор за успешно остварување на библиотечната дејност во новиот век. Со цел да ја согледаме актуелната состојба на овој план во народните библиотеки на Р. Македонија, како императив се наметна и потребата да презентираме валидни и систематизирани податоци за образовната структура на библиотечниот кадар во Р. Македонија во период од 1980 до 2004 година. Ова е мошне карактеристичен период кога настануваат мошне значајни квалитативни промени во нивото на образовната структура на библиотечниот кадар во однос на состојбите карактеристични за послевоенниот период кога се формираат народните библиотеки во Р. Македонија.

Во периодот на 2004 година, во народните библиотеки на Р. Македонија биле вработени вкупно 332 библиотечни работници од кои само 2 магистри на науки или 0,6% од вкупниот број на вработени, 122 со високо образование или 36,75%, 47 со вишо образование или 14,16%. Споредено со 1980 година, вкупниот број на вработени во народните библиотеки на Р. Македонија се зголемил само за 36 библиотечни работници или за 12,2%, но карактеристично и значајно е тоа што во овој период имаме мошне висок квалитативен скок во вредностите на библиотечниот кадар со високо образование, што претставува мошне значајна тенденција која неминовно ќе треба да продолжи и во наредниот период. (табела бр. 34)

Во периодот од 1980 до 2004 година, бројот на библиотечниот кадар со високо образование се зголемил за 71 вработен или за 139,2% што е релативно висока и поволна стапка на пораст карактеристична за современите библиотеки во светот кои имаат интенција да фатат чекор со новото време. Исто така, како релативно позитивен тренд во оваа насока е и благото континуирано намалување на библиотечниот кадар со средно образование. Оваа состојба во иднина ќе мора да продолжи да се менува со уште позабрзано темпо во корист на вработувањето на библиотечниот кадар со високо образование. Во

овој контекст уште позначајни се промените во образовната структура на бројот на вработени во народните библиотеки со основно образование. Нивниот број во 2004 година изнесува вкупно 15 вработени и претставува намалување за 71,7%, состојба која е релативно поволна, односно има позитивно влијание врз севкупната промена на сликата на образовната структура на библиотечниот кадар. Исто така, таа ги потврдува позитивните тенденции на неговото квалитетно подобрување во изминатиот период на ниво на Р. Македонија.

Овие позитивни тенденции треба да продолжат и во наредниот период, со цел постепено да се достигнуваат високите светски стандарди во кои библиотекарите ќе се „трансформираат“ во менаџери на знаењето – звање кое подразбира солидно образование и континуирана едукација и континуирано следење на современите трендови во библиотечното работење.

ГЛАВА V

СОВРЕМЕНИ ПРОЦЕСИ И ТЕНДЕНЦИИ ВО РАЗВОЈОТ НА БИБЛИОТЕКАРСТВОТО ВО МАКЕДОНИЈА

НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ ВО 21 ВЕК

Според Манифестот на УНЕСКО за народните библиотеки „локален центар на информации кој го олеснуваат пристапот на знаењето и информациите од секаков вид“, услугите на народните библиотеки се достапни за сите, без разлика на возраста, расата, полот, религијата, националноста, јазикот или Националната библиотека отсекогаш го завземала највисокото место на пиедесталот на библиотечниот живот во најголемиот број на држави во светот. Некои од народните библиотеки по својот постанок датираат многу одамна – уште од минатите векови. Само за илустрација, Националната библиотека на Франција потекнува од 15 век, додека Австриската национална библиотека потекнува од 16 век. Поголемиот број на национални библиотеки настануваат во текот на 19 и 20 век. Терминот „национална“ за прв пат се појавува во 19 век, поточно во 1802 година кога дворскиот виш библиотекар во Минхен во сеопфатна програма за развој на Дворската библиотека Касимир Хафелин го спомнал овој термин.

Народните библиотеки секогаш и секаде се издвојувале во својата репрезентативност, со велелепни згради кој пленеле со својата убавина и достојанственост, со огромно богатство на збирки и книжни фондови, разновидни извори, како и со квалитетот на своите услуги. Тие настанале како израз на потребите на народот кои живее на определена територија (држава) во конкретниот историски период голем број

од нив уште од порано цврсто се втемелени во културниот живот на државите (во Англија првиот закон за народните библиотеки е донесен пред 155 години). Но и во другите држави каде што народните библиотеки се појавуваат релативно подоцна, тие се мошне живи институции кои пленот со својата благородна мисија и со интензивниот развој на своите услуги и извори за задоволување на потребите на пошироката популација.

Тоа недвосмислено говори дека идејата за народните библиотеки е прифатена насекаде во светот иако нивната улога и приоритет не се секогаш исти. Во овој контекст, ќе се обидеме да расветлиме три клучни улоги на народните библиотеки кои се меѓусебно комплементарни (помеѓу нив постојат значителни преклопувања). Како три основни-суштински елементи преку кои се остваруваат клучните функции на народните библиотеки се следните:

- образованието,
- информирањето,
- индивидуалниот развој.

Основната функција на народните библиотеки отсекогаш била подршката за формалното и неформалното образование, посебно денес кога потребите за образование се мултиплицираат и тоа од основната писменост до образованието на највисоко специјализирано ниво. Но сепак во оваа нова ера на зголемени потреби за образование, народните библиотеки треба да претпоставуваат само една од бројните „агенции“ вклучени во процесот на образованието, но со тенденција да се избегне дуализмот, односно паралелизмот во функциите со библиотеците на образовните институции. Неопходно е да се направи еден „баланс“ или синхронизација во оваа сфера со тенденција да не се заповстави и интересот и потребите на поединците-читателите кои немаат пристап до другите библиотеки.

Втората клучна улога на народните библиотеки се однесува на информирањето во модерниот свет во кој информациите имаат моќ,

посебно сигурните (проверени) – валидни информации кои имаат витална важност и голема вредност. Денес достапни се огромен број на информации, многу повеќе отколку во било кој период на историскиот развој, а побарувачката за информации не може да биде задоволена. Исто така, денес луѓето имаат на располагање начини за пристап до мноштво на информации и тоа без обврска да излезат од својата куќа.

Но сепак, сите овие параметри поврзани со информациите и нивната се поголема важност и значење за луѓето и за развојот на општеството, автоматски не подразбираат дека народните библиотеки и во наредниот период ќе бидат единствен, примарен и незаменлив извор на информации. Во услови кога има многу други современи и брзи начини да се дојде до посакуваните информации народните библиотеки ќе мора непрекинато да си го обезбедуваат своето место „под сонцето на современата цивилизација“. Тие со своето ново и видоизменето делување ќе мора континуирано да се изборат за својата улога и да докажат дека и понатаму остануваат жаришта – јадра кои ќе играат важна улога во набавката и дистрибуцијата на вредни информации. За таа цел, ќе биде неопходно народните библиотеки да промовираат нови современи, атрактивни и прифатливи програми и планови, да изнајдат сигурни извори насочени во функција на обезбедување на квалитетни услуги кои ќе одат во пресрет на задоволување на информациските потреби на општествата. Нивната улога и во наредниот период ќе биде мошне значајна првенствено во набавката на информациите.

Трета клучна улога на народните библиотеки се однесува на обезбедувањето можности за личен развој. Народните библиотеки со своите огромни можности на луѓето да им ставаат на располагање мноштво на идеи, мислења и творечко искуство, на многу луѓе им го променија животот. Многу од нив постанаа славни и познати, благодарение на богатството што го открија во народните библиотеки, кои пак со нивните вредни дела постанаа уште побогати и повредни.

Народните библиотеки немаат алтернатива во книжарите, кои преку книгите би можеле да ја остваруваат „истата функција“. Благо-

дарение на книгите, во нивните фондови, на меѓубиблиотечната соработка (позајмица) и информациска технологија, светското знаење и литература им го доближуваат на секоја индивидуа. Точно оваа улога прави народната библиотека да биде единствена институција иако е исправена пред многу нови современи дилеми и искушенија.

Покрај овие функции во некои држави се вклучува и функцијата на разонода и рекреација (Во Манифестот на народните библиотеки не е посебно нагласена) со што народните библиотеки зазедоа централна улога во општеството и се стекнаа со значајна јавна поддршка. Паралелно со овие функции, народните библиотеки имаат и улога на нудење помош – услуги на децата, младината и групите кои имаат посебни потреби во рамките на локалните заедници. Исто така, библиотеката претставува место за средби, а постои и нераскинлива врска помеѓу библиотеките, културата и уметноста.

Народните библиотеки мора да изготват приоритети за своето делување, држење чекор со потребите на новото време со вклучување на јавноста во креирањето на политиката и утврдувањето на одлуките за приоритетите и развој на услугите. Народните библиотеки ќе мораа постојано да се докажуваат, односно начинот на кој ги презентираат своите услуги секогаш и во потполност ќе треба да биде на високо професионално ниво.

Покрај големиот број на препреки, сепак постојат можности народните библиотеки да ја зајакнат својата положба како премин кон светот на информациите и да помогнат побезболно да се премости дигиталната поделба.

Библиотекарите треба да прераснат во навигатори на знаењето и да се искористи „поволноста“, односно фактот дека квалитетот на содржината на многу информации достапни преку Интернет не е во согласност со нивната атрактивна презентација.

Библиотекарите во иднина ќе мора да бидат менаџирани од добри управи и да имаат солиден систем на раководење и кохерентно планирање, да обезбедат стабилно финансирање.

Библиотеките во наредниот период ќе мора комплетно да бидат оспособени да ја претстават целината на човековото искуство и мислење создавано во текот на цивилизациите и да бидат ослободени од опасноста на цензурата. Народните библиотеки мора да настојуваат да одат во пресрет на сè поголемите потреби на своите корисници, но и на потенцијалните корисници.

Народната библиотека во суштина претставува локална служба насочена кон целосно остварување на библиотечните и информациските потреби на локалната заедница – нејзината организација, социјален и економски статус.

Исто така, основната функција на народната библиотека е тоа што таа треба да биде достапна за сите, посебно и за онаа категорија на корисници која не е во можност да ја посетува библиотеката. Библиотечната служба мора да ги „прескокне“ сидовите на библиотеката со цел да се задоволат потребите на сите луѓе кои од било кои причини не се во состојба да ја посетат библиотеката. За реализација на оваа хумана мисија во голема мера помага брзиот развој на информациската технологија со која се обезбедуваат релативно голем број на нови начини и можности услугите да се користат од домот или од работното место.

Покрај едукација на библиотечниот кадар од суштинско значење е да се одвива и паралелна едукација на корисниците со цел да можат технологијата да ја користат на најоптимален и ефикасен начин.

Мрежите и заедничкото користење на изворите во голема мера ќе ја зголемуваат способноста на народните библиотеки во задоволувањето на потребите на корисниците кои секогаш се поголеми од капацитетите на библиотеката. За таа цел, информациската и комуникациската технологија со новите начини на организација и експлоатација на мрежата треба да се стави во функција на зголемување на нивните можности. Високото ниво на кооперативност кој е карактеристичен за народните библиотеки, ќе мора да се развива и во иднина со

синхронизирано користење на можностите што ги нуди новиот информатички свет.

Исто така новата современа тенденција за народните библиотеки треба да претставува зголемувањето на бројот на форматите и изработка на стандарди за развој на збирките, бројот на единици достапни на мајчин јазик на заедниците, пристап до други извори на информации и т.н. Тоа е дотолку поважно ако тргнеме од констатацијата дека библиотеките претставуваат збирки на информации и материјали поврзани за културата во повеќе различни формати, вклучувајќи го пристапот до изворите на другите библиотеки.

Клучен критериум за оценување на збирките не треба да претставува нивната големина туку нивната релевантност и современост на материјалите.

Организирањето на брз и едноставен пристап до библиотечниот материјал е од витално значење на збирките што во голема мера ќе биде поедноставено и олеснето со примената на информациската технологија.

За целосно и успешно остварување на функциите на библиотеките, покрај библиотечниот материјал кој е прв и пресуден фактор на овој план, неопходно е да се профилира солиден квалификуван библиотечен кадар со високи етички стандарди, кадар кој непрекинато ќе се едуцира и ќе биде подготвен за тимско работење и за квалитетно управување со библиотеките.

За успешно менаџирање на библиотеките ќе биде неопходно да се изработат современи програми, систем за оперативно планирање, управување со финансиите (во интерес на библиотеката, а не обратно), изградба и одржување на мрежа и друга неопходна инфраструктура и рационално управување со библиотечните ресурси. Библиотеките во иднина уште поинтензивно ќе треба да користат менаџерски методи, маркетинг и промоција со целосно и активно вклучување во библиотечниот кадровски потенцијал. Само задоволните корисници од нивните услуги ќе бидат нивни најголеми промотори и застапници во

идното егзистирање и развој на народните библиотеки на задоволство на сите граѓани во локалните заедници.

Народните библиотеки мора во целост да одговорат на предизвиците на новото време во ерата на вознемирувачкиот информациски свет – да им бидат целосно во функција на корисниците кои трагаат по квалитетно знаење, информации и креативно искуство.

СОВРЕМЕНИ ТРЕНДОВИ ВО БИБЛИОТЕКАРСТВОТО

Денес кога новите генерации се раѓаат во дигиталниот свет почнуваат да се манифестираат и ставовите според кои во информатичката доба пребарувањето преку Web постанува поважно од библиотечните збирки, а библиотекарите поважни од библиотеките. Во овој контекст, некои логично го поставуваат и прашањето дали библиотеките во денешното опкружување со брзи и големи промени, односно дали библиотеките ќе ја „преживеат“ ерата на експлозија на информации кога знаењето сè повеќе се ослободува од своите материјални носители (хартии).

Силите на промени кои денес делуваат можеме да ги сублимираме на следниот начин:

- брза трансформација на податоците, информациите и знаењето во дигитален облик;
- општ пристап до вмрежните информации;
- нови и снажни техники за управување со знаењето;
- интелектуална и економска награда за корисниците – експерти.

Врз основа на овие констатации (нови закономерности) можеме да заклучиме дека сегашната состојба ја карактеризира брз развој на процесот на знаењето (посебно дигиталното) како и на новите занимања, што неминовно предизвикува и определена криза. Но во исто време се наметнува и прашањето колкави се опасностите, но и колкави се можностите за надминување на актуелните состојби во сферата на

библиотекарството. Фокусот на проблемите, но и излезните решенија неминовно во однина ќе бидат насочени во однос на колекции (собирањето), функциите и промените во рефералната дејност. За таа цел, во оваа фаза кога библиотеките премногу се оптеретени со својата зависност и обусловеност од книгите, потребна е нова проекција и одговор на дилемата – што ќе се промени во стопанска и економска мисла кој се потпира на знаењето во наредните 5 или 10 години (но може и подолгорочно), – проекција која ќе резултира со изработка на нова стратегија за оваа мошне значајна сфера.

СТРАТЕГИИ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ЗА УСПЕШНО НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ НА НОВОТО ДОБА

Новата стратегија на библиотеките треба да биде прилагодена кон новата доба и новите потреби на нејзините корисници кои секојдневно се мултиплицираат. Стратегијата не е трка само за утрешната (идната) економска структура, Туку е натпревар со актуелните предизвици и „борба“ за прилагодување и во рамките на сегашната економска структура.

Одговорите на современите трендови треба да произлегуваат од прашањата на современите прашања кои се насочени кон следните дилеми:

- Какви погодности /предуслови/ треба да обезбедат библиотеките за своите корисници во наредниот среднорочен и долгорочен период;
- Какви треба да бидат новите способности и капацитетите кои ќе бидат неопходни за одговор на претходното барање;
- Како да се трансформират корисничкиот интерфејс во наредните неколку години.

Колку побрзо и поефикасно библиотеките ќе се трансформираат кон новите барања на новото време, толку побезболно ќе ги пребродат новите турбуленции, а шансите да ги преживеат новите

современи предизвици ќе бидат поголеми. За таа цел, новата стратегија за глобалната библиотека подразбира:

- „обезбедување на финансиска поддршка за библиотечните извори во целиот свет, за да се оствари глобалната библиотека која би нудела нови единствени услуги;

- создавање и одржување Library.org, заедничка централна презентација за насочување на библиотечните услуги на корисниците насекаде во светот“.¹³³

Принципот кој произлегува од оваа идеја е дека секој мора да има бесплатен пристап до знаењето, а улогата на библиотеката е да му го овозможи тоа.

Исто така значајно е да ја потенцираме и посебната улога што ја имаат библиотеките во чувањето на знаењето, бидејќи во електронската доба знаењето брзо се продуцира и брзо се губи. Треба да се архивираат содржините на значајните презентации на Web, бидејќи нивната содржина често се менува.

Со цел да формираме појасна слика за новите предизвици и аналогно на тоа и за новите одговори преточени во Стратегијата за глобалната библиотека, односно во плановите за акција кои претставуваат операционализација на глобалните стратегиски определби, потребни ќе бидат нови видици и нови иницијативи. За успехот на новите иницијативи, библиотеките ќе мора да бидат животно заинтересирани во реализацијата на стратегијата за обезбедување пристап на информациските услуги до корисниците. За надминување на овие предизвици некои држави применија фазно спроведување на плановите за акции кои содржеа:

- создавање на богати колекции на печатен материјал;
- набавување на основни информации кои се бараат од аспект на оптимизација на користењето на постоечките фондови.

Библиотеките и во иднина ќе собираат книги, но според многу построги критериуми и ќе ги чуваат оние книги кои имаа потрајна

¹³³ Матутиновиќ, С. Ф. (2002). Нови трендови и библиотекарству. ИНФОТЕКА бр. 1-2.

вредност. Принцип е да се набавуваат само основните книги и периодика со паралелно развивање на средствата за идентификација и лоцирање на информациските ресурси и добивање пристап до тие ресурси преку користење на системот на позајмица или набавка на електронски извори, кога тие се економски поисплатливи од класичните.

За развој и имплементација на оваа стратегија ќе биде неопходно електронското публикување, развој и имплементација на информациските технологии и Интернет. Паралелно, но многу значајна цел ќе биде и оспособувањето на библиотеките да играат улога на посредници во прибирањето на информации што претставува новина во однос на нејзината досегашна традиционална улога на склад-магацин за публикации.

Што се однесува до функционирањето на универзитетските библиотеки во иднина ќе потенцираме некои новини, предизвици и одговори на тие предизвици од страна на некои универзитетски библиотеки во светот.

Со цел успешно да ги реши некои од претходно презентираните проблеми, универзитетската библиотека на Универзитетот во Канбера ги разгледува следните опции:

- „набавка на максимален број книги и списанија за студенти;
- поставување на електронски листи на потребна литература на веб, со линковите на библиотеката што ги поседува или на презентација од која е достапна;
- купување на само еден примерок на книгата; купување книги само од оние области кои се изучуваат на тој универзитет;
- претплата само на оние часописи кои не се достапни онлајн, или е поевтино да се купат во печатен облик;
- претплата само на оние електронски извори кои се користат најмногу;

- сите останати потреби корисниците ќе ги задоволуваат по пат на меѓубиблиотечна позајмица или со купување на определени копии во електронски облик“.¹³⁴

Крајната цел на овие мерки е обезбедување на економска и функционална рационализација, односно купување на помал број списанија за било кој облик со паралелно зголемување на користењето на серверот „позајмица“ или купување на пооделни статии и интензивно користење на Интернет. Денес на оваа релација се појавија и специјализирани програми за автоматизација на меѓубиблиотечната позајмица која сè повеќе се користи во современиот свет – околу 1.500.000 барања за позајмици годишно.

Принципот за универзална достапност на информациите во суштина подразбира обврска на секоја држава на сите луѓе во светот да им обезбеди пристап до своите национални продукции на публикации преку библиотечниот систем. Ова е многу значајно поле и нов импулс во развојот и егзистирањето на конвенционалните библиотеки во наредниот период.

Карактеристична е и промоцијата на системот IFLA-ваучер како безготовински облик на плаќање помеѓу библиотеките во светот со цел да им се помогне на библиотеките во неразвиените земји кои имаат проблеми со платниот промет и конверзијата на валути.

Карактеристична е и стратегијата на Конгресната библиотека во САД и на другите поголеми американски библиотеки која е пошироко прифатена во САД и што подразбира:

- „работа на тоа на корисниците да им се овозможи најширок можен пристап до електронските извори;
- зголемување на процентот на буџетот што се одвојува за лиценци за електронски извори (сега тој процент варира од 6 до 22%);

¹³⁴ Ibid. стр. 6-7.

- правење збирки на дигитални извори кои ги дополнуваат и во значителна мера ги заменуваат класичните извори на информации;
- работа на поддршка на иницијативите за образование на корисниците, дизајн на веб страници и портали, дигитализација на фондовите, со идеја сите извори да се направат достапни на што поголем број корисници;
- изнаоѓање на нови начини за мерење на користењето на сите фондови и однесувањето на корисниците за да се предвидат и исполнат нивните потреби;
- посветување на поголемо внимание на пософистицираните сервиси за корисниците;
- библиотекарите сè повеќе се наставници кои ги учат корисниците како да се служат со електронските извори, а корисниците сè помалку имаат потреба за едноставни фактографски и реферални информации;
- соработка со другите библиотеки и создавање мрежа која ги прави единствени виртуелните библиотеки на универзитетите или регионите, кои можат да го испорачаат физички бараниот материјал преку позајмица или електронски, што е многу поекономично од било кога; посебно е поефтина испораката на електронските документи на далечина;
- создавање на партнерство во креирањето и десиминацијата на новите знаења со научниците, организациите, програмерите, издавачите;
- дигитализација и давање на користење дигитализирани материјали од специјалните збирки што ги имаат библиотеките;
- користење на новата генерација системи за управување со библиотеките;
- работа на разбирање на техничките потерби, можности и одговорност за дигитализираниот материјал како средство за зачувување на информациите содржани во традиционалната

- печатена форма и следење на технологиите кои бараат префрлување на дигитализираниот материјал од систем на систем;
- работа на одлучување кои ресурси ќе се набавуваат локално, а за кои ќе се купуваат само лиценци;
 - разбирање и почитување на правните процеси во врска со авторските права; одговорно управување со библиотечните ресурси кои се набавени со државни средства или од средства на донаторите;
 - следење на технолошкиот развој, бидејќи застојот може да биде кобен за библиотеките и нивната колекција;
 - постојано усовршување на знаењето на библиотекарите;
 - барање нови можности за добовање средства, бидејќи годишните буџети никаде повеќе не се доволни да би се задоволиле зголемените информациски потреби на корисниците“.¹³⁵

Сите презентирани параметри во Стратегијата на Конгресната библиотека на САД се мошне актуелни, реални и општоприфатливи и валидни за идниот развој на библиотечната дејност во рамките на сите држави во наредниот период. Тие недвосмислено ја формираат „големата сила“ на новите предизвици, но и решенија за излез од актуелната состојба, но и за понатамошно зајакнување на улогата и значењето на библиотеките во севкупниот развој на современата цивилизација. Библиотеките кои ќе го изгубат чекорот со современите тенденции во библиотекарството и ако не обезбедат можности за излез од кризата во научните информации неминовно ќе ја доведат во прашање реализацијата на своите основни функции и сопствената понатамошна егзистенција.

Во суштина, тие го претставуваат и спектарот на новите библиотечни цели за чија реализација ќе бидат потребни далеку поголеми буџети кои ќе се обезбедуваат од страна на државата, од донатори, но и од други активности во „трансферот на знаењето“. И покрај огромната цена на чинење на овие активности кои ќе значат почеток на нова

¹³⁵ Ibid: стр. 7-8.

страна во развојот на библиотекарството, иако таа цена за нас можеби изгледа недостижна, државата ќе мора да изнајде финансиски средства со цел засекогаш да не остане во „клубот на неписмени нации“, грешка што никогаш не би можела да ја исправиме.

Но и покрај големиот број песимистички прогнози и сценарија за опстанокот на библиотеките во иднина, сепак постојат и јаки аргументи (причини) кои говорат во прилог на нивниот опстанок и покрај експоненцијалниот пораст на документите на Интернет и неможноста да се држи чекор во сферата на набавката на нови книги (годишната продукција на светско ниво изнесува повеќе од 850.000 наслови) и посебно научните публикации (постојат голем број на индикатори за оваа криза во системот на научни информации).

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ДИГИТАЛНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Дигиталната револуција претставува најзначајна револуција во комуникациите од откривањето на печатницата. Развојот на информациските и комуникациските технологии го трансформира современото општество во „информациско општество“ во кое влијанието на современите средства за комуникација на сите нивоа на секојдневниот живот е огромно. Дигиталната револуција врши трансформација речиси на сè што работиме: како работиме, како комуницираме, но пред сè, како им пристапуваме на информациите. Оддалеченоста престанува да биде бариера – со компјутерот сместен било каде, можеме да ги направиме достапни сите материјали во дигитален облик, кои исто така, се наоѓаат било каде во светот. Со новата револуција, светот постана буквално – во вистинска смисла на зборот на дофат на нашите прсти. Доволно е да поседувате само компјутер и врска со Интернет и да обезбедите пристап во светот на дигиталната информација 24 часа дневно. Интернет ги демократизира информациите, ги оспособува луѓето и на крајните корисници им овозможува пристап до различни извори.

Зачејоци на дигиталните библиотеки

Библиотеките беа претходница на дигиталната револуција од средината на шеесеттите години на минатиот век кога американската конгресна библиотека почна да работи на создавање на форматот MARC (машински читлив каталошки формат). MARC бил усвоен во 1968 година кога Конгресната библиотека почна да дистрибуира каталошки записи на магнетни ленти. Записот во MARC – форматот претставува основа на онлајн каталогот и на автоматизираните системи за набавки и позајмици; без машински читливи каталошки записи ние не би имале онлајн каталози. Овој запис овозможи и создавање на централните онлајн каталози кои содржат милиони библиографски записи и ја документираат состојбата на фондот на илјадници библиотеки.

„Покрај олеснувањето на пристапот до информации создавањето на форматот MARC претставува едно од најзначајните во развојот на дигиталната ера, додека второто можеби самото откритие на компјутерот и доаѓањето на Интернет и неговиот сервис World Wide Web.“¹³⁶

Потенцијалот на овој формат е во функција на големо олеснување на заедничкото користење на изворите на информации и пристап до тие информации. Неговиот потенцијал и неговите погодности /предности/ во целост ги реализираа организациите познати како библиографски служби кои прават записи и услугите поврзани со нив им ги даваат на членовите на библиотеките.

Најстара или најголема библиографска служба е OCLC,¹³⁷ основана во 1967 година кога беше развиен форматот MARC. Денес OCLC има повеќе од 43.500 библиотеки-членки во 86 држави и во неа на секој дванаесет секунди се додава нов запис. OCLC не е агенција за катало-

¹³⁶ Невил, Г. (2003). Развојот на дигиталните библиотеки. Трудот беше соопштен на Меѓународната конференција „Виртуелна библиотека: демократски пристап до информациите“ одржана во Констанца, Романија, од 28 до 31 јули 2003 г.

¹³⁷ Општи информации за OCLC може да се најдат на адресата <http://www.oclc.org/home/>; библиографските записи кој се внесени во базата на податоци може да се прегледаат на <http://www.oclc.org/wordcat/>.

гизација туку записите во нејзината база на податоци ги создаваат националните библиотеки. OCLC доведе до фундаментална трансформација на библиотечните операции и во неговата база на податоци моментално има повеќе од 50 милиони записи во MARC. Оваа база на податоци ги опфаќа и публикациите од сите историски периоди (пред 1968 година кога беше воведен форматот MARC). Секоја библиотека што воведо онлајн каталог мараше записите создадени пред овој период да ги конвертира во машински читлив облик. Овој процес се означува како „ретроспективна конверзија“ и беше спроведен (спроведуван) со помош на дополнителни финансиски фондови во сите библиотеки кој почнаа да воведуваат онлајн каталог. Со овој значаен потфат се обезбеди солидна инфраструктура која ја збогати и во исто време ја рационализира и поефтини соработката помеѓу библиотеките во светот. Кога некоја библиотека ќе изврши каталогизација на некоја збирка на ретки книги и уникатни материјали, користа е драгоценост за сите корисници во светот со што веднаш се надминуваат локалните рамки и веднаш постануваат вредност за целото човештво.

Следниот поголем и позначаен развоен напредок беше направен после дваесет години од појавата на MARC со појавата на Интернетот во текот на осумдесеттите година. Овој процес кој во почетокот беше „резервиран“ само за Академската заедница уште повеќе добива на значење после појавата на World Wide Web-от и развојот на Web – читачот (технологија која беше развиена во Швајцарија околу 1990 година).

Нејзиното користење постана популарно со развојот на корисничкиот интерфејс или читач. Првиот интерфејс, Mosaic – беше развиен во САД на Универзитетот во Илиноис и почна да се користи во 1993 година. Веднаш после него се појавија и комерцијалните читачи на Web, како што се Netscape Navigator и Мајкрософтовиот Internet Explorer. За магичната моќ на нивните можности еден од водечките експерти за дигиталните библиотеки ќе напише: „Основната причина за успех на Web можеме накратко да ја прецизираме: тој дава погоден

начин за дистрибуирање на информациите преку Интернет. Поединците може да објавуваат информации и тие самите можат да пристапат кон тие информации, без обука и помош од други. Малку знаење за компјутерите е неопходно да се воспостави сајт на Web, а речиси никакво за користење на читачите“.¹³⁸ Денес онлајн библиотечните каталози се достапни на мрежата од најголемите библиотеки во светот и на стотина универзитетски и јавни библиотеки во светот.

ДИГИТАЛНИ БИБЛИОТЕКИ – РАЗГРАНИЧУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ

Поимот „дигитална библиотека“ беше промовиран, односно ставен во употреба во деведесеттите години на минатиот век. Но и покрај фактот што дигиталните библиотеки сеуште се наоѓаат во фокусот на информациски, библиотечни и информациските интересирања, поимот дигитална библиотека не е прецизно утврден и дефиниран. За (не)можноста на адекватно и прецизно поимовно-теоретско дефинирање на дигиталните библиотеки постојат мноштво на значајни елементи кои мора да се разгледуваат од различни перспективи.

Без да презентираме поопширна анализа за сите досегашни научни расправи на оваа релација, ќе презентираме еден пристап кои тргнува од констатацијата дека поимот дигитална библиотека можеби може полесно да се опише, моделира, дизајнира, имплементира, користи и евалуира ако се согледа во светлото на следните пет апстрактни концепти кои ги предложиле Фокс и Сорнила од Политехничкиот Институт Вирџинија и Државниот Универзитет.¹³⁹

- **текови**, поимот кои се користи за да се опише текстот, мултимедијалните содржини и другите секвенци на апстрактни поими: на пример, опис на протоколите, интерактивни дијалози, дневници на серверите (server logs) и дискусионни листи.

¹³⁸ Arms, W.Y. (2000). Digital Libraries. Cambridge: Mass: MIT Press, p. 29-30.

¹³⁹ Fox, E.A., Sornil, O. (1999). Digital Libraries, Modern Information Retrieval, Baeza-Yates, R. and Ribeiro – Hero, B. (eds.), Addison – Wesley, pp. 415-432.

- **структура**, која се однесува на структурата на податоци во информатичка смисла, база на податоци, хипертекстуални мрежи и други концепти од областа на пребарувањето информации, како што се инвертираните датотеки, датотеките на сигнатурите, MARC – слоговите и тезаурусите.
- **простори**, ги покриваат не само дводимензионалните и тродимензионалните простори, виртуелната реалност, туку и другите повеќедимензионални форми кои како една компонента го вклучуваат и времето.
- **сценарија**, кои опфаќаат димензионирање и спецификација на интеракцијата помеѓу човекот и компјутерот, но исто така ги опишуваат процесите, процедурите, функциите, сервисите и трансформациите вклучени во дигиталните библиотеки – со еден збор аспектите на нивниот активен живот и временското траење.
- **општества**, кои ги покриваат оние аспекти на дигиталните библиотеки кои се од значење за авторите, библиотекарите, каталогизаторите и другите чувари на информации. Овие аспекти се посебно значајни во последно време од кога и антрополозите, комуниколозите, психолозите и социолозите се вклучуваат во истражувањата поврзани со дигиталните библиотеки

Од овој аспект, проценувањето на валидноста на секоја дефиниција за дигиталните библиотеки треба да се проценуваат според согледување на претходните пет аспекти значајни за дигиталните библиотеки.

За сите корисници кои се вклучени во процесите на пронаоѓање на информации, дигиталните библиотеки претставуваат проширување на таквите системи кое е збогатено со мултимедијална разновидност и здружени системи (federated systems). Во секој случај, дигиталните

библиотеки мораат да подржуваат големи колекции документи, како и можностите за нивното пребарување, каталогизирање и индексирање.

Истражувањата во областа на дигиталните библиотеки опфаќаат повеќејазична обработка, пребарување на мултимедијалните содржини, визуелизација на информациите, раководење со големи дистрибуирани колекции на документи, стандарди и архитектури. Дигиталните библиотеки ја конструираат, односно ја прибираат и организираат заедницата на корисници, додека нејзините функционални можности ги подржуваат потребите на оваа заедница.

Дигиталните библиотеки претставуваат проширување, надградба и интеграција на разновидните информатички институции, како и физичките простори во кои се врши селекција, прибирање, организирање, чување на ресурсите, или им се обезбедува пристап како поддршка на заедницата на корисниците.

Врз основа на сите овие премиси, изведени се поголем број на дефиниции за дигиталните библиотеки. За потребите на нашето истражување ќе издвоиме неколку дефиниции со цел уште попрецизно да ја комплетираме сликата за библиотеките на новиот век кои на некој начин како да претставуваат остварување на различни визии претставени во делата за научна фантастика или во трудовите на сериозната научна литература.

Според определени ставови дигиталната библиотека (Digital Library) чиј основен синоним е електронската библиотека (Electronic Library) претставува „дистрибуирана технолошка околина која драматично ги редуцирала границите на создавањето, дисеминацијата, манипулацијата, депонирањето, интеграцијата и повторното користење на информациите од страна на поединечни и групни корисници“.¹⁴⁰

Во овој контекст, авторот ја изведува попрецизно дефиницијата според која дигиталната библиотека претставува „машински посредувана репрезентација на библиотечен материјал во која истовремено е

¹⁴⁰ Bakaršić, K. (1997). Uvod u digitalne biblioteke. Sarajevo: Bibliotekarstvo, sv. 42, str. 11.

интегрирана информациската организација наменета за корисникот во пронаоѓањето на специфични информации“.¹⁴¹

Според наше мислење, иако најкратка, мошне прифатлива и прецизна е дефиницијата објавена како поднаслов во специјалниот број на престижното компјутерско списание „АСМ Communications“ од 1998 година, посветен на дигиталните библиотеки „Дигиталните библиотеки – глобален опсег, неограничен пристап“, во која мошне илустративно се потенцирани нејзините неограничени можности на планетарно ниво.

Наместо заклучок ќе потенцираме дека библиотеките денес во потполност ја менуваат својата форма: од тврдини на знаењето постепено прераснуваат во океани на информациите. Новите динамични промени и трендови во библиотекарството ќе мора да ги следи и паралелниот развој на новите теории на библиотечно-информациската наука како неразвоен дел и подршка на современата пракса во оваа значајна сфера.

ДИГИТАЛНИ БИБЛИОТЕКИ – СОВРЕМЕНИ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Со проширувањето на електронските информации и комуникации, а посебно на мрежните информации се создадоа и неопходните услови за појавата на дигиталните библиотеки. Терминот „дигитална библиотека“ не смее да асоцира само едноставен одалечен пристап до библиотечниот онлајн каталог, туку и на одалечениот пристап до самите колекции. Дигитализацијата на списанијата, книгите, визуелната граѓа и архивските збирки ги прават овие извори потенцијално достапни до сите корисници во светот, било каде да се наоѓаат.

Мрежните подобрувања го променија и начинот на комуницирање, што за последица ќе има и значајни промени во традиционалните библиотечни структури со цел да се овозможи подобро организирање на информациите и пристапот до нив. Тоа што го карактеризира

¹⁴¹ Ibid: стр. 13.

опкружувањето во кое библиотекарите сега работат, подразбира подобар пристап до информациите, поголема брзина во прибирање информации, покомплексно лоцирање, анализирање и поврзување на информациите, перманентни промени во технологијата, недостаток од стандардизација на хардверот и софтверот, перманентна обука на корисниците вработени во библиотеките, како и значајни вложувања во технологијата.¹⁴²

Без сомнение станува збор за ново, глобално, библиотечно опкружување во кое библиотекарите сеуште се борат да го пронајдат сопственото „место под сонцето“, додека овие процеси во Р. Македонија допрва почнуваат.

И покрај сите промени не се очекува дека дигиталните библиотеки ќе внесат некои потполно нови функции од претходно презентирани неколку основни дистинктивни карактеристики (види во анализата за народните библиотеки), на конвенционалното разбирање /толкување/ на библиотеките. Исто така, не се очекува дека дигиталните библиотеки ќе надминат некоја од наведените функции.

Искуствата од досегашната реализација и функционирање на дигиталните библиотеки како и истражувањето на овој план првенствено се насочени кон автоматизацијата на некои активности на библиотекарите: првенствено автоматско индексирање и класификација на информациските ресурси, или користење на експертниот систем како систем за реферална дејност во библиотеката. Значи, во овој контекст станува збор за модификација и подобрување на функциите со кои се надминуваат сите досегашни ограничувања во сферата на библиотечното работење. Дигиталните библиотеки исто така бараат редефинирање на библиотечните сервиси, ново групирање на сервисите или замена на постоечките, со сосема нови решенија.

Новата функција на библиотеките подеднакво е информациска, документациска и комуникациска, додека новите работи и задачи

¹⁴² Види поопширон: Greth, S.D. (1996). *the Electronic Library: Slouching Toward the Future or Creating a New Information Environment*. – Follett Lecturw Series. Достапно преку web адреса: <http://www.ukol.ac.uk/seruices/papers/follett/creth/paper.htm>

покрај каталогзирањето претставуваат различните нивои на индексирање и апстрахирање на ресурсите, пребарување и достапност на информациите, селективна дисеминација на информациите според новите профили на корисници, нова организација на контактните точки на комуникацискиот синџир, координативност, кооперација и користење на компјутерските бази на библиографски податоци.

Дигиталните библиотеки имаат огромен број вредности и предности (некои ги презентиравме во претходниот текст) и заради можноста електронските извори на информации да им бидат на располагање на поголем број луѓе во исто време, без разлика на која оддалеченост се наоѓаат и без разлика дали некоја книга е украдена или и е променето „старото“ место во библиотеката.

Многу списанија, книги од природните, општествените и хуманистичките науки сега се издаваат и во електронска и во печатена верзија. Електронските формати имаат многу предности, кој опфаќаат оддалечен пристап и пребарување според клучни зборови, но сепак неопходно е да потенцираме дека и печатениот облик има свои предности кои и понатаму ќе егзистираат. Според поголем број на експерти, доколку сакате да прелистате определена книга со цел брзо да стекнете увид во нејзината содржина, комбинацијата на „окото, палецот и печатените страници“ ја однесува победата над било кој електронски формат.

Втора значајна услуга на дигиталните библиотеки претставува дигитализацијата на единствената и ретка граѓа со непроценлива вредност. Денес во дигиталните библиотеки можете да ги најдете дигитализираните слики како што се Гутенберговата Библија, колекциите на најзначајните ракописи, како и слики од сите видови. Практичната предност и придобивка од овие можности е огромна – со обезбедувањето на расположивоста на овие вредни материјали на мрежата, оригиналите се штитат од непотребното „разјадување“ и кинење.

Исто така, Web овозможува во сајберспејсот да се соберат сродни материјали кои во реалниот свет се лоцирани на одвоени места.

Вредноста на документите добива значење и се мултиплицира само тогаш кога може да се проучува во однос на другите документи. Библиотекарите во дигиталното опкружување имаат извонредна можност да ги конектираат, односно да ги спојат корисниците и колекциите заедно на начин кој никогаш порано во историјата не бил можен. Проектите на дигитализацијата често пати се кооперативни со тоа што вклучуваат материјали од повеќе конекции. Во дигиталното опкружување статусот на библиотеката ги одразува услугите кои тие им ги нудат на корисниците кои можеби некогаш лично не ја посетиле библиотеката. Многу од овие услуги може да бидат комплементарни и синхронизирани и да се спроведуваат во соработка со другите библиотеки. Визијата и потребата за воспоставување на нови кооперативни односи ќе бидат еден од императивите за успешно функционирање на библиотеките во новото време како адекватен одговор на сите современи и актуелни предизвици. Несомнено, дигиталниот свет ни нуди огромна можност и ни дава моќ да постигнеме многу од тоа што никогаш не би го постигнале секој сам за себе

Темелите на професијата и вештината на библиотекарите како и нивната улога, најверојатно ќе обезбедат библиотекарството да преживее и во наредниот период. Главните вештини кои традиционално се однесуваат на информатичарите, како што се користењето на информациите, обучувањето, проценката и грижата за корисниците, уште долго ќе бидат актуелни и значајни.

Вредностите кои претставуваат темел на библиотечната струка како што се: вредностите на нудењето услуги, квалитет, сеопшт пристап и соработка, ќе останат да пулсираат и во новиот век.

Со цел библиотеката да го оправда своето постоење во светот на електрониката, „библиотеката мора да продолжи со остварување на една од најважните функции која сега ја има во светот на печатот, а тоа е да организира безбројни извори на таков начин што тие ќе постанат

значајни за заедницата на корисниците и да останат физички и интелектуално достапни на сите“.¹⁴³

Во прилог на овие констатации се надополнува и тврдењето за сè поголемата улога на посредниците кои ќе бидат обучени да ги пребаруваат, анализираат, проценуваат изворите и да ги условираат потребите со изворите на информации во морето на огромните количини информации кои (ќе) се достапни на мрежата. Во наредниот период ќе следи процес на целосно преиспитување, осовременување и усовршување на традиционалните библиотечни вештини во правец на поцелосна и поквалитетна понуда на информациски услуги. Со создавањето на значајни фајлови со паралелни податоци базирани на принципите на каталогизација, на корисниците ќе може да им помогне преку Интернет да пронајдат „игла во стог сено“. Создавањето на каталог, вклучувајќи и електронски извори, може да обезбеди пристап, автентичност, веродостојност и валидност на мрежните извори. Значењето на библиотекарите во ерата на експоненцијалниот пораст на количеството достапни информации ќе биде незаменлива и од пресудно значење во остварувањето на нивната нова улога како посредници и стручњаци кои ќе го обучуваат корисниците во новото информациско опкружување.

Темелите на библиотекарството кои подразбираат каталогизација и обука на корисниците, подеднакво се значајни во ерата на електрониката, како и во ерата на печатените материјали. Овие значајни компоненти, односно содржини на библиотекарството ќе продолжат да претставуваат солидна основа за сите споменати вештини. Нивната мисија ќе може да се реализира во наредниот период само ако библиотечните стручњаци не ја „закопаат главата во песок“ со цел да ја избегнат ерата на електрониката. Информаторите мора да се менуваат и целосно да се адаптираат спрема новото опкружување на

¹⁴³ Lancaster, F.W. (1997). Artificial Intelligence and Expert System Technologies: Prospects: Bo: Libraries for the New Millenium: Implications for Managers. London: Library Association Publishing, p. 19-37.

електронски информации, да почнат да одржуваат чекор со новите технологии и да го завземат местото на стожер во „новите“ библиотеки.

КОРИСТЕЊЕ НА ЕЛЕКТРОНСКИТЕ ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ ВО РАМКИТЕ НА КОБИСС – СИСТЕМОТ

Функциите на чување (складирање) на информациите и овозможување пристап до информациите ја претставуваат суштината на функционирањето на библиотеките во целиот изминат период на нивното егзистирање. Изворите на информации на библиотеките во потесна смисла, можеме да ги третираме како граѓа што ја поседуваат библиотеките (интерни извори) кои во корелација со можностите за пристап до информациите вон библиотеките (екстерни извори) до кои библиотеките обезбедуваат пристап, во основа ја комплетираат структурата на комплетни извори на информации на тие библиотеки.

Во последните десет години како резултанта на огромниот број промени во сферата на технолошките подрачја се манифестираат значајни промени во доменот на изворите на информации. Денес со право можеме да констатираме значителни структурни и функционални промени во составот на изворите на информации на библиотеките – како на интерните, но уште повеќе во сферата на екстерните извори. „Ако ги употребиме поимите како што се електронски онлајн, Интернет, аналогни, дигитални, структурирани или неструктурирани, можеме да направиме соодветна класификација и да изведеме компаративна анализа на промените според таа класификација“.¹⁴⁴

Во овој контекст, под електронски извори подразбираме структурирана колекција на податоци, односно документи во дигитален облик на кој му се пристапува онлајн. Исто така, можеме да ги дефинираме и како информациски сервиси, кои содржат и по повеќе бази на податоци.

¹⁴⁴ Oštir, B. (2002). Korišćenje elektronskih izvora informacija, научен труд презентiran на Осмото собрание на Заедницата на библиотеките на универзитетите во Србија, одржано на 26 септември 2002 година во Белград.

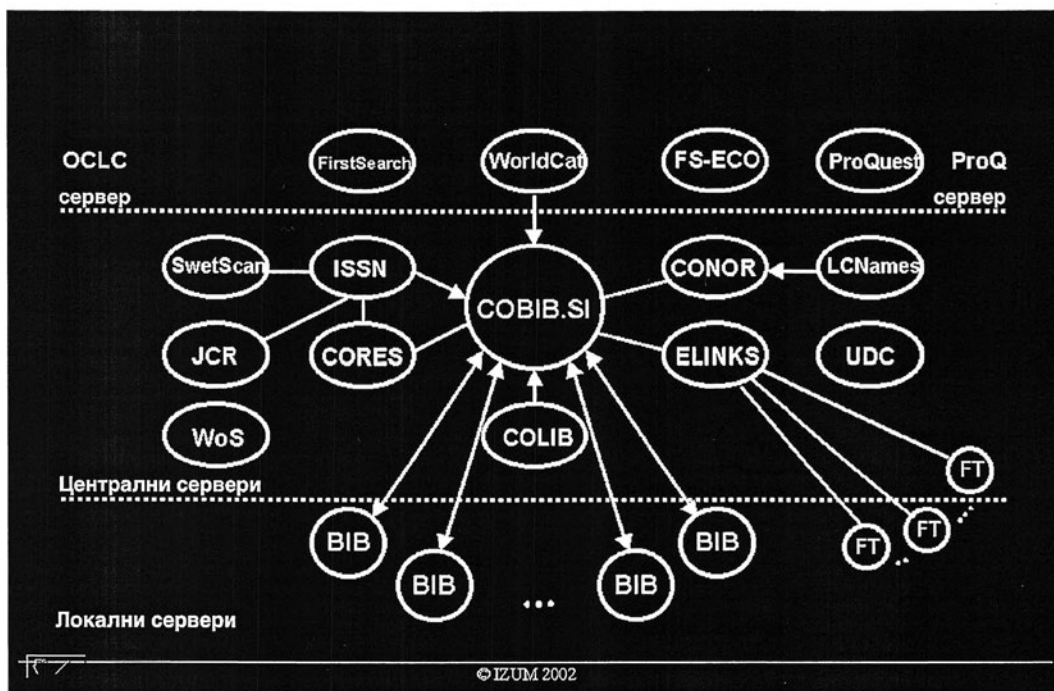
Во ерата на поврзувањето на библиотеките во мрежи и со сè поголемата присутност на Интернетот во сите сфери на човековите комуникации, во голема мера порасна и значењето на електронските извори на информации кои ги користат библиотеките. Зголемеиот интерес на електронските извори од страна на библиотеките, првенствено е мотивиран од поголемиот број предности што ги нудат електронските извори и тоа:

- „пристап до информациските сервиси 24/7 – ако го исклучиме редовното одржување на информациските сервиси кои обично одземаат само еден ден во неделата, а понекогаш и некои други потешкотии, практично можеме да сметаме, дека тие се достапни 24 часа, седум дена во неделата.
- достапност до примарните документи – електронските извори денес нудат и примарни документи кои ги бараме, а не само информации за тоа каде се наоѓаат тие документи.
- побрз и поефикасен пристап до информациите/документите – времето за пристап до бараните информации значително е намалено. Понекогаш било потребно на пример повеќе недели граѓата да стигне преку меѓународната позајмица, а примарниот документ денес може да се добие дури за неколку десетина секунди. Покрај тоа, повеќе корисници имаат пристап до информациите истовремено, што во светот на аналогните документи не било возможно.
- Префрлување на примарните документи – заради индексирање на целокупните колекции и во нив вклучените примарни документи, обемот на податоци кои служат како основа за екстракција на информациите значително се зголеми“.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Ibid: стр. 2.

Електронски извори во системот КОБИСС.СИ

Поголем број на електронски извори достапни во рамките на системот КОБИСС.СИ, претставен е на слика бр. 1.

Слика бр. 1. Електронски извори во системот КОБИСС.СИ

Извор: Seljak, M. Понуда на ИЗУМ.

COBISS&SICRIS 2001, 13 и 14.11.2001, Maribor 2001.

Со оглед на вклученоста на податоците на насловите на сервиските публикации во базата на податоци ELINKS, можеме да го дадеме и EIFL-проектот со соодветна база на податоци и информацискиот систем Science Direct, иако тие не се составни делови на системот КОБИСС.СИ.

Наведените електронски извори нудат широк опсег на податоци, од библиографски записи до целосен (полн) текст. Нивната достапност може да биде потполно јавна или ограничена само на определени корисници во кои спаѓаат и поголем број на библиотеки во Р. Македонија кои го имплементираа системот КОБИСС во своето електрон-

ско вмрежување. Комбинирано со достапност се користат три начини на авторизација – контрола на називот на доменот, контрола на IP-адресата и корисничкото име со лозинка.

Централниот каталог КОБИСС.СИ ја нуди основата и потребните библиографски податоци кои се поврзуваат со базата на податоци Journal of Citations Reports. Резултат е автоматскиот испис на библиографијата со импакт на факторите кај соодветните статии, неопходно за вреднување на работата на истражувачите.

Во Словенија на пример, таквиот испис на онлајн библиографијата претставува еден од начините за вреднување на работата на истражувачите кај Министерството за образование, наука и спорт кога кандидатот аплицира за определени проекти.

Едукација на корисниците во системот КОБИСС.СИ за користење на електронските извори

Едукацијата на корисниците во системот КОБИСС.СИ е насочена кон поттикнување на употребата на Е-извори како развој на културата на поединците и организациите насочени кон употреба на електронските извори. За реализација на овие цели се организираат определени извори кои се бесплатни и целосно отворени:

- КОБИСС/ОПАК;
- Користење на базата на податоци со полн (целосен) текст, и
- Користење на сервисот Web of Science.

Најчести посетители на овие курсеви сеуште се библиотекарите и другиот персонал од библиотеките, а после тоа и крајните корисници. Тоа ја наметнува и потребата за „дислоцирање“и приближување на курсевите до крајните корисници, посебно во универзитетски центри.

Како дел од овој процес на едукација, можеме да ја наведеме и директната поддршка на ИЗУМ¹⁴⁶-овиот Help Desk кои опфаќа од телефонски советувања до посета на самите библиотеки. На тој начин

¹⁴⁶ Забелешка: ИЗУМ – Институт за информациски науки во Марибор.

во голема мера се одвива помошта на помалите библиотеки при регистрација за EIFL Direct project.

Во последно време, едукативните услуги преку системот КОБИСС.СИ сè повеќе ги користат библиотекарите, класификаторите и другиот персонал од голем број библиотеки во Р. Македонија кои се вклучени во овој систем.

Со воспоставување на КОБИСС.СИ системот во библиотечниот систем, во Р. Македонија отпочна процесот за „фаќање чекор“ со развојот на современите тенденции во библиотекарството. Неговата имплементација значеше нова можност за воспоставување на библиотекарска мрежа и заедничка база на податоци на целиот простор на Р. Македонија.

И покрај сериозните финансиски потешкотии околу воведувањето и користењето на овој систем, нашата држава почна да развив сопствена мрежа и го основа КОБИСС центарот Македонија кои делува во рамките на Националната библиотека.

Со постепеното воспоставување на заедничката база на податоци и со сè поинтензивната соработка со библиотеките во регионите, во голема мера беше инициран и отпочнат процесот околу промоцијата на новиот начин на работење и трансформацијата на библиотеките во современи и корисни комуникациски и информациски служби/сервиси/.

На оваа релација во Р. Македонија отпочна и неколку проекти со финансиска поддршка од Владата и UNDP за развојот на мултифункционални граѓански центри, проектот „библиотека“ со цел да се изврши ревитализација и модернизација на библиотеките. Исто така, проектите за автоматизација на библиотеките во југозападниот и источниот регион ги комплетираа напориете на Националната библиотека во процесот на воспоставување на единствен комуникациско – информативен систем на подрачјето на државата.

Овие процеси во исто време ја интензивираа и соработката во и помеѓу регионите, а во исто време отворија и еден широк спектар на прашања поврзани со современите стандарди на библиотечното рабо-

тење и технологијата за воспоставување соодветен и ефикасен библиотечен систем примерен со потребите на Р. Македонија.

Имплементацијата на КОБИСС – системот во 1996 година во Народната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски, Матичната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски во Битола, Природно – математичкиот факултет во Скопје и Кинотеката на Македонија, непосредно придонесе за воспоставување на нови информатички стандарди во македонското библиотекарство.

Инсталирањето на Кооперативниот онлајн библиотекарски систем и сервиси (КОБИСС) во Македонија значеше и инфраструктурна поддршка на новата политика на Македонија во областа на генерирањето, прибирањето, чувањето, дистрибуцијата и користењето на знаењето подеднакво за сите корисници.

ПРОЦЕСОТ НА АВТОМАТИЗАЦИЈА НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Првите иницијативи и почетоци за изградбата на итегрален систем за научни и технолошки информации и библиотечно информациски систем (СНТИЈ/БИС) во рамките на поранешна Југославија датираат уште од раните седумдесетти години на минатиот век. Нивната имплементација беше резултат на прифаќањето на препораките за развој на програмите на УНЕСКО – УНИСИС I¹⁴⁷ и УНИСИС II¹⁴⁸.

Суштината на овие програми се состоеше во обврската на секоја држава да изгради сопствена инфраструктура која ќе обезбеди брз и ефикасен достап до јавните информации – национални системи за научни и технолошки информации (НТИ). За таа цел неопходно беше да се отпочне и со процесот за позабрзано користење на новите информациски и телекомуникациски технологии во функција на непречено

¹⁴⁷ UNISIS – I: Conference Intergouvernemental for the Establishment of a World Science Information System (Final Report). Paris: Unesco, 1971.

¹⁴⁸ UNISIS – II: Intergouvernemental Conference on Scientific and Tehnological for Develipment(Final Report). Paris: Unesco, 1979.

циркулирање на информациите во глобалниот, светски информациски систем.

И покрај сите слабости на овој пионерски потфат во развојот на библиотечно-информацискиот систем во Р. Македонија, карактеристично е тоа што во сите фази на неговото проектирање учествуваа и претставници од Македонија. Со нивното вклучување во проектот во нашата држава беше создадено јадро од компетентни стручњаци кои после осамостојувањето на Македонија ја продолжија својата работа во изградувањето на системот за научни технолошки информации во Македонија (СНТИМ).

Втора значајна придобивка на овој план беше создавањето на можност преку изградбата на автоматизираниот библиотечно-информациски систем да се изгради основа за градење на другите специјализирани потсистеми на СНТИ.

Практичната реализација на проектот СНТИЈ практично започна со реализација во 1988 година, додека почетните активности за изградба на СНТИЈ/БИС во Р. Македонија стартуваа во втората половина на 1988 година. Со тоа беа поставени темелите на автоматизираниот библиотечно-информациски систем во Р. Македонија, додека за координатор – јазолна точка за имплементација на овој систем беше определена Народната и универзитетска библиотека од Скопје. Исто така, во оваа почетна фаза беа вклучени и Матичната и универзитетска библиотека од Битола, библиотеките на институтите за хемија, биологија и математика на Природно-математичкиот факултет од Скопје и Кинотеката на Македонија.¹⁴⁹

Народната и универзитетска библиотека со релативно скромна информатичка опрема и со солиден стручен тим, со многу ентузијазам, во далечната 1989 година постана прва институција во Македонија која што почна да обезбедува бази и банки на податоци – поврзувајќи ја Р. Македонија во светското семејство на „информатичкото општество“.

¹⁴⁹ Забелешка: Поопширно види во трудот на Калајлиевска, В. (1999). Автоматизиран библиотечно-информациски систем (БИС) во Македонија. Скопје: Библиотекарска искра, вол. 17, бр. 1-2, стр. 87-95.

Нејзината улога беше од непроценливо значење во едукацијата на нејзините членови за користење на компјутерската техника и благодетите на електронската пошта.

Во 1990 година Институтот од Марибор – ИЗУМ направи проширување апликација (софтвер) со нов модул за пребарување, наречен „КНИГИ“. Со користење на овој модул се отвори нова можност за „пребарување во локалните бази и во заедничката југословенска библиографска база (ЈУБИБ) од сите локации вклучени во ЈУПАК или на повик преку модем“.¹⁵⁰

После распадот на СФРЈ прекинаа комуникациите со ИЗУМ и целосно беше прекинат проектот за изработка на интегрираниот југословенски СИТИ. Но и покрај сите новонастанати пречки, сепак беше извршено „премостување“ и повторно воспоставување на комуникацијата помеѓу НУБ и ИЗУМ преку македонската телекомуникациска мрежа МАКПАК. Основна цел беше да продолжи користењето на апликацијата ЈУБИБ, односно на сите нејзини основни функции на локално ниво, како и достапност до меѓународните бази на податоци.

Паралелно со овие активности отпочна и процесот на моделирање и изградба на самостоен национален „Систем за научни и технолошки информации на Македонија (СИНТИМ), со истовремено отпочнување на процесот на изработка на „Библиотечно документационен информационален систем (СИНТИМ/БИС)“.

Во периодот од 1995/1999 година библиотеките во Р. Македонија се опремија релативно добро со хардверска информатичка технологија, посебно НУБ „Св. Климент Охридски“ во Скопје. Исто така, НУБ, МУБ и високошколските библиотеки се приклучија на Универзитетската мрежа МАРНЕТ (а преку неа и на ИНТЕРНЕТ).

Апликацијата ЈУБИБ продолжи да се користи во Р. Македонија сè до 1996 година кога ИЗУМ за потребите на словенечкиот БИС разви нова, посовршена верзија на ЈУБИБ со ново име КОБИСС.

¹⁵⁰ Ibid: стр. 89.

Со сите овие проекти во Македонија се создадоа солидни предуслови за изградба на македонска библиографска база која на сите корисници ќе може да им понуди компетентни библиографски податоци за комплетната издавачка дејност во нашата држава.

Во 2002 година МАНУ одлучи да ја користи програмската опрема КОБИСС со што се воспостави и взаемна база на податоци КОБИБ.МК која тогаш броеше околу 248.077 библиографски записи.

Во наредната 2003 година кон овој систем се приклучија и Народната библиотека „Гоце Делчев“ од Штип, Општинската матична библиотека од Струмица и Градската библиотека „Браќа Миладиновци“ од Скопје. На тој начин во Р. Македонија почна да функционира еден мал библиотечен систем заснован на платформата КОБИСС.

Во овој контекст посебно значајна е 2004 година кога во Р. Македонија беше одобрена реализацијата на првата фаза на Проектот за автоматизација на јавните библиотеки од источниот и западниот регион на Македонија од страна на Министерството за култура. Со овој проект беа опфатени 12 јавни библиотеки кои требаше да се опремаат со комјутерска и комуникациска опрема и да се изврши имплементација на програмската опрема КОБИСС. Во декември 2004 година беше потпишан договорот за имплементација на библиотечно-информациониот систем КОБИСС.МК, помеѓу ИЗУМ и НУБ, како институција одговорна за организирање на националниот библиотечно-информациони систем во Р. Македонија и автоматизација на библиотеките. Во рамките на НУБ беше формиран Центарот ВБМ, како библиотечно-информациони сервис на системот КОБИСС.МК.

Во ноември 2004 година отпочна и функционирањето на мрежата КОБИСС. Нет. со која на библиотеките од Македонија кои работат на платформата КОБИСС им беше овозможен пристап и користење на взаемните каталози на останатите системи КОБИСС, со можност за превземање на записи во своите локални бази.

Моменталната состојба поврзана со автоматизацијата библиоте-ките во Р. Македонија, и покрај сите досегашни напори сеуште се наоѓа на релативно ниско ниво и на национално ниво е во катастрофално лоша состојба. За илустрација ќе презентираме неколку основни инди-катори (заклучно со состојбата во јуни 2005 година) кој недвосмислено ќе ни ја доближат реалната слика и ќе ја потврдат претходната констатација.

Вид на библиотека	Вклучени во КОБИСС.МК	Вкупен број	%
национална	1	1	100
високошколски/универзитетски	3	47	6
јавни	15	32	47
специјални	2	55	3
училишни (средношколски)	/	85	/
Вкупно	21	220	9

Статистичките податоци недвосмислено ја потврдуваат алармантната состојба со автоматизацијата на библиотеките во Р. Македонија. Во суштина, само 9% од вкупниот број на библиотеки го имаат имплементирано системот КОБИСС.МК.

Идентична е и состојбата на вредностите за бројот и процентот на библиотеките кои се достапни преку КОБИСС/ОПАК со кои на корисниците им се овозможува онлајн пристап до бараните податоци.

Состојбата незначително се „подобрува“ со определениот број на библиотеки кои не се вклучени во овој систем туку користат други софтвери. Во оваа „категорија“ има вкупно 8 библиотеки кои се јавно достапни со што вкупниот број на јавно достапни каталози се зголемува на 29 библиотеки, или процентуално 13% од вкупниот број на Р. Македонија.

Процесот на автоматизирана позајмица засега функционира само во Универзитетската библиотека во Битола. Но исто така, значајно да потенцираме дека лошата слика се надополнува и со

констатацијата дека координираната набавка на публикации и меѓународна позајмица не се изведуваат со оваа програмска опрема.

Исто така, беше формиран и конзорциумот МЕВ – Македонски електронски бази во соработка со фондацијата EIFL. Нивното формирање беше иницирано од сè поголемата потреба и интерес на корисниците за пристап и користење на дигитализираните документи, бази и банки на податоци, пристап до базата EBSCO, големиот број на слободни Е – извори, Е – списанија и Е – книга, преку својата домашна страна.

Во овој конзорциум засега членуваат само 31 библиотека, што исто така е релативно мал број во однос на вкупниот број библиотеки. Како значаен проект можеме да го издвоиме проектот за дигитализација на старословенските ракописи од Фондовите на НУБ кои се достапни преку веб-страницата на НУБ.

Наместо заклучок можеме да констатираме дека процесот на автоматизација на библиотеките отпочна кон крајот на минатиот век, воспоставена е значајна почетна основа која во наредниот период ќе мора уште поинтензивно да се надоградува, усовршува, осовременува со тенденција на негово омасовување и поинтензивна имплементација во структурите на сите библиотеки во Р. Македонија.

Иако постојат релативно голем број значајни проблеми во „фаќање чекор“ со потребите на новото време, со добро осмислена стратегија и издвојување на повеќе финансиски средства од страна на државата, нашите библиотеки во иднина ќе можат да се приклучат во „клубот“ на дигиталните библиотеки на глобално ниво.

Во спротивно, одолговлекувањето на овој процес ќе има негативно импликации не само за библиотекарството во Р. Македонија, туку и во нејзиниот севкупен културен, образовен и сеопшт цивилизациски развој. Информацискиот „мрак“ само уште повеќе ќе ја изолира државата и во голема мера ќе ги забави нејзините интерактивни процеси во семејството на образовни и успешни нации.

МАРКЕТИНГ И МЕНАЏМЕНТ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО СВЕТЛОТО НА НОВИОТ ВЕК

Маркетингот претставува функција на менаџментот која ја пренасочува куповната моќ на корисниците во ефикасна побарувачка за услугите на библиотеките. Само во услови кога развојот на библиотечно-информацискиот систем ќе се вклопи со промената на маркетингот, опфаќајќи го целокупниот работен процес, може да се постигнат оптимални резултати. Овој вид на кохезија е многу значаен и неопходен како концепт на интегралниот маркетинг со единствена цел заживување на маркетингот во права смисла на зборот. Тоа посебно ќе биде потенцирано ако го прифатат сите одделенија, односно оддели во рамките на установата како деловна филозофија и ако почнат секогаш во нивниот фокус на интерес да го имаат корисникот. Според сите елементи маркетингот претставува визионерство, најдобар начин, но во исто време и еден од најскапите, за неговата примена во современата доба.

Давањето на услуги од страна на библиотеките треба да биде тесно поврзано со одржување на нивниот квалитет и тоа посебно во сферата на информатичките услуги, промоција на литературата и поддршка при преведувањето на информациите во знаење. Информацијата е екстерна, подложна на собирање и безживотна, додека знаењето е интернационализирано, бавно се гради и води кон акција.

Сеуште во светот постојат три значајни општествени прашања кои се однесуваат на јакнење на Информатичкото општество, а за кои сèуште не е добиен одговор:

- „информацијата како „проблем“: да се знае што постои и како да се пристапи кон тоа;
- да се знае како да се „прочита“ информацијата и како да се протолкува;

- потешкотиите околу трансформирањето на информациите во знаење како субјективен процес кој зависи од индивидуалните способности“.¹⁵¹

За таа цел, библиотекарите ќе бидат сè повлијателни доколку обезбедат амбиент општеството да ги согледува библиотеките како клучни институции на културната политика во кои се обезбедува пристап до информациите и во кои се унапредува развојот на нивната интерпретација. Заедничкиот именител на овие значајни функции на библиотеките во новиот општествен и глобален амбиент претставува создавање на знаење и вредности во духот на интелектуалните слободи.

Во менаџментот и маркетингот на библиотеките треба јасно да се потенцира дека поединците и организациите, врз основа на природата на интересите, можеме да ги распределиме во следните групи:

- корисници,
- персонал,
- добавувачи,
- конкуренти и т.н.

Со цел успешно да се одвива менаџментот на библиотеките неопходно е библиотеките правилно да ги идентификуваат своите „акционери“¹⁵² и нивните интереси и да изнајдат модел преку кои ќе се воспостават и унапредат односите со нив.

Маркетинг на библиотечните здруженија

Како основни предизвици и актуелни проблеми на маркетингот на библиотечните здруженија во наредниот период можеме да ги потенцираме следните:

¹⁵¹ Anglada i de Ferrer, Luis, M. (1999). El paper de la biblioteques a la societat informacional: pro postes per a l'administració pública catalana. In: Catalunya davant la societat de la informació: nous actors i noves polítiques públiques. Eugènia Salvador (ed.) Barcelona: Mediterrània, p. 73-100.

¹⁵² Забелешка: Со оглед на специфичната природа на работниот процес во библиотеките како културно-просветни установи, терминот акционер се става под наводници.

- Како да се зголеми бројот на членовите во професионалните библиотечни здруженија и како да се одржи лојалноста на членовите?
- Кој промени би требало да ги спроведат библиотекарите?
- Каков треба да биде односот спрема младите?

Основните параметри на одговорот на првото прашање подразбираат објавување на статии во печат, обезбедување списоци на работите /активностите/, обуката, семинарите, тркалезните маси и т.н. Сите овие активности би требало да бидат бесплатни за членовите, вклучувајќи ги и услугите околу организираните посети, попуст за организираните патувања и т.н.

Промените што ќе треба да ги спроведуваат библиотекарите, според Глорија Перез – Салмерон би требало да се одвиваат на три нивоа:

- „ во доменот на стекнување квалификации;
- во доменот на професионалните активности и
- во општественото и професионалното опкружување“.¹⁵³

Во врска со тоа каков треба да биде односот спрема младите, генерално можеме да констатираме дека нив во ниту еден случај не треба да ги потценуваме, треба да ги осознаеме и да ги унапредиме нивните вредности, да ги сослушаме кога е потребно и перманентно да работиме на зголемување на нивното членство. Некои библиотеки практикуваат и редовни средби со младите, разговори околу професионалните проблеми со единствена цел – покренување на корисни иницијативи во функција на оплеменување на работниот процес и збогатување на работната атмосфера и климата на меѓусебна доверба.

Исто така, не би требало да се потценуваат разговорите „лице в лице“ со младите од страна на водачите на здруженијата и можноста за вклучување на членовите директно во процесот на стратегиско планирање. За поуспешно остварување на нивната функција на овој план

¹⁵³ Ibid:

значајна е и соработката со другите здруженија и институци (здруженија на информатичари, новинари, архитекти и т.н.). секогаш нивната работа треба да биде проследена и со значајна публицистичка (медиумска) промоција и активност.

Маркетиншки аспекти на иласманот на Е-списанија и Е-информации

Од сите претходно презентирани содржини неспорен е заклучокот дека корисникот секогаш е (или би требало да биде) во фокусот на секоја современа, маркетиншки ориентирана библиотека. Расположивоста на електронските списанија станува се позначајна категорија и императив за нивното ефикасно работење и за унапредување на библиотечно-информациската дејност и научно-истражувачката работа воопшто. Интенција на сите библиотеки на овој план (во зависност од нивната финансиска моќ и вкупната финансиска моќ на државата) треба да биде обезбедувањето на слободен пристап до електронските извори и тоа првенствено на универзитетските библиотеки (ако не сите, барем во најголем број), како и за корисниците на научно-технолошките информации. Основната цел е да се поттикнуваат креативните луѓе и да им се овозможи поинтензивен научно-технолошки прогрес, но и сеопшт цивилизациски развој.

Библиотеките треба да се определат на кои Е-списанија ќе се претплатат, но во никој случај не смеат да заборават дека првенствено се културно-просветни, но и непрофитни установи. Трката за профит во ниту еден случај не смее да ја засени нивната примарна функција, односно нивната генерална определба перспективно ќе треба да се насочи во правец според кој пристапот до електронските списанија да биде апсолутно бесплатен за корисниците.

Слободниот пристап до информациите треба да им биде овозможен на корисниците со цел да доведе до посестрано и посеопфатно пребарување на електронските извори.

Недвосмислена е современата определба според која маркетингот им е потребен на библиотеките, дека треба да се користи формалниот и неформалниот маркетинг и да се утврди постоењето на препреките на патот кон примената на маркетингот во оваа сфера. Во тој контекст неопходно е да се простудираат различните модели на маркетинг (во различни држави) кои би требало да се постават на веб, но во исто време да им се укаже на библиотеките каде би можеле да ги пронајдат тие информации. Само со помош на компаративна анализа на различните видови маркетинг за библиотеките, библиотеките ќе можат да разменуваат драгоцени искуства и во исто време, да учат едни од други.

Главни трендови на менаџментот и маркетингот во својот

После поголемиот број на инвестициони потфати во сферата на библиотечно-информациската дејност, во 2002 година следеше и отварање на новата Александриска библиотека. Новиот архитектонски бисер располага со големи фондови за студентите, професорите, истражувачите и за сите читатели воопшто, посебно за сите корисници кои се заинтересирани за проучување на историјата на Египет. Новата голема библиотека во Монреал на корисниците ќе им овозможи да работат во пријатен амбиент, додека информатизацијата значително ќе влијае врз динамиката на интелектуалниот живот.

Поврзаноста на библиотеката од Монреал со Секцијата за менаџмент и маркетинг на библиотеките на ИФЛА, недвосмислено ја потврдуваат сè поголемата отвореност и спремност за соработка на библиотеките на глобален план. Во наредниот период ќе биде неопходно јасно да се детерминираат „акционерите“ на библиотеките чии интереси примарно се насочени кон библиотеките. Тоа е неопходно за поуспешно управување со промените, како и за ефикасен менаџмент на библиотеките во отежнатите финансиски, технички, кадровски, организациски и други услови. Новиот спектар на објективни и субјективни потешкотии кои сè поотворено се манифестираат со своето негативно

делување, во никој случај не треба да ги спречат овие културно-просветни установи во нивните секојдневни напори и настојувања посмело да се вклучат во информатизацијата и глобализацијата на општеството.

Во овој контекст мошне значајно е и маркетиншкото опкружување на библиотеките. Од тоа дали и во која мера библиотеките ќе бидат интегрирани во своето опкружување ќе зависи и ефикасноста на работата и на нивното функционирање /делување/.

Тоа првенствено ќе се одразува врз прибавувањето на финансиски средства со кои ќе се обезбеди непречено остварување на редовната дејност на установата, односно ќе се овозможи високо ниво на нејзин поинтензивен развој. Библиотекарите со своето активно делување ќе мора повеќе да влијаат врз промената на јавното мислење во оваа насока и да влијаат врз политичарите и власта во целост (на сите нивоа) со цел да развијат поголем слух за потребите на овие институции.

За таа цел, ќе мора да се формулираат стратегиски план со искристализирана – јасно утврдена програма, односно „асортиман“ на услуги кои би требало да се финасираат со јасно пресметани трошоци и претстава за „пазарот“ на кој им е наметнат. Во тој случај, поголема ќе биде вероватноста од буџетот да се издвојат средства за така јасно дефинирани потреби на библиотеките кои се исправени пред многу нови современи предизвици.

Исто така, маркетингот сè повеќе се потврдува и во областа на публицистичката дејност преку постепеното пополнување на досегашните празнини со објавување на статии и монографии од оваа област, како и изработка на мултимедијални презентации. Маркетингот би требало да придонесе во голема мера за успешно лобирање за потребите на библиотеките, со цел тие поуспешно и поцелосно да се вклучат во развојот на современото информатичко општество. Тоа е единствениот начин преку заедничка акција библиотеките да ги надминат овие кризни – критични фази во нивниот развој и да постанат тоа што и навистина сè – срце на секое општество на интелектуална слобода.

БИБЛИОТЕКАРОТ КАКО МЕНАѢЕР НА ЗНАЕЊЕ

Клучниот концепт на денешното општество е управувањето со знаењето, а аналогно на тоа, основниот економски ресурс повеќе не е капиталот, ни природните богатства, ни трудот, туку тоа е и ќе биде знаењето. Денес кога економијата на информации се трансформира во економија на знаењето, недвосмислено се наметнува прашањето за идниот профил на библиотекарите, нивото на нивното образование, професионалното воспитување, етичкиот кодекс и севкупните негови лични квалитети.

Во документот „Компетенции на специјалните библиотекарите во дваесет и првиот век“ објавен во 1996 година од страна на стручното здружение во САД „Здружение на специјалните библиотеки“ (Special Libraries association), наброени се стручните знаења и вештини што е неопходно да ги поседува информацискиот професионалец во новиот век.

Како основни компетенции значајни за библиотекарите во ерата на информациското општество, потенцирани се следните:

- настојување од страна на библиотекарот да нуди квалитетна услуга и постојано да бара повратна информација од страна на корисникот за квалитетот на понудената услуга;
- своето знаење несебично да го дели со своите колеги;
- да не се отстапува пред современите предизвици предизвикани од воведувањето на новите информациски технологии во библиотеците;
- превземање на активната улога во структурата преку разбирање на текот и целината на збиднувањата во својата установа;
- да „склопува“ партнерство во библиотеката и надвор од неа, со други библиотеки, издавачки куќи, набавувачи и продавачи на информациски услуги и слично;
- активно вклучување и подобрување на квалитетот на услугите и службите што ги дава библиотеката;

- создавање на атмосфера на меѓусебно почитување и доверба во матичната институција, но и пошироко;
- да поседува добри комуникациски способности;
- да поседува дарба да ги слуша другите со цел да им помогне во изнаоѓање на најоптималните решенија;
- да може јасно и со ентузијазам да ги презентира идеите и да говори со едноставен јазик;
- текстовите што ги пишува да бидат јасни и разбирливи;
- да поседува способност за тимско работење, спремно да ја превземе одговорноста и да им биде ментор на другите (а понекогаш и обратно);
- мора да го превзема водството со истовремено признавање и вреднување придонесот на своите колеги;
- да има способности за добро планирање и прецизно да го утврдува редоследот на поставените цели;
- непрекинато да врши подобрување на своите претприемачки вештини;
- да биде подготвен за активно и кооперативно учество во разни краткорочни и долгорочни проекти;
- да биде „програмиран“ за доживотно учење и да создава предуслови за трајно учење и наобразба;
- да ги почитува и да ги развива вредностите на стручната солидарност и поврзување;
- да биде флексибилна личност, подготвен да превзема различни одговорности во различно време, да изнаоѓа решенија и да им помага на другите во оформувањето на идеите и решенијата со давање на вистинската информација.

За „комплетирање на личноста на библиотекарот“, покрај овој импресивен збир на посакувани човечки особини мора да му се

придодаде и квантумот на знаења и вештини кои ќе мора да ги стекне во процесот на образованието.¹⁵⁴

Во наредниот период сè повеќе и повеќе се зголемува потребата на библиотекарите од завладување со информациската писменост. Логично е во наредниот период од информациските стручњаци да се очекува и повеќе знаење и повеќе вештина, отколку од останатите струки. Библиотекарите во иднина ќе бидат сè повеќе врзани за набавка, обработка, складирање и користење на електронската граѓа. Исто така, од нив многу ќе се очекува да им помагаат на стручњаците од другите струки во пронаоѓањето на потребните извори и да им овозможува на корисниците пристап до различни информации, односно да управуваат со знаењето.

Ако управувањето со знаењето се дефинира како „дисциплина која го промовира и интегрира пристапот кон идентификација, пронаоѓање, вреднување, давање на користење и задоволување на сите информациски потреби на претпријатијата“, веднаш можеме да констатираме дека тоа би можело да биде и дефиниција за новата улога на библиотечната наука во општеството. Аналогно на тоа, следи и заклучокот дека библиотекарите во новиот век ќе бидат управувачи (менаџери) на знаењето покрај тоа што во свеста на луѓето најчесто се поврзуваат со книгите како хартиени носители на знаењето. Но и покрај овие традиционални проекции, сепак во современите општества почнува да пробива ставот, односно почнува да заживува перцепцијата на библиотекарите како менаџери на знаењето.

Со цел уште попрецизно да го елаборираме ова нова ковница за библиотекарите на новиот век ќе ги презентираме и основните цели на управувањето на знаењето кои во исто време ќе бидат водичи за нивното идно работење и функционирање. Во основните цели спаѓаат:

- да се испорача сè што му е потребно на корисникот на знаење за да ги постигне своите цели;

¹⁵⁴ Види поопширон: SLA Competencies for special librarians of the 21-th century. <http://www.sla.org/professional/comp.htm> 1.30.05.1998.

- на место, во време и на начин на кој корисникот тоа го бара (посакува);
- каде – секаде каде што постои мрежа;
- кога – 24 часа, 7 дена во неделата;
- како – во облик на хартија, електронски книги, формати PDF, HTML.

Овие цели ќе се трансформираат во императиви за библиотекарите во наредниот период. Од нив, односно од нивното спроведување или неспроведување ќе зависи нивната иднина и нивниот статус. Во спротивно, нивната професија ќе биде заменета со новата „менаџери на знаењето“, додека за нив ќе биде резервирано само местото, односно делот од работата поврзан за хартиениот облик на информациски извори.

Доколку библиотекарите и библиотеките дозволат да го „изгубат чекорот“ со современите тенденции во оваа сфера, како што тоа им се случуваше повеќе пати низ историјата, работите за кои тие се најквалификувани ќе ги превземат другите комерцијални фирми. За илустрација, првиот „пораз“ тие го доживеаа во триесеттите година на минатиот век кога потребата за брзи апстрактни служби во областа на медицината и природните науки доведе до формирање на сервисите за апстракти како што се MEDLARS – денес MEDLINE (за областа на медицината), Chemical Abstracts, а потоа и многу други, чии производи библиотеките и денес многу скапо ги плаќаат, наместо тие да наплаќаат. Вториот пат тоа се случи кога потребата за брзо создавање на онлајн достапни каталожки записи постана дејност на OCLC, за што библиотеките повторно сега плаќаат за услугата од превземањето на записи.

Доколку библиотеките брзо не се трансформираат со цел експедитивно да ги задоволат нараснатите потреби на корисниците, односно ако ја изгубат и последната „битка“ со тоа што и рефералната дејност им ја препуштат на машините за пребарување и на фирмите од типот

AskJeeves, библиотеките ќе ја изгубат и последната функција која ексклузивно е вразана за нивната дејност. Во оваа најлоша варијанта, за нив и понатаму ќе биде резервирана само тредиционалната функција за чување на книжниот библиотечен материјал. Значајно е да констатираме дека електронските документи сè повеќе се чуваат воглавно (првенствено) на големите сервери на издавачите или на другите институции, а сè поретко на серверите кои заеднички ги одржуваат конзорциумите на библиотеките.

Единствена опција, односно единствено можно излезно решение кое се наметнува пред библиотеките е нивната брза трансформација и прилагодување спрема потребите на корисниците во новото време кога знаењето во целост постанува најзначаен економски ресурс. Нивната предност ќе биде интензивната меѓусебна соработка која е издигната на ниво на значајна вредност и традиција на библиотекарите од целиот свет, како и целосна примена на принципот за универзална достапност на публикациите. Според општоприфатените кодекси, библиотекарите се обврзани на сите корисници да им овозможат непречено користење на бараните информации и публикации на најдобар можен начин. Во остварувањето на овој „универзален принцип“ библиотекарите во остварувањето на својата племенита функција не треба да прават сегрегација на корисниците според нивната раса, пол, националност и сите други разлики. Во „списокот“ на излезни решенија претставува и идејата на професорот Дилон за соработка во изработка на заедничка презентација на светските библиотеки, односно создавање на заеднички портал, т.е. водич низ Интернет. Многу библиотеки во светот ја прифатија оваа идеја и ги отпочнаа активностите за нејзина реализација, самостојно или во рамките на постоечките конзорциуми. Првите резултати на ова поле се веќе видливи што говори дека библиотеките почнуваат да фаќаат чекор со предизвиците на новото време.

ОСНОВНИ ПРИЧИНА ЗА ОПСТАНОК НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО 21 ВЕК И ДЕТЕРМИНАНТИТЕ НА НОВАТА СТРАТЕГИЈА

Во современиот свет сè повеќе се истакнува поврзаноста на библиотечно-информациската дејност со процесот на образованието и потребата за доживотно учење. Нејзината иднина се согледува и преку „дигиталното знаење“, бидејќи „ако знаењето е моќ“ (Френсис Бекон), тогаш „дигиталното знаење е уште поголема моќ“ (Мартин Дилон). Иако образованието се движи по патот на индустријата на знаење, библиотеките во иднина треба да овозможат што подиректен пристап до знаењето под рамноправни услови за сите корисници. Досегашниот принцип на управување со информациите треба брзо да се трансформира во управување со знаењето. Дали библиотеките во новата „конфронтација“ со Интернет имаат шанса да ја зачуваат својата позиција, нормално видеоизменетата според новите современи предизвици одговорот ќе го презентираме преку следните премиси:

- на Интернет постојат само 8% од списанијата;
- да се пронајде релевантна информација е слично како да барате игла во стог сено;
- квалитетот на информациите не е проверен;
- библиотеките го бираат својот фонд, а на Интернет се наоѓа се она што некој ќе одлучи да го постави на својата презентација;
- податоците на Интернет не се сигурни, адресите често пати се менуваат;
- проблеми со авторските права;
- непријатно, но и штетно е да се читат подолго време од екранот;
- и понатаму не постои универзитет во светот кој нема своја библиотека;
- трошоците за дигитализација се премногу високи – за фонд од 100.000 наслови потребни се 250 милиони долари;

- Интернет опфаќа податоци стари до 15 години;
- Интернет не може да се „носи со себе и да се чита било каде“.

Библиотеките во наредниот период кога научните информации ќе се произведуваат сè повеќе, а ќе бидат достапни сè помалку, ќе мора да користат различни стратегии со цел да излезат на крај со кризата во научните комуникации.

- „на локално ниво библиотеките ја редуцираат набавката на списанија и други публикации за да се вклопат во постојниот буџет;
- интензивираат системот за меѓубиблиотечна позајмица;
- повремено библиотеките успеваат да добијат дополнителни средства за набавка на определени публикации;
- библиотеките ја координираат набавката со сродни библиотеки;
- користењето на електронските ресурси преку локалните презентации или преку конзорциумот на библиотеки значително е зголемено;¹⁵⁵
- библиотеките можат на своите корисници да им пружат користење на своите ресурси на неограничен број корисници

Во овој контекст, неопходно е да ги презентираме и проблемите што се појавуваат на оваа релација:

- трајноста на електронските ресурси е непозната, посебно заради постојаните промени на хардверот и софтверот;
- некој научници (но и поголем број корисници) и понатаму повеќе ја протезираат хартиената форма на информации;
- за некои публикации, посебно оние каде што илустрациите се многу значајни, електронскиот пристап не е вистинското и задоволително решение;

¹⁵⁵ Ibid: стр. 10.

- библиотеките кои што користат лиценци немаат сопственост над електронските публикации, и ако не ја платат лиценцата го губат правото на достапност;
- лиценцните договори се склопуваат според условите на произведувачот на електронските извори на информации, а не спрема локалните потреби;
- многу комерцијални издавачи ставаат ембарго на користењето на електронските информации за определен период;
- малите земји и малите библиотеки немаат средства да инвестираат во неопходна опрема и инфраструктура за ефикасно користење на електронските извори – состојба карактеристична за Р. Македонија.

И покрај сите слабости и проблеми, покрај сите предизвици на новото време, сепак голема е веројатноста библиотеките да продолжат и во наредниот период да ја исполнуваат својата благородна мисија која трае со векови. Библиотеките имаат своја иднина и своја перспектива и покрај определени футуристички прогнози (предвидувања) според кои издавачите и библиотекарите не ќе бидат потребни, односно комуникацијата ќе се одвива директно помеѓу авторите и читателите.

Наместо заклучок, можеме да констатираме дека новата библиотека и новите технологии се веќе реалност. „Културата не се наследува, таа се освојува“, порачува секогаш актуелниот Андре Малро. Мошне илустративни и инспиративни (како секогаш) се ставовите на амбициозната француска културна политика според кои „новите трендови или ќе се прифатат или библиотеките нема да постојат“. Следното логично прашање би гласело: „Дали и воопшто ќе постојат библиотеките во светот на виртуелната комуникација кога компјутерските мрежи ги рушат ѕидовите во секоја смисла“? Овие „визионерски“ тврдења ставени се на проверка пред судот на времето кое најверојатно во голема мера ќе ги демантира.

ЗАКЛУЧОК

Книгата низ векови секогаш ја следела судбината на човекот и човештвото – судбината на културниот и образован развој на цивилизациите. Заедно со човекот таа се раѓала и се воздигувала, но и заедно со него горела на заедничките клади во мрачните периоди на неговата-нивната историја. Но книгата повторно се раѓала и како феникс се издигувала над мракот на помрачената свест на определени историски и цивилизациски епохи кои самите се осудиле да бидат заборавени. Книгата секогаш се издигувала и секогаш силно зрачела во хоризонтите на цивилизациите и во „симбиоза“ со писмото и библиотеките го формирала највредното цивилизациско тројство. Во суштина, нивното егзистирање е меѓусебно длабоко поврзано и испреплетено низ долгиот историски и цивилизациски развој. Писмото и писменоста ја изнедриле книгата која својот живот и својот век почнува да го живее во светот на големата и вечна галаксија на библиотеките.

Библиотеките со право го завземаат највисокото место во хиерархијата на духовните институции и неизбежно ја заслужуваат највисоката почит на луѓето и нациите во сите периоди на цивилизациско-културниот развој.

И во новиот век продолжува да зрачи магичната моќ на библиотеката и книгата, а човештвото и понатаму ќе го негува култот кон бесмртните светилишта на мудроста и значењето во функција на сеопштиот цивилизациски развој.

Со континуираниот развој на библиотеките и библиотекарството неминовна се наметнала и суштинската потреба од системско и целосно интегрално проучување на суштинските прашања за методологијата, предметот, природата и целите на научната дисциплина –

библиотечна наука, како и целосно толкувања на нејзините суштински поставки. Корените на развојот на теоретските основи на библиотечната наука можеме со сигурност да ги бараме во 17 и 18 век, што недвосмислено го потврдува тврдењето дека станува збор за научна дисциплина со длабоки корени во нејзиниот историски развој. Во периодот на 17 и 18 век *historia literaria* имала теоретски и практични врски со библиотекарството, односно *historia literaria* во овој период претставувала дисциплина за библиотекарството *par preference*.

Кон почетокот на 19 век се отвара нова страница во развојот на библиотечната наука, односно овој период го условува и одбележува потребата за проширување на постоечкиот стручен и научен дискурс. Во овој период, библиотечната наука се појавува како нова парадигма на *historia literaria*. Библиотекарството ја „отворило вратата“ за влез во семејството на науките со јасно дефинирана научна и општествена цел да го протолкува феноменот на книгата и задачите и функционирањето на библиотечните установи. Денес се позабележително е силното насочување кон настојувањата различните дејствувања кои нераскинливо се поврзани со знаењето и со преносот и пребарувањето, односно користењето на знаењето и информациите да се обединат во една научна дисциплина – библиотечно-информациска наука. Врз основа на сите презентирани научни и стручни стојалишта, недвосмислено произлегува дека библиотечната наука претставува општествена и хуманистичка дисциплина *sui generis*.

Предмет на проучување на библиотечната наука како општествена и хуманистичка дисциплина претставува процесот на пренос на знаењата и информациите во состав на определени културни шеми, концептот на научна елаборација и интерпретација на книгата, библиотеката, знаењето, информацијата, односно библиотекарскиот систем. Во овој контекст, централен феномен на библиотечната наука е дискурсот на библиотеката како културен чин и процес со кој се поттикнува и овозможува оптимално користење на придобивките на човештвото и цивилизациите низ вековите.

Зачетоците и прапачетоците на библиотекарството како високо вредна, незаменлива и универзална придобивка на културата неразделно се поврзани со архивите. Архивите во суштина претставуваат најстари познати библиотеки познати како „библиотека на храмот“, „библиотека на палатата“. Уште во најстари времиња, древните народи им давале огромно значење и содржина на библиотеките, додека владетелите (вклучувајќи ги и најголемите војсководители и освојувачи во историјата) им придавале посебно внимание и воделе сериозна грижа за збогатување и зачувување на книжниот фонд кон кој негувале посебен култ и љубов како кон најзначајно културно и историско национално богатство со непроценлива вредност.

Библиотеките низ епохите непрекинато се менуваат и се збогатуваат со нови содржини, со квалитетно нови вредности и конструктивни решенија, со нови стилски карактеристики кои пулсираат со „заштитен знак“ на секоја конкретна историска и цивилизациска епоха. Историјата на цивилизациите ќе беше многу посиромашна, односно ќе беше празна – скоро невозможна без појавата на надалеку познатите библиотеки – Александриската, јавните библиотеки на Римската империја, Ватиканската библиотека, библиотеките од периодот на хуманизмот и ренесансата, манастирските библиотеки, библиотеките на доцната ренесанса и барокот, универзитетските библиотеки, сè до новите национални-народни библиотеки на дваесеттиот век и почетокот на дваесет и првиот век.

Ако Александриската библиотека претставува симбол кој означува една етапа од „патот кои го води човекот кон светлината“, тогаш сите останати библиотеки претставуваат само нови и нови етапи кои сè повеќе и повеќе го доближуваат човекот на патот кон светлината и кон неговото целосно просветлување.

На патот кон возвишеноста и стремежот кон светлината се упати и македонскиот народ уште во почетокот на IX век. Првите корени и генезата на македонското библиотекарство ги наоѓаме токму во овој период кои го одбележи грандиозното дело на солунските

браќа Св. Кирил и Методиј, кој на словенскиот род, но и на европските и семејствата на светските народи му ја подарија првата азбука – првата писменост и првите книги на словенски јазик.

Точно пред повеќе од единаесет столетија словенските народи зачекорија во кругот на културните народи на Европа, историски меѓник и светилник низ вековите за целиот словенски свет, но и пошироко.

Кирило-методијевскиот хуманистиски и просветителски дух и нивното грандиозно дело продолжуваат да живеат преку делата на нивните следбеници – светите Климент и Наум Охридски, генијалните творци и чудотворци кои го создаваат надалеку прочуениот просветно-културен центар со седиште во Охрид – Охридскиот Универзитет.

Охридскиот Универзитет претставува и најстариот Универзитет во Европа, далеку пред појавата на Болоњскиот Универзитет, културно-цивилизациско жариште кое Македонија ја внесе во Европа далеку пред самата Европа.

Точно во Охрид, во неговиот Универзитет ги наоѓаме и почетоците на македонското, но и на сесловенското библиотекарство кое неизбежно е поврзано со просветлото и генијално дело на светите Кирил и Методиј и на нивните следбеници и ученици, светите Климент и Наум Охридски. Нивното епохално дело ја возвишува нивната мисија како основоположници на македонската културна историја, книжевна традиција и на библиотекарството во Македонија, но и пошироко во сèсловенскиот свет.

Од Македонија надалеку почнало да зрачи словенската писменост и култура, како и христијанството и неговата богослужба на (старо) словенски јазик сè до денешни дни. Во Рим, папата Адријан II го признал словенскиот јазик во писменоста и црквата и денес ние со гордост можеме да истакнеме дека сме единствениот народ во светот кој има свои творци на писмото, односно народ кои ги знае творците на сопствената азбука и писменост.

Големиот просветителски и творечки бран што ја зафати Македонија во IX век, создаде плејада на ученици и поклоници на светите Климент и Наум Охридски. Тие го прошириле нивното монументално дело и насекаде ја прошириле богатата традиција на Охридскиот Универзитет во Македонија, но и надалеку во словенскиот свет, издигнувајќи ги во височините на Европската култура и цивилизација.

Во наредните неколку векови (X, XI, XII и XIII век) настапува „златниот период“ на просветно-културниот подем во кој значајно место завзема развојот и подемот на библиотекарството, посебно во времето на Самоиловото царство кога се формира и македонската црква – Преспанската архиепископија.

Во Македонија почнуваат да никнуваат голем број на цркви и манастири во чиј состав почнуваат да се формираат скрипториуми во кои се пишуваат книги за потребите на богослужбата.

Со појавата на големиот број вредни ракописи – резултат на плодната творечка книжевна активност, почнуваат да се формираат и манастирските библиотеки во Македонија во кои се чуваат огромниот број на новосоздадени вредни книжевни и првенствено црковни дела. Паралелно со појавата на манастирските библиотеки, почнуваат да никнуваат и првите приватни библиотеки.

Непреченото пулсирање на културниот и просветителски подем со намалена динамика продолжил и во XIV век (1392 година) и покрај отежнувачките фактори и влијанија кои доаѓале од страна на Византија, но и пошироко. Преку грижата за црквите, манастирите и библиотеките во овие векови кои не биле мошне едноставни и благонаклонети кон судбината на македонскиот народ (византиското владеење од 1018 до 1204 година), свеста за зачувувањето на скапоценото оригинално културно (посебно книжевно) наследство, како и свеста за создавање на нови вредни и оригинални дела, продолжила и понатаму да живее на просторите населени со македонско население. Во тој контекст, мошне значајно било да се обезбеди опстојувањето и функционирањето на библиотеките како вредни храмови во кои грижливо ќе се чуваат

вредните дела на неисцрпната духовна сила на македонските творци и просветители и учени луѓе.

Периодот од XIV до XVIII век во развојот на библиотекарството во Македонија можеме да го окарактеризираме како мошне тежок и страшно неповолен и во значителна мера стагнатен. Овие состојби во сферата на севкупното културно живеење беа продуцт на крајно отежнатите услови за живеење и опстанок во кои се најде македонскиот народ во петвековното турско ропство. Но и покрај сите Сцили и Харибди пред кои беше исправен македонскиот народ во овој мрачен период, сепак културната и творечката дејност продолжи да пулсира и да го обезбеди својот континуитет во некои манастири оддалечени од градовите и засолнети во повисоките прикриени планински предели. Тие биле старо-новите културни жаришта во кои продолжила да опстојува и да се развива црковно-словенската и македонската писмена и книжевна традиција. Во нивните скрипториуми и поматаму продолжиле да се препишуваат и размножуваат разни богослужбени книги, ракописи, морално поучни и црковно-религиозни текстови кои се складирале и со огромна љубов и жар се чувале во манастирските библиотеки.

Крајот на XVIII и почетокот на XX век за библиотекарството во Македонија претставува нова светла точка во долговековниот мрачен тунел на ропство и стагнација. Тоа е „новата фаза“ во која почнува една нова ера на благ пресврт која неминовно ќе овозможи и нов поттик за развојот на библиотекарството и за постепено зацврстување на неговите фундаменти. Во новосозданиот општествен амбиент повторно се разбудуваат и распламтуваат стремежите на македонскиот народ за целосна слобода и за прогрес во сите сфери на општественото живеење и создавање.

Паралелно со развојот на сите останати активности, почнува да се развива и издаваштвото на книги и учебници, почнуваат да се отвараат училишта и како неизбежен и значаен процес настапува еден нов подинамичен развој на библиотеките и библиотекарството, во сите

делови на Македонија. Новата македонска граѓанска класа која почнува да настапува на македонската општествена сцена отвара нов процес во развојот и на приватните библиотеки и го отпочнува процесот на обновување на разурнатите манастири и нивните библиотеки. Овој период значи почеток на преродбата на библиотекарството и нов поттик за библиотечната дејност во Македонија.

Периодот помеѓу двете светски војни за Македонија значи нова поделба и неправда и нова темна страница во севкупниот политички, економски и културно-просветен живот на македонскиот народ. Во услови на нов, сега „европски мрак“ продолжи да егзистира народот, неговата културна историја, а во тој контекст и неговите библиотеки. Библиотекарството во новиот налет на жестоки бранови на една мошне опасна денационализаторска политика, сепак ќе продолжи да опстојува и да функционира во еден крајно неповолен општествен и државен амбиент.

Библиотекарството во овој период неминовно ќе ги почувствува новите негативни импликации предизвикани од промените во севкупниот општествен живот кои се манифестираа низ неколку крајно неповолни развојни етапи (посебно периодот на Првата светска војна и нејзините разорни последици). Но и покрај сите опасности и негативни фактори кои влијаеле врз неговиот развој, обезбеден е континуитет во егзистирањето на библиотеките и библиотекарството во Македонија. Македонскиот народ поседуваше огромна внатрешна скриена енергија и потенцијали со кои и во најтешките периоди на националниот опстанок изнаоѓаше сили да опстане и со нов нескриен жар да се издигне над сите опасности и замки и да го продолжи „патот кон светлината“.

Во 1920 година во новоформируваниот Филозофски факултет во Скопје беше отворена Факултетска библиотека, голем чин со кои почна и нова страница во историјата на библиотеките и библиотечната дејност во Р. Македонија. Универзитетската – односно Факултетската библиотека одигра мошне значајна улога во културно-просветниот и

научниот живот на Македонија, библиотека која ќе прерасне во културно жариште со непроценливо значење во нашата понова културна историја.

Почетокот на слободниот развиток на библиотекарството во слободна Македонија кореспондира со одлуките на Првото заседание на АСНОМ, донесени на 02.VIII.1944 година со кои беа удрени темелите на современата Македонска држава и на нејзините институции.

Ентузијазмот на новоформираната власт во слободна Македонија се манифестираше и преку нејзините заложби кон забрзано воспоставување на библиотечната дејност на целата нејзина територија. Нивниот заеднички напор беше крунисан со одлични и импозантни резултати. За релативно краток временски интервал уште на самиот почеток во 1945 година беа формирани 82 народни библиотеки со книжен фонд од околу 230.000 книги.

Во македонската држава отпочнува еден силно манифестиран тренд на забрзано мултиплицирање на бројот на библиотеките во овој релативно тежок послевоен развиток. Само за неколку години, попрецизно во 1948 година нивниот број ќе кулминира и ќе изнесува 1.137 библиотеки, импозантна бројка и позитивен тренд кој не беше забележан ниту во еден период од нејзината историја. Исто така, само во периодот на 1945 година, формирани се 13 народни библиотеки во градските центри на СР Македонија, процес кој започна уште во 1944 година со формирањето на НУБ „Климент Охридски“ и народната библиотека во Куманово.

Послевоената 1946 година ќе биде крунисана со пет нови народни библиотеки во градовите Берово, Валандово, Веница, Струмица и Велес. Во периодот од 1947 до 1954 година ќе бидат отворени уште 10 народни библиотеки во другите градови на СР Македонија. Конечно, процесот на формирање на народните библиотеки во македонските градски центри ќе биде заокружен во периодот 1960-1962 година со формирањето на народните библиотеки во Демир Хисар и Богданци.

Македонија во послевоенниот период, релативно брзо ги постави темелите на библиотекарството и библиотекарскиот систем и неговиот слободен и забрзан развој. Брзиот и динамичен развој на библиотекарството во Македонија неминовно беше проследено и со воспоставување на соодветната правна рамка со донесување на историските закони за библиотеките и за нивното функционирање во нашиот општествен систем. Законската регулатива беше воспоставена со законските акти од 1960, 1965, 1974, 1984 и со најновиот Закон за библиотеките од 2004 година. Овој процес на законско регулирање на библиотечната дејност во Р. Македонија несомнено ќе продолжи и во наредниот период во функција на имплементација на современите европски стандарди и потреби, но и на европската правна регулатива карактеристична за оваа мошне значајна општествена дејност.

Брзиот и динамичен развој на библиотекарството се одвиваше паралелно со процесот на формирањето и едукацијата на библиотечниот кадар кои го воспостави основите на библиотечниот систем. Со нивното континуирано професионално оспособување отпочна и процесот на современото библиотекарско работење во Р. Македонија.

Образованието, односно образовното ниво на библиотечниот кадар претставува мошне значајна компонента, односно незаменлив фактор за успешно остварување на библиотечната дејност во новиот век. Со цел да ја согледаме актуелната состојба на овој план во народните библиотеки на Р. Македонија, како императив се наметна и потребата да презентираме валидни и систематизирани податоци за образовната структура на библиотечниот кадар во Р. Македонија во период од 1980 до 2004 година. Ова е мошне карактеристичен период кога настапуваат можне значајни квалитативни промени во нивото на образовната структура на библиотечниот кадар во однос на состојбите карактеристични за послевоенниот период кога се формираа народните библиотеки во Р. Македонија.

Во периодот на 2004 година, во народните библиотеки на Р. Македонија биле вработени вкупно 332 библиотечни работници од кои

само 2 магистри на науки или 0,6% од вкупниот број на вработени, 122 со високо образование или 36,75%, 47 со вишо образование или 14,16%. Споредено со 1980 година, вкупниот број на вработени во народните библиотеки на Р. Македонија се зголемил само за 36 библиотечни работници или за 12,2%, но карактеристично и значајно е тоа што во овој период имаме мошне висок квалитативен скок во вредностите на библиотечниот кадар со високо образование, што претставува мошне значајна тенденција која неминовно ќе треба да продолжи и во наредниот период.

Во периодот од 1980 до 2004 година, бројот на библиотечниот кадар со високо образование се зголемил за 71 вработен или за 139,2% што е релативно висока и поволна стапка на пораст карактеристична за современите библиотеки во светот кои имаат интенција да фатат чекор со новото време. Исто така, како релативно позитивен тренд во оваа насока е и благото континуирано намалување на библиотечниот кадар со средно образование. Оваа состојба во иднина ќе мора да продолжи да се менува со уште позабрзано темпо во корист на вработувањето на библиотечниот кадар со високо образование. Во овој контекст уште позначајни се промените во образовната структура на бројот на вработени во народните библиотеки со основно образование. Нивниот број во 2004 година изнесува вкупно 15 вработени и претставува намалување за 71,7%, состојба која е релативно поволна, односно има позитивно влијание врз севкупната промена на сликата на образовната структура на библиотечниот кадар. Исто така, таа ги потврдува позитивните тенденции на неговото квалитетно подобрување во изминатиот период на ниво на Р. Македонија.

Овие позитивни тенденции треба да продолжат и во наредниот период, со цел постепено да се достигнуваат високите светски стандарди во кои библиотекарите ќе се „трансформираат“ во менаџери на знаењето – звање кое подразбира солидно образование и континуирана едукација и континуирано следење на современите трендови во библиотечното работење.

Во сите етапи на развојот на библиотекарството во Р. Македонија карактеристична е и тенденцијата за континуираното зголемување и збогатување на книжниот фонд (со определени осцилации и незначителни исклучоци) во сите негови развојни фази.

Врз основа на комплексната анализа за бројната состојба на книжниот фонд во народните библиотеки во Р. Македонија, со оглед на севкупните општествени, економски, образовни и културни состојби во државата, можеме да констатираме дека народните библиотеки на Р. Македонија располагаат со релативно богат книжен фонд кој во 2004 година изнесуваше 3.390.706 публикации. „Закономерноста“ што се манифестираше во тенденцијата за континуирано збогатување на книжниот фонд во секоја народна библиотека поединечно, во целост важи и за „движењата“ на севкупниот книжен фонд на народните библиотеки на ниво на Р. Македонија.

Книжниот фонд во 2004 година во однос на 1978 година е зголемен за 1.670.274 публикации или за 97.1% или книжниот фонд во овој период скоро двојно се зголемил. Овие презентирани параметри недвосмислено говорат за релативно висока стапка на пораст на бројот на книжниот фонд во народните библиотеки на ниво на Р. Македонија, тренд кој треба да продолжи со уште повисок интензитет и во наредниот период.

Книжниот фонд во 1994 година изнесуваше 2.779.471 публикација и претставуваше зголемување во однос на 1978 година за 1.059.039 публикации или за 61,6%, додека стапката на пораст на книжниот фонд во периодот 1994 – 2004 година изнесува 22% или 611.235 публикации. Тоа е релативно ниска стапка на пораст, многу пониска од претходно анализираниот период што недвосмислено потврдува една негативна тенденција во сферата на зголемувањето на збогатувањето на книжниот фонд во последните десеттина години. Ова се поразителни резултати кои во голема мера ја намалуваат статистичката општа вредност на генералниот тренд на збогатување на книжниот фонд во текот на целокупниот анализиран период.

За таа цел, Р. Македонија ќе мора да донесе стратегија за развој на библиотекарството во Р. Македонија во која значително внимание ќе и посвети и на политиката на позабрзано и перманентно зголемување на книжниот фонд во функција на збогатување на севкупната писменост на нашето население.

Библиотекарството во Македонија во наредниот период позабрзано и поцелосно да ги следи современите тенденции и текови во развојот на библиотекарството на европско и на светско ниво. Императив за неговиот успешен развој ќе претставува отпочнувањето на процесот на имплементација на сите современи искуства во оваа сфера, имплементација на сите значајни препораки од меѓународните институции и асоцијации задолжени за креирањето на политичката и стратегијата за развој на библиотекарството во 21 век. Во овој контекст, неминовно ќе биде и нашата држава да утврди национална стратегија за развој на библиотекарството во новиот век.

Во наредниот период, народните библиотеки ќе мора енергично да настојуваат да одат во пресрет на сè поголемите потреби на своите корисници, но и на сè поголемиот број потенцијални корисници. За остварување на современите функции на библиотеките во новиот век, неопходно ќе биде да се профилира солиден, квалификуван библиотечен кадар со високи професионални и етички стандарди, подготвен за тимско работење и за квалитетно управување со библиотеките – библиотекари кои ќе бидат менаџери на знаењето.

За да се остварат овие свети цивилизациски цели, современата цивилизација треба целосно да верува во библиотеките, вонивната трајна мисија, да верува дека библиотеките и библиотекарството имаат своја иднина. Нивната иднина треба да ја прифатиме со поголема доза на реализам, но и со поголема смелост, со визија и со разгледување и имплементирање на сите современи идеи неопходни за сестраниот напредок на библиотеките и во новиот век.

Нивната улога ќе биде огромна и незаменлива во сите модерни општества. Нивната иднина ќе биде во новите дигитални библиотеки.

Влегувајќи во „библиотеките на иднината“ , „корисникот ќе тргне од изложбените салони, преку аудиовизуелните сали каде што се емитуваат актуелностите од сите области, за да дојде до оние за научно-истражувачката работа. Овој пат го води читателот од звукот кон тишината, од широките информации кон селективните, една прошетка која ќе го втурне во истражувачко патување во срцето на човековото знаење“. (Библиотекарска искра, Вол. XVI, бр. 1-2, стр. 35).

Тоа е иднината, тоа е визијата кон која се стреми современото библиотекарство во светот, тоа е визијата и сонот кој ќе треба да го следи и да го реализира и современото македонско библиотекарство во XXI век, бидејќи културата и знаењето не се наследуваат, тие секојдневно се освојуваат.

Тоа е патот кон светлината, тоа е долгот кон идните генерации, тоа е возвишена обврска на сите нас и на нашата држава да се продолжи кириллометодијевската традиција и грандиозното дело на светите Климент и Наум Охридски и на сите генерации нивни следбеници.

Македонската држава во периодот кој ќе следи ќе мора да покаже уште поголема сериозност, доблест и ангажираност на овој план, со цел да ги обезбеди сите неопходни потенцијали и ресурси за да ја постигне оваа возвишена цел и света обврска во интерес на сите идни генерации кои доаѓаат.

МАНИФЕСТ НА УНЕСКО ЗА НАРОДНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Слободата, просперитетот и развојот на општеството и на граѓаните се основни човечки вредности. Тие можат да се стекнат само ако индивидуалецот ги поседува информациите што му овозможуваат да ги извршува своите демократски права и да има активна улога во општеството. Креативното учество и развојот на демократијата зависат како од квалитетот на образовниот систем, така и од слободниот и безграничен пристап до знаењето, мислата, културата, со еден збор до информациите.

Народната библиотека претставува локален влез за пристап до знаењето, ги обезбедува основните услови за образование на сите возрасти, овозможува граѓаните од сите социјални групи самостојно да одлучуваат за сопствениот културен развој. Овој Манифест ја докажува довербата што УНЕСКО ја има во народните библиотеки како движечка сила во функција на образованието, културата и информациите и како суштествен инструмент кој влијае врз развојот на мирот и духовниот напредок на човештвото. Во таа смисла, УНЕСКО ја поттикнува државната и локалната власт да им ја даде неопходната поддршка на народните библиотеки.

Народна библиотека

Народната библиотека претставува локален центар на информации кој го олеснува пристапот на знаењето и информациите од секаков вид. Услугите на народната библиотека се достапни за сите, без разлика на возраста, расата, полот, религијата, националноста, јазикот или општествениот статус. Посебен вид услуги и специфични материјали треба да им

бидат на располагање на оние корисници на коишто, од различни причини, им е оневозможен пристапот до тековните документи, како на пример, на оние народи чиј јазик е со ограничена дифузија, хендикепираните лица, болните или затворениците. Секој човек, без разлика на возраста, треба да има пристап до библиотечните материјали, според своите потреби. Фондовите и

услугите треба да ги содржат сите видови соодветни медиуми и сите современи технологии, но да ги сочуваат и традиционалните форми. Важно е тие да се во добра состојба и да соодветствуваат на потребите на општината. Фондовите треба да ги одразуваат современите тенденции и развојот на општеството како и човековата меморија и производите на неговата имагинација. Фондовите и услугите треба да бидат исклучени од секаков вид цензура, политичка или религиозна идеологија или од комерцијални притисоци.

Мисијата на народните библиотеки

Треба да се има предвид клучната мисија на народните библиотеки што се однесува на информациите, описменувањето, образованието и културата:

1. Треба да се поттикнува читањето кај децата од најмала возраст;
2. Да се поддржува самообразованието како и редовната настава на сите нивоа;

3. Да му се овозможи секому да се развива креативно;
4. Да се поттикне развојот на имагинацијата и креативноста кај децата и младите;
5. Да се развива чувството за културното наследство, љубовта кон уметностите, остварувањата и научните иновации;
6. Да се обезбеди пристап до разните форми на културното изразување;
7. Да се развива меѓукултурниот дијалог и да се поддржува разноликоста во културите;
8. Да се поддржува усната традиција;
9. Да се овозможи пристап до сите видови информации на граѓаните од заедниците на општините;
10. Да се даваат соодветни информациски услуги на локалните институции, здруженија или интересни групи;
11. Да се обезбедат основни предуслови за користење на информациите и информатиката;
12. Да се поддржуваат активностите и програмите за описме-

нување за сите возрасти, да се учествува активно во нивното спроведување, според потребите.

Финансирање, законодавство и мрежи

Услугите во народните библиотеки, начелно, треба да бидат бесплатни. За нејзините активности треба да водат грижа локалната и државната власт. Тие треба да имаат специфични законски акти и да бидат финансирани од државната и локалната власт. Овие библиотеки претставуваат основен елемент со долгорочна стратегија за културата, информацијата, описменувањето и образованието.

За да се овозможи координирање и соработка меѓу библиотеките на национално ниво е неопходно дефинирање на закони и стратешки планови за воспоставување национална библиотечна мрежа, согласно соодветните норми и услуги.

Мрежата на народните библиотеки треба да се развива согласно националните, регионалните,

специјализираните, училишните и универзитетските библиотеки.

Функционирање и управување

Јасно утврдена политика треба да ги одреди целите, приоритетите и услугите, според потребите на локалните општини. Народната библиотека треба да има добра организација со стандардизиран професионален однос кон работата.

Треба да биде воспоставена соработка со определени групи, на пример, кориснички, како и до други професионалци на ниво на општината, регионот или државата како и на меѓународно ниво.

Услугите треба да бидат достапни за сите членови на заедницата. Тоа подразбира библиотечните згради да имаат добра локација и добри услови за читање и учење како и соодветна опрема и доволно долго работно време, според потребите на сите корисници. Ова подразбира и давање услуги на оние кои не се во можност да дојдат во библиотеката.

Услугите треба да бидат прилагодени на различните потреби на заедницата, како руралната, така и урбаната.

Библиотекарот е активен посредник меѓу корисниците и понудените услуги. Професионалното образование и континуираното усовршување на библиотекарот е неопходно за да ги обезбеди потребните услуги.

Треба да бидат подготвени и соодветни програми за корисниците со цел тие да се оспособат за користење на сите извори.

Објавување на манифестот

Се повикуваат одговорните на државно и локално ниво како и библиотекарските друштва низ целиот свет да ги објават принципите од овој Манифест.

Превод од француски јазик
Елена Никодиновска

МАНИФЕСТ НА УНЕСКО ЗА УЧИЛИШНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

Училишните библиотеки обезбедуваат информации и идеи што се основа за успешно функционирање во денешното општество на информации и знаење. Училишните библиотеки им даваат трајни знаења и им ја развиваат имагинацијата на учениците, овозможувајќи им да се развијат во одговорни граѓани.

Мисија на училишните библиотеки

Училишните библиотеки обезбедуваат услови за учење, книги и други извори што ќе им овозможат на членовите на училиштата да почнат критички да размислуваат и да станат ефикасни корисници на информациите, од сите видови и медиуми, поврзувајќи се со пошироката библиотечна и информациска мрежа, согласно принципите на Манифестот на УНЕСКО за народните библиотеки.

Библиотекарскиот кадар го потпомага користењето книги и други информациски извори, од уметнички до документарни, од печатени до електронски, на самото место или на далечина. Материјалите треба да ги дополнуваат и збогатуваат учебниците, наставните материјали и методологии.

Веќе е докажано дека кога библиотекарите и наставниците соработуваат, учениците постигнуваат повисоко ниво на описување, читање, учење, решавање на проблемите, и вештина во информациските и комуникациските технологии.

Услугите на училишните библиотеки мора да им се подеднакво достапни на сите членови на училиштето, независно од возраста, расата, полот, вероисповеста, националноста, јазикот, професионалниот или социјалниот статус. Посебни услуги и материјали мора да се обезбедат за оние кои не се во можност да ги користат редовните библиотечни услуги и материјали.

Пристапот до збирките и услугите треба да биде врз основа на принципите на Универзалната декларација за човекови права и слободи, донесена од Обедине-

тите нации, и не смее да зависи од каков било облик на идеолошка, политичка или пак, комерцијален притисок.

Леџислаџива и замрежување

Училишната библиотека е основа на секоја долгорочна стратегија за описменување, образование и информации, како и на секој економски, социјален и културен развој. Како одговорност на локалната, регионалната и националната власт, таа мора да биде подржана со посебна леџислатива и политика. Училишните библиотеки треба да имаат постојано и адекватно финансирање за обучениот кадар, набавката на библиотечен материјал, новите технологии и опрема, а нивните услуги мора да бидат бесплатни.

Училишните библиотеки се битни партнери во библиотечната и информациската мрежа на локалните, регионалните и народните библиотеки.

Таму, каде што училишната библиотека ги дели опремата, капацитетите и/или изворите со друг

вид библиотека, како на пример со народната, посебноста на нејзините задачи мора да биде призната и сочувана.

Цели на училишната библиотека

Училишната библиотека е интегрален дел од образовниот процес.

Основата на нејзиното делување во развојот на писменоста, информациската писменост, образованието и културата ја прават следните клучни услуги:

- поддршка и проширување на образовните цели опишани во училишните планови и програми;
- развивање и поттикнување на навиките за читање и учење кај децата и користење на библиотеките низ целиот живот;
- обезбедување можности за опитност во создавањето и креирањето информации од областа на знаењето, разбирањето, имагинацијата и забавата;
- поддршка на учениците во учењето и практикувањето опитност за евалуација и користење

информации, независно од видот, обликот или медиумот, вклучувајќи ја и чувствителноста на начинот на комуницирање во самата заедница;

- обезбедување пристап до месните, обласните, националните и глобалните ресурси и можности, со што на учениците им се пружаат најразлични идеи, искуства и мислења;
- организирање активности кои ја зголемуваат културната и општествена свест и сензибилитет;
- работење со ученици, учители, административни лица и родители за постигнување на мисијата на училиштето;
- прокламирање на концептот дека интелектуалната слобода и пристапот до информациите се предуслов за ефикасно и одговорно учество во граѓанското, демократско општество;
- унапредување на читањето и библиотечните ресурси и услуги во самото училиште и надвор од него.

Училишните библиотеки ги остваруваат овие задачи преку развивање на политиката и

услугите, селектирањето и стекнувањето ресурси, обезбедувањето физички и интелектуален пристап до соодветни извори на информации, обезбедување инструкторни помагала и вработувањето едуцирани кадри.

Кадар

Училишниот библиотекар е професионално квалификуван кадар, одговорен за планирање и раководење на училишната библиотека, со поддршка од, по можност, други соодветно квалификувани лица, а во соработка со останатите членови на колективот во училиштето и поврзан со народните и другите видови библиотеки.

Улогата на училишниот библиотекар варира во зависност од буџетот и наставната методологијата во училиштето, во рамките на националното законодавство и финансии. Во специфичен контекст, постојат општи области на знаењето што се од витално значење за развојот и унапредувањето на библиотечните услуги во училишната библиотека: ре-

сурси, библиотечен и информациски менаџмент и подучување.

Во една растечка замрежена околина, училишниот библиотекар треба да биде компетентен во планирањето и обучувањето на студентите и наставничкиот кадар со различни информациско-оперативни вештини. Затоа, тој мора постојано професионално да се обучува и надградува.

Работење и раководење

За да се обезбеди ефективно и одговорно работење:

- политиката на училишната библиотека мора да биде формулирана на начин кој ги дефинира целите, приоритетите и услугите согласно наставната програма во училиштето;
- училишната библиотека мора да биде организирана и водена согласно професионалните стандарди;
- услугите мора да се достапни за сите членови на училишната заедница, а делувањето мора да биде во контекст на месната заедница;

- треба да се поттикнува соработка со наставниците, управата на училиштето, администрацијата, родителите и другите библиотекарски, информациски професионалци и општествени групи.

Имплементација на

Манифестот

Се повикуваат владите, преку своите министерства одговорни за образование, да ги развиваат стратегијата, политиката и плановите во кои се вградени начелата на овој Манифест. Плановите треба да вклучуваат и ширење на Манифестот во основните програми за школување на учителите и библиотекарите, како и во програмите за перманентно стручно усовршување.

Превод од англиски јазик

Марија Враживирска

**ФИНАЛНИ ПРЕПОРАКИ НА МЕГУНАРОДНАТА
КОНФЕРЕНЦИЈА НА НАЦИОНАЛНИТЕ
БИБЛИОГРАФСКИ СЕРВИСИ**

25-27.11.1998 г. Копенхаген (Данска)

Меѓународната конференција на националните библиографски сервиси (The International Conference on National Bibliographic Services – ICNBS)

- *подржувајќи го концепцијата за Универзална библиографска контрола (UBC – Universal Bibliographic control) како долготрочна програма за развој на светскиот систем за контрола и размена на библиографски информации;*
- *нагласувајќи ја потребата од зајакнување на националната библиографска контрола како предуслов за универзална библиографска контрола;*
- *согледувајќи ја важноста на националната библиографија како главен инструмент во обезбедувањето целосни записи за публикуваното национално наследство, како и во воспоставувањето ефективна библиографска контрола;*

- *афирмирајќи ја соработката помеѓу националните библиотеки, националните библиографски агенции и другите агенции, и дефинирајќи ја целосната одговорност за координација и имплементација на стандардите во националните библиографски агенции;*
- *реафирмирајќи го значењето на задолжителниот примерок како средство за зачувување на културното и интелектуалното богатство, и јазичната разновидност во државата, со цел да биде сочувано и достапно за сегашните и идните генерации.*

ги дава следните препораки:

Задолжителен примерок

1. Државите треба веднаш да ја испитаат сопствената легислатива за задолжителен примерок и соодветните одредби во неа, и каде што е неопходно,

согласно сегашните и идните потреби, истите да ги ревидираат;

2. Државите, во кои не постои закон за задолжителен примерок, треба под итно да донесат таков;
3. Новиот закон за задолжителен примерок, или регулативите соодветни на ваквиот закон, треба да ги содржи целите на задолжителниот примерок; да обезбедува одреден број примероци согласно горенаведените цели; да има разбирлива терминологија и формулации за вклучување на постоечките видови материјали со информациска содржина и други, што би можеле да се појават во иднина; да содржи мерки за спроведување на таквиот закон. Ваквото законодавство би требало да предвиди можност за поделба на одговорноста за депозитот меѓу повеќе национални институции.

Застапеност на документи во националните библиотеки

4. Националните библиотеки треба да ја вклучуваат тековната национална продукција и, каде што е можно, да обезбедуваат ретроспективно дополнување. Доколку е потребно, критериумите за селекција треба да ги дефинира и да ги афирмира националната библиографска агенција.
5. Националната библиотека треба да вклучува записи за материјали на сите јазици и/или писма, на кои се издаваат публикациите во државата и, доколку е можно, овие записи треба да бидат на јазиците и/или писма на публикацијата во оригинал.

Презентација и тековност на националната библиотека

6. Националните библиографски сервиси, имајќи можност за дистрибуција на националната библиотека низ различни форми, треба да користат една или повеќе такви форми коишто ќе ги задово-

лат потребите на корисниците, вклучувајќи ги и корисниците со посебни потреби, во согласност со меѓународно усвоените стандарди. Најмалку една од формите употребени за дистрибуција треба да соодветствува на потребите за архивирање и заштита на националната библиографија, и да обезбедува постојан пристап.

7. Националната библиографија треба да ги евидентира материјалите веднаш по нивното публикување. Снабдувањето треба да соодветствува на ефективната дистрибуција, со што истата ќе излегува во регуларна ажурирана форма, според потребите на корисниците, овозможувајќи им добивање на наведените материјали без задоцнување.

8. Секое издание на националната библиотека, во кој било облик, а заради идентификација, треба да ги содржи следниве информации:

- наслов на библиографијата;

- период што го опфаќа секое издание;
- место и име на издавачот;
- година на издавање;
- меѓународен идентификациски број;
- информации за авторското право;
- каталогизација во публикација (CIP);
- детали за можна набавка и цена.

9. Националната библиографија треба да содржи вовед и соодветно упатство за корисникот. Ако е потребно, како на пример електронските публикации, истите треба да бидат публикувани одделно. Треба да бидат наведени следните детали:

- основата за библиографски записи, (на пример: записите се подготвуваат врз основа на примероци депонирани како задолжителен примерок во националната библиотека во согласност со одредбите од Законот за задолжителен примерок);

- опсег, вклучувајќи ги и исклучоците;
- периодичност (фреквенција);
- уредување;
- користени инструменти за библиографска и содржинска обработка, вклучувајќи ги сите локални и национални дополнувања;
- приказ (краток преглед) на класификациското подредување (доколку е користено);
- приказ на шемите за конверзија на писмото;
- опис на системот за подредување;
- барања условени од системот, доколку се применливи.

10. Библиографските записи вклучени во националната библиографија треба да се базираат врз меѓународно усвоени стандарди, уредени на соодветен начин и достапни на корисниците, согласно со карактеристиките на обликот на библиографијата употребен за дистрибуција.

Меѓународни стандарди

11. Националната библиографска агенција треба да ја преземе одговорноста за подготовка на разбирливи библиографски записи на националната продукција (или да ја координира нивната подготовка) и да ги прифати националните и меѓународните стандарди и начела за каталогизација, системите за идентификација, како што се ИСБН и ИССН, конверзија на писмото, овластена контрола, класификациски шемии, метабазите на податоци (metadata) и постојаното именување на дигиталните објекти.

12. Националните библиографски агенции треба да ги прифатат елементите на *основниот запис* (Basic Level Record), препорачани во завршниот извештај на IFLA Study Group of the Functional Requirements for Bibliographic Records (Saur : Munich, 1998. UBCIM Publications New Series ; vol. 19).

13. Националните библиографски агенции треба да имаат водечка улога во ажурирањето и поддржувањето на националните и меѓународните стандарди и начела, како и во развивањето на сите библиографски инструменти наведени во точка 11, вклучувајќи проекти за развој и унапредување на стандардите, препораки и методи за овластена/авторизираната контрола (authority control) за да се олесни меѓународната размена на овластените/авторизираните податоци (authotity data).

14. Пред сè, треба да се обрне внимание да се обезбеди компатибилност, конвертибилност и достапност при размената на библиографските записи од библиотеките, информациските и издавачките здруженија, на национално и меѓународно ниво, а при процесот на конверзија, сите елементи во записот да бидат идентификувани и ниту еден да не се изгуби.

15. Националните библиографски агенции треба да ја поттикната работата во врска со усогласувањето на библиографските стандарди изготвени согласно сите можни форми на публикации, почнувајќи од сериските.

Идни активности

16. ИФЛА треба да ги поддржи ревизиите на веќе востановените препораки за вклучување на сите нови и идни форми на публикации.

17. ИФЛА треба да ги промовира студиите на мултинационалните библиографии во подрачја каде од било кои причини не е можно во моментот да се публикуваат национални библиографии и каде што има географски, јазични или културни врски.

18. ИФЛА треба да ги поттикнува владините и меѓународните невладини организации да подготвуваат библиографии за сопствените публикации согласно со меѓународните библиографски стандарди.

19. ИФЛА треба да им помага на националните библиографски агенции да ги развива своите библиографски активности – на пример: да воспостават пилот-шеми за развој на националните библио-графии, да воспостават препораки за издавање на национални библиографии и за организирање на национални, регионални и меѓуна-родни семинари и работилници за обука.
20. Националните библиографски агенции треба да бидат поактивни во промовирањето на новите библиографски стандарди и новите закони за задолжителен примерок, вклучувајќи и одржување семинари и курсеви за обука со што ќе обезбедат запознавање како на стручњаците така и на корисниците *со новиниите во Ираксаија*.
21. Националните библиографски агенции треба редовно да ја евалуираат својата успешност во исполнувањето на овие препораки.
22. Треба да се прават напори националните библиографски агенции без електронски пристап да не бидат казнети, туку да останат дел од универзалната библиографска мрежа.
23. ИФЛА или државите-членки на УНЕСКО треба да бараат УНЕСКО да ги прифати овие препораки.

Превод од англиски јазик
Павлина Митревска-Ѓуровска
Емилија Мајсторова

ОБЈАВА ЗА ГАБРИЕЛ¹

ГАБРИЕЛ, (Gabriel, Gateway to Europe's National Libraries) е ВВВ (World Wide Web) сервис на европските национални библиотеки кои членуваат во ЦЕНЛ (The Conference of European National Librarians). Во моментот 39 национални библиотеки од земјите членки на Советот на Европа учествуваат во ЦЕНЛ и Габриел.

1. За мисијата на ГАБРИЕЛ

ГАБРИЕЛ обезбедува информации за европските национални библиотеки, за нивните фондови и услуги со цел да овозможи пристап до нив и да го унапреди развојот на новите сервиси базирани врз взаемна инфраструктура.

2. Главни цели

За остварување на оваа мисија се дефинирани следниве главни цели:

- **Упатување – ГАБРИЕЛ** претставува разбирлив и современ онлајн водач низ функциите, фондовите и сервисите на европските национални библиотеки;

3. Промовирање – ГАБРИЕЛ

најсоодветно ги промовира националните европски библиотеки;

4. Соработка – ГАБРИЕЛ поддржува изградба на мрежи како можност за ефикасни врски и соработка помеѓу европските национални библиотеки;

5. Модел – ГАБРИЕЛ може да служи како модел за други заемни сервиси во мрежа во областа на библиотекарството во Европа и на други места.

6. Можности

Меѓу заедничките задачи на националните библиотеки е обезбедувањето на националните депозити на печатени и електронски публикации и нивна компилација и презентирање преку националните библиографии. Националните библиотеки го презентираат европското културно

¹ Текстот е усвоен од Советот на Габриел во април 1998 година со препорака истиот да биде преведен и широко дистрибуиран во светот.

наследство во концизна форма со длабока историска димензија. Тие особено се погодни за понатамошното културно и научно осознавање обезбедувајќи пристап до нивните колекции. Ова е нивна одговорност кон општеството и, на извесен начин кон меѓународната заедница на истражувачите.

Бидејќи секоја национална библиотека развива свои автоматизирани системи за дисеминација на информации за сопствените фондови, низ Европа се појавуваат безбројни информациски сервиси. Меѓутоа, начинот на кој корисниците можат да добијат информација или пристап до овие сервиси не е еднообразен. И покрај тоа што многу библиотечни сервиси можат да бидат најдени низ општите ВЕБ индекси или други Интернет водачи, само добро конципиран/осмислен паневропски автоматизиран водач може да гарантира дека сите расположиви сервиси може да се најдат и да бидат адекватно достапни. **ГАБРИЕЛ** функционира како таков водач нудејќи единствена влезна точка

до библиотеките и нивните услуги и ширејќи информации за националните библиотеки на еднообразен начин.

Националните библиотеки соработуваат во различни европски проекти со цел да создаваат заеднички продукти или сервиси поврзани со заеднички задачи. До многу од овие сервиси може да се пристапи низ локалните системи на библиотеките, но ваквата заедничка точка на пристап ја зголемува нивната видливост. Покрај промовирањето сервиси на индивидуалните библиотеки на Интернет, **ГАБРИЕЛ** исто така обезбедува пристап до взаемните сервиси, преку заедничката машина за пребарување на ВВВ сервисите на националните библиотеки.

Поради брзиот развој на информациската технологија и библиотечните системи, постои голема потреба библиотекарите меѓу себе да споделуваат информации и знаење. **ГАБРИЕЛ** ја подржува соработката помеѓу персоналот на вклучените библиотеки. Тој обезбедува инфраструктура за

комуникација и служи како плат-форма за развој и експерименти.

7. Опис на сервисот

Пилот верзијата на **ГАБРИЕЛ** беше лансирана во 1995 и од 1 јануари 1997 стана официјален сервис на ЦЕНЛ – библиотеките. Тоа е взаемен мрежен информациски систем, кој користи стандардна мрежна технологија. Базиран е на ВВВ технологија, а инкорпорира врски до други мрежни сервиси (како Телнет и Z39.50) Можноста за пристап до **ГАБРИЕЛ** е гарантирана од било која точка на светот.

Со **ГАБРИЕЛ** управува совет, кој ги вклучува директорите од пет европски национални библиотеки, а го одржува сервисен тим од персона лот на неколку вклучени библиотеки. Бидејќи **ГАБРИЕЛ** е взаемен сервис, сите ЦЕНЛ – членови се еднакво одговорни за квалитетот на сервисот. Ова се докажа како клучен фактор за успехот на сервисот.

Карактеристики на сервисот:

- Уедначена презентација на сите информации за националните библиотеки;
- Поддршка за повеќејазичност;
- Географски и систематски водач до сервисите на националните библиотеки;
- Взаемна пребарувачка машина за ВВВ сервисите на националните библиотеки;
- Централизирана помош;
- „Огласна табла“ со новости за националните библиотеки;
- Електронска архива за публикациите на националните библиотеки;
- Преглед во соработката и проектите во кои се вклучени националните библиотеки;

ГАБРИЕЛ е слободно достапен за сите корисници на Интернет и сродните мрежи. Тој досега се потврди како популарен и најевтин начин на поврзување на европските национални библиотеки. Мисијата на **ГАБРИЕЛ** има важен придонес за развојот на паневропската виртуелна библиотека.

До **ГАБРИЕЛ** се доаѓа преку следниве адреси:

<http://www.konbib.nl/gabriel/>

<http://www.bl.uk/gabriel/>

<http://www.ddb.de/gabriel/>

<http://www.renki.helsinki.fi/gabriel/>

Превод од англиски јазик

Солзица Поповска

ЕТИЧКИ КОДЕКС НА БИБЛИОТЕКАРИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Уверени дека библиотеките се места на информации, мисли и идеи, а свесни за улогата на библиотекарот и неговата одговорност за заштитата и развојот на цивилизацијата, како и за развојот на нашето општество, ние, библиотекарите во Република Македонија, се обврзуваме да ги почитуваме и да се однесуваме според следниве начела:

1. Со својата дејност го овозможуваме и поттикнуваме слободниот протек и размена на идеи, мисли и погледи, без разлика на сопствената определба.
2. Должност ни е да ги извршуваме своите задачи високо професионално: да им пружаме на корисниците квалитетни услуги; да делуваме на комплетирање на авторитетни и актуели фондови; да вршиме стручна обработка, заштита и чување на библиотечниот материјал и да обезбедуваме достап и користење на сите видови документи и информации.
3. Во стручната работа ги почитуваме и ги применуваме меѓународните стандарди, правила и други инструменти за работа, со цел вклучување во светските библиотекарски текови и општо унапредување на библиотекарството.
4. Се спротивставуваме на секаков вид цензура или други ограничувања при набавката и при користењето на библиотечниот материјал.
5. Се залагаме за слободен протек на библиотечен материјал и информации и не сме одговорни за последиците од нивната употреба.
6. Ја гарантираме приватноста на корисникот во однос на информациите и документите што тој ги бара.
7. Односот кон корисникот го темелиме врз принципите на рамноправност,

- непристрасност и почитување на човековите права, без оглед на полот, расата, националното и социјално потекло, политичкото и верското убедување и општествената положба. Очекуваме соодветен однос и од страна на корисникот.
8. Должни сме да ја афирмираме и подржуваме заштитата на авторските права.
 9. Должни сме да правиме разлика меѓу личните и професионалните интереси, придонесувајќи на тој начин за развој на професијата.
 10. Наша обврска е да даваме на корисниците точни, квалитетни, непристрасни и ефикасни одговори.
 11. Без оглед на сопствените интереси, не смееме да работиме против интересот на корисникот, на своите колеги и на библиотеката или на нивна сметка да остваруваме личен материјален профит.
 12. Комуникацијата со колегите, соработниците и корисниците ја остваруваме со почитување на достоинството на личноста и правото на поинакво мислење, а без манифестации на примитивизам, недоличност или насилство.
 13. Секогаш ги штитиме интересите на својата институција, а евентуалните проблеми ги решаваме во самата институција, со отворен дијалог. Во јавноста сме лојални спрема библиотеката и библиотекарството, а со својата работа и однесувањето придонесуваме за нивна афирмација и углед. За подигање на угледот на библиотеката се грижиме и надвор од неа, со тоа што се залагаме за висок степен на личниот професионален и морален углед.
 14. Се залагаме за сестрана соработка со колегите во библиотеката, Републиката и надвор од неа, јавно ги презентираме своите професионални знаења и ставови, почитувајќи ги знаењата и мислењата на

другите колеги, а со цел унапредување на библиотекарството.

15. Должни сме да го штитиме библиотечниот материјал од уништување, од оттуѓување, без оглед на нашите примарни работни задачи.

16. Перманентно се унапредуваме во структурата, согласно развојот на библиотекарството и воведувањето на новите технологии во библиотечното работење.

17. Должни сме да ги прошируваме своите општи знаења со запознавање на културните вредности, следењето на културните, научните, општествените и политичките настани и достигнуања, а со цел да се доградуваме како личности способни да ги задоволиме разновидните барања и интересите на корисниците.

18. Со својата чест и морал се обврзуваме да ги применуваме, развиваме и збогатуваме овие начела и преку свој

личен пример да ги упатуваме и другите колеги да ги почитуваат и применуваат.

19. Непочитувањето и повредата на начелата на етичкиот кодекс повлекува материјална одговорност. За непочитувањето на начелата на овој кодекс решава надзорниот орган на Библиотекарското друштво на Македонија.

Библиотекарско друштво на
Македонија
Скопје, 16 април 1997

ЛИТЕРАТУРА

1. **Алманах** Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, св. III, део 7.
2. **Anglada i de Ferrer, Luis, M.** (1999). El paper de la biblioteques a la societat informacional: pro postes per a l'administració pública catalana. In: Catalunya davant la societat de la informació: nous actors i noves polítiques públiques. Eugènia Salvador (ed.) Barcelona: Mediterrània.
3. **Андоновски, А.** (1995). Народна матична библиотека „Димитрија и Константин Миладиновци“. Струга.
4. **Андоновски, Г. А.** (1970-1971). Народната и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Центар за стручно усовршување на библиотечниот кадар во Социјалистичка Република Македонија. Скопје: Библиотекарска искра, бр. 15-16.
5. **Антолјак, С.** (1985). Срдновековна Македонија. Скопје: Култура.
6. **Арагас, Г. Т.** (1990). Nacionalne biblioteke u vrijeme promjena. Međunarodni seminar u Yorku. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 33.
7. **Арагас, Г. Т.** (1993). Teorijske osnove knjižnične znanosti. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije - Otsjeka za informacijske znanosti.
8. **Arms, W.Y.** (2000). Digital Libraries. Cambridge: Mass: MIT Press.
9. **Архив на Македонија.** (1987). АСНОМ – документи. Скопје.
10. **Bakaršić, K.** (1997). Uvod u digitalne biblioteke. Sarajevo: Bibliotekarstvo, sv. 42.
11. **Boden, R.** *IFLA, Journal*, 2, (1944). Цитирано според гласилото „Библиотеке Матице Српске, 13,1995, стр. 16-17.

12. **Бошески, М.** (1995). Народните библиотеки во Македонија – зачетоци и развој (1945-1995). Скопје.
13. **Бошески, М.** (1999). Историски развој на писмото, книгата и библиотеките, Библиотечно работење во народните библиотеки – прирачник. Скопје: НУБ „Климент Охридски“.
14. **Велев, И.** (1997). Кирилometодиевска традиција и континуитет, Институт за македонска литература. Скопје: Култура.
15. **Видоевиќ, Д.** (1964). Општа историја библиотека. Сарајево: Завод за издавање удџбеника.
16. **Вчков, Д.** (1969). Библиотеката „Феткин“ во Кавадарци. Библиотечкарска искра бр. 13.
17. **Георгиевски, М.** (1989). Библиотечарството во Вардарска Македонија меѓу двете светски војни. Скопје: Култура.
18. **Георгиевски, М.** (1989). Културно–просветната и политичката улога на библиотеката во Вардарска Македонија меѓу двете светски војни. Скопје: Култура.
19. **Gorman, M.** (1982). Thinking the Unthinkable: A. Sykerqic Profession, American Libraries, 13.
20. **Група автори** (1967). Pedagoški rečnik I del. Beograd: Zavod za izdavanje učebnika SR Srbije.
21. **Група автори** (1969). Историја на македонскиот народ, кн. I. Скопје: МАНУ.
22. **Група автори** (1995). Матична и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Битола. Битола: Матична и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“.
23. **Група автори** (1995). Народна библиотека „Димитрија и Константин Миладинов“, Струга. Струга: НМБ „Димитрија и Константин Миладинов“.
24. **Група автори** (1998). Ракописното наследство на Македонија. Скопје: Фондација на културата на Македонија.
25. **Група автори** (2000). Библиотека „Браќа Миладиновци“, Скопје. Скопје: Библиотека „Браќа Миладиновци“.

26. **Guthrie, K.** (1998). JSTOR: Providing new access to old research, Proceedings of the ICCS/IFIP Conference on Elektronik Publishing '98: Towards the Information-Rich Society, Budapest, Hungary.
27. **Гюзелев, В.** (1985). Училища, скриптории, библиотеки и знания в България, XIII-XIV век. София.
28. **Dillon, M.** Budućnost biblioteka: prednosti i mane bibliotekarstva na budućem tržištu informacija. (Radionica održana u Mariboru, 12-13.10.2001).
29. **Димитрова, Л. Кирјазовска – Јовановиќ, Н.** (1999). Библиотекарство, книжевност, издаваштво, печатарство, информатиска наука – ЛЕКСИКОН. Скопје: Матица Македонска.
30. **D. J. de S. Price Little Science – Big Science.** (1963) New York i studijata na Giljarevski, M. (1984) Увод у документацију и комуникацију. Загреб.
31. **IFLA Internet Manifest**
(<http://www.ifla.org/III/misc/internetmanif.htm>).
32. **Јанчиќ, С.** (1996). Професија библиотекар - у трагањи за сопственим идентитетом. Библиотекарство на крају века (Книга прва). Београд.
33. **Jurič, S.** (1956). Pregled povjesti knjižnica. Zagreb: Kultura.
34. **Калајлиевска, В.** (1999). Автоматизиран библиотечно-информатиски систем (БИС) во Македонија. Скопје: Библиотекарска искра, вол. 17, бр. 1-2.
35. **Кантарџиев, Р.** (2002). Историја на образованието и просветата во Македонија. Скопје: Просветно дело.
36. **Кирова, Е.** (1975). Историја на библиотеките. София: Издателство наука и изкуство.
37. **Киселиков, В. С.** (1945). Славјанските просветители Кирил и Методиј. Софија.
38. **Кобаш, П.** (1985). Маркетинг у библиотечно – информативној делатности Орашје.

39. **COMPETENCIES** for Special Librarians of the 21 st. century.// Specialist 19 (1996). 11.
40. **Конески, Б.** (1987). Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје: Култура.
41. **Кочоски, В.** (2004). Историјата на библиотекарството во Тетово. Скопје: Библиотекарство.
42. **Krstev, C.** (2000). Formati za pretstavljanje informacija: otvorena pitanja, INFOteka, god. 1, br. 2.
43. **Lancaster, F.W.** (1997). Artificial Intelligence and Expert Sistem Technologies: Prospects: Vo: Libraries for the New Millenium: Implications for Managers. London: Library Association Publishing.
44. **Lesk, M.** (1997). Practical Digital Libraries – Books, Bytes & Bucks, Morgan Kaufmann, San Francisco.
45. *Library of Congress, (1999). Strategic directions toward a digital library, Wachington DC, Library of Congress.*
46. **LC. 21** (2001). A Digital Strategy for Library of Congress. – Wachington : Libraru of Congress.
47. **Матутиновиќ, С. Ф.** (2002). Нови трендови уи библиотекарству. ИНФОТЕКА бр. 1-2.
48. **Medhurst, J.** (1995). Do or Die: The Librarian in the 21 st Century. – In: *Managing Information.* – tom 2, br. 9.
49. **Miksa, F. L.** (1992). Library and information science: two paradigms./Conceptions of Library and information science: historical, empirical and theoretical perspevtives/ eds. P. Vakkari and B. Cronin.
50. **Милев, А.** (1966). Грџцките жития на Климент Охридски. Софија.
51. **Митрова, Р.** (1969). Дваесетипетгодишнината од основањето на Националната библиотека во Македонија. Скопје: Библиотекарска искра бр. 13.
52. **Мостафа, А.** (1992). Животот и судбината на Александриската библиотека. Скопје: Македонска цивилизација.

53. **Наумовски, Б.** (1997). Библиографски лексикон. Струга: Мис Прес.
54. **Невил, Г.** (2003). Развојот на дигиталните библиотеки. Трудот беше соопштен на Меѓународната конференција „Виртуелна библиотека: демократски пристап до информациите“ одржана во Констанца, Романија, од 28 до 31 јули 2003 г.
55. **Николиќ, М.** (1962). Византијске Библиотеке, – прилог проучавању историје византијских библиотека. Београд: Библиотекар, бр. 1.
56. **Oštir, В.** (2002). Коришчење електронских извора информација, научен труд презентирани на Осмото собрание на Заедницата на библиотеките на универзитетите во Србија, одржано на 26 септември 2002 година во Белград.
57. **Панов, Б.** (1968). Развој на словенската писменост во Македонија до средината на IX век. Скопје: Историја.
58. **Pantry, S.** (1997). Whiter the information professional? Challenges and opportunities. The cultivation of information professionals for the new millennium. - *Aslib Proceedings*, vol. 49, br. 6.
59. **Петровски, Д.** (1999). Менаџмент на библиотечните промени и професионален развој на кадрите. Битола: Факултет за учители и воспитувачи, Друштво за наука и уметност.
60. **Петровски, П.** (1972). Градската библиотека „Борка Галески“ во Прилеп. Библиотечарска искра, бр. 17-18.
61. **Pitkin, M. G.** (1996). *The National electronic Library: a guide to the future for library managers*. Westport: Greenwood Press.
62. **Плевнеш, К.** (1970-71). Градската матична библиотека „Григор Прличев“ во Охрид (краток преглед на нејзиниот развој од основањето до денес). Библиотечарска искра.
63. **Попандонов, Е.** (1950). Стање библиотека и библиотечарства у народној републици Македонији. Први конгрес библиотечарства ФНРЈ. Београд: Савеза друштва библиотечара ФНРЈ.

64. **Размовски, М.** (1969). Дваесет годишна дејност на друштвото на библиотекарите на Македонија. Библиотекарска искра, бр. 13.
65. **Размовски, М.** (1970-1971). Развојот на Матичната библиотека „Климент Охридски“ во Битола од нејзиното формирање до денес. Библиотекарска искра, бр. 15-16.
66. **Симов, Д.** (1972-1973). Развојот на матичната библиотека „Ванчо Прке“ во Веница (Македонска) од нејзиното основање до денес. Библиотекарска искра.
67. **Сламкаменац, П.** (1930). О Филозофском факултету у Скопљу. Скопље: Годишњак Филозофског Факултета, I.
68. „Службени лист Вардарске Бановине“, Скопје, бр. 44 и 45 од 7.II.1931 год.
69. **Солатриќ, Г.** (1954). Историја на VIII одделение на основите и IV клас гимназија, III издание. Скопје.
70. **Танчев, Г.** (1933). Манастирите ь Македонија. Софија.
71. **The World Book Encyclopedia** (1994). USA.
72. **Uaknary, P.** (1986). Roots of library in historia literaria, Wolfenbuttelner Notizen zur Buchgeschichte, 11.
73. **Угриновска, С. Р.** (1979). Старословенски јазик. Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“.
74. **Универзитет „Кирил и Методиј“** (1981). Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава, том II. Скопје.
75. **Fox, E. A., Sornil, O.** (1999). Digital Libraries, Modern Information Retrieval, Baeza-Yates, R. and Ribeiro-Nero, B. (eds.), Addison-Wesley.
76. **Fremont, R.** (1944). The Scholar and the Future of the Research Library, New York, Hafdam.
77. **Hastings, K. i Tennant, R.** (1996). How to Build a Digital Librarian. – FolletLecture Series. доступно преко web адресе:
<http://mirrored.ukoln.ac.uk/lis/november96/ucb/11hastings.html>

78. **Hirecki, J.** (1964). Public interest and the theory of Librarian Ship: College and Resarci Libraries 25.
79. **Hitecki, J.** (1979). Methaphors of Librarianship: Journal of Library History, 14.
80. **Humphries, K. W.** (1996). Les fonctions d'une bibliotheque national. Unesco bulletin des bibliotheques, 20.
81. **Цавкова, В.** (1998). Начин и можности за збогатување на библиотечниот фонд со периодични наслови во матичната библиотека „Искра“. Кочни: Библиотекарска искра.
82. **Creth, S. D.** (1996): The Electronic Library: Slouching Toward the Future or Creating a New Information Environment. – *Follett Lecture Series*. – Доступно преку web адресе:
<http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/follett/creth/paper.html>
83. **Чекичева, З.** (2004). Ново во новиот закон за библиотеки. Библиотекарство, бр. 2.
84. **James H. B.** (1997). *Annual report of the Librarian of Congress, 1996*. Wachington: Library of Congress.
85. **Jansen, B. J. and Pooch, U.** (2000). Web user studies: A review and framework for future work. Journal of the American Society of Information Science and Technology. 52(3).
86. **Jewett, C. C.** On the construction of catalogues of libraries and their publication by weans of separate stereotypes titles. With rules and examples. Washinqton. Smithsonian Institution.
87. **J.N. Shera.** (1961). „Sosial episiemology, general semantics and librarian ship“. Wilson Library Billetin 35.
88. **Shera, J.H.** (1966). Libraries and Orqanisation of Knowladje. London.
89. **Walt, C. and Michael, G.** (1995). *Future libraries: dreams, madness and reality*. Chicago: American Library Association.

СПИСАНИЈА

1. Библиотекарска искра
2. Vjesnik bibliotekara Hrvatske
3. Bibliotekarstvo
4. Библиотеке Матице Српске
5. American Libraries
6. Managing Information
7. Aslib Proceedings
8. Journal of the American Society of Information Science and Technology
9. Wilson Library Billetin
10. Infoteka

WEB СТРАНИ

1. <http://www.ifla.org/III/misc/internetmanif.htm>
2. <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/follett/creth/paper.html>
3. <http://mirrored.ukoln.ac.uk/lis/november96/ucb/11hastings.html>
4. <file://D:\biblioteki\pehcevo.htm>
5. <file://D:\biblioteki\veles.htm>

ЗАКОНСКИ АКТИ И МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ

1. **Документи** од АСНОМ
2. **Закон** за Библиотекарска дејност, 1974 год.
3. **Закон** за Библиотекарска дејност, 1984 год.
4. **Закон** за Библиотекарска дејност, 2004 год.
5. **Манифест** на УНЕСКО за народните библиотеки, 1998 год.
6. **Манифест** на УНЕСКО за училишните библиотеки.
7. **Службени** лист Вардарске Бановине, 1931 год.

8. **UNISIS – I** (1971). Conference Interqouvernemental for the Establishment of a World Science Information System (Final Report). Paris: Unesco.
9. **UNISIS – II** (1979). Interqouvernemental Conference on Scientific and Tehnological for Development(Final Report). Paris: Unesco.